

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

HENRY ROUSSO

ŞİMDİKİ ZAMANIN TARİHİNİ YAZMAK

TARİH, TARİHÇİ VE ÇAĞDAŞLIK

HENRY ROUSSO
Şimdiki Zamanın Tarihini Yazmak

HENRY ROUSSO 1954 Mısır doğumlu, 20. yüzyıl tarihi ve İkinci Dünya Savaşı konularında uzmanlaşmış Fransız tarihçidir. CNRS (Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi) bünyesindeki Institut d'Histoire du Temps Présent'in (Şimdiki Zamanın Tarihi Enstitüsü - IHTP) kuruluşunda önemli rol oynamış, 1994-2005 yılları arasında kurumu yönetmiştir. *Vingtième Siècle* (1984-2012), *Droit et Société* (1998-2006), *Passato e Presente* (1994-2004), *Hagar. International Social Science Review* (1999-2006) gibi dergilerin yayın kurullarında yer almış, birçok üniversitede çağdaş tarih konularında dersler vermiştir. Başlıca eserleri arasında şunlar yer alır: *Le Syndrome de Vichy* (1987), *La Hantise du passé* (1998), *Stalinisme et nazisme: Histoire et mémoires comparées* (1999), *Vichy: L'événement, la mémoire, l'histoire* (2001), *Le Régime de Vichy* (2007), *Jüger Eichmann, Jérusalem 1961* (2011), *La Dernière Catastrophe* (2012), *Face au Passé. Essais sur la mémoire contemporaine* (2016).

La dernière catastrophe. L'histoire, le présent, le contemporain

© 2012 Éditions Gallimard, Paris

İletişim Yayınları 2968 • Tarih Dizisi 150

ISBN-13: 978-975-05-3028-9

© 2021 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2021, İstanbul

EDİTÖRLER Ahmet Insel, Melike Işık Durmaz

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI İngiliz ordusunda savaş ressamı olan

Albert Richards'ın, Kuzey Fransa kıyısında, Alman topçu ateşi altında yapılan çıkarmayı betimleyen tablosu, 1944.

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ VE DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

HENRY ROUSSO

Şimdiki Zamanın Tarihini Yazmak

Tarih, Tarihçi ve Çağdaşlık

La dernière catastrophe

L'histoire, le présent, le contemporain

ÇEVİREN *Volkan Çandar*

iletişim

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	7
----------------	---

GİRİŞ

“ORADA DEĞİLDİNİZ!”	9
---------------------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

GEÇMİŞTE ÇAĞDAŞLIK	27
Eski bir sorun mu?	27
“Tarih adını almaya layık her tarih çağdaştır”	35
Antik şimdiki zaman	38
Ortaçağ’ın sonsuz şimdiki zamanı	44
Çağdaş tarih ve dolaylı tarih	48
Modern çağdaş tarihin doğuşu	59
19. yüzyıl sonunun paradoksal reddi	74

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ VE SONRASI	93
Felaketin ufku	93
Savaştan çıkış ve çağdaşlık	111
Nazizimden sonra	122
İdeolojik mobilizasyon ve demobilizasyon	138
Eşzamanlı olmayan zaman	152

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHSELLİĞİN BAĞRINDA ÇAĞDAŞLIK	157
Uzun erimli tarih ya da şimdiki zamana direnmek	158
Hareket halindeki tarihi kavramak	169
Kendi çağına angaje olmuş bir tarih	179
Şimdiki zamanın yeniden icadı	185

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İÇİNDE YAŞADIĞIMIZ ZAMAN	209
Şimdiki zaman ve şimdıcilik	209
Kontrollü adlandırmalar	221
Çağdaş olmak ne demektir?	226
Sabit kriterlerle bir tanım yapmak	234
<i>Hareket halinde bir dönem</i>	235
<i>Anlamalı bir süre</i>	236
<i>Siyasal ihtiyat süresi</i>	238
<i>Yüz yılda bir tekrarlanan ritim</i>	239
<i>Aktör ve tanık</i>	243
<i>Bitmemiş bir tarih</i>	249
Değişken kriterlerle bir tanım yapmak	252
1789.....	252
1917.....	254
1945.....	255
1940.....	258
1914.....	261
1989, 2001?.....	265

SONUÇ

“TRAJİK OLAN”LA KARŞI KARŞIYA	267
KAYNAKÇA	287
DİZİN	308

TEŞEKKÜR

Bu kitabın olgunlaşması epey uzun süre aldı. Bu nedenle şu ya da bu zaman diliminde fikirlerimi beslemiş olan herkesin ismini burada anmam olanaksız. Institut d'Histoire du Temps Présent [IHTP-Şimdiki Zamanın Tarihi Enstitüsü] her zaman benim entelektüel ve mesleki ortamım oldu ve adını anmak istediğim ilk kişi IHTP'nin kurucusu, çok erken kaybettiğimiz François Bédarida olacaktır. Onunla beraber, yine aramızdan çok erken ayrılan Michael Pollak, Michel Trebitsch ve Karel Bartosek'i de anmak isterim. Kuruluşundan beri enstitüde yer alan Marianne Ranson'un, yine Robert Frank, Denis Peschanski, Jean-Pierre Rioux ve Danièle Voldman'ın isimlerini anmak, kuruluş döneminin hatırasıyla Jean Astruc, Gabrielle Muc, Anne-Marie Pathé ve Éléonore Testa'yı hatırlatmak isterim. Kitabın yazım aşamasında, şu son yıllarda düzenli olarak birlikte çalıştığımız, halihazırdaki enstitü müdürü Christian Ingrao ile Fabrice d'Almeida, Vincent Auzas, Alain Bancaud, Rémy Besson, Anne Boigeol, Olivier Büttner, Juliette Denis, Catherine Hass, Anne Kerlan, Anne Pérotin-Dumon, Malika Rahal ve Fabien Théofilakis'e müteşekkirim. Yardımlarından dolayı Caroline Chanteloup, Valérie Hugonnard, Morgane Jouve, Nicolas Schmidt ve Boris Videmann'a da teşekkürlerimi sunuyorum.

Tarih pratiği üzerine yaptığımız sayısız tartışmalar için Christian Delage ve Peter Schöttler'e özel bir teşekkür borçluyum. Aynı şekilde Christian Delacroix, François Dosse ve el yazmasını okuma inceliğini gösteren Patrick Garcia'nın düzenledikleri tarihyazımı semineri, bu kitabın olgunlaşmasında oldukça etkili oldu.

Aynı zamanda CNRS'nin içinde yönettiğim Şimdiki Zamanın Tarihi Avrupa Araştırma Grubu'ndan (*The Network for Contemporary History-EURHISTXX*) arkadaşlarımla; Peter Apor, Paolo Capuzzo, Martin Conway, Norbert Frei, John Horne, Constantin Iordachi, Michael Kopecek, Konrad Jarausch, Pieter Lagrou, Marie-Claire Lavabre, Thomas Lindenberger, Guillaume Mouralis, Peter Romijn, Mariuccia Salvati ve Dariusz Stola ile kurduğumuz sıkı bağlar kitaba büyük fayda sağladı.

Bu çalışmaya doğrudan ya da dolaylı katkı veren bazı isimleri zikretmek isterim: ilk sırada, kitabı ilk okuyanlardan olma inceliğini gösteren Stéphane Audoin-Rouzeau ve Nanterre Üniversitesi'nde uzunca bir süre birlikte seminer yürüttüğüm Annette Becker (ve Nicole Edelman), aynı şekilde Marc Abelès, Ora Avni, Jean-Pierre Azéma, François Azouvi, Omer Bartov, Leora Bilsky, Nathan Bracher, Bruno Chaouat, Myriam Chimènes, Jean-Marc Coicaud, Éric Conan, Olivier Dumoulin, Marc Ferro, Étienne François, Valeria Galimi, Antoine Garapon, Richard J. Golsan, François Hartog, Gerhard Hirschfeld, Bogumil Jewsiewicki, Alice Kaplan, Gerd Krumeich, Gérard Lenclud, Jocelyn Létourneau, Michael R. Marrus, Bertrand Muller, Pierre Nora, –kısa süre önce kaybettiğim çok yakın dostum ve büyük tarihçi– Peter Novick, Michel Offerlé, Pascal Ory, Robert O. Paxton, Philippe Petit, Krzysztof Pomian, Renée Poznanski, Philippe Roussin, Jean-François Sirinelli, Zeev Sternhell, Benjamin Stora, Susan Suleiman, Nicolas Werth, Eli Zaretski.

Geçmişin ağırlığı üzerine uzun sohbetler yaptığımız Francis Hofstein'a da şükranlarımı sunmak isterim.

Son olarak, bir türlü bitmek bilmeyen bir çalışmanın yükünü sabırla taşıyan Hélène'e ve geleceğin sadece eski zamanların bir yanılması olmadığını bana göseteren Linda'ya teşekkür borçluyum.

“ORADA DEĞİLDİNİZ!”

Sahne, 1989’da CNRS [Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi] bünyesindeki bir araştırma ekibi olan Institut d’histoire du temps présent’da [Şimdiki Zamanın Tarihi Enstitüsü] geçiyor. O gün, müdür François Bédarida, bir sene sonra yapılması öngörülen “Vichy Rejimi ve Fransızlar” konulu uluslararası bir konferansın hazırlanmasına yönelik toplantıya başkanlık etmekteydi. İki genç araştırmacı olan ben ve Denis Peschanski ile müdür arasında, içeriğe ilişkin bir anlaşmazlık baş gösterdi. Müdür, altmış üç yaşında, tanınmış bir tarihçi, Hristiyan Şahitlik Hareketi’ne mensup bir öğrenci ve direnişçi olarak Alman işgalini ilk yaşayanlardandı. Anlaşmazlığın diğer tarafındaki iki kişi ise otuz beşlerindeydi ve çağdaş tarihyazımını oluşturmak ve geliştirmek amacıyla on yıl kadar önce kurulmuş bir kuruma kendilerini adanmışlardı. Tartışma hararetlendi, gerilim yükseldi. François Bédarida birden, otoriter bir şekilde ve bir nebze kızgınlıkla haykırdı: “Siz o dönemi yaşamadınız, anlayamazsınız!” Aniden ortama sessizlik çöktü; toplantıdakiler gülmekle şaşkınlık arasında gidip geldiler.

Aslında bu, farklı nesillerden araştırmacıların birlikte çalıştığı bir laboratuvarda yaşanabilecek türden bir olaydı. Gençliklerinde veya yetişkin yaşlarında Nazizme, İkinci Dünya Sava-

şı'na, sömürgeciliğin sonlanışına, Stalinizmin, hatta 1968 Baharı'nın barikatlarına –ve söz konusu oluşumun konusunu doğal olarak teşkil eden birçok başka olaya– tanıklık eden araştırmacılar, bu olaylara bir tarihçi gözüyle yeniden bakmış olsalar bile, bakış açıları kendi deneyimleriyle nadiren örtüşen genç tarihçilerle zaman zaman karşı karşıya gelmiş, zıtlasmıştır. Yine de o gün, François Bédarida'nın tepkisi beni çok yaralamıştı. Doğal olarak bu tepkiyi yersiz, neredeyse saçma bulmuştum. Zira “olayı yaşamamış olmak”, esasında tarihçinin doğasında vardır. Fakat bu ikazın, yakın geçmiş üzerine çalışmaya kendini adanmış bir kurum bünyesinde yapılmış olması, üstelik bunun bilimsel, siyasal, etik anlamda yalnızca mümkün değil gerekli de olduğu düşüncesinin savunulması oldukça tuhaftı. Halbuki, yakın geçmiş çalışmasının başlıca özelliği, tam da tarihçi tarafından incelenen olayları yaşamış aktörlerin varlığı ve o olaylara muhtemelen tanıklık edebilmesi, nispeten eski olaylar söz konusu olduğunda da daha genç olanlarla bu konuda bir diyaloga hazır olmasıdır. Şimdiki zamanın tarihçisi, eğer gözlem alanına giren her olayı doğrudan yaşamamışsa, o olayları yaşamış olanlarla en azından konuşabilmelidir. O tanığa tanıklık eder; hatta tanığı sorgulayan bizzat tarihçiye, kendisi ilk, canlı tanık haline gelir. Tanıkla, yaşamı sonlanmadan önce en son konuşan kişi olma imkânını bile bulabilir. Bu açıdan bakınca, François Bédarida'nın tepkisi anlama kavuşuyordu: Mevcut tarihçiler arasında tartışmaya konu olan olayları gerçekten yaşamış tek kişi kendisiydi. Dolayısıyla diğerleri üzerinde şüphe götürmez bir üstünlüğe sahipti; bu üstünlük iddiasını sonuna kadar kullanıyor ve kabul edilmesini bekliyordu.

Bu “olayı yaşamamış olmak” haykırışıyla karşı karşıya kalmak, genel kabul görmüş olmakla birlikte aslında birbirine zıt iki önyargıyla uğraşmak anlamına gelir. Bunların ilki, mesafe konmaksızın iyi tarih yazılamayacağını, tarihçinin sahneye ancak incelemekte olduğu aktörler sahneyi tamamen terk ettikten sonra girebileceğini söyler. Mesleğin böyle kavranışında tarihçi, sona ermiş bir geçmişi, bitmiş bir hikâyeyi gözlemler; sadece kâğıt üzerinde canlandırabileceği ölümlerin zamanı-

na bakar. Artık bugüne etki edemeyeceği için “tarihsel olgu” olarak kabul edilen olayların nesnel, mesafeli, soğukkanlı okumasını gerçekleştirme iddiasıyla, kendisinden önce olan biten her şey hakkında son sözü söylemek gibi mutlak bir avantaja sahiptir. Bu önyargının, 1970’li yılların sonlarında, özellikle yükseköğretimde hâlâ kısmi bir geçerliliği vardı. O zamanlar tarihçinin özellikle Ortaçağ ya da modern tarih üzerine çalışması beklenirdi ve haliyle çağdaş, yakın tarihi inceleme yolunu tercih edenler prestijli bir kariyerden de vazgeçmiş olurdu. Yakın geçmiş üzerine çalışan kuruluşların Avrupa’nın dört bir yanında ortaya çıkması ve gelişmesi, bu düşüncenin değişmesine yol açtı.

İkinci önyargı, neredeyse öncekinin tamamen zıddını ileri sürer: Deneyimin bilgiye galebe çaldığına, tarih anlatısının tanıklığın yerine gerçekten asla geçemeyeceğine, geçmiş hakkında uzmanlaşanların hakikat iddiasının, aslında sadece bilimsellik yanılsamasından ibaret olduğuna inanır. Buna göre yalnızca yakın geçmişin izlerini ve elbette tanıklıkları kaynak olarak kullananlara sırasını bırakmadan önce yakın geçmiş üzerine hakiki bir söylem üretebilecek, konuşabilecek tek kişi, olayı bizzat yaşamış olandır. François Bédarida, bu inancın etkisini kuşkusuz herkesten iyi bilirdi. Zira kendisi sabık savaşı, sabık direnişçi, sabık sürgün kimliğiyle, yakın geçmişe dair tartışmalarda ve ihtilaflarda tanığın gitgide daha da önemli yer edindiği bir dünyanın insanıydı. Bu, daha kesin bir ifadeyle, ortaya çıkmaları Birinci Dünya Savaşı’nın hemen ertesine kadar uzanan, ahlâki şahsiyetler ve toplumsal aktörler olarak tanıkların mevcudiyetine ve kamusal alana müdahalelerine tarihçilerin büyük önem vermeye başladıkları dönemdi. Bu durum bazen kendilerine yakın tarihçiler arasında bile sürtüşmelere yol açmıştı. Dahası, sözlü tanıklığın her türlü hakikat değerini baştan reddedenlerle, tersine tanığına, özellikle de o tanık bir kurbanısa neredeyse İsevi bir hayranlık besleyenler arasında büyük bir kutuplaşma yaratmıştı. Bizzat kendi izlediği çalışma güzergâhı ve yaşı nedeniyle geçmişin temsiline dair bu iki uç görüş arasında gidip gelmiş olan François Bédarida da işlenmiş bilgi ile yeniden inşa edilmiş

anılar arasındaki bu zıtlaşmanın ne denli zorlu bir mesele olduğunu en iyi anlayacak insanlardandı. 1989'un o gününde, bir anlığına da olsa mesleki habitusunu unutmuş ve şimdiki zamanın tarihçisi kimliğini terk etmeksizin öznelliğini ortaya sermişti. Tabiri caizse üstü kapalı bir şekilde, Thukididis'in tavrını benimseyerek, gerçek tarihçinin incelenen olaylara tanıklık eden kişi olduğunu söylüyordu; tabii aralarındaki tek fark, incelenen olayların –Alman işgali döneminin– bizzat tanığı genç François Bédarida'nın o zamanlar bu dönemin tarihçisi olacağını bilmemesiydi. Yani bir tarihsel anın, hatta sıra dışı bir anın doğrudan ve saf deneyimi ile olay üzerine edinilmiş bilgiyle üretilen anlatı arasında dağlar kadar fark vardır. Yunan tarihçinin yaptığı gibi olayın anlatısını oluşturmak üzere yaşananları bilinçli olarak gözlemlemek başka şey, olaydan diyelim yıllar sonra kendi gençlik hatıralarını inandırıcı bir tarihsel anlatının kurucu unsuru olarak kullanmak bambaşka bir şeydir.

O zamanlar henüz pek olgunlaşmamış bir tarihçi olan ben, oluşturmaya çalıştığımız “şimdiki zamanın tarihinin” tümüyle tarih ile hafıza, bilgi ile deneyim, mesafe ile yakınlık, nesnellik ile öznellik, araştırmacı ile tanık arasındaki gerilimlerle, hatta çatışmalarla, tek bir bireyin şahsında cisimleşebilecek bir sürü ayrımla ilgili bir mesele olduğunu işte tam da bu olay sayesinde kavramaya başlamıştım. Tarihi inşa etmenin diğer yollarında olduğu gibi, disiplinin bu alanı da farklı zamansallıkları ve geçmiş ile şimdiki zaman arasındaki kendine özgü diyalektiği hesaba katmak zorundadır. Disiplinin üstüne eğildiği bu zaman, bilhassa imgelemin alanına girer. Gerçekte ise apayrı nesiller, geçmişe ve yakın zamana dair farklı algılar, yaşanmış ve aktarılan olay üzerine çeşitli yaklaşımlar aslında bir arada var olurlar. Bu anlamda şimdiki zaman, tıpkı edebi ve hukuki kurgular gibi kabul edebileceğimiz, bilimsel bir kurguya konu olur. Örneğin af, resmî bir kararla verilmiş cezayı ortadan kaldırır ve hüküm “sanki” hiç verilmemiş gibi yapar; ama suçun anısını silmeye çalışmaz, dahası mağdurdan olayı unutmasını istemez. Burada kurgu, etkisini göstermeye her durumda devam edecek bir geçmişin ağırlığından bir anlamda kurtulan bir şimdiki za-

manda hareket etmeyi –affetmeyi veya hapishaneleri boşaltmayı– sağlar. Şimdiki zamanın tarihçisi, geçen zamanı sanki “yakalayabilirmiş gibi” yapar, geçmiş ile şimdiki zaman arasındaki geçişi gözlemlemek için görüntüyü “dondurur gibi” yapar, bütün insanlık deneyimini tuzağa düşüren uzaklaşmayı ve unutmayı “yavaşlatır gibi” yapar. O halde buradaki kurgu, yaşadığımız şimdiki zamanı, Lethe Irmağı* misali yakalanamaz basit bir an gibi addetmemek, tersine, dönemselleştirme işiyle meşgul tarihçilerin hepsinin yaptığı gibi ona bir derinlik, bir perspektif, bir süre kazandırmak üstüne kuruludur. Sorun aşılabilir değildir, zira sözü edilen şimdiki zaman, incelenen olguların çağdaşları için bile kısacık bir ana indirgenmez: Onların bilinçleri, –zamanı yok saydığı düşünülen– bilinçaltıları, hafızaları şimdiki zamana bir süre atfeder. Bu süre, somut bir gerçeklikten ziyade algıyla ilgilidir ve yaşananlara anlam kazandıran da odur. Bu süreyi, bu özgün zamansallığı “çağdaşlık” olarak tanımlayabiliriz. “Çağdaş” sıfatı, sona ermiş çağların geleneğini, izini, anısını da kapsayacak şekilde, “bizim zamanımıza” ait her şeyi ifade eder burada. Çağdaşlık mefhumu zaten yakın dönemlere özgü bir mefhum da değildir. İlk kültür biçimlerinin belirmeye başlamasından bu yana toplumlar, zaman algısı ciddi oranda farklılaşmış olsa dahi, geçmişin ağırlığını, bazen de yükünü taşıyan ve ihtimallere, hatta geleceğin belirsizliklerine açık bir şimdiki zamanda yaşamıştır. Bir tarihçi, tarihin, o sona ermiş geçmişin bir aktörünü gözlemlediğinde, onun “kendi zamanında yaşamış biri” olduğunu, artık var olmayan ama yeniden inşa edilmesi gereken bir şimdiki zamanda yaşayıp eylemiş olduğunu asla unutmamalıdır; tıpkı Reinhart Koselleck’i de içine alacak şekilde Raymond Aron’dan Paul Ricœur’e tüm bir epistemoloji geleneğinin bize söylediği gibi... Şimdiki zamanın tarihinin özelliği, geçmişin tamamlanmadığı, tümüyle silinmediği, bizzat kendisinin de dahil olduğu bir şimdiki zamanla ilgilenmesidir; ve anlatısının konusu “hâlâ varolan” şeydir. Dolayısıyla elbette bu durum bazı sorunları da beraberinde getirir.

(*) Yunan mitolojisinde, suyundan içildiği zaman geçmişin unutulduğu ırmak –ç.n.

Ortaya çıktığı yere göre 1950’li ve 1970’li yıllar arasında ivme kazanan, tarihyazımının eski Yunan köklerine uzanan geleneği yeniden yaratan şimdiki zamanın tarihi hareketinin arzusu bu sorunları anlamak ve aşmaktır. Bu kitabın amacı, tarih disiplini bünyesinde marjinal bir konumdayken, kısa bir süre içinde merkezî bir yer edinen bu yaklaşımın gelişimini incelemek, itici güçlerini kavramak, paradigmalarını ve varsayımlarını açıklamaktır. Şimdiki zamanın tarihi hep var mıydı? Özgün bir niteliği var mıdır, yoksa yalnızca genel tarihyazımının, ayırt edici herhangi bir vasfı olmayan görünümlerinden biri midir? 20. yüzyılın son çeyreğinde, tarih disiplininin baştan aşağı değiştiğini düşündürecek ne gibi dönüşümler yaşanmıştır? Burada cevaplamaya çalışacağım sorulardan bazıları bunlar... Ayrıca “şimdiki zamanın tarihi” mefhumunun, tarihyazımına dair uluslararası çerçeveye baktığımızda kendine özgü bir tarihe ve aynı zamanda hem konjonktürel hem de evrensel sorgulamalara cevap verebilecek kendine özgü niteliklere sahip olduğunu göstermeye çalışacağım. Tarihin bu türü belli bir meşruiyet kazanmış olsa da, aynı 19. yüzyıldaki gibi, olduğu haliyle uygulanabilirliğinden çok bu hareketin bir bölümünün son yirmi yılda benimsediği epistemolojik tercihler konusunda pek çok çekince ve eleştiri ortaya kondu. Dolayısıyla bu eserde “şimdiki zamanın tarihi” tabirinin “çağdaş tarih” tabiriyle karıştırılmaması ve her ulusal geleneğin, yakın geçmişi kendine özgü biçimde tanımlaması gibi konular üzerinde uzunca duruyorum. Bu çeşitlilik kimi kadim ya da yakın zamanlı geleneklerin ve farklı kamusal alanlardaki farklı epistemolojik tercihlerin, tarihsel nesnelerin ve duruşların bir yansımasıdır. Aynı şekilde, “çağdaşlık” kavramı da tarihçi için en az kapanmış çağları ve kendi çağını anlamaya çalışan tarihçinin karşılaştığı zorluklar kadar çetrefil bir çokanlamlılığa sahiptir. Bu mefhum yalnızca bir zamansallığa gönderme yapmaz; zamansal anlamda bir yakınlığı, sadece kendi yaşadığı zamana karşı bir merakı ifade etmez; uzamda ve imgelemde bir yakınlığa da gönderme yapar. En uzak geçmiş, bazen yakın dönemli olaylardan daha verimli olabilir. Kişinin, kendi zamanının insanlarıyla çok az ortak

noktası olabilir ve tersine, bir başka zamanda, hatta başka bir mekânda yaşamış ecdada yakınlık duyabilir; onları tekrar keşfedebilmek ve onlara şimdiki zamanda bir güncellik kazandırmak isteyebilir. Görünüşte sıradan olsa da bu tespit sayısız soruyu beraberinde getirir. Hem düşünsel hem de kurumsal boyutta sınırları nispeten belli bir epistemolojik düzleme dahil olan bu eserin konusu tam da budur: Kapanan son asrın ve henüz başında olduğumuz bu yüzyılın trajedisıyla karşı karşıya kalan bir tarih. Tarihin bu hareketi ya da daha doğru deyişle bu pratiği, anlaşılabilir ve kabul edilebilir olmanın sınırına ulaşmış, hatta o sınırı aşmış tarih üzerine bir düşünme biçimini, bir tarih yapma tarzını ampirik olarak resmetmeye çalışıyor. Yakın geçmişin bedenlere, ruhlara, toprağa ve nesnelere ateşten damgasını vurduğu her yerde onu görmek mümkündür.

Tarihçi Antoine Prost, 2006'da yayımlanan bir makalesinde, “Şimdiki zamanın tarihi de diğerleri gibi bir tarihtir” diyor ve bu kavramı tamamen faydacı nedenlerle kurgulanmış “bir sözde-kavram” olarak tarif ediyordu.¹ Yedi sayfalık bu kısa metnin şaşırtıcı ölçüde hınç yüklü dili, meşruiyet savaşını kazanmış bu hareketin zaferini mümkün kılan bayrağı artık elinden bırakması gerektiğini söylüyordu. Bununla beraber, sanki disiplinin bu bölümü epistemolojik bir emperyalizm veya kimsenin adını koyamadığı bir hınç uğruna, isminden ve kimliğinden vazgeçmeliymiş gibi ona hiçbir yeni alan da önerilmiyordu. Oysa bu tarihyazımı pratiğinin, üstü kolayca çizilemeyecek sağlam bazı özgün nitelikleri bulunuyor. Batı tarihyazımının dört büyük kesitinden, Antik Çağ, Ortaçağ, Modern Zamanlar ve Çağdaş Dönem içinden yalnızca sonuncusu muğlak ve tartışmalı bir dönemselleştirmeye konu olmuştur. “Çağdaş” dediğimiz olgunun başlangıcı, ulusal çerçevelere ve geleneklere bağlı olarak 1789'a da, 1917 veya hatta 1989'a da tarihlenebilir. Bitiş tarihine gelince, tanım gereği o da son derece muğlaktır. Bir başka sıradan ama önemli farklılık... Bahsettiğimiz makalede olduğu gibi, tarif edilen bu dört ana dönem içinde çağdaş tarih, sa-

1 Antoine Prost, “L'histoire du temps présent: une histoire comme les autres”, *Cahiers d'histoire immédiate*, sayı 30-31, Sonbahar 2006-İlkbahar 2007, s. 21-28.

dece zamansal aralığın yorumlanması konusunda değil, uygulanabilirliği, anlamı, adlandırması gibi konularda da anlaşmazlıklara konu olmuştur – çağdaş tarihin hangi olayla başlatılacağı tartışmasında olduğu gibi Antik Çağ'ın bitişi veya Ortaçağ'ın sonu hakkında da tartışmalar vardır. Kaldı ki, “Çağdaş olmak ne demektir?” sorusu 19. yüzyılda ortaya çıkmış ve tarihsel düşüncenin sınırlarını aşan bir sorudur. Bu soru, felsefeyi olduğu kadar antropolojiyi veya çağdaş sıfatını kendi tarzlarında kullanan sanat tarihini ve müzikolojiyi de kapsar. Burada tarihçilerin konum almalarını gerektiren epistemolojik bir mesele söz konusudur. Hem kendi zamanının tarihini yapma iddiasında olan bir pratiğin uzun evrimi üzerine, hem ona özel bir görünüm kazandırarak sonlanmış olan 20. yüzyılın özgün konjonktürü üzerine, hem de son olarak, disiplinin bütünü içinde tarihi düşünmenin bu biçimine dair özellikleri tanımlamayı sağlayan sabit ve değişken kriterler üzerine kendimi sorgulayarak; bu kitapta yapmaya çalıştığım şey tam da böyle bir konum alma çabasıdır.

“Her tarihin çağdaş olduğunu” veya bu pratiğin temellerinin aslında disiplinin eski zamanlarına kadar uzandığını bıktırıcı şekilde tekrarlayan klişelere takılmaktansa, öncelikle “çağdaş” teriminin ve “çağdaş tarih” veyahut “şimdiki zamanın tarihi” kavramlarının somut olarak ne ifade ettiklerini, zamanda geriye gidip kendi kişisel deneyimlerimden yola çıkarak –yakın geçmişteki büyük çatışmaların tarihini ve hafızasını inceleyerek– anlamaya çalıştım. Ardından, tarihçilik mesleğinin bünyesinde kendine özgü yöntemleriyle, paradigmalarıyla, tartışmalarıyla, muhalifleriyle kurumsallaşmış ve kendisi de bütünüyle yenilenmiş bir “şimdiki zamanın tarihi” mefhumunun ortaya çıkışı 20. yüzyıl üzerinde dikkatimi yoğunlaştırdım. Amacım, bu bölümde çağdaşlığın tarihini yazmak değil, daha çok 1970’li yıllardan başlayarak yükselişe geçen çağdaş tarihin genel kabul gördüğü hipotezini zaman içinde mümkün olan en uzun erime yerleştirmektir. 20. yüzyılın son çeyreği, üzerinde daha çok durduğum bir dönem; çünkü “tarihsellik rejimi”nde –başka yerlerde çok az tartışılan fakat Fransız tarihyazımında

son yıllarda bir şekilde revaçta olan bir terimdir– değişim yaratarak yaratmadığı tartışmasında önemli bir yeri vardır bu dönem. Tarihselcilik tartışması bağlamında, tarih felsefesiyle birlikte doğmuş olan tarihsellik terimi (Almancada *Geschichtlichkeit*) en basit şekliyle ele alındığında, tümüyle zamansal bir nitelik taşır; insanların veya toplumların evrimsel, değişken, sınırlı, ölümlü zamanına dair bir kavramdır ve insanların kendileri hakkında üretecekleri bilginin, geleneksel metafizikle belirgin bir zıtlık içinde, bir sınıra, bir sonluluğa sahip olduğu sonucuna götürür. Bu terimi, hem belirli bir toplumun “olaylar açısından zenginliği” (Claude Lévi-Strauss) hem de özellikle “sıcak ve soğuk toplumlar” veya “devinen kültürler ve devinimsiz kültürler” arasındaki ünlü ayrım yardımıyla toplumları birbirinden farklılaştırmak için bir araç olarak kullanan antropolojinin etkisiyle, mefhum anlam değiştirmiştir. Tarihsellik denen şeyin, insanların veya toplumların kendi zamansallıkları hakkındaki öznel imgeleri, kendilik bilinçleri ya da algıları olduğu yönündeki düşünceyi de buna eklemek gerekir. 1980’li yıllarda, “tarihsellik rejimi” meselesi, Marshall Sahlins’den etkilenen François Hartog gibi tarihçiler ya da Gérard Lenclud gibi antropologlar aracılığıyla iki disiplin arasında köprü kurarak “tarihsel” ile “yapısal” arasındaki on yıllık münakaşaya son verdi. Terimin kullanıma girmesiyle ve geçmiş, şimdiki zaman ve geleceğin günümüz toplumlarındaki yeri konusunda yoğun tartışmaların yaşandığı 1980-2000 yılları arasında, kavram daha da geniş bir anlam kazandı:

Sonuç olarak tarihsellik rejimi deyiminin öncelikle, en azından mantıken, her toplumun kendi geçmişiyle kurduğu ilişki şekline, geçmişini (kullanmadan önce ve kullanmak üzere) ele alıp işleme biçimine gönderme yapması beklenir ve bunun neticesinde tarih diye adlandırdığımız şey, bir toplumun geçmişini ele alma ve onunla baş etme biçimi ortaya çıkar. Geçmişin ele alışındaki müdahaleciliğin sınırlarına göre bir sıralama yaparsak: Bir toplumun, geçmişinin etkilerini hissetmesine yol açan (her toplumun bir geçmişe sahip olduğu olgusu-

nun doğurduğu etkilerin ötesindeki) sıkıntıları yoluna koyan kültürel çerçevelere sahip olma biçimi, o geçmişin bugünde ne şekilde var olduğu (hatta daha ziyade mutlaka var olması), onu nasıl beslediği veya sildiği, nasıl yeniden inşa ettiği, kurduğu, harekete geçirdiği vb. konu edilecektir. Ayrıca kültürel farklılıklara bağlı bir dizi tutum ortaya çıkacaktır: Bir toplumda geçmiş, “yaşamın öğretmeni”, bir diğerinde ise katlanılmaz bir yük, başka bir toplumda bitmek bilmeyen bir kaynak, nadir bir servet halini alacaktır. Tarihsellik rejimi geçmişle ilişkide kültürel olarak sınırlı ve alışıldık biçimleri tanımlayacak, tarihyazımı bu biçimlerden biri olacak ve tür olarak da kapsayıcı bir tarihsellik rejiminin belirli bir unsuru olacaktır.²

Bu mefhum, teorik kapsamının ötesinde, tarih ve hafıza sosyolojisi üzerine, geçmişin temsilleri ve kullanımı üzerine, tarihin tarihi üzerine araştırmaları teşvik etmiştir; çünkü toplumların tarihsel olmakla kalmayıp zaman ve mekân içinde kendilerini tahayyül etme tarzlarının da bir tarihi olduğunu, bunun değişebildiğini varsayar. “Rejim” sözcüğünün kullanılmasının nedeni de aynı uzamda veya aynı zaman diliminde bir arada bulunabilecek farklı zamansal ilişkilene biçimlerini ele alabilme imkânı tanınmasıdır. O halde, tarihsellik rejimleri üzerinde çalışmak yalnızca tarihyazımına –tarihçilerin ürettiği bilginin gelişimine– odaklanmak anlamına gelmez; zamanı, yani konumuz itibarıyla şimdiki zamanı tasavvur etme biçiminin, verili bir anda, verili bir toplumu anlamak için temel bir unsur olduğunu varsaymak anlamına gelir. François Hartog, 1989’dan beri “şimdiki zamana odaklı” bir tarihsellik rejiminde yaşadığımızı ve bunun 1789’da ortaya çıkan “geleceği” tarihsellik rejiminin yerine geçtiği hipotezini geliştirmişti. Totaliter binyılcıklar gibi en kötü sapmalarını da içerecek şekilde, kültürel ufuk olarak “geleceğin” tahakkümünün –ilerleme, devrim, büyüme– yerini “şimdiki zamanın” tahakkümü aldı: “Geleceksiz ve geçmişsiz bir [şimdiki zaman] gitgide daha çok ihtiyaç duyduğu geç-

2 François Hartog ve Gérard Lenclud, “Régimes d'historicité”, Alexandru Dutu ve Norbert Dodille (der.), *L'état des lieux en sciences sociales*, Institut français de Bucarest, L'Harmattan, Paris, 1993, s. 18-38, alıntı s. 26.

miři ve geleceği gündelik olarak üretiyor ve sadece anlık olanı değerli sayıyor.”³ İlerleyen sayfalarda açıklayacağım bazı farklılık ve ayrımları saymazsak bu tespite büyük ölçüde katılıyorum. Bir semptomdan çok bir tepki olarak gördüğüm şimdiki zamanın yeni tarihinin ortaya çıkması ile şimdıcilik [*présentisme*] arasındaki ilişki noktasında ondan ayrılıyorum. Ben bunu bir tarihsellik rejiminden diğeriine geçiş olarak görüyorum, çünkü Batı dünyasında zaman tahayyülündeki değişimlerin, özellikle de çağdaşlık sorununun, Berlin Duvarı’nın yıkılmasından önce, 1970’li yıllarda başladığını ve dolayısıyla Soğuk Savaş’ın ve Sovyet sisteminin sona erişinden başka öğelerle ilişkili olduğunu düşünüyorum. Son olarak, eğer şimdiki zaman, günümüzde tartışmasız mütehakkim ve hatta yayılmacı bir kategori oluşturuyor ve özellikle yakın geçmişe dair anıları ne şekilde tasavvur edeceğimiz üzerinde tesirli oluyorsa da, unutulmamalıdır ki bu anılar, bu hafıza, esasen oldukça geleneksel biçimde, geçmişin bir yük, bir kâbus gibi görüldüğü bir rejimde ortaya çıkmaktadır ve bunlarla hesaplaşmak için üretilen çözümler, nihayetinde şimdıciliğin bir biçiminden ibarettir.

Bu bakımdan, diğeri birçoğuna ilaveten, savaş olgusunun Fransız Devrimi’nden beri çağdaş Batı’nın tarihsel zamanını ne denli etkilediğini görmek beni epey şaşırtmıştır. Aktörlerin ya da tarihçilerin çağdaş dönemin çerçevesini belirlemek için çizdikleri sınırların çoğu, savaşların sona ermesi, bazen de savaş katılma olgularıyla örtüşür: Birinci Dünya Savaşı’nın sonu, İkinci Dünya Savaşı’nın sonu, Soğuk Savaş’ın sonu. Bu tarihlerle ilave edilebilecek iki devrim vardır: Avrupa’da uzun bir savaş dönemini başlatan 1789 Devrimi ve kısmen Büyük Savaş’ın sonucu olarak görülebilecek 1917 Devrimi. Daha derinlemesine bakarsak, savaşların ya da devrimlerin patlak verışı, tıpkı 1789’dan sonra yaşandığı gibi açıkça yeni bir tarihsellik rejimi yaratmadığında, çağdaş tarihe ilginin yeniden artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla yakın geçmişe duyulan ilgi, bir şiddet nöbeti anına ve dahası olayın sonrasına, yani tetikleyici olayı izle-

3 François Hartog, *Régimes d’historicité. Présentisme et expériences du temps*, Éditions du Seuil, Paris, 2003.

yen dönemlere, ne olduğunu kayramak, işin bilincine varmak, mesafe almak için gerekli olan zamana, fakat bir travmanın etkilerini taşıyan ve hatırlamaya duyulan ihtiyaçla unutmamanın cazibesi arasındaki kuvvetli gerilimlerle biçimlenmiş bir zamana kaçınılmaz olarak bağlı gibi duruyor. Burada öne sürdüğüm hipotez, nihayetinde çağdaş tarihe dair her şeyin, çağımızın kronolojik bakımdan en yakın tarihli olmasa da en çok sözü edilen “son felaketiyle” başladığını ileri süren bu özlü ve güçlü tanıma dayanıyor.

O halde, bir dönemin “şimdiki zamanı” ne zaman başlar? Onun son kurucu olayıyla, varlığını belirleyen olayla başlar. Mutlu bir çift için şimdiki zamanın başlangıcı düğün günüdür. Bu örnekten yürüyerek, belirli bir dönemin şimdiki zamanı tanık olunan son felakete başlar denebilir. Elbette, bu terim esası maskeleyebilir. Hemen hemen her halk –halkların tarihine artık değinmenin zamanı geldiğine göre– aynı son felaketi, İkinci Dünya Savaşı’nı yaşadı. Fakat ne kadar şiddetli olursa olsun, şimdiki zamanın başlangıcını belirleyen şey sadece felakete maruz kalmış olma olgusunun kendisi değildir. Şimdiki zaman her yerde 1945’te başlamaz; ancak ona maruz kalanların tarihsel yapısının şimdiki zamanı felaket ile başlar.⁴

Bu oldukça teknik metinde şimdiki zamanın tanımı –Almancada *Zeitgeschichte*– iğneli bir tanımla ilmî bir tanım arasında gidip gelir. Yazarı Hermann Heimpel, savaş sonrası Alman üniversite yapılanmasına mensup ve Max Planck Tarih Enstitüsü’nün 1950’lerin sonundaki direktörüdür. Yazıları ve izlediği yol, çağdaş Alman tarihyazımının belirsizliklerini ortaya koyar ve bu kıtapta ortaya koymaya çalıştığım problemlerin bir kısmının modeli niteliğindedir. Kendisi Alman Nazi rejimine bağlılığını ilan etmiş ve Fransa’nın yenilgisinden sonra Strasbourg’daki Reich Üniversitesi’ne atanmış, savaş sonrasında ise Alman suçlarıy-

4 Hermann Heimpel, *Der Mensch in seiner Gegenwart. Acht historische Essais*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1957 [1954], s. 12. Bu metinle Ulrich Raulff’un bir konferansı sayesinde tanıştım: *De l’origine à l’actualité. Marc Bloch, l’histoire et le problème du temps présent*, Jan Thorbecke Verlag, Sigmaringen, 1997, s. 19.

la ilk yüzleşenlerden biri olmuştur. 1950’li yıllardan itibaren, muğlak bir kavram olan *Vergangenheitsbewältigung*, yani Federal Cumhuriyet’in tarihinde başat bir yer işgal eden Nazi “geçmişle yüzleşme” mefhumunun oluşmasına katkı vermiştir.⁵ Buna Üçüncü Bölüm’de değineceğim. Bu anlamda, “felaket” terimi Nazizm bağlamında uzun bir tarihe sahiptir. 1940’lı yılların sonlarında hem Nazilerin kurbanlarını hem de Alman halkının acılarını kapsayacak biçimde ele alınıp örtülü bir şekilde Almanların savaş sorumluluklarını hafifletmek için kullanılmıştır. 1980’li yıllarda Yahudi soykırımının tekillliğini ve özgünlüğünü ifade etmek üzere İngilizce literatürde kullanılan “Holokost” sözcüğünün yerini, onu tam olarak ikame edemese de İbranice si –Shoah– aldı; özellikle de Claude Lanzmann’ın aynı adlı filminden sonra. “Felaket” sözcüğü daha sonra Filistin Nakba’sına [Büyük Felaket], yani 1948’de yaşanan kitlesel sürgüne nazire ya da tepki olarak bazı halkların kimliğinin kökenindeki kurucu trajediyi ifade edecek şekilde yaygınlık kazandı.

Demek ki burada “felaket” terimini etimolojik anlamıyla; Yunanca manasıyla bir “kargaşa” ve aynı zamanda bir “son” olarak, diğer yandan da Latince de aldığı edebi ve dramaturjik anlamıyla bir “çözümleme”, bir “*coup de théâtre*”* ve her iki koşulda da sonuçlarıyla başa çıkılamaz bir olay olarak anlamak gerekir. Felaketi, uçucu bir şimdiki zamanın eğreti bir başlangıç noktası olarak görmekte ısrar eden ve öncüllerini 1917-1918’lerde bulabileceğimiz bu tarihyazımı anlayışı tarihte süreksizlik mantığına dayanır. Bu, daha ziyade tarihte ilerleme yönünde bir süreklilik, bir doğrusallık, bir tamamlanma düşüncesine dayanan –ve tarihin akışı içinde temel bir kırılmayı en azından Batı tarihinde bizzat yaşamış olan– devrimci modernite mantığından bir kopuştur:

Kendi geçmişini aydınlatmak üzere yeterince belirgin bir olay vuku bulduğunda tarih meydana gelir. O halde, geçmiş olayla-

5 Nicolas Berg, *Der Holocaust und die westdeutschen Historiker. Erforschung und Erinnerung*, Wallstein Verlag, Göttingen, 2003.

(*) Olayların beklenmedik şekilde gelişmesi – ç.n.

rın karmaşıklığı ancak bir başlangıca ve bir sona sahip olurlarsa bir anlatı biçiminde bugüne taşınabilirler. Bu tip bir olayın açığa çıkardığı şey, şimdiye kadar saklı kalmış geçmişe dair bir başlangıçtır; aydınlatıcı olay, tarihçiye, gün yüzüne henüz çıkardığı bu başlangıcın sonlanışı gibi görünür. Bu “son” ancak gelecekte yeni bir olay gerçekleştiğinde yarının tarihçilerinin gözünde bir başlangıç olarak belirecektir.⁶

Bir tarihsel, insani “felaket”in herkes tarafından ve evrensel olarak aynı şekilde algılanması nadir rastlanan bir şey olduğundan, elbette kavram bazı zorluklar içerecektir. En azından bize kilometre taşları sunan 20. yüzyıl felaketlerinin şimdiye dek eşine rastlanmamış felaketler olduğunu söyleyebiliriz: İki dünya savaşının kazananları ve kaybedenleri, her ne kadar kimin ne kadar sorumlu olduğu hâlâ tartışma konusu olsa da, bu savaşların iki taraf için de insanlık tarihinde daha önce görülmemiş boyutta afetlere neden olduğunu sonunda kabul etmişlerdir. Bu tespit ile Jean-Pierre Dupuy’nin “aydınlanmış katastrofizm” savunusu, buraya kadar anlattıklarımızla örtüşüyor; çünkü geleceğin felaketleri üzerine bugün berrak bir şekilde düşünme zorunluluğu, şimdiki zamanın içinde başlangıç noktası işlevi görecek olan yakın geçmişin felaketlerini düşünme zorunluluğunu da getiriyor beraberinde:

İnsanlık, geçen yüzyılda, ya doğrudan, yani nükleer savaşla, ya da dolaylı yoldan, yani hayatta kalması için gerekli koşulları tahrip ederek, kendi kendini yok edebilecek seviyeye geldi. Bu eşiğin aşılması an meselesiydi, ancak potansiyel tehlike artık görünür ve kritik hale geldi.⁷

Dolayısıyla 20. yüzyılın felaketlerinin ve özellikle İkinci Dünya Savaşı’nın yeni bir çağdaşlık fikrini ortaya çıkardığını düşünmemizi sağlayacak pek çok veri vardır. Fakat bu yeni çağdaşlık düşüncesi, 1960’lı yıllarda 1945’e bakıp bu tari-

6 Hannah Arendt, “Compréhension et politique”, *La Nature du totalitarisme*, Payot, Paris, 1990, s. 55.

7 Jean-Pierre Dupuy, *Pour un catastrophisme éclairé. Quand l'impossible est certain*, Éditions du Seuil, Paris, 2002, s. 9.

hin yepyeni vaatlerle dolu bir dünyanın –Avrupa, büyüme, barış– başlangıç noktası olduğuna inananların iyimserliğini değil, kolektif hafıza düzeyinde yakın geçmişin en ölümcül anlarının, “geçip gitmeyen” anların izlerini taşıyan bir kötümserliği yansıtır. Şimdiki zamanın tarihine dair bu yeni girişimin amacı, geçmişin bu saplantısal, travmatik vizyonuna eşlik etmek değil, onu anlamaya yardımcı olmak, hafızayla bu denli hemhal olmasına rağmen tarihe belli mesafeyle yaklaşmaktır. Bu tarihyazımı, çoğunlukla eksik ve muğlak okuma çerçeveleri sunmak durumunda kaldı. Kendine has epistemolojik temelleri araştırırken, Nazi geçmişinin veya sömürgeciliğin sonlanışının yarattığı sorunlara göğüs germek zorundaydı: Temel özelliklerinden biri ve kuşkusuz en büyük zaafı bu olmuştur. Dahası, şimdiki zamanı yaşanan son felakete kadar götürmek yapısal bir tanımla da ilgilidir: Bazı felaketler, konjonktürel bir durumdan çok, tarihsel zamana damgasını vurmuştur. Bizim tarihsellik rejimimiz, büyük ölçüde yakın geçmişte yaşanan büyük felaketlerin hatırasının üstesinden gelmek, dolaşısıyla uzun erimli bir tarihsel sürekliliğe bağlanmak gibi zorluklarla tanımlanır. Bir “çağdaşlık” tanımı yapmaya imkân sağlayan, örneğin tanıklıklarını dile getirebilecek hayatta kalmış aktörlerin varlığı gibi sabit kriterleri ve bir yazarın, bir kültürün, bir ülkenin çoğu kez ideolojik veya entelektüel *önyargılarına* bağlı olarak yaptıkları farklı dönemselleştirmeler gibi değişken kriterleri anlamaya uğraşan bu çalışmada ele alacağımız son nokta da bu olacaktır.

Bu çalışmayı, başta bir tür saldırı olarak tasarlamıştım. Proje, zamanla, daha açık bir sorgulamaya dönüştü. Bu eser ne bir epistemoloji çalışması, ne tarih yazmak üzerine normatif bir deneme; en basit haliyle, şimdiki zamanın tarihi üzerine bir fikir yürütmedir. Bu çalışma benim tarih disiplinine bakışımı oluşturan hassas dönemlerin incelenmesi alışkanlığının ve saha araştırmalarının bir sonucudur ve tabii ancak bunlar sayesinde mümkün olabilmektedir. Bununla birlikte, çağdaş tarihin nasıl yazılabileceğine dair bütün yazım biçimlerini ortaya serme iddiasında değildir. Kitap özellikle Fransa, Almanya ya da

İngilizce konuşulan ülkelerdeki tarihyazımının durumuna değinerek güncel toplumların geçmişleriyle kurdukları ilişkilerde özel bir konjonktürü inceliyor. Durumları burada geliştiren perspektife kısmen giren İtalyan, İspanyol veya Latin Amerika tarihyazımlarını zaman ve yer kısıtları nedeniyle veya uzmanlığım yeterli olmadığı için buraya alamadım. Çağdaş tarih bu bölgelerde, akademik dünyada olduğu kadar kamusal alanda da önceki zamanlara kıyasla çok daha önemli bir yere sahip. Bugün birçok ülkede tarih öğrencilerinin, eğitim programlarının, bu disipline ayrılmış kaynakların büyük bölümü çağdaş tarih alanında yoğunlaşıyor. Bundan otuz yıl önce bu tahayyül dahi edilemezdi, zira şimdiki zamanın sadece başka sosyal bilim dallarının, en kötü durumda da araştırmacı gazetecilik alanının konusunu oluşturduğu düşünülürdü. Öte yandan, yakın geçmiş gitgide daha çok yazarın, film yapımcısının, belgeselcinin, her alandan sanatçının dikkatini çekiyor artık. En tuhaf- larından en birikimli olanlarına kadar sayısız blog, internet sitesi ve forum da bu konuya odaklanıyor. Bu gelişmeler, yakın geçmişe yönelik yeni yeni oluşan ilginin ve onu anlama çabasının bir işaretidir.

Aynı zamanda, genel olarak tarihin konumu da mahiyet değiştirdi. Hafıza ve miras kavramları kamusal ve bilimsel alanı adeta ele geçirdi. Tanıklık, toplumsal ve ahlâki bir buyruk halini aldı. Tarih mahkemesi, yargının yerine geçti ve bazen yarım yüzyıllık siyasal suçların yargılandığı bir yer gibi algılanmaya başladı. Devletler, ulusal ve uluslararası boyutta “kamusal geçmiş politikalarını” uygulamak için çok sayıda kaynak seferber etti ve çaba harcadı. Kamusal alanda, dilde “geçmiş”, çözülmesi gereken bir mesele haline geldi. Bugün toplumların, grupların veya bireylerin [geçmişle] “hesaplaşması”, “yüzleşmesi” gerektiği söyleniyor. İngilizcede kullanıldığı haliyle *coping with the past* [geçmişle hesaplaşma], hatta “yüzleşme”, “hükmetme” anlamına gelen *coming to terms with* veya *mastering the past*, Almanca ifadesiyle *Vergangenheitsbewältigung* gibi deyimlerle karşılaşırız. Geçmişini aslında kendisine ait olmayan bir yere yerleştirmemiz, yani önümüze koymamız ya da

Walter Benjamin'in Paul Klee'nin "Angelus Novus"unu gözlemlerkenki kahince bakışının somut örneği gibi geçmişle başa çıkmak için devamlı geleceğe sırtımızı dönmemiz epey tuhaf. Çağımızın toplumları tarihle ve özellikle de yakın tarihle, derin bir çelişkinin izlerini sırtında taşıyan bir ilişki kurmaya çalışıyor: Aşılabilir travmalardan, hafıza savaşlarından, kamusal polemiklerden ve çoğu zaman karmaşık bilimsel tartışmalardan doğan, bireysel veya kolektif çelişkiler bunlar. Tarih artık, her şeyden önce saygı gösterilmesi gereken gelenekler, sonraki nesillere bırakılacak miras, geliştirilecek bilgiler veya anılması gereken ölümler şeklinde ifade edilmiyor. Unutmanın belirsizliğinden geçmişi kurtarma gerekliliği ve ancak kamusal veya özel mekanizmaların onu mezarından çıkarabileceği fikri o kadar yerleşmiş halde ki, tarih daha çok "yönetilmesi" gereken bir sorun, sürekli bir yas veya hafıza "çalışması" olarak ifade ediliyor. Böylelikle geçmiş, günün gereklerine uygun hale getirilmek için mütemadiyen gayret gösterilmesi gereken bir mesele haline gelmiştir. Artık geçmiş toplumsal hareketlerin alanı olmuştur. Toplumsal bir tanınma ihtiyacı, geçmişin onarılması ve tazminine yönelik politikalar, özür söylemleri ve yakın geçmişin büyük felaketlerinin kurbanları için duyulan "pişmanlık", tarihsel işleyişe özgü hakikat arayışının yerini almıştır. Şimdiki zamanın yeni tarihi tam da bu bağlamda gelişti: Ölümcül bir yakın geçmişin arazlarına, uzmanlığın büyük bir kısmını oluşturan geçmişin tazmini meselelerine, önemi arttıkça berraklığını azar azar kaybeden hafıza olgusu hakkında dolaylı olarak söylemin taleplerine cevap oluşturmak üzere... Şimdiki zamanın tarihçileri, bazen kendilerini savunarak, bazen mesafeli bir gözlemci olma alışkanlıklarından çok uzak eylemlerin büyümesine kapılarak, halihazırda yapılmakta olan tarihin aktörleri haline geldiler.

GEÇMİŞTE ÇAĞDAŞLIK

Eski bir sorun mu?

Tüm ekolleri ve eğilimleriyle çağdaş tarih, son otuz yıldır büyük bir değişim geçirdi. Bu değişimleri 1970'lerde öngörmek mümkün değildi belki, ama bunların hiçbir öncülü olmayan yenilikler olduğu da söylenemez. Antoine Prost, yukarıda adı geçen makalesinde, “Şimdiki zamanın tarihi denen şey epey eskilere dayanan bir meseledir” diyor.¹ Tarihçilik mesleğinde en yaygın saplantılardan birini görüyoruz burada: Bütün yenilikleri bir “dejavu”ya indirgeme ve yenilik iddiasıyla ortaya çıkan her şeyin ancak bir tekrar olabileceğini göstermek üzere şecere çıkarma. Buna mukabil, bu ifadenin bir gerçeklik payı da yok değil; buna hiçbir zaman itiraz edilmemiş, tersine, şimdiki zamanın tarihinin temellerini uzun bir gelenek zincirine dahil etmek için sıkça gündeme getirilmiştir bu gerçek. Tarihçiler açısından kendi zamanlarının tarihini yazmak, esasen en azından ilk bakışta, tarihçilerin kültür insanları veya âlimler olarak ortaya çıkmaları kadar eski bir pratiktir. Bu pratik, tarihçilerin konumu ne olursa olsun, sanatlarının ya da disiplinlerinin çağ-

1 Antoine Prost, “L’histoire du temps présent: une histoire comme les autres”, s. 21.

lar boyunca önemli bir özelliği olagelmıştır. Fakat bu tespitle yetinildiği zaman, bu tarihin kendine özgü nitelikleri hakkında sorgulamaya girişmek için ya da hakkını teslim etmek için de bir neden kalmaz.

Yine de meselenin görünen yüzüyle incelikli gözlemlerden ortaya çıkanlar arasında epeyce mesafe olduğunu söyleyebiliriz. Tukidides ve Eric Hobsbawm, her ikisi de kendi dönemleri üzerine yazdılar, ama Antik Yunan ile 1945 sonrası Avrupası'nın her şeye rağmen birbirine hiç benzemeyen şartları nedeniyle aralarında bazı farklar vardı. Dahası, hem bilimsel çalışmalardaki hem de iktidarla ilişkileri açısından çağdaş tarihin konumu da değişti; bir devamlılık, hatta değişmezlik tespitine bel bağlamamızı imkânsız kılacak şekilde toplum da üç bin yıllık zaman zarfında büyük değişimler geçirdi. Bir açık kanıt daha: Tarihçiler hep kendi zamanlarının tarihine eğilmişlerse de bunu aynı şekilde yapmamış, meselelere ne aynı yöntemlerle ne de aynı amaçlarla yaklaşmışlardır. Zaten yakın tarihin zaman içinde entelektüel ve toplumsal olarak nasıl algılandığına ya da alınıldığına dair de bütünlüklü bir bilimsel çalışma yoktur. Uzun zamandır algı ve zaman tahayyülünün tarihiyle ilgileniliyor olsa da, çağdaşlığın özgün tarihi üzerine, tarihyazımı incelemelerinde bu şekliyle ortaya nadiren konmuş bu sorun üzerine sistematik çalışmalar ya yoktur ya da sayısı çok azdır. Antoine Prost, 1996'da yayımlanan ve tarih epistemolojisi üzerine Fransızca dilinde başvuru kaynaklarından biri olan *Douze leçons sur l'histoire*'da [Tarih Üzerine On İki Ders] bu kavram üzerine tek kelime etmez.² Oysa şimdiki zamanın tarihi disiplininin ortaya çıkışı, özellikle Berlin Duvarı'nın yıkılışından beri Avrupa tarihyazımında önemli bir olgu olarak duruyor. Lafı dolandırmadan şimdiki zamanın tarihi pratiğinin ezelden beri var olduğunu ileri sürmek, sonuç olarak beyhudedir; yapılabilecek şey, olsa olsa kavrama ait bir tarihin kırıntılarını bulmak olabilir. Bunun için gerekli bilgi birikimini göz önüne aldığımızda, bir tek Batı dünyasıyla kendimizi sınırlan-

2 Antoine Prost, *Douze leçons sur l'histoire*, Éditions du Seuil, Paris, 1996.

dırsak bile, neredeyse imkânsız bir girişimdir bu.³ Uzun erimde zaman tahayyülleri ve algılayışlarında öyle büyük farklar vardır ki çağlar içinde “çağdaşlık” kavramının kolayca karşılaştırılabilmesi de mümkün değildir. Yine de yakın geçmişteki bazı tartışmaları uzun erimli tarihe bakarak anlamak için böyle bir girişim kaçınılmaz. Bu sayede şimdiki zamanın tarihçilerine zaman zaman yöneltilen –uzun erimli tarihi hiç hesaba katmama ve sadece olayın geçtiği kısa erimli tarihle ilgilenme gibi– ithamlara da kısmen cevap verebiliriz.⁴ Bazen garip suçlamalara varabiliyor bu ithamlar: Örneğin 2008’de Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy’nin isteği doğrultusunda yapılacak “Fransa Tarihi Evi” projesinin tanıtımı için Kültür Bakanlığı’nın hazırladığı rapora bakılırsa, şimdiki zamanın tarihi, sırf mevcudiyetiyle bile, uzun erimli araştırmaların yapılmasını engelleyecek ve hatta Fransızların “bütünlüğü içinde kendi tarihlerine sahip çıkması”nı zorlaştıracaktır:

“Şimdiki zamanın tarihi” üzerine araştırmalar ve tartışmalar, bazen uzun erimli olguların analizini gölgede bırakmış, epistemolojik ve metodolojik münakaşalara yol açmıştır; özellikle

- 3 Bununla birlikte, Gérard Noiriel’in konuyu 19. ve 20. yüzyıllar bağlamında ele aldığı *Qu’est-ce que l’histoire contemporaine?* (Hachette, Paris, 1998) adlı kitabında veya François Hartog’un *Régimes d’historicité*’sinde buna dair fikirler buluyoruz. Christian Delacroix, François Dosse ve Patrick Garcia ile birlikte bu konuyu, Antik Çağ tarihçilerinin (François Hartog), Ortaçağcılarının (Michel Sot, Patrick Boucheron), modern dönem tarihçilerinin (Jacques Guilhaumou, Nicolas Leroux, Jean-Louis Fournel, Jean-Claude Zancarini), çağdaş tarihçilerin (Robert Frank, Olivier Dumoulin) katılımıyla, 2002 yılında Institut d’histoire du temps présent’da [Şimdiki Zamanın Tarihi Enstitüsü] düzenlenen, “Geçmişe Direnen Şimdiki Zamanın Tarihi” başlıklı, çokdisiplinli bir seminerde inceledik.
- 4 Bu serzeniş, alıntılanan Antoine Prost makalesinde gayet açıktır. Gérard Noiriel’in *Les Origines républicaines de Vichy* (Hachette, Paris, 1999) kitabında, özellikle “Şimdiki zamanın başka bir tarihi için” başlıklı giriş bölümünde daha da açıktır. Bu, polemik tarzında yazılmış ama o dönemki şekliyle şimdiki zamanın tarihine eleştirel bir bakış imkânı veren kanıtlara sahip bir metindir. Bu metne zamanında şurada cevap vermişim: “L’histoire du temps présent, vingt ans après”, “L’histoire du temps présent, hier et aujourd’hui” dosyası içinde, *Bulletin de l’IHTP*, sayı 75, Haziran 2000, s. 23-40. Ben de bir parça polemik yaparak ne Antoine Prost’un, ne Gérard Noiriel’in 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın ilk yarısını ele aldıkları kendi çalışmalarında hiçbir zaman “uzun erimli” analizler yapmadıklarını not etmeliyim.

siyasal ve toplumsal tarih konusunda “çok yakın tarih”e özgü yöntemlerin bütün tarihsel dönemlere uygulanması, kronoloji, kaynaklar epistemolojisi, tarihsel coğrafya gibi kadim referans çerçevelerini geçersiz hale getirmiştir.⁵

Yani buna bakacak olursak Pétain’in olumsuz mirası Jeanne d’Arc’ın olumlu mirasını gölgede bırakacak, şimdiki zamanın tarihi kronolojik anlayışa son verecek, epistemolojik tartışmalara gelince, onlar da ulusal tarihe bir tehdit oluşturacaklardır. Söz konusu rapor, Fransa’da siyasi iktidarın son senelerin en ihtilafli kültürel projelerinden birine temel oluşturmasaydı ve şimdiki zamanın tarihine yönelik ciddi gerekçeler bulmakta zorlanan eleştirilere bir örnek teşkil etmeseydi, konu, omuz silkilip geçilmeyi hak edecekti aslında.

Eğer *Trésor de la langue française*’e* bakacak olursak, Latince *contemporaneus*’dan türetilen “çağdaş” [*contemporain*] sıfatı –cum ve tempus’dan, “paylaşılan aynı zamana dair” anlamında–, 1475 civarında ortaya çıkmıştır. “Çağdaş tarih” terimi ise, en azından modern kavranışıyla, daha geç ortaya çıkmıştır: İzlerini, özellikle daha ileride üzerinde duracağımız Pascal’ın *Düşünceler*’inde bulmak mümkündür. Buna karşın terim çok daha sonra, 19. yüzyılda, Fransız Devrimi’nin yarattığı kültürel ve düşünsel şok sonrası genelleşir: Balzac’ın romanı *L’Envers de l’histoire contemporaine* [Çağdaş Tarihin Ters Yüzü] 1848’de basılır ve Taine, *Origines de la France contemporaine*’i [Çağdaş Fransa’nın Kökenleri] 1875’te yayımlar. Bugün kabul gördüğü şekilde kavranışı o dönemde ortaya çıkar; yani gözlemcinin zamanı ile incelenen zaman aynıdır ve bu zaman dilimi, iki büyük kırılım –Batı Roma İmparatorluğu’nun çöküşü ve Rönesans– aracılığıyla Antik Çağ, Ortaçağ ve Modern Çağ biçiminde ifade edilen üç dönemli Batı tarihyazımını tamamlayan zamandır. Bu iki “olay”ın tarihe kayıt düşülmesi, ekollere ve yazarlara göre değişmeye devam etse de bu dönemselleştirme bir ka-

5 Hervé Lemoine, *La Maison de l’histoire. Pour la création d’un Centre de recherche et de collections permanentes dédié à l’histoire civile et militaire de la France*, Ministère de la Culture, Paris, 2008, s. 9.

(*) 19. ve 20. yüzyılı konu alan, on altı ciltlik Fransızca sözlük – ç.n.

non halini almıştır.⁶ Bu [dönemselleştirme], hatırlayalım, Papalık kütüphanecisi Giovanni Andrea dei Bussi'nin kaleminden 1469'da çıkan bir terimle "Ortaçağ" olarak nitelenen bir geçmiş ile arasına mesafe koymak isteyen İtalyan hümanistlerin ortaya attığı bir ayrımdı. 17. yüzyılın sonunda tarihyazımı çalışmalarıyla, özellikle Cellarius⁷ diye anılan Alman Christoph Keller'in yazılarıyla popüler oldu. Yani, 1789 devrimci başkaldırısından sonra yaş alıp yapı değiştiren bir "modernite" ile arasına mesafe koymak isteyen 19. yüzyılda, bir dördüncü dönemin –çağdaş dönemin– eklemelenmesiyle tamamlanan bu dönemselleştirme, günümüze kadar uzanan eski bir gelenektir. Buna rağmen, devamlı eleştiri almış olmak da bir suç değildir. Örneğin Reinhart Koselleck bu dönemselleştirmenin, hem doğrusal bir zaman hem de "tarihte çağdaş olmayanın çağdaşlığı"nın görülmesini engelleyen homojen bir zaman yanılışması yarattığını söyler; oysa "her birimiz çağdaşlarımızın bazılarının halen taş devrinde yaşadığını biliriz".⁸ Jack Goody ise, özellikle sömürgeci yayılcılık döneminde dünyanın geri kalanına Avrupa uygarlığı tarafından empoze edilmesi nedeniyle, bu dönemselleştirmeye ve bu bütünsel tarih okumasına karşı çıkar.⁹ Çünkü bu dönemselleştirmeden çıkacak bir başka sonuç da, aynı zaman diliminde yaşayan fakat birbirine benzemeyen uygarlıkların kendilerine yol gösterecek Batı'nın yardımıyla "gecikmelerini" telafi edip ilerlemeye, demokrasiye, piyasaya doğru evrimlerini aynı şekilde ve mutlak surette gerçekleştirecekleri yanılışmasıdır: Ki bu yanılışma, çok yakın bir zamanda Irak veya Afganistan'da yaşandığı gibi, bazen ölümcül sonuçlara yol açmıştır. Tarihsellik rejimi kavramının kendisi de "çağdaş" kelimesinin muğlaklığını ve çokanlamlılığını vurgulaya-

6 Jean Leduc, *Les Historiens et le temps. Conceptions, problématiques, écritures*, Éditions du Seuil, Paris, 1999, s. 92 vd.

7 Bernard Guenée, *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval*, Aubier-Montaigne, Paris, 1980, s. 9-10.

8 Akt. Jean Leduc, *Les Historiens et le temps*, s. 101.

9 Jack Goody, *Le Vol de l'histoire. Comment l'Europe a imposé le récit de son passé au reste du monde*, Gallimard, Paris, 2010 [İlk basımı: Cambridge University Press, 2007].

rak biyolojik zaman, toplumsal zaman, kültürel zaman arasında bir ahenk olması gerektiği düşüncesini yıkmaya katkıda bulunmuştur: Aynı zaman demek aynı uzam demek değildir; bir “dönem”in yekpare bir kültür evreni yoktur ve aynı dönem içerisinde, kendisi de ayrı bir evrimin sonucu olarak incelenmesi gereken bir geçmişin farklı şekillerde oluşmuş yapıları, düşünceleri, pratikleri bir arada yaşar.

Buna rağmen geleneksel dönemselleştirme tarih disiplininde benimsenmiştir. Michel de Certeau’nun yazdığı gibi, bu hiç kuşku yok ki mesleki habitusun ötesinde, daha genel bir ihtiyacın sonucudur:

Tarihyazımı, öncelikle şimdiki zamanı bir geçmişten ayırır. Fakat her yerde bölümleme tavrını gösterir. Böylelikle, izlediği sıra, her defasında *başkası* olmak veya buraya kadar var olmuş olanın *artık olmaması* (Rönesans, Devrim) *kararının* kendini belli ettiği “dönemler”e (örneğin Ortaçağ, Modern Tarih, Çağdaş Tarih) ayrılır. Her “yeni” zaman, sırası geldiğinde, kendisinden öncekini “ölü” olarak niteleyen bir söylem üretir, ama önceki kopuşların izini taşıyan bir “geçmiş”i devralmıştır.¹⁰

Kuşkusuz bizler hâlâ “taş devrinde” yaşayan birey veya grupların çağdaşız; ancak onları tam da böyle nitelemek, yani farklılıkları sebebiyle onları *başka* bir zamana atfetmek, modern tarihselliği karakterize eden *bugün* ile *dün* ayrımını yapma gereksiniminin bir ifadesidir. O halde kendi zamanının tarihini yapmak ilk bakışta çok eski bir pratikmiş gibi görünse de, çağdaşlık mefhumundan bağımsız olarak, açıkça çağdaş olan bir tarihin tekilleştirilmesi ve ardından kavramsallaştırılması aslında özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda gerçekleşmiştir.

Bu mefhumların tarihini genel hatlarıyla dahi olsa, uzun erimli bir biçimde anlatmak çok iddialı bir iş gibi görünebilir. Ama bu, 1970’li yılların sonunda şimdiki zamanın tarihine yeni bir yaklaşımın ortaya çıkışını anlamak için elzem görünüyor. O dönemde sorulan soru, bütün disiplinin entelektü-

10 Michel de Certeau, *L’Écriture de l’histoire*, Gallimard, Paris, 1975, s.16. Vurgular yazara aittir.

el anlamda parladiğı bir ortamda tümüyle yeni bir pratik, yeni bir tarih yapma biçimi mi ortaya konacağı, yoksa daha ziyade unutulmuş bir gelenekle tekrar bağ mı kurulacağıydı. Bazıları tarih kadar eski bir gelenekte kendine meşruiyet arıyor-ken, bazıları ise daha çok onun yenilikçi karakterinde ısrarcı oluyordu. Fakat her iki taraf da, onu kurumsal olarak marjinal bir yere koyan ya da en azından şüpheyile yaklaşan tarihçilik mesleğinin içinde konumlandırıyordu. 1978’de yayımlanan ve “yeni tarih”i –dönüşüm halinde olmasına rağmen kendini halen “Annales” olarak betimlemeye devam eden bir tarih-yazımı hareketini ifade etmek üzere böyle bir tabir kullanılmıştı– konu alan ortak bir yapıtta Jean Lacouture ve Pierre Nora çağdaş bir tarihyazımı oluşturmak üzere iki farklı tutumu kendi tarzlarıyla sergilemişti.¹¹ Jean Lacouture, çağdaş tarihi ifade etmek için kullanılan ve Seuil Yayınları’nın bir dizisinin de adı olan bir başka terimi (Dördüncü Bölüm’de bunu tekrar ele alacağım) “dolaysız tarih”i [*histoire immédiate*] konu alan makalesinde, hem Tukidides’den hem Jül Sezar’dan, İbn Haldun kadar Charles de Gaulle’den, vakanüvislerden, Joinville, Froissart ve Commines kadar Michelet veya Lissagaray’den de bahsederken, bunların “yalnızca tanık olarak değil, olayların aktörleri, bazen de kahramanları oldukları bir şimdiki zamana açıkça demir atmış” eserler vermiş olmak gibi bir ortak noktada buluştuklarından söz ediyordu.¹² Bununla birlikte, tarihin bu biçiminin bir yenilik oluşturduğu düşüncesini savunmuştu: “Kaynakları ancak ve ancak arşiv dağlarının dışında aranırsa varoluş nedeni, asaleti, doğrulanması mümkün olacak bir geçmiş bilimi” olarak tarihin –yalnızca çağdaş olanının değil genel anlamda tarihin– kendisinin de İkinci İmparatorluğun sonuna doğru ortaya çıkan, “oldukça yeni bir dogma” olduğunu hatırlatmıştı. Pierre Nora, o günün tarihyazımı bağlamında orijinal bir seçim olan “şimdiki zaman” konusuna ayırdığı makalesinde, 19. yüzyıldan önce var olduğu şekliyle çağdaş tarihle hemen he-

11 Jacques Le Goff, Roger Chartier ve Jacques Revel (der.), *La Nouvelle Histoire*, Retz, Paris, 1978.

12 Jean Lacouture, “L’histoire immédiate”, s. 270-293, alıntı s. 274.

men hiç ilgilenmiyordu: “Geçmişte bir ‘çağdaş tarih’ var mıydı? Aziz Augustinus, Rönesans hümanistleri, Voltaire, kesinkes yeni bir çağda yaşadıklarını biliyorlardı, ama bizim gibi, bu yeni çağa özel bir tarihsel bakış bilinciyle yönelmiyorlardı.”¹³ Bu pratiğin, bir asır sonrasında kendi tutacağı yolu daha iyi ifade etmek için paradoksal biçimde başlangıç anı olarak kabul ettiği 1870’li yıllardan başlayarak ayrı bir bilimsel disiplin haline gelmeye başlayan tarih alanının kısmen dışında kalmış olduğuna dikkat çekmişti. Bu tartışma 1970-1980’lerde yeniden canlandı, zira bu dışlama, yeni bir şimdiki zamanın tarihi için olumsuz bir referansa dönüştü ve o dönemde bu reddin dayandığı argümanları yadsıyarak kendini olumladı. Hatta Pierre Nora, daha sonra üzerinde duracağım bir hipotezi yineliyordu: Çağdaşlık kavramının 19. yüzyılın düşünsel dünyasında kök salmaya başladığı dönemde, bir meslek olma yolundaki tarih disiplini, bu dışlanmayla kimliğinin kuvvetlendiğini tespit edip, ona bir eşsizlik kazandırmak suretiyle, çağdaş tarihi tarihin geri kalanından ayırmaya karar verdi.

Üzerinden biraz zaman geçtikten sonra ve tarihyazımı alanında artık yerleşmiş olan şimdiki zamanın tarihinden edinen deneyimle, bence soru başka bir şekilde sorulmayı hak ediyor: 1970’lerin sonunda, neden çağdaş tarihin gelişimi, kendisi de atılım halinde olan ve yeniden şekillenen bir disiplinin bağrındaki bir yenilik olarak algılandı da, bir yüzyıl öncesinde, aşağı yukarı aynı ölçüde bir yenilik getiren çağdaş tarih, tersine bu denli reddedildi? 20. yüzyılın sonunda yenilikçi görünen, 19. yüzyılın sonunda neden kuşku yaratmıştı? Çağdaş tarih bir yüzyıllık zaman zarfında nasıl oldu da disiplin bünyesinde çeperden merkeze doğru kaydı? “Kendi” zamanları üzerine çalışan tarihçilerin konumuyla ilişkili olan yapısal unsurlar ile farklı ve değişken bağlamların ürünü olan konjonktürel unsurlar arasında, bu pratiğin evrimine dair orta yol bulunabilir mi?

13 Pierre Nora, “Présent”, Jacques Le Goff, Roger Chartier ve Jacques Revel (ed.), *La Nouvelle Histoire*, s. 467-472, alıntı s. 467.

“Tarih adını almaya layık her tarih çağdaştır”

İtalyan tarihçi ve filozof Benedetto Croce’nin neredeyse klişeleşmiş ünlü formülünü biliyoruz. O, ister yakın geçmişe ister çok uzak zamanlara dair olsun, her tarihsel anlatının kaynağını bugünden aldığını söyler:

Eğer çağdaş tarih, kaynağını doğrudan yaşamdan alıyorsa, bu, “çağdaş olmayan” sıfatını taşıyan tarih için de geçerlidir; o da doğrudan yaşamdan doğar; zira bizi geçmişteki bir olay üzerine araştırma yapmaya iten tek şey, şimdiki yaşamımızla ilgili bir kaygıdır. Dolayısıyla mevcut yaşamla ilgili bir meseleye bağlı olan bu olgu geçmişe yönelik bir merak değil şimdiki ana dair bir meşguliyetimize cevap verir. Tarihçilerin ampirik formülleri bunu tekrar tekrar ifade etmiştir ve bu gözlem, biteviye söylenen bir sözün derin manasını değilse de doğruluğunu teyit eder: Tarih *magistra vitæ*’dir [hayatın öğretmenidir].¹⁴

Benedetto Croce, çağdaş tarihin dikkate almakta yalnız olmadığı bütün tarihsel işleyişlere özgü niteliklerden birinin altını çiziyor: Tarihin örnek rolü ve geçmişin bilinmesinin şimdiki zamandaki faaliyetlere yön göstermesi gerektiği olgusu. Bu neredeyse iki bin yıl önce Cicero tarafından saptanmış bir özelliktir: “Tarih, zamanların tanığı, hakikatin ışığı, bize yaşamayı öğreten bu canlı hafıza [*magistra vitæ*], eski zamanların tercümanı...”¹⁵ Tarihin “yaşamın öğretmeni” olduğu düşüncesi geçmiş ile şimdiki zaman arasında kopmaz bir bağ tesis eder; ama bu bağın da bir tarihi vardır. Dolayısıyla bu formül, dünyayı bilme ve anlama süreci olarak tarihin keyfi, kayıtsız ve onu kaleme alan kişinin zamanının dışında bir etkinlik olmadığını ortaya koyar. Tarihçiye, nesnesi karşısında bir üstünlük kazan-

14 Benedetto Croce, *Théorie et histoire de l'historiographie*, Dalloz, Paris, 1968, s. 13 vd. [Almanca ilk basımı: Tübingen, 1915 – bu metinler 1912-1913 yıllarında İtalyanca yayımlanmıştır].

15 Cicéron, *De l'Orateur*, II. Kitap, §IX, *Œuvres complètes de Cicéron: Dialogues de l'orateur*, C.L.F. Panckoucke, Paris, 1830, s. 258.

dırır. Benedetto Croce, aslında, “vakanüvisçilik” diye adlandırdığı şeyle tarih arasına bir fark koyar:

Vakayiname ile tarihi, birbirinin yerine geçebilecek ya da biri diğerine tabi olan tarih biçimleri olarak görmemek lazım. Bunlar birbirinden farklı, iki tinsel *tutumdur*: Tarih yaşayan bir tarihtir, vakayiname ise ölü bir tarihtir. Biri çağdaş tarihtir, diğeri ise geçmiş tarihtir. Tarih esas olarak bir düşünce eylemidir, vakayiname ise bir niyet eylemidir. Tarih, artık üzerine düşünülmediğinde, bir zamanlar somut ve anlamlı olsa da bu somutluğu ve anlamı artık kaybettiğinde, sadece soyut sözcüklerle hatırlandığı zaman vakayinameye dönüşür.¹⁶

O halde tarih yazmak, olaylar arasında basitçe ilişki kurmayı aşan ve tikel olanla yetinen vakanüvisliğin aksine genel ile ilgilenen entelektüel bir edimdir. Benedetto Croce burada, tarihin idealist bir kavrayışını savunur. Bu kavrayışa göre kendileri de canlı ve tanım itibariyle mevcut olan izler sayesinde, tarih vakayinameden “önce gelir” ve hatta ona bir tür tutarlılık sağlar: “Aklın dışında kalan, ona yabancı hiçbir şeyin mevcudiyeti yoktur.”¹⁷ Robin G. Collingwood, bu eser için yaptığı yorumda, “Özne ve nesne arasındaki mükemmel sentez: Burada tarihçi kendisini bizzat tarihin içinde düşünüyor ve bu şekilde ikisi çağdaş hale geliyorlar”¹⁸ gözleminde bulunur. O halde, Benedetto Croce’nin bu ünlü pasajını okuduğumuzda –dar manada yalnızca çağdaş tarihin değil–, genel olarak tarihin üç boyutta çağdaş olduğu sonucuna varabiliriz. Birincisi: Tarih, gözlemlenebilir ve analiz edilebilir izler üzerine temellenir ve bu izler geçmişteki olguların şimdiki zamandaki durumlarını yansıtır. Fakat bir gerçekliğin, tarihçinin gözlem alanına girmeden önce de var olduğunu savunan pozitivist anlayış dahilinde düşünssek bile, tanım gereği bu geçmiş olguların bütünlüğüne erişil-

16 Benedetto Croce, *Théorie et histoire de l'historiographie*, s. 17-18. Vurgular yazarı aittir.

17 A.g.e.

18 Robin G. Collingwood, *Essays in the Philosophy of History*, McGraw-Hill, New York, 1966, s. 7. İlk deneme Croce’nin kitabına ayrılmış ve 1921’de yayımlanmıştır.

mesi imkânsızdır. İkincisi: Tarih, geçmişini nakleden, işinin ehli bir anlatıcının çabasıyla, şimdiki zamanda gerçekleştirilen bir düşünce edimidir. Nihayet, üçüncü boyut da şudur: Tarih, geçmişini şimdiki zamanda yeniden yaşatma, daha sonraları Paul Ricœur'ün söyleyeceği gibi onu *temsil etme/yeniden mevcut kılma* [*re-présenter*], hatta Benedetto Croce'nin oldukça radikal tutumunu benimseyecek olursak, ona can verme imkânını sağlar; zira tarih, onu oluşturan ve ona sonradan biçim veren düşünce ediminin dışında var olamaz.

Benedetto Croce'nin, oldukça modern olan, bilimsel disiplin olarak tarihin yakın zamanlardaki gelişiminden beslenen, fakat 19. yüzyıl tarihselciliğinin dogmasına, yani tarihin “nesnel” bir biçimde, “olduğu haliyle” kavranabileceği yanılışına karşı tarihyazımsal edimin üstünlüğünü savunan tezleri, Batı dünyası için epey eski, antik dönemlerden modern zamanlara kadar tarihçilerin az çok aynı şekilde ifade ettiği, geçmişini şimdiki zamandan ayırmayan bir tarih tanımını yeniden gündeme getirir. Elbette geçmiş ile şimdiki zaman arasındaki ilişkinin 1789 kopuşundan önce ve sonra farklı anlamlara geldiğini de unutmamak gerekir. Öncesinde, “şimdiki zamanın tarihçileri” ile “geçmiş zamanın tarihçileri”, aralarındaki farklara rağmen sadece aynı önermelerden hareket ettikleri ya da aynı tutumu benimsedikleri için değil, bizzat tarih denen şey şimdiki zamanın dışında tahayyül edilmediğinden, şimdiki zamandan ayrı ve kopuk bir tarihin gerçekte bir anlam taşımayacağı düşünüldüğünden, her tarih çağdaştı. Fransız Devrimi'nin yarattığı şoktan önce, kendi zamanının tarihini yapmak, tarihin yazımı açısından “özel” bir pratik olarak algılanmıyordu. Hatta bir anlamda durum tam tersiydi, çünkü pratikte sadece çağdaş tarih yapıyordu: Konusu, yapısı, amacı, nesneleri esasen şimdiki zaman aracılığıyla şekillenen ve şimdiki zamana odaklanmış bir tarih... Zaman tahayyülleri antik dönemden modern döneme köklü biçimde değişmişse de, yakın geçmişle uzak geçmiş arasındaki, çağdaş dönem ile onu önceleyen dönem arasındaki ayrım Fransız Devrimi'nin yarattığı bir kopuştur. Örneğin, henüz oldukça yakın bir geçmişte yaşanmış ve aniden sonlanmış, tam da dev-

rilmesi gereken köklü bir geleneğin son halkasını oluşturan bir geçmiş ifade etmek için “Eski Rejim” kavramını yaratmıştır. Tanığın rolüyle ya da yaşayan bir hafızanın yüküyle ilgili sorgulamalar gibi daha çok şimdiki anlamıyla çağdaş tarih pratiğine aitmiş gibi görünen meseleler, genel anlamda tarih konusunda çok önceleri ortaya atılmıştı; “çağdaşlık” meselesi hiç sorgulanmıyor ya da en azından bizim kullandığımız terimler çerçevesinde ele alınmıyordu. Daha önce gördüğümüz gibi tarihyazımını bir ayrılma, bir kopuş, bir farklılık olarak gören Michel de Certeau, “Batılı modern tarih *şimdiki zaman* ve *geçmiş zaman* arasındaki farkla başlar” diye yazar.¹⁹ Tarih, dinsel gelenekten adım adım kendini sıyrarak, ötekiliğin, geçmişin kadın ve erkeklerinin ötekiliğinin, hatta bizzat değişimin, kay’ın ötekileşmesinin kavranmasına yönelik bir bilimsel pratiğe dönüşür. Misyonu, “şimdiki zamana musallat olan ölüleri sakınleştirmek ve onlara birer mezar taşı sunmak”tır.²⁰ 19. yüzyılın akışı içinde tarih, ölümlere borç ödeme işi, onları canlılardan ayıracak bir defin işlemi haline gelir. Michel de Certeau bu kopuşu Michelet ile birlikte konumlandırır. Fakat önceden durum neydi? Tarihçi, geçmişin bir bölümünün geçmişte kaldığı düşüncesine sahip olmasaydı şimdiki zamanı, “çağdaş” bir kesiti nasıl düşünebilirdi? Hatta böylesine bir yönelime sahip olmayan bir tarihsel zamanda “çağdaş” terimi hangi anlama sahip olabilirdi?

Antik şimdiki zaman

İlk büyük tarihsel anlatıların ortaya çıktığı Antik Yunan ve Roma dönemi konusunda, terimlerin bugünkü anlamlarına sahip olmadığını aklımızın bir köşesinde tutarak François Hartog’un tezlerini benimseyecek olursak, “geçmiş zamanın” tarihinin değil “şimdiki zamanın” tarihinin tek mümkün tarih olduğunu görürüz. Lirik şairlerin ve epik anlatıların tersine tarihçi Herodot, “insanların faaliyetleri sonucu ortaya çıkanlar” konusunda uzmanlaşmıştır ve *Tarih* kitabında tanrıların zamanı ile insanların

19 Michel de Certeau, *L’Écriture de l’histoire*, s. 14-15. (Vurgular yazara aittir.)

20 A.g.e.

–kendisinin– zamanını birbirinden ayırır. Anlatıya dair bu yeni kavrayışta, “tanrıların ya da kahramanların zamanı” diye yazar François Hartog, “tabii ki cereyan eden şeyler ‘geçmiş’ olaylardır, ama buna kendi zamanından bakmakta olan tarihçi için bu geçmiş olaylar kavranabilir değildir.” Ve ilave eder: “Bir zamansallık içinde ve onunla mücadele halinde, tarihçi geçmiş ile şimdiki zamanı birbirinden ayırır; ancak bunu kendi şimdiki zamanından hareketle, daha en başında koyduğu kendi ismiyle yapar ve bu ona ‘şimdi’ veya ‘benim zamanım’ ile ‘önceden’ veya ‘eskiden’ arasından bir ayırım yapma olanağı tanır.”²¹ O halde öznellik, zamansal öznellik de dahil olmak üzere, daha en başından tarih-yazımını belirlemiştir: *Tarih* kitabının daha ilk cümlesinden itibaren Halikarnaslı Herodot, kendisini sahnenin orta yerine yerleştirir. Anlatım biçimi, gördüklerine dair dolaysız gözlemlerden, yani bir “otopsi”den (etimolojik anlamında, “kendi gözleleriyle gördüklerinden”) oluşur. Bu, sonraki kuşakların söz alması anlamına gelir ve iki zamansallığı birbirinden ayırır; zira burada anlatılan tarihin “çağdaş” olmasının nedeni sadece tarihçinin zamanını konu etmesi değil, ayrıca şimdiki zamandan ya da beşeri zamandan farklı bir zamanın gözlemlenmesinin mümkün olmadığını ortaya koymasıdır. İnsan gözünün tanık olduğu olayların önemi Tukidides’te daha net görülür:

Ozanların *muthoi*’leri ölümsüzdür ve logografların (sözlü geleneğin hikâyelerini yazıya aktaranlar) *logo*i’leri belirsiz dönemlere aittir; bu nedenle hakikat arzusu sadece şimdiki zamana güvenmeyi gerekli kılar: “Hakiki” tarih ancak şimdiki zamanda vardır. Peloponnessos Savaşları’nın (gelecekteki) tarihçisi de husumet daha henüz baş gösterdiği zaman işe koyulmuş olmalıdır. Tarih bilgisinin iki aracından, göz (*opsis*) ve kulaktan (*akoe*) sadece ilki (iyi bir şekilde kullanılmış olması şar-

21 François Hartog, *Évidence de l’histoire. Ce que voient les historiens*, Gallimard, Paris, 2005, s. 68. Bkz. aynı yazar, *Le Miroir d’Hérodote. Essai sur la représentation de l’autre*, Gallimard, Paris, 2001 [*Herodotos’un Aynası, Öteki Tasavvuru Üzerine Bir Deneme*, çev. Mehmet Emin Özcan, İthaki Yayınları, İstanbul, 2014] ve “Folio classique” koleksiyonunda Herodot’un aynı yayıncıdan metni, *L’Enquête*, 2 cilt, yayıma hazırlayan Andrée Barguet, 1964 ve 1985.

tıyla), yalnızca benim bizzat gördüklerim değil, başkalarının da bizzat tanık olduğu şeyler, sarıh ve belirgin bir bilgi edinmeyi sağlayabilir (*saphos eidenai*); ama tabii bu bakışların (benim ve diğerlerinin bakışlarının) sıkı bir eleştiriye tabi tutulması şartıyla...²²

Yani yarattığı “doğrudan tarih” [*histoire en directe*] kurgusuyla Spartalılar ile Atinalılar arasındaki savaşın, kendi tabiriyle “ilk belirtilerinden itibaren” “işe koyulan” Tukidides, Herodot’la farklılıklarına rağmen bir “şimdiki zaman tarihçisi” olarak tarif edebileceğimiz bir konuma yerleşir.²³ *Akribeia*’ya –hakikate veya daha doğru bir tanımla aktarılan olaylarla uyumluluğa– mümkün merteye yaklaşmak için Tukidides de “kendi zamanı”na yoğunlaşır. *Peloponnessos Savaşları*’nın daha ilk sayfasında şöyle yazar:

Bu savaşı önceleyen döneme damga vuran olaylara ve akıp giden zaman nedeniyle hakkında kesin bir bilgiye sahip olamayacağım çok daha eski asırlara dair söyleyebileceğim tek şey, bunların hem askerî hem diğer tüm açılardan önemsiz olaylar olduklarıdır. Çok eski zamanlara uzanan bir araştırma sürecinde topladığım verilere dayanarak bu bilgiyi teyit ediyorum.²⁴

François Hartog, bu temel eserde bir bakıma kökten bir çelişki gibi görünebilecek bir noktaya, Tukidides’in “hem Yunan geçmişi üzerine ‘en sarıh’ çalışmayı ortaya koyduğuna, hem de ‘hakiki tarih’in geçmişte imkânsız olduğunu en net biçimde ispatlamayı başardığına” dikkat çeker.²⁵ “Hakiki tarih” formülüne bütün anlamını veren hakikat arayışıyla, Antik Atinalı generalin, tarihi “nasıl cereyan ettiyse öyle” kavramak amacıyla bir yöntem arayışındaki pozitivist tarihin 19. yüzyılda-

22 François Hartog, *Évidence de l'histoire*, s. 77.

23 Thucydide, *La Guerre du Péloponnèse*, Pierre Vidal-Naquet’nin önsözü, hazırlayan ve çeviren Denis Roussel, Gallimard, Paris, 2000 [1964]. Bkz. Catherine Darbo-Peschanski, “La politique de l’histoire: Thucydide historien du présent”, *Annales ESC*, sayı 3, Mayıs-Haziran 1989, s. 653-675.

24 A.g.e., Kitap I (1), s. 35-36.

25 François Hartog, *Évidence de l'histoire*, s. 96.

ki kurucuları için nasıl referans teşkil edebileceğini göstermiştir. “Ne var ki, pozitivist tarih hakikatin üstündeki örtüyü kaldırmak için arşivlerin suskunluğuna gerek olduğunu ve tarihin geçmişte yazıldığını düşünedursun, Tukidides ‘hakiki tarih’in ancak ve ancak şimdiki zamanda yapılabileceğini ispatlamayı amaçlıyordu.”²⁶ Yunan tarihçilerin “çağdaşlığın” mucitleri olduğunu söylemeye işi vardırma- dan –ki bu çok da anlamlı olmazdı– bu metinleri sadece geçmiş ile şimdiki zaman ilişkisi meselesine de indirgemedi, tikel bir özne tarafından yürütülen, kendi zamanı üzerine yazan, bakışını ve olgular karşısındaki dolaysız deneyimini harekete geçiren ve görüşünü şimdiki zamanda kök salmış ve geleceğe yönünü çevirmiş bir hakikat arayışının içine yerleştiren, dünyanın olduğu gibi incelenmesindeki ilişkilerin böylece kurulması, günümüzün şimdiki zaman tarihçisinin kulaklarında mutlaka yankısını bulacaktır. Bu aynı zamanda tarih ile siyaset, gözlem ile eylem, Michel de Certeau’nun yaptığı ayrımı anacak olursak “tarihi yapan” ile “tarih yapan” arasındaki köklü bağı da yankılayacaktır. Tukidides’e göre, “İki eylem aynı maddeden, şimdiki zamandan beslenir ve aynı hedefi güderler: Gelecek için bir fayda sağlamak.”²⁷ Tarih, Site’nin yararı için yazılır ve geçmişte olmuş olan ile şimdi olan ve gelecekte olması gereken arasında net bir ayrım yoktur: Geçmiş, şimdiki zamanı anlamak ve geleceği çözümlemek için bir deneyimler haznesidir. “İnsanlar, hayalgücünden uzak bu anlatıyı belki bir nebze nahoş bulabilirler. Ancak bunun geçmişin olaylarını açık biçimde anlamak ve insan doğasının bizler için gelecekte hazırladığı aynı veya benzer olayları öngörebilmek adına yararlı olarak değerlendirilmesinden yeterince memnun olacağım. Burada okuyucunun bulacağı, belirli bir zaman kesitinden bir okuyucu kitlesi için hazırlanmış, ihtişamlı bir parça olmaktan çok, ölümsüz bir başyapıttır.”²⁸ Yani ister tasvir ettiği

26 A.g.e, s. 100.

27 Catherine Darbo-Peschanski, “La politique de l’histoire: Thucydide historien du présent”, s. 658.

28 Thucydide, *La Guerre du Péloponnèse*, 1, 22, s. 48 [*Peloponnessos Savaşları*, çev. Furkan Akderin, Belge Yayınları, 2017].

olayların bir aktörü olsun, ister anlatılaştırma biçimi siyasal bir yarar sağlasın, tarihçi için çağdaşlık, bir taraftan da kendi zamanına müdahil olma olanağını ifade eder.

Kişisel deneyimin önemi ve tarih ile siyaset, geçmiş ile şimdi-ki zaman arasındaki bu organik bağ, iki yüzyıl sonra Polibios'ta ve devamında da Roma'nın örnek niteliğindeki tarih, yani "hayatın öğretmeni olarak tarih" geleneğinde tekrar ortaya çıkar.

Platon der ki, beşeri toplumlar ancak filozoflar kral veya kral- lar filozof olduğunda sağlıklı olabileceklerdir. Ben de, ancak devlet adamları tarihi yazmaya başladıkları, ama bugün oldu-ğu gibi onu ek bir iş olarak görmeyip uğraşların en güzel ve en gerekli olarak kabul ettiklerinde ve ... ona yaşamları boyunca gerekli zamanı ayırdıklarında veya bu çabaya kendini adanmış insanlar, siyasal etkinliklerinden kazanmış oldukları bilgilerin bu iş için vazgeçilmez olduğuna inandıklarında tarihin yoluna oturacağını söyleyeceğim. Bunun olmasını beklerken, tarihçi- ler cehalet nedeniyle yollarını yitirmeye devam edecekler.²⁹

Bu yayının çevirmeni Denis Roussel, "Genel anlamda, Sezar'dan Winston Churchill'e kadar devlet adamları ve generaller tarafından yayımlanan anılar, Polibios'un düşüncesini doğrulamıyor"³⁰ diye not düşmekten kendini alamamıştır. Bu kuşkusuz doğrudur ve kişi eylemin tam kalbinde yer alsa bile, deneyim, tek başına iyi bir tarih anlatısı oluşturmak için asla yeterli değildir. Bununla birlikte, tanımı gereği yazılarında bir çağdaşlık unsuru olan tarihçinin doğrudan deneyiminin onun tarih algısında belirleyici bir rol oynayabileceği düşüncesi, Lucien Febvre'in veya Marc Bloch'un aldıkları konumu hatırlatır. Sezar'ı Churchill ile kıyaslamanın olanaksızlığına rağmen, Polibios'un metinleri, Tukidides'inkiler gibi, biraz anakronik bir bakışla okunduğunda günümüzün şimdiki zaman tarihçisinde yankı bulabilir. O da aslında elbette çok eski bir figür olan ancak bugün de aynı bilimsel yöntemleri kullanabilen, arşivle-

29 Polybe, *Histoire*, XII, 27.2-27.5, Gallimard, Paris, 2003, s. 837. Ayrıca bkz. François Hartog, *Évidence de l'histoire*, s. 120-121.

30 A.g.e., not 122.

ri tarayabilen, tarihyazımıyla didişebilen ve bu sayede profesyonel araştırmacının karşısına, yalnızca zaman zaman onunla boy ölçüşebilecek bir bilgi üretme kapasitesiyle değil, kendisinin çağdaş tarihi hem inandırıcı hem de “sahici” yazabilmesine olanak veren paha biçilmez bir deneyimle de çıkabilen, tarihçiye dönüşmüş aktörün meşruiyeti sorunuyla yüzleşmektedir.

Demek ki tarih, ölümlerin incelenmesi, hatırlanması veya onlara ödenecek bir borç üzerine değil, temelde, yaşayan insanlara dair bir bakış ve onlara yönelik bir eylem üzerine kurulmuştur. Açık konuşmak gerekirse çağdaşlık hiçbir zaman tanımlanmamıştır; çünkü bizzat tarihçilerin yöntemlerine içkindir ve dolayısıyla ona özel bir kategori atfetmenin bir anlamı yoktur. Yine de tarihçinin kendi zamanında ürettiği bir tarih pratiği, bizzat tarihe –geçerken altını çizebiliriz: savaş, şiddet, kargaşa ve öfke yüklü bir tarihe– dair çekincelere de yol açmıştır. Horatius, çağdaşı ve Sezar ile Pompeius arasındaki kardeş savaşının tarihçisi Asinius Pollio’ya yazdığı ünlü kasidesinde, (yakın) tarih anlatısının riskleri ve etkileri olabileceğinden bahseder:

Metellus Konsülü’nden çıkmış halk ayaklanmaları, savaşın nedenleri, hataları ve farklı yönleri, kaderin oyunları, ayrıcalıklı yurttaşların kurduğu ölümcül dostluklar, hesabı henüz sorulmamış kanlı silahlar, uğursuzlukla dolu bu alet, elini ona uzatıyorsun ve tuzak misali külle örtülmüş ateşler üzerinde yürüyorsun... Ağır trajedilerin ilham perisi bir an için sahneden uzaklaşsın; hemen sonra, halklarla ilgili olayların anlatısını düzenleyeceğin zaman, Kekrops sandaletini asaletle tekrar giyeceksin.³¹

Bu alıntı, güncel birçok şimdiki zaman tarihi çalışması için epigraf olarak kullanılabilirdi; zira burada, yakıcı olduğuna hükmedilen bir tarih ile –söz konusu durumda bir iç savaşın anısını canlı tutan bir tarih ile– trajik, hatta tarih anlatımına yaraşır biçimde –“Kekrops sandaletini (Atina’da sahnede kullanılan, mantardan, yüksek tabanlı bir ayakkabıyı kastederek) giy-

31 Horace, *Odes*, İkinci Kitap, 1, “À C. Asinius Pollion”, Les Belles Lettres, Paris, 2002, s. 95.

mek” deyimi–, neredeyse görkemli bir şekilde sesini yükseltmeden önce çağdaşlarına biraz soluklanma imkânı, tarihçiye ise olaylara anlam verebilme olanağı tanıyacak bir ara verilmesini salık veren –“anlatıyı düzenlemek”–, bir mesafelenme, anlık muhtemel bir unutma isteği arasındaki gerilim anlatılıyor. Bu, bütün tarihyazımını ve daha da çok, otuz yıllık bütün çağdaş kültürü kateden bir gerilimdir. Tarihçinin siyasal eylemle ilişkisi veya kendi öznelliğinin ve deneyiminin önemi meselesi ile birlikte bu gerilim, bütün çağdaş tarihin bir başka sabit öğesini oluşturmaktadır.

Ortaçağ’ın sonsuz şimdiki zamanı

Hristiyanlığın ortaya çıkışı, ardından 13. yüzyıl başında tüccar şehir toplumlarının gelişmesi sonucunda zaman anlayışlarının kökten değişime uğramasıyla, Ortaçağ’da Batı için çağdaşıktan bahsetmek, ilk bakışta Antik Çağ’a kıyasla daha yer-siz görünebilir.

Pagan tarihçiler dünya tarihini döngüsel bir biçimde görüyorlardı. Medeniyetler filizleniyor, doğuyor ve ardı ardına ölüyorlardı. Tarih, hep tekrar başlayan zamanları ele alıyordu. Ama Hristiyanlık, doğrusal bir zaman algısını dayattı. Ona göre dünya tarihi, doğumundan son bulmasına dek, sadece tek bir zamanda cereyan ediyordu. Tutarlı bir Hristiyan tarihçi, yaradılışından son buluşuna kadar, tek bir hareketle tüm dünyanın tarihini takip etmek durumundaydı. [...] Yapısal olarak tarih ve kehanet arasında fark yoktu [ve] kesin biçimde söylemek gerekirse, Hristiyan bir tarihçi için sadece tek bir zaman vardı.³²

Doğrusal zaman anlayışı, hükümdarın soyunu Eski Ahit’e dek gidebilecek kadar köklü bir geçmişe kaydeden hanedanlık vakayinamelerinde görüleceği gibi, onun ilahi nitelikteki eyleminin geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek arasında herhangi bir kopukluğa meydan bırakmadan, ancak Kurtuluş ahdiyle anla-

32 Bernard Guenée, *Histoire et culture historique dans l’Occident médiéval*, s. 20-21.

şılabilir. Jacques Le Goff, Merovenj, Karolenj ve Kapetyenlerin on altı kral ve kraliçesinin yer aldığı, Saint-Louis tarafından yapılan muhteşem Saint-Denis anıt mezarının yenilenmesini yorumlayarak şöyle yazmıştır: “Tek tek her birinin diğerlerinin çoğunu tanımadığı altı yüzyıllık bir süreçte, bütün bu kral ve kraliçelerin bir araya getirilmesi onları sonsuz bir şimdiki zamanda buluşturuyor.”³³ O halde, zamanın bu denli kesintisiz kavranışında, *tarihsel* bir bilinç için bir imkân bulunabilir mi? Marc Bloch, Ortaçağ kültüründe “zamana karşı büyük bir kayıtsızlık”³⁴ görüyordu. Onun izinden giden Jacques Le Goff da, “9. ile 11. yüzyıllar arasında, çamuruna Kilise’nin batmış olduğu feodal toplum, tarihsel düşüncüyü donduruyor ve tarihin zamanını sabitlemiş veya her halükârda Kilise’nin tarihine indirgemiş görünüyor”³⁵ diye ilave eder. Frédéric Barberousse’un amcası, piskopos ve tarihçi Othon de Freising örneğine atıfta bulunarak, Ortaçağ düşüncesinin, nasıl bir yandan hem geçmişe merak içinde hem de zamanı görmezden gelmeye hevesli olup, bir yandan da, aynı dönemde, *chanson de geste*’in* veya destanların, tarihsellikten tümüyle soyutlanmış ebedi ve zamansız idealleriyle “tarihin inkâr”na katkı yaptıklarını gösterir.

Bununla birlikte, adeta Aristotelesçi değersizleştirmeyele damgalandığından özerk olma ihtimali bulunmayan bir sanat gibi, tür olarak merkezde yer almasa bile elbette bir Ortaçağ tarih yazımı da mevcuttur: Alain Guerreau, “Tarih, 18. yüzyılın sonuna dek, ilahiyatın hâkim olduğu, daha çok bir yan bilim dalı olarak kaldı”³⁶ diye yazıyor. Bu tarih yazımı, kayda değer

33 Jacques Le Goff, *Saint Louis*, Gallimard, Paris, 1996, akt. Jean Leduc, s. 139.

34 Marc Bloch, *La Société féodale*, Albin Michel, Paris, 1939 [*Feodal Toplum*, çev. Melek Fırat, Isık Yayınları, 2014], akt. Jacques Le Goff, *Pour un autre Moyen Âge, Un Autre Moyen Âge*, Gallimard, Paris, 1999 [1977], s. 54.

35 Jacques Le Goff, *Saint Louis...*, a.g.e.

(*) Ortaçağ Fransası’nda ortaya çıkan, sözlü gelenekten beslenen ve eski zamanlarda yaşamış kahramanların hayatlarını, savaşlarını anlatan epik şiirler – e.n.

36 Alain Guerreau’nun, Bernard Guenée’nin *Histoire et culture historique dans l’Occident médiéval* kitabını tanıtım yazısı, *Bibliothèque de l’École des chartes*, sayı 139-2, 1981, s. 282-283.

kişilerin eylemlerine, azizlerin, kralların, güçlülerin yaşamına, anılarda yer eden ve örnek gösterilebilecek olaylara eğilir. Örneğin bir manastırın monografik tarihini yazar ve bunu söz konusu kurumu meşru bir devamlılığa kaydetmek için, tarih ile hukuk arasındaki bağları temellendirmek amacıyla yapar. Bu tarihyazımı, ilahiyat düşüncesinin hâkimiyetini kabul eder ve bütün beşeri eylemlerin Tanrı'nın takdiriyle meydana geldiği düşüncesini içinde barındırır. Burada tarihçiler, her şeyden önce piskopos (6. yüzyılda Grégoire de Tours, Othon de Freising) veya keşiştirler. Hans Werner Goetz'e bakarsak, Ortaçağ vakânüvisleri, özellikle 11. ve 12. yüzyıllar dikkate alındığında, her şeye rağmen üç öğeden oluşan bir tarihsel bilinç geliştirmişlerdir: Tanrı iradesiyle tarihin farklı anlarını birleştiren “dünyanın tarihsel doğasına dair bir bilinç”; köklerin araştırılması, zaman içinde geriye gidebildiği kadar giden şecerelerin çıkarılması ve tarihin geçmişi bugünden ayırmaya olanak sağlayan hareketine mitsel bir bakışın damgasını vurduğu bir perspektifle “özel bir geçmiş sezgisi”; son olarak, geçmişin “dar anlamda şimdiki zamana yönelmiş” temsili.³⁷

Bugünün şimdiki zaman tarihçisini ilgilendirebilecek olan, kuşku yok ki, bu son noktadır. Bu zaman anlayışında, bugün olduğu gibi şimdiki zamanın *hâkimiyeti* yerine şimdiki zamanın *baskınlığı* öne çıkıyorsa, geçmiş üzerine fikir oluşturmada da siyasal veya ahlâki bir ereklilik varsa, burada, daha ziyade yaşamakta olanların eylemlerini yönlendirmesi gereken bir tarih geleneği söz konusudur. Bu görüşe göre, değerlerin bu şekilde vurgulanmış olması çok eskilere gider; çünkü insan iradesinin dışında kalan şeylerin düzenine tabidirler: “Böyle bir düşünce, gerçekte tarihsel olayların şimdiki zamana dair bir yoruma açık oldukları inancıyla açıklanıyordu, zira rastlantısal olarak değil, Tanrısal iradede esinlenmiş olarak meydana gelmişlerdi ve dolayısıyla çağdaşlar için bir ‘an-

37 Hanz-Werner Goetz, “Historical consciousness and institutional concern in European medieval historiography (11th and 12th centuries)”, 19. Tarihsel Bilimler Uluslararası Kongresi, Oslo, 6-13 Ağustos 2000, 3. tema: “Les usages de l'histoire et la responsabilité de l'historien dans l'histoire”, <http://www.oslo2000.uio.no/program/papers/m3a/m3a-goetz.pdf>. Erişim: Mart 2011.

lam' barındırıyorlardı.”³⁸ Geçmişî şimdiki zamanı referans alarak ölçen ve hakkında hüküm veren kendi çağımızın şimdiki zamancılığının neredeyse tersi bir durum söz konusudur; çünkü burada geçmiş, en azından zamanın deviniminin ilahi nitelikteki belirtileri olarak algılanan önemli bazı kişilerin geçmişi ve önemli eylemleri, şimdiki zamana dair bir hüküm üretirler. O halde, söz konusu dönemde bir “çağdaş tarihyazımı”nı ayırt etmek güçtür; çünkü geçmiş ve şimdiki zaman, çağdaş olmayan ve çağdaş olan, bir devamlılık içinde birlikte bulunurlar.

Bununla birlikte soru, şimdiki zamanın tarihi kavramının geriye dönük tarihi perspektifinde uygunsuz değildir. Gerçekten de, Ortaçağ tarihyazımının “paradigma”larıyla değil de kaynak ve yöntemleriyle ilgileniyorsak, bunlar da gözlemcinin doğrudan tanıklığına veya ikinci elden bir tanıklığa, sözlü aktarıma, yazılı incelemelerden daha çok sözlere önem atfetmektedir.

Ortaçağ tarihyazımını iki özellik belirler: Eski zamanların tarihini ve çağdaş tarihi ele alanlar aynı yazarlardır ve eğer tarihçiler, kendi zamanlarının olaylarını, modern çağın bütününde ve hatta en eski zamanlar konusunda da, sadece görmüş ve işitmiş olduklarından hareket ederek anlatıyor olsalar da, sözlü kaynaklara başvurmaya cesaret ederler. Oysa 19. yüzyılda, bir yanda eski zamanları inceleyen âlimler ve eski tarih uzmanları, diğer yanda şimdiki zamana tanıklık eden gazeteciler ve hatırat yazarları birbirlerinden bir hayli uzaklaşmışlardı ve sözlü olan yazılı olana oranla bir hayli değersizleşmişti. 19. yüzyıl tarihçileri, seleflerini takdir etmek için hiçbir nedene elbette sahip değillerdi. Ama, şimdiki zaman üzerine çalışmaların tarih alanına tekrar sokulma eğiliminde olduğu ve sözlü geleneklerin, zorlu ama temel kaynak vasfına tekrar kavuşmaya başladıkları bugün, Ortaçağ'ın tarihçilerini daha iyi anlamak için belki de çok daha iyi bir konumda bulunuyoruz.³⁹

38 A.g.e., s. 7.

39 Bernard Guenée, *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval*, s. 84-85. Örnek olarak başrahip Guibert de Nogent ve 1114 civarında yazdığı *Histoire de la Première Croisade* verilebilir: “Kudüs'e kendim gidememiş olsam da,

Büyük Ortaçağ uzmanı Bernard Guenée'nin, bir gün kendi kariyerinden söz ederken işaret ettiği, "Ortaçağ tarihini seçme neden olan şey, çağdaş tarihi yazarken erişilebilecek kaynakların bolluğunun insanı kolaycılığa sevk etmesi ve bunun için fazla zeki olmam, öte yandan kaynaklardan yoksun olduğu için akıl kullanmaya daha çok ihtiyaç duyulan antik tarihi yapmaya da zekâmın yetmemesidir"⁴⁰ ifadesine bakınca, yaklaşımın ne kadar zekice olduğu anlaşılıyor. 1980'de, şimdiki zamanın yeni bir tarihinin ortaya çıktığı bir anda bunu yazarak, bu yeni tarihle Ortaçağ tarihyazımı arasında bir köprü kurar. Bize ortada yeni bir şey olmadığını anlatmak için yapmaz bunu; daha henüz emekleme döneminde olan, kısmen sözlü aktarıma dayanan bu tarihyazımının 19. yüzyıl sonunun metodik ortodoksluğunu tartışmaya açıp söz konusu dönemde başlayarak tarihyazımının bir kısmını belirlemiş olan yazılı kaynak fetişizmini topa tutmaya başladığına dair bir sezgisini dile getirir. Onu izlersek, demek ki şekillenmekte olan çağdaş tarih pratiği, zaman içinde değişmeksizin sürüp giden bir gelenekten çok metodik ekolün gözen düşmesinden bir asır sonra, beklenmedik bir geri dönüşten kaynağını almaktadır.*

Çağdaş tarih ve dolaylı tarih

Krzysztof Pomian, bilimin ve tarihsel düşüncenin evrimleri arasındaki ilişki hakkında, "16. ve 17. yüzyıllardaki bilimsel devrimin en önemli sonucu, [...] bilimin temelinde, doğrudan

burada zikredilen kişi ve yerlerin çoğunu tanımamış olsam da, çalışmamın sağladığı genel yararda bir kayıp olmayacak, çünkü yalnızca gerçeğin ta kendisine şahitlik eden insanlardan öğrendiklerimi yazdım ve yazacağım." (Éditions Paléo, Clermont-Ferrand, 2004).

40 Nicolas Offenstadt'ın ona ilişkin yazıda ele aldığı konu: *Le Monde*, 2 Ekim 2010.

(*) Fransa'da 19. yüzyıl sonuna doğru, *Révue historique* dergisi ve tarihçi Gabriel Monod etrafında gelişen, tarihi bir bilim olarak ele alıp tarihinin incelediği konuyla arasına mutlak mesafe koymasını öngören, tekil olaylara, kronolojinin açıklayıcı değerine önem veren tarih ekolü. İki dünya savaşı arasında *Annales Ekolü*'nün ortaya çıkışına kadar Fransa'da hâkim tarih ekolü konumunu korumuştur – e.n.

bilginin yerine dolaylı bilginin geçmesidir” diye yazar.⁴¹ Rönesans’ın tetiklediği bu önemli değişim, meselelerin gerçekliğine artık sadece düşünce ya da inanç yoluyla değil, ölçüm araçlarıyla, özellikle de zamanı ve uzamı ölçen araçlarla yapılan yeni gözlem yöntemleriyle ulaşılabileceğini salık verir. Bu yeni paradigma, astronominin gelişmesine koşut şekilde, birbirinden çok uzak nesnelerin gözlem ve analizine imkân tanır; “kapalı bir dünyadan sonsuz bir evrene, yaklaşık olandan kesinliğe geçişi” sağlar ve bunun da tarih algısı üzerinde doğrudan etkileri olmuştur.⁴² Yakın geçmişteki araştırmalar, bilimsel ilerlemenin, tıpkı yıldızlararası seyahatte olduğu gibi, uygun araçlara sahip olunmadığı için gözlenemeyen şeyleri tahmin etme ve belirleme imkânı veren kurgunun rolüne dair yeni bir düşünceyle el ele gittiğini göstermiştir. “Aslında incelenen nesnenin ulaşılamazlığı, görünmezi tasvir etmek ve yeni evren-bilimsel dünyaların bilinmeyenini dile getirmek için yeni yazım teknikleri gerektirmiştir [ve] bu bağlamda kurgunun merkezî bir rolü vardır; zira kosmosun eski çehresini yenisiyle ikâme etmektedir.”⁴³ Bir anlamda boşlukları dolduracak bir anlatı üretmeden önce gözlenmesi gereken “izler” olduğu mefhumunun ortaya çıkışıyla, tarihsel edebiyatta da benzer bir hareket görülür. “Modern” denen çağ, yakın geçmişin zararına ve artık onunla önceden olduğu gibi iç içe geçmeksizin, şimdiki zamanın övgüsüyle belirlenmektedir. Yeni bir zamanın, Rönesans’ın zamanının, ayırım ve inkâr yoluyla isimlendirilmesinde etkili olan unsur Ortaçağ’ın icadıdır. İster hümanistler ve bilginlerce yürütülen sanat, edebiyat ve bilim alanında ilerleme düşüncesiyle olsun, ister Protestan reformcularının Hristiyanlığın kökenindeki kaynaklara dönüş düşüncesiyle olsun, “Sonuç, [şim-

41 Krzysztof Pomian, “L’histoire de la science et l’histoire de l’histoire”, *Annales ESC*, sayı 5, 1975, daha sonra *Sur l’histoire* başlıklı derleme içinde, Gallimard, Paris, 1999, s. 141.

42 A.g.e., s. 148.

43 Frédérique Ait-Touati, *Contes de la Lune. Essai sur la fiction et les sciences modernes*, Gallimard, Paris, 2011, s. 18. Bkz. Nicolas Correard, “L’hypothèse scientifique comme fabrique de la fiction: poétiques du discours astronomique au XVIIe siècle”, *Acta Fabula*, <http://www.fabula.org/revue/document6947.php>.

diki zaman] ile geçmiş arasındaki sürekliliğin kesilmesidir; ki bu da tarihçiyi yeni bir konuma taşır”.⁴⁴ Şimdiki zamanın geçmişten böylelikle koparılması, en azından ondan başkalaşması ve uzaklaşması sonucunda, tarih bilgisine ulaşma yolları da değişir. “Dolaysız bilgi” olarak tanıklığın, sözlü aktarımın yerini nesnel izler, özellikle de geçmişin yazılı izleri, yani bir “dolaylı bilgi”ye gösterilen ilgi alır: Metinler, özellikle dinî içerikte olanlar, artık sadece “otorite”, sadece geleneğin bir unsuru değildirler; onlar artık “kaynaklar”, dolayısıyla da geçmişe ulaşma yollarıdır. Yeni tür tarihçi, mitsel ya da efsanevi anlatıları, Ma-billon’un üzerine eğildiği, epigrafi, nümizmatik, tarihsel coğrafya ve hatta diplomatik coğrafya gibi yeni disiplinleri kullanarak, daha eleştirel bir bakışla ele alabilecektir:

Demek ki geçmiş, izleri oluşturan vasıtalardan ve koşullardan yararlanarak onları inceleyen ve tekrar yapılandıran dolaylı bir bilginin konusu haline 17. yüzyılda gelmiştir. O olaylara katılmış ve bizzat şahit olmuş birisi geride hiçbir anlatı bırakmamış bile olsa, tarihçiye uzakta kalmış olayları öğrenme imkânı tanıyan, işte bu izlerdir. Anlatılar varsa eleştiriye mümkün kılan da yine bu izlerdir. Kısacası, geçmiş gözleyen tarihçinin bakış açısı, en azından teorik olarak, bu geçmişin şimdiki zamanını yaşayanlardan tamamen bağımsız hale gelmiştir. Onların anlatıları, tarihçiye bir malumattan daha fazlasını sağlamaz, hatta tarihçi için inandırıcı değildir. Kendisini hep söylenenleri teyit etmeye mecbur hisseder. Yoruma gelince, onu da kendisi yapar.⁴⁵

Geçmişle şimdiki zaman arasındaki ilişkideki bu değişim, sonuçta yeni bir çağdaşlık anlayışını, Krzysztof Pomian’ın –açıkça ifadeye dökmese de– analizinin neredeyse doğal akışı içinde beliren bir hipotezi açığa çıkarır. 17. yüzyılın âlimleri, daha önce de gördüğümüz gibi, sadece “İlk Çağ”, “Ortaçağ” ve “Modern Zamanlar” şeklinde yeni bir tarihsel zaman ayrımı yaratmakla kalmayacak, tıpkı astronom veya haritacılar gibi, nesne-

44 A.g.e., s. 150.

45 A.g.e., s. 154.

sine belli bir uzaklıkta duran gözlemcinin konumuna yerleşmiş olan *tarihçinin kendi şimdiki zamanı* ile tarihçinin, izlerini incelemesi gerektiği *geçmişin şimdiki zamanını* birbirinden yavaş yavaş ayıracaklardır. Demek ki tarih, tıpkı âlimler gibi analiz yöntemleri ve yeni tekniklere dayanarak ağırlığını dolaylı bilgi tarafına vermeye başlayacaktır. Burada önemli olan, Jean-Marie Goulemot'nun yazdığı gibi, artık sadece geçmiş ile şimdiki zaman arasındaki sezgisel ayırım değil, kaynaklar aracılığıyla ulaşılabilir bir zaman ile aracısız bilgi, tanıklık, sözlü aktarım veya doğrudan deneyimle ulaşılabilir bir zaman arasındaki farklılaşma değil, teorik farklılaşmadır:

17. yüzyıla hâkim olan bu bilgiye dayalı tarih, ne bir yeniliği ne de bir kırılmayı ifade eder. Mutlakçılık tarihsel zamanın ağır tasdikinden, dinsel olanın laikleştirilmesinden, sivil ve dinsel toplumsal kargaşaların deneyiminden nasıl ayrı düşünülemezse, bilgiye dayalı tarihi muzaffer 16. yüzyılın empoze ettiği yeni kültür biçimlerinin dışında da düşünmek mümkün değildir. Rönesans'ın yarattığı kültürel kırılma, Ortaçağ'ın zamanla ilişkisinin kökten dönüşümü olarak düşünülmelidir. Latin ve Eski Yunan metinlerine, bizzat İncil'e filolojik bir dönüş, onların tarihlerini bir uzaklaşma ve bir değersizleşme – unutmama, yorum ve şerh katma– olarak okumaktır.⁴⁶

Jean-Marie Goulemot'ya göre hümanist düşünceye iki ana düşünce hâkimdir: Köklere, “mükemmeliyetin kırılğan zamanı olarak Eski Çağ”a dönüş ve bir “bozulma, yozlaşma” olarak görülen tarih. O zamandan itibaren tarih, bir ötekileşme, bir değişim olarak algılanmıştır ve kendi dönemine tanık olan bir gözlemci tarafından, sıcağı sıcağına yazılmış ve onun kendi deneyimi üzerine yaptığı analize dayanan çağdaş bir tarih ile çağdaş olmayan, öteki olan, başka zaman ve insanların deneyimlerini dikkate alan bir tarih arasına daha net bir ayırım konur. Paradoksal bir şekilde, tarih esas olarak çağdaş olmamaya başladığı için, henüz bir disiplin haline gelmemiş olan çağdaş tarih ya-

46 Jean-Marie Goulemot, *Le Règne de l'histoire. Discours historiques et révolutions XVIIe-XVIIIe siècles*, Albin Michel, Paris, 1996.

vaş yavaş olduğu haliyle bir kimlik kazanacaktır. Her koşulda, “çağdaş tarih” ifadesinin ancak bu çağda ortaya çıktığını da not etmekte yarar vardır.

Örneğin, bir sonraki yüzyılda şimdiki zamanın tarihi anlamında kullanılacak *Zeitgeschichte* mefhumunun örneklerine 17. yüzyıldan itibaren rastlanır.⁴⁷ Fransızcada “çağdaş tarih” ifadesi, Pascal’ın 1657’de yazmaya başladığı ve ölümünden sonra, 1670’te yayımlanan, tarihte Yahudilerin yerini konu eden, çok sık gönderme yapıldığı halde çağdaşlık epistemolojisi açısından nadiren incelenmiş *Düşünceler*’inin bir bölümünde ortaya çıkar:

Bir kitaptan diğerine farklar, olsun varsın! Ne eski Yunanların *Ilyada* ile ne de Mısırlıların ve Çinlilerin kendi tarihlerine yaptıklarına şaşıyorum. Bunun nasıl doğduğunu görmek lazım sadece. Bu efsanevi tarihçiler, yazdıkları olayların çağdaşı değildi. Homeros birileri için bir roman yazdı ve birileri de onu bir şekilde okudu; kimse Truva ve Agamemnon’un efsanevi olduklarından kuşku duymuyordu. Homeros, tarih yapmayı da aklına getirmemişti, sadece eğlence amacıyla yazmıştı; kendi zamanını yazan tek kişiydi, eserin güzelliği onun kalıcılığını getirdi: Herkes öğrendi ve ondan bahsetti; onu bilmek gerekiyordu, herkes ezberledi. Dört yüzyıl sonra, olayların tanıkları artık hayatta değil; kimse kendi sahip olduğu bilgiyle bunun bir masal mı yoksa bir tarih mi olduğunu artık bilemez. Onu yalnızca atalarından öğrendiler, bu gerçek de olabilir.

Çağdaş olmayan her tarih kuşku yaratır; kâhinlerin ve dünyanın güvenini kazanan Hermes Trismegistus’un kitabı ve birçok başka kitap da şüpheli durumdadır ve zamanla da yanlış olarak nitelenmişlerdir. Çağdaş yazarlar için durum bu değildir.

Bir şeyi tikel kılan bir kitapla, kendini toplumun bağrına atan bir kitapla, kendisi bir toplumu doğuran bir kitap arasın-

47 Eberhard Jäckel, *Umgang mit der Vergangenheit. Beiträge zur Geschichte*, DVA, Stuttgart, 1989, s. 133-150 (“Begriff und Funktion der Zeitgeschichte”) başlıklı bölümde, akt. Peter Schöttler, “La *Zeitgeschichte* allemande, entre révisionnisme, conformisme et autocritique”, “Temps présent et contemporanéité” uluslararası konferansına sunulan tebliğ, IHTP, Paris, 24-26 Mart 2011.

da elbette bir fark vardır. Kitabın, toplum kadar eski olmaya-
bileceğinden kuşku duyulamaz.⁴⁸

Bu pasaj, Pascal'ın Yahudi toplumunu, hem kadimliği hem de Tanrı'yla ilahi mukaveleye sadık kaldığı için övdüğü bir bölümde yer alır. Hem tarihsel olarak en eski hem de Hristiyanlığın temelini oluşturmaya kadar geçen zamanda el değmemiş kalan Yahudi geleneğinde yasanın gücünü ele alır. Böylelikle bu pasajda, Eski Ahit'i diğer törelerin ve diğer mitolojilerin, özellikle Yunan mitolojilerinin karşısına koyar. Bir yanda roman, eğlence, belirsizlik, zaman içinde tekrarlanarak gerçeğe dönüşme ve hatta hata vardır. Diğer yanda ise tarih, hakikat, doğru vardır. Matematikçi Pascal, Krzysztof Pomian'ın sözünü ettiği dolaylı bilgi döneminde yer alsa da, burada, gördüğü şeyleri yazan, dolayısıyla da kendileri Tanrı'nın sözlerinin doğrudan basit araçları olan dolaysız tanıklar tarafından yazılmış bir tarih olarak çağdaş tarihe atfettiği üstünlüğü sahiplenilen tarihçilere pek güvenmez. Onun, Hristiyanlık övgüsü yapılan bir eserde elbette merkezî bir yer tutmayan tarih kavrayışı, bilimsel düşünceye zıt görünür. Bu, Pascal'ın gençliğinde ortaya attığı "asrın kederi"ni ve "bilimlerin düzeninin bozulması"nı yorumlarken Louis Marin tarafından ortaya atılmış bir hipotezdir: "Aristoteles'in otoritesini, sadece deney ve akıl yürütmeye tabi fizik dalında kanıt olarak sunmak ve teolojide Kutsal Kitap ve din adamlarının otoritesinin yerine yenilikleri işin içine sokmak, icatlar yapmak, akıl yürütmeyi kullanmak, yani Tanrı'nın sözlerinin kutsiyetine hakaret etmek..."⁴⁹ Eleştiri, akıl, otoritenin reddi bilimler için geçerlidir ama hâlâ bütünüyle teolojiye bağımlı olan tarih için değil.

Bununla birlikte, en azından benim yaklaşımım ile ilgili noktalarda, "âlimane" tarih ile "edebi" tarih arasındaki zıtlışmadan

48 Pascal, *Pensées*, 436-628, *Œuvres complètes*, Éditions du Seuil, Paris, 1963, s. 556. Farklı yayınevlerinin basımlarında, paragrafların genel sıralamasında farklılık vardır. Günümüz tarihçileri tarafından çok nadiren değiniliyor ve çağdaşlar tarafından ise neredeyse yok sayılıyor. Benim buradaki yorumum tabiatıyla çok öznelidir.

49 Louis Marin, *Pascal et Port-Royal*, Presses Universitaires de France, Paris, 1997, s. 174-175. Vurgular metindeki gibidir.

çok –ki bu çağın en büyük kavgalarından biridir–⁵⁰ burada söz haznesinde henüz nadiren rastlanan bir deyim olan çağdaş tarihle ilgili üstü örtülü olarak verilen tanım not düşülmeyi hak ediyor. Burada Pascal, kutsal bir metin ile bir halk arasındaki ilişkiyi, metnin aktarımı sorununu, metnin tercümesi meselesini ve dolayısıyla terim bu yapısıyla ortaya çıkmamış olsa da metnin çağdaşlığı problemini dile getirir. Mesela bir başka pasajda, Musa’nın asli rolüne vurgu yaparken onu adeta bir şimdiki zaman tarihçisi olarak anlatır:

Dünyanın yaradılış anı uzak zamanlarda kalmaya başlayınca, Tanrı gereğini yerine getirmek üzere, bu tarihin dünyanın en hakiki tarihi olması ve bütün insanların almaları en gerekli olan bilgiyi buradan öğrenebilmeleri, yalnız ve yalnız buradan öğrenebilmeleri için, yegâne çağdaş tarihçiyi bahşetti ve bütün bir halkı bu kitabı korumakla görevlendirdi.⁵¹

“Çağdaş” teriminin buradaki kullanımı, hiç olmazsa daha sonra kazanacağı anlam dikkate alındığında, paradoksal görünüşünün ötesinde, ilginçtir de. Pierre Force’un yazdığı gibi, Kutsal Kitap’ın aktardığı tarihi “hakiki” kılan, sadece çağdaşlar, yani tanıklar tarafından kaleme alınmış olması değil –burada da Yunan tarihyazımı karşımıza çıkıyor–, “bizleri İncil’de anlatılan olayların çağdaşı yapan” mesajının yüzyıllar boyunca kalıcı olmasıdır.⁵² Kutsal yazının gücü, ilahi mukavelenin mesajının gücünü olduğu gibi aktarıp tarihselliğe direnmiş olmasından kaynağını alır. Yahudi halkının ayırt edici özelliği, böylece “Eski Ahit’in kadim anlatıcısı” olmuş olmasıdır ve bu da ona neredeyse doğaüstü ve anakronik bir nitelik atfeder. Dolayısıyla “çağdaş tarih” deyimini burada ne kendi zamanının tarihine vurgu yapar ne de geçmiş ve şimdiki zaman arasındaki bir kopuşa, ne de hatta görülmüş ve yaşanmış bir tarihin dolay-

50 Bu konuya ilişkin bkz. Blandine Barret-Kriegel, *Les Historiens et la monarchie*, 4 cilt, Presses Universitaires de France, Paris, 1988.

51 Pascal, *Pensées*, 474-622, s. 562. [Pascal, *Düşünceler*, çev. Metin Karabaşoğlu, Kaknüs Yayınları, 2017].

52 Pierre Force, *L’Herméneutique chez Pascal*, Vrin, Paris, 1989, s. 176.

sız bilgisi ile incelenmiş ve aktarılmış bir tarih arasındaki ayırma işaret eder. Kendisi de çağdaş kalmış ve ebedi bir şimdiki zaman biçiminde ölümsüzleşmiş, tabiri caizse dokunulmamış, bozulmadan kalmış bir geçmişin varlığına işaret eder. Pascal'ın gözünde “çağdaş tarih” “kuşku” duyulmayacak yegâne şeyse, bunun nedeni –bugün kullanılan bir terimi kullanırsak– onun bir hafıza olmasındandır. “Bir halkı kendisi yapan” ve kendisi kadar eski bir kitaptan bahsetmesinden hareketle, Yahudilik tarihçisi Yosef Yerushalmi tarafından ortaya atılmış olan benzer bir düşünce burada ele alınabilir: Yahudi halkının geçmişle kadim ilişkisi, 20. yüzyılın altüst oluşlarından önce, tarihin kayıtlarının veya tekrarlanmış geleneksel pratiklerin kayıtlarının değil, hafızaya ait kayıtların alanına, kesin bir ifadeyle başlangıçtan gelen, değişmeden kalmış, değiştirilemez bir geçmişin şimdiki zamanını anlatmak için olan kayıtların alanına giriyordu.⁵³

Birbirine neredeyse eş formülasyonlara rağmen, her ikisi de “şimdiki zamana yön veren tarih” gibi kadim bir ilkeye gönderme yapsalar da, Pascal'ın sözleri ile ondan iki yüzyıl sonra Croce'nin çağdaş tarihin “ismine layık yegâne tarih” olması konusundaki tespitleri demek ki birbirinden epey uzaktır: Pascal'da çağdaş tarih, Incil'e referansla, tarihselliğin yokluğuyla eşanlamlıdır; oysa Croce'de, yakın olsun uzak olsun geçmişe dair tüm yaklaşımların, Tukidides'e daha yakın bir gelenek uyarınca, şimdiki zamanın içine yerleştirilmesine atıf vardır. Pascal, çağdaşlığı geçmişin bağrına, Croce ise şimdiki zamana yerleştirir: Çağdaşlık mefhumunun hangi boyutta birbirinden çok farklı zamansallık rejimlerini tanımlayabildiğinin altını çizmesi bakımından, bu anlam farkı önemsiz addedilemez.

Öte yandan, dolaylı bilgiye dayanan bir tarih yazımının ön alması, bizzat tarih pratiğinin yapısal bazı problemlerini, özellikle de bilginin nesnelliği ve tarihçinin bağımsızlığı meselelerini keskin biçimde ön plana çıkarmıştır. Krzysztof Pomian'ın bize söylediğine göre, geçmişin izlerinin nesnel bir kavrayışına imkân tanıyan yöntem ve tekniklerin öne çıkışı akla; ya-

53 Yosef Yerushalmi, *Zakhor. Histoire juive et mémoire juive*, La Découverte, Paris, 1984.

ni ihtiraslardan, inançtan, Kilise'den, krallık iktidarından kaçınılmaz bir bağımsızlığın kabulüne dayanır ve dolayısıyla bu "ütopik bir doktrin"dir.⁵⁴ Bu, Pascal'ın teolojik yaklaşımının öngördüğü şekilde doğrudan bilginin yanında mı, yoksa gelişmesini sürdüren bir sanat olarak tarihin alanında kalan dolaylı bilginin tarafında mı yer alacağı bilinmeyen bir çağdaş tarihin meşru olup olmadığı sorusunu gayet dolaysız biçimde ortaya atar. Bilgiye dayalı bir çağdaş tarih üzerine yapılan sorgulamalar öyle keskindir ki özel bir bağlama otururlar: 16. yüzyılın son yarısı ve 17. yüzyılın ilk yarısındaki din savaşlarının travmatik anısı. Bu savaşların yoğunluğu ve şiddeti, çağdaşlarını tedirgin etmiş ve onları, 17. yüzyılda, olayın, sonuçsuz ama geriye bakınca ürkütücü görünen bir devrim şokunun izlerini taşıyan, kısmen galiplerin –Katoliklerin– yazdığı, mutlak monarşiyi de kapsayacak şekilde monarşinin düzen ve barışı garanti altına alacak tek şey olarak savunusunu yapan zengin bir tarihyazımı aracılığıyla kendisini ifade eden bir iç barış özlemine sürüklemiştir.

Tarihyazımı, özellikle de şimdiki zamanın tarihyazımı, edebiyatı bir ayartma ve tahakküm aracı olarak kullanmak suretiyle, bir taraftan öğrenmek ve kendini kabul ettirmek, diğer yandan da gözetim altında tutmak ve kendini gizlemek için yeni aygıtları hizmete sunan modern devletin ortaya çıkmasına da katkıda bulunmuştur:

Bütün bir 17. yüzyıl boyunca, monarşik iktidar [Fransa'da], tatmin olacağı ve içinde kendisini bulacağı bir çağdaş tarihin yazılmasını sağlamayı denedi. Birçok yöntem denendi, değişik projeler hazırlandı ve yaşam bulmaya başladı, koca koca kitaplar bile yazıldı. Ama sonuç beklendiği gibi olmadı. Sanki kader her seferinde oyunu bozuyormuşçasına, niyetlerin hayata geçirilmesine yöneticiler de yazarların çabası da yeterli gelmedi.⁵⁵

54 Krzysztof Pomian, *Sur l'histoire*, s. 155.

55 Christian Jouhaud, *Les Pouvoirs de la littérature. Histoire d'un paradoxe*, Gallimard, Paris, 2000, s. 151. Alıntı "Historiens du présent et pouvoir politique" başlıklı III. bölümden.

Ortaçağ döneminde tarihin malzemesi ilahi iradeydi; modern çağda ise hükümdar. Haliyle şimdiki zamanın tarihi bu noktada önemli bir yer edinir, ancak daha önceki dönemlerdekiyle aynı sebeplerden dolayı değil. Artık şimdiki zaman, ebedi bir şimdiki zamana değil, bir konjonktüre, özel bir tarihsel sekansa bağlıdır. Elbette kral, ilahi bir öze sahip olmaya devam eder ama şimdiki zamanın tarihi onun dünyevi gücünün emrine girmiştir. Tarihin yazımının ereği, örnek olma niteliği ve şimdiki zamanı yönlendirme olanağı olarak kalır; ancak hayata geçmesi artık belgelere dayanan dolaylı bir bilginin mantığına dayanır. İktidar talebi ve bilgi sahibi olma gerekliliği *a priori* örtüşüyor gibi görünse de –en azından resmî tarih-yazımcılar buna inanmak isterler– aslında bunların birbiriyle bağdaşması bir hayli güçtür: Christian Jouhaud da bu sebeple, “Tarih, iktidar için kaçınılmaz ve can sıkıcı bir meydan okumadır” diye yazmıştır.⁵⁶ XIII. Louis’nin tarihçisi Scipion Dupleix’in tespitine atıfta bulunarak, bu görevin üzerindeki üç zorluğun nasıl ağırlığını hissettirdiğini gösterir: Tarihsel araştırma kararının bilgili insanların kararı değil iktidarın kararı olması; sansür ve daha genel olarak yazarın özgürlüğü sorunu; tarihçinin kullanabileceği veya kullanamayacağı kaynaklar.

17. yüzyılın şimdiki zaman tarihçisi, böylece, modern devlet mantığına ve bu devletin eylemlerinin gizliliğini koruma işine toslamıştır. XIV. Louis tarafından kendi hükümlerinin tarihini yazmakla görevlendirilen François Charpentier, kraliyet hükümetinin dosyalarına ulaşmasının ya da bakanla düzenli olarak görüşme imkânının Colbert tarafından engellenmesiyle karşılaşmıştır. Bu olay, devleti olduğu kadar yurttaşı da, kamusal eylemin şeffaflığı ve devletin veya özel hayatın gizliliğinin korunması konusundaki çağımızın iki boyutlu ikilemiyle karşı karşıya bırakan devlet arşivleri meselesini hatırlatır. Hem tarih hem de iktidar, aynı zamanda hem söylemeli hem de söylememelidir. Buna mukabil sansür meselesi, yeni bir sorun değildir. Hükümdara yönelik aşırı eleştirinin, elbette hoşla gitmeme veya gerçeğe örtüşmeme riski vardır. Ona fazla saygı gösterisin-

56 A.g.e., s. 156.

de bulunma ise, tersine tarihçinin inandırıcılığına, dolayısıyla saygınlığına zarar verebilir ya da risklere girmesine neden olabilir. Özellikle *l'Avertissement sur l'histoire de la monarchie française*'in [Fransız Monarşisinin Tarihi Üzerine Uyarı, 1629] yazarı tarihçi Charles Sorel, Büyük İskender'in "kendi hikâyesiyle ilgili olarak kaleme almış olduğu, masalsı ve inandırıcı olmayan şeyleri anlatan" tarihçiyi ölümle tehdit ettiği anektodu nakleder.⁵⁷ İktidar tarafından övgü hangi ölçüde, yergi hangi ölçüde kabul edilebilirdir? Buradaki sorumluluk tamamen tarihçinindir. Bu sorumluluk, ürettiği bilgi kaynağını sadece deneyimden, tanım gereği paylaşılan deneyimden almayıp da tarihçi ancak ve ancak güvenilirse anlam kazanacak olan izlere ve metinlere az çok münferit başvurularla dolaylı bir bilgiye dayandığı zaman yapı değiştiren bir sorumluluktur. Bir yüzyıl önce, Papa VII. Clemens tarafından ısmarlanan *Histoire de Florence*'da [Floransa Tarihi, 1521-1525] Machiavelli, aynı anda hem çağdaş hem de dolaylı olan bir tarihin yazımında karşılaşılan engelleri çoktan açıklamıştı:

Çünkü Zatiâliniz kendilerinin ataları tarafından deruhte edilmiş eylemlerini yazmaya, her türlü dalkavukluktan çok uzak olduğum görülsün diye beni mecbur ve emreylediniz [...], Jean de Médicis'nin erdemlerini, Côme'un bilimini, Pierre'in insanîyetini ve Laurent'ın. bilgeliğini dillendirirken, korkarım Zatiâlinizin emirlerinin ötesine geçmiş görünebilirim. [...] Zira, hiçbir öykümde, hiçbir zaman namuslu bir sebeple ahlâksız bir olayın üzerini örtmek istemedim. Ne de övgüye değer bir eseri tam tersi bir amaçla karartmak istedim. Kendimi dalkavukluktan çok uzak tuttum, hayatımın her aşamasında bu görülüyor, özellikle de doğrudan olduğu kadar dolaylı, hiçbir çekinceye mahal vermeden, ifadelerde ve gelişmelerde, sözü geçen kişilerin karakterlerinin tutarlılığına sadık kalan söylevlerde ve özelde tutulmuş konularda bunu görebilirsiniz. Tarihin vakarı ve gerçeği için pek de gerekli olmayan şiddet içeren terimlerden özenle ve her fırsatta kaçıyorum. [...] Müba-

57 A.g.e., s. 170.

rek ve Çok Aziz Papa gibi öykümde herkesi memnun etmeye kendimi zorladım. Belki kimseyi hoşnut edemedim. Ve gerçekten böyle olduysa, buna şaşırمام, çünkü kendi zamanımızın olaylarını çok sayıda insanı incitmeden tasvir etmenin imkânsız olduğu kanaatindeyim. Bununla birlikte savaş alanında coşkuyla ilerliyorum.⁵⁸

Yurtseverlik, açık yüreklilik, cesaret, mesafe, uyanıklık, yansızlık, ölçülülük; burada Machiavelli, Fransa kralının maiyetini harekete geçirmeyi başaramayacak olmasına rağmen şimdiki zamanın tarihçisinin ideal bir portresini çizer. Bütün bir modern çağı baştan sona kateden bir gerçeği anlatıyor gibidir: Benzersizliğinin değilse bile özelliğinin farkına varabildiğimiz “bizim zamanımızın tarihi”nin yazımına kalkışmak, tam da hükümdara olan yakınlığı nedeniyle zorluğu ortada olan iktidar deneyimi için gerekli, bir yandan da imkânsızdır. Bu tarihyazımı tekilleştikçe sorun yaratmaya başlar. Zamanın, özellikle de ilahi zamanın doğrusallığı veya devamlılığından ne kadar koparsa o kadar rahatsızlığa neden olur. Tarih ötekiliğın ölçütü haline geldikçe, tutkularla arasına mesafe koyma meselesi yakıcı hale gelir.

Modern çağdaş tarihin doğuşu

Michel Foucault, *Kelimeler ve Şeyler*’de dile gelen modern “episteme” arayışında, 18. ve 19. yüzyıl dönemecinde Batı toplumlarında meydana gelen kırılmayı anlatır. “Beşeri bilimler”, insanı nesne olarak alan güncel bilgiden, Düzen’i kendisine temel alan bir anlaşılabilirlik rejiminden, yani taksonomiden, canlıların ve şeylerin nispeten kararlı bir uzamda sınıflandırılmasından, Tarih’e dayanan, burada anlaşıldığı haliyle meydana gelen olayların anlatımı olmayıp zamanın bizatihi kendisinin hareketi ve bir örgütlenme ilkesi olan başka bir sahaya geçmiştir. “Tarih, bildiğimiz gibi, belki de hafızamızın en bilimsel,

58 Machiavel, *Histoire de Florence, Œuvres*, Robert Laffont, Paris, 1996, s. 653-654 [*Komplolar ve Karşı Komplolar Tarihi: Floransa’da*, çev. A. Berna Hasan, Özne Yayınevi, 2002].

en bilgiye dayalı, en uyanık, en kapalı zaman parçası; ama aynı zamanda, her varlığın hayata ve kararsız parıltılara uzandığı özü. Deneyimle bize sağlanan her şeyin varlık biçimi olarak Tarih, düşüncemizin kaçamayacağı bir şey haline geldi [...].”⁵⁹ Michel Foucault burada açıkça kendini süreklilik (ya da reddiye) içinde artık görmeyen, buna mukabil hareket halinde, sürekli bir değişim içinde, bazen hoyrat, ilerlemenin her vaadine açık, ama aynı zamanda çözümsüz bir geleceğin belirsizliklerinin ağırlığı altında ezilmiş halde gören modern toplumların ayırt edici özelliği gibi anlaşılan tarihselliğin doğuşuna işaret eder. Bu perspektifte, Fransız Devrimi, etkileri 20. yüzyılın son çeyreğine kadar hissedilen en önemli dönemeç olmuştur. Foucault ile aynı önseziye farklı yollardan varan Reinhart Koselleck, devrim şu veya bu taraftan ele alınsa da, her durumda anlam değiştirenin tarih kavramının bizatihi kendisi olduğunu böylelikle ispat eder. Yeni bir “meta-kavram” a alan açmak için yaklaşımını genişletir: Ne kendisini özel tarihlerin (*Geschichten*) toplamına indirgeyen bir Tarih (*Geschichte*), ne de tek başına olguların ve o olguların anlatımının (*Historie*) yan yana getirilmesine, yakın ya da daha uzak geçmişe ait bir hükümdarın, bir hanedanlığın, bir ülkenin, bir din kurumunun “tarihleri” ne indirgemeyen Tarih. O zamandan itibaren, Aydınlanma kültürü ve devrim sonrası dönemin kültürü, şu veya bu özel tarihsel konunun evriminin üzerinde konumlanan “olduğu haliyle” tarihi, “genel olarak” tarihi kavramaya çalışmıştır: Alman tarih ekolünün kurucularından Droysen, 1858’de, “Tarihlerin üstünde Tarih vardır” diye yazıyordu.⁶⁰ Artık söz konusu olan, Tanrısallıktan ve kutsal iradede kendini koparmış, “kendisini türeten” ve kaynağını kendi öz hareketinden alan bir tarihtir. Böylelikle tarih, akla dayalı ilkelerle örtüşen ve “insanın kadere veya toplumsal ilerlemenin bir etmeni haline gelen” bir son

59 Michel Foucault, *Les Mots et les Choses. Une archéologie des sciences humaines*, Gallimard, Paris, 1966, s. 230 [*Kelimeler ve Şeyler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Imge Kitabevi Yayınları, 1993].

60 “Über den Geschichten ist die Geschichte”, Johan Gustav Droysen, *Précis de théorie de l’histoire*, Éditions du Cerf, Paris, 2002 [ilk basımı: Iéna, 1858], §73, s. 85.

merci rolünü oynamaya başlamıştır.⁶¹ Tarihin bir disiplin olarak işlevi de o zamandan itibaren, Antik Çağ'dan beri kutsanmış formül uyarınca, "geçmişteki şeylerin gerçek öyküsünü" sadece anlatmaktan ibaret olmayıp, insanlığın hareketini kavramak da gerektiği için değişime uğramıştır. Tarih artık, evrenselci bir maksatla, "dünyanın tarihi"ni (*Weltgeschichte*) düşünebilen, hatta düşünmesi gereken özerk bir disiplin haline gelmiştir.

Tam da bu noktada Aydınlanma felsefesinin bir birikimi görüyor. Bu sayede bir bilim olarak tarih (*Historie*), kendisini yanına yerleştirmiş olan retorik ve ahlâk felsefesinden bağıni koparıyor. Aynı akademik hiyerarşide onun üzerinde yer alan ilahiyat ve hukuk felsefesi baskısından kurtulduğu gibi... O zamana kadar sadece benzersiz, özel ve rastlantısal olanı anlatan tarihin (*Historie*) "Felsefe"ye muktedir olması göze çarpmıyordu. Hümanizmden beri tarihsel-filolojik yöntemler ve yan bilimsel yöntemler çoktan özerk hale gelmişken, olduğu haliyle tarih (*Historie*), ancak bir deneyim alanı kazandıktan sonra, "genel anlamda tarih" içinde bağımsız bir bilim haline geldi. O zamandan beri o da, kendi özgün "nesne alanı"nı açabildi. Tarih felsefesinin oluşumu sürecin ayırt edici bir işareti oldu.⁶²

O halde tarih felsefesi kısmen bir tür olarak kendini oluşturmuş ve bir yandan tarih disiplinine özerkliğini kazanması için yardım ederken bir yandan da onu yeni sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Koselleck, "Tarih, kendini provoke edilmiş hissediyor, zira ilahi olan zayıfladıkça, tarih kendisinden kaynaklanan bileşenlerinden başlayarak, olabildiğince tutarlılık oluşturmaya çalışmak zorunda kaldı" diye yazar.⁶³ Demek ki bu yeni tarih, geçmişin somut izlerinin somut analizini aşmak ve geniş ölçüde farazi ve tümdengelimsel, dolayısıyla da felsefi duruşa daha yakın tam bir tutarlılığın yeniden kurulmasını üstlen-

61 Reinhart Koselleck, "Le concept d'histoire", *L'Expérience de l'histoire*, EHESS/Gallimard/Seuil, Paris, 1997, s. 15-99 [İlk basımı: Stuttgart, 1975, s. 20].

62 A.g.e., s. 28.

63 A.g.e., s. 41.

mek için, aynı zamanda hem teorik hem de ampirik bir dönüşümü işleme sokmak zorunda kalmıştır. Tarih ve felsefe arasındaki rekabet, ilki Aristotelesçi düşünceden miras olarak aldığı alt sanat kolu durumunu bir anda kaybettiği zaman daha fazla göze çarpar. Daha ileride, en azından Fransa ve Almanya’da, 19. yüzyılın hâkim disiplini haline gelecektir.

Aydınlanma 1789 patlamasına katkıda bulunup, dolayısıyla da kısmen olayı şekillendirdiyse, Fransız Devrimi de buna cevaben, “olduğu haliyle” tarihin fikirler dünyasında doğuşunun somut tercümesi olarak kendini duyurmuştur. Değişmez zannedilen bin yıllık bir düzenin bağrında yarattığı kırılmayla –bilince artık bir süreklilik kazandırmayan– geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek arasındaki ilişkiyi derinlemesine değişime uğratmıştır. Koselleck’in “deneyim uzamı” ve “beklenti ufku” diye adlandırdığı, o andan itibaren artık kararsız, belirsiz bir geçiş dönemi gibi algılanmaya başlayan şimdiki zamanın hızlanmasına dayalı bir tarih kavrayışının doğmasına yol açmıştır. Tarih retoriğinde büyük kabul gören ve sıkça dekoratif basit benzetmeler olarak kullanılan bu iki kavram, çağdaşları tarafından algılandığı gibi sadece geçmişi ve geleceği işaret etmez. Geçmişle geleceğin *doğasında* var olan, halen büyük ölçüde bağımlı olduğumuz devrimci kırılma sonucu ortaya çıkan süreksizliği ve farkı vurgular. Bu kavramlar, bundan böyle hem şimdiki zamanın tarihini yazmak, hem de geçmişte, en eskilerde kalmış zamanların tarihini tam da bu süreksizliğin ışığında tekrar kaleme almak zorunda kalacak tarihçilerin bakış açılarındaki değişime işaret ederler. Yapıtaşını değiştirmekte olan yalnızca kendini tekrar yapmakta olan tarih değildir; daha önce yazılmış olan tarih de değişmek zorundadır. Zira, değişmez olarak ilan edilmiş ve düşünülmüş bir düzenin, Eski Rejim’in ölümlülüğü doğrulanmış ve rejim sadece birkaç yıl içinde çökmüştür. Bu durum biraz Sovyet komünizmi vakasını andırır. Eğer tarihin sonu değişirse, hatta böyle bir son varsa, öncesinde olup biten her şey başka türlü anlaşılmak zorunda kalacaktır. Bu olgu, sona ermiş olduğu ilan edilen bir geçmişle –o zamana kadar nispeten bilinmeyen bir kavram–, yani bir kopuş yaşandığı

için şimdiki zamandaki eyleme kendi yasasını artık dayatamayacak bir geçmiş ile tümüyle açık bir gelecek arasındaki kırılmayı tasdik eder. Tanrısal irade artık bir dayanak noktası olmadığına göre sadece geleceğe dair öngörüler –yeni bir toplumun yaratılması– şimdiki zamana hükmetmelidir. O halde buradaki mesele, edinilmiş deneyim ile artık kestirilemeyen bir ufuk arasında yeni köprüler kurmaktır. Buradan da, net bir şekilde bu geçişi düşünmenin bir biçimini oluşturan ve aynı zamanda hem deneyim deposu olarak tarihin reddine, hem de artık öngörülemeyen yeni okuma anahtarlarının bulunmasını gerektiren bir geleceğin kaybolması sonucunda yaratılmış olan kararsızlığa cevap teşkil eden çağdaş tarihe yönelik yeni bir düşünce ortaya çıkar.

Yani tarihçiler kendilerini şimdiye dek bilinmeyen sorumluluklara sahip hissetmektedirler. Gerçekten de, insanlığın devindirici gücü olarak yeni bir tarih kavrayışı, gelecek zamanın şimdiki zamana yönelteceği bakışa hatırı sayılır bir yer verir. Tarih son bir karar mercii haline gelir. Kendine son sözü söyleme hakkı atfeder. D'Alembert, nesnesini “dürüst ve ürkütücü bir mahkeme”de yargılamak, Schiller, Hegel tarafından geliştirilen ünlü formül uyarınca, “Dünya tarihi, dünyanın mahkemesidir” der.⁶⁴ Hatta Chateaubriand, tarihçiye ağır bir görev yükler:

Alçaklığın sessizliğinde kölelerin zincirlerinin şakırtısı ve muhbirin sesi duyulmaz olduğu zaman; her şey tiranın önünde titrediği ve onun itibarını kazanmak gözünden düşmek kadar tehlikeye davetiye çıkardığı zaman; tarihçi, halkların intikamını alma görevini yüklenir. Neron bahtiyar olmuş, Tacitus zaten imparatorlukta hayata gelmiş, nafile; Germanicus'un küllerinin yanı başında tanınmayacağını zannediyor ve yüce Tanrı, dünyanın sahibinin zaferini karanlık bir çocuğa çoktan terk etmiş.⁶⁵

64 A.g.e., s. 38-39.

65 Bu ünlü pasaj *Mercure de France*'da 7 Temmuz 1807'de çıkan bir makaleden alınmıştır. Makale daha sonra *Mémoires d'Outre-tombe* adlı eserinin ikinci cildinde, Liège, 1849 basımında s. 102'de yer almıştır.

Bu ünlü alıntı üzerinde durulmaya değer, çünkü yakın dönemli şimdiki zaman tarihyazımında sık sık alıntılanmıştır. Örneğin Pierre Vidal-Naquet'nin istidadının anahtar anını oluşturur; hatta bu sürgünün çocuğu, döneminin çarpışmalarına, özellikle de sömürgecilğe karşı olanlarına angaje olmuş ve 1980'ler dikkate alındığında Shoah tarihinin hem hafızasına hem de tarihine militanlık yapmış Antik Çağ tarihçisi için “bir yaşama nedeni” bile olmuştur.⁶⁶ Bu yaklaşımda, caniye ya da tirana karşı tepki anlamında intikamdan çok, zamanla ve tali olarak tarihçinin de yardımıyla hakikatin galebe çaldığını görme umudu değer taşır. Burada tarih mahkemesinin ceza verme gibi bir işlevi yoktur. Hatta gerçek bir mahkeme salonunun yerine geçmekten de uzaktır –Pierre Vidal-Naquet her zaman “yargılayan” tarihi reddetmiştir–; ancak hakikate, gereksinim duyduğu zamanı tanıyıp, onu kuyudan çıkma imkânı verir. Burada –Pierre Vidal-Naquet'nin sömürgecilik sonrası Fransası'nda örneğini sunduğu, Dreyfusvari bir gelenekle karşı karşıyayızdır.⁶⁷

Bu yaklaşım, örneğin Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra komünist sistemin suçlarına dair ortaya çıkan bir eğilime uygun bir şekilde, tarihçinin, yaptığı çalışmalara dayanarak, kendisini bir yargı merciine oturtarak, ceza yetkisini kullanmak ve hatta hüküm vermek suretiyle bir *mahkemenin* yerini tutmak zorunda olduğu görüşünden bir hayli uzaktır. Stéphane Courtois, 1997'de yayımlanan, esas hakkında olduğu kadar takındığı tutum konusunda da sayısız tartışmaya neden olmuş temel bir kitap olan *Komünizmin Kara Kitabı*'na yazdığı önsözde, “‘Halkların intikamı’ bilmecezinin savunucuları olma düşüncesi bizden uzak olsun” diye yazmıştır.⁶⁸ Bununla birlikte, özellikle savaş ve insanlık suçları veya hatta soykırım suçları gibi

66 Pierre Vidal-Naquet, *Mémoires I. La brisure et l'attente 1930-1955*, Seuil/La Découverte, Paris, 1995, s. 113-114.

67 Bkz. François Hartog, Pauline Schmitt ve Alain Schnapp (der.), *Pierre Vidal-Naquet, Un historien dans la cité*, La Découverte, Paris, 1998.

68 Stéphane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panné ve diğ., *Le Livre noir du communisme. Crimes, terreur, répression*, Robert Laffont, Paris, 1997 [*Komünizmin Kara Kitabı*, çev. Bülent Tanatar, Işıl Özcan, Yavuz Topoyan, Doğan Kitap, 2000].

Nürnberg süzgecinden geçirilmiş bir içtihadattan yola çıkarak komünizmin suçları hakkında tarihçilerin kolektif olarak gerçekleştirdiği çalışmayı içeren önemli bir pasaja da sahip olan metnin anlamı aslında tam da budur.⁶⁹ Bu işleyişte sorun yaratan, ne kitle kıyımlarına kadar giden suçların cezasız kaldığını ve uzun süre yok sayıldığını dillendirmek, ne de tarihçinin bu konuda öznelliğini ifade etmesidir. Sorun, hukuki ve adli işleğin hatalı yorumlanmasıdır. Zira tarihçi, burada, kendine bir hâkimiyet atfeder; kendisini hem polisin ya da sorgu hâkiminin, savcının, hem de yargıcın yerine koyar; yargılarında, ne yararlanmakta olduğu “hukuk”a uygunluğa bakar, ne de kararları arasında uyum gözetir. Çoğunlukla savunmanın sözlerine çok az bir yer verir, yani yasaya uygun bir davanın tam tersi bir durumdayızdır. Bu bakımdan, yasal ve adli kategorilere dayalı eğilim, dünyevi yargının –çoğu zaman gerçekten de vuku bulan– hatalarını örtmeyi hedefleyen bir “intikam”ın sicilinde yerini gayet güzel bir şekilde alır.

Şimdiki zamanın tarihinin yakın geçmişteki yazımında geniş bir yer bulan bu tutum, çağdaş tarihçinin büyük bir felaketin ya da büyük bir altüst oluşun kısa veya orta vadeli mirasıyla karşı karşıya kalınca, basit bir entelektüel ve akademik deneyin bir hayli ötesine geçen meselelerle ne boyutta baş etmek zorunda kaldığını göstermektedir. Bu meselelerin odak noktası hakikatin araştırılmasını, maruz kalınan bütün acıların dikkate alınmasını, iyiyi kötüden ayırma ihtiyacını, olayın hemen ertesinde anlamlı olan, gergin ve ıstıraplı bir anlatıya sıkça duyulan gereksinimi kapsar. Olaya atfedilen anlamlar açısından çok farklı nedenlerle de olsa 1945 sonrası, 1989 sonrası ve 1789 sonrası olan biten buydu. Özellikle de Fransız Devrimi sadece yeni bir dünyanın ortaya çıkmasına sebep olduğu için değil, modern kabulü içerisinde gelecek on yıllarda bizzat çağdaş tarih anlayışına bütün anlamını kazandıracak olan yeni bir zaman ve tarih anlayışını doğurduğu için...

İster Fransız Devrimi ertesinde olsun, ister 20. yüzyıl sonunda olsun, şimdiki zamana dair tarihsel söylemin hukuk-

69 A.g.e., s. 9-18.

sal ve adli boyutu üzerinde ısrar ediyorsam, bunun nedeni, benim açımdan tarih pratiğinin fikirsel boyutunun sınır noktasını oluşturmastır. Tanrısal olmayan bir ilahi kuvveti kuşanmış tarihçi, “halkların intikamını alan” tarihçi, “komünizmin Nürnbergi”nin yerini almaya hevesli bir tarihçi, hatta “adli tanık” olarak tarihçi figürü, bilinçli ya da bilinçsiz, özgürce ya da rıza göstermeksizin benimsenen bütün bu tutumlar, bizi tam da tarih pratiğinin sınırlarına ve özel olarak da yakın geçmişin tarihine götürür. En aşikâr tarihyazımı meseleleri, en azından günümüz tarihçisi için, bu noktada ortaya çıkan gerilimler dikkate alındığında, karşılaştırılamayacak boyutta keskin bir anlam kazanırlar: hakikat arayışı, yansızlık sorunu, nesnel veya öznel olmak konusunda yapılan seçim, mesafelenmenin ne demek olduğu, kanıt sunma ve anlatım üslubu, yargıya varmak için beklemek ya da hemen yargıya varmak... Tarih, 18. yüzyılın dönemecinde yön değiştirdiği ve bir yandan da kendisini daha önceden ilahi iradenin üstlendiği rolü benimsemiş halde bulunduğu içindir ki, gelecek on yıllar içinde düşünce biçimi olarak önemi, artık sadece özerk değil bilimsel de olduğunu iddia eden bir disiplinin meydana gelmesiyle sonuçlanacak olan evrimiyle ciddi oranda değişime uğrayacaktır.

Aydınlanma felsefesinin ortaya çıkışı ve daha sonrasındaki devrimci altüst oluşlar, tarihsel bakışın kullanımına ve yararına yönelik çelişkili duygulara neden olmuştur. Bir tarafta, özellikle kendisini hükümdarın destekçisi durumuna indirgenmiş ve genel perspektiften yoksun bir durumda bulan ve hafızalardan silinmiş bir zamana kök salıp sıklıkla geçmişe başvurarak bir tahakkümün sürekliliğiyle meşruiyet arayan müesses düzeni devam ettirmekten başka bir şey yapmayan geleneksel tarihin reddini görürüz. Öte yandan da, giderek artan oranda holistik iddiada bulunan, yeni bir tarih düşüncesinin, bir Tarih felsefesinin ortaya çıkışı söz konusudur. Bunun yanı sıra, Fransız Devrimi sırasında ve sonrasında bir tarih beğenisi, bir tarih beklentisi, neredeyse bir tarih takıntısı denebilecek bir şey de vardır. Bu tutum kendisini iki temel sebeple ifade eder: Devrimci kırılmanın ve zamanın ivmelenmesinin, yeni ve bilinme-

yen bir dünyaya açılan ve eskiden bildiği kıyılara vardığını fark eden bir gemi misali, varlığı artık kendinden menkul olmayan bir geçmişi aniden kendisinden uzaklaştırdığı duygusu; devrimci patlama ve açtığı olanakları anlama, ona anlam ve anlaşılabilirlik katma ihtiyacı. Ret ve beklenti arasındaki bu muğlaklık, ilk planda çağdaş tarihi ilgilendirir.

Örneğin geleneksel tarihin reddinin, Voltaire tarafından icat edilen bir terim olan, 1765'te Başrahip Bazin takma ismiyle yayımlanıp daha sonra 1769'da *Essai sur les mœurs*'ünün⁷⁰ [Örf ve Âdetler Üzerine Denemeler] "Giriş Söylevleri"nde kullandığı "Tarih felsefesi"nin ortaya çıkmasında rolü vardır. Bu metin, tarih üzerine bir düşünce oluşturmakla pek ilgili olmamasına ve daha çok evrensel bir hedefe yönelik bir karşı-tarih gibi yazılmış olmasına rağmen, aynı zamanda hem iki düşünce biçimi arasındaki yakınlaşmaya ya da daha ziyade tarihsel yorum alanına felsefenin bir şekilde dahil oluşuna, hem de ilahiyat ve siyasete tabi olan o dönemdeki tarih pratiği biçiminin kökten- ci bir eleştirisine işaret eder. "İsterdiniz ki filozoflar eski tarihi yazmış olsunlar, çünkü tarihi, felsefede okumak istiyorsunuz. Sadece ve sadece yararlı hakikatlerin peşindesiniz ve itiraf edin, bulup bulabildiğiniz sadece yararı olmayan hatalar." İki giriş cümlesinde Voltaire, klasik tarihyazımının anlam yoksunluğuna ve zayıf inandırıcılığına itiraz etmektedir. Tam o anda D'Alembert de ona ayak uydurur:

Böylelikle, tarih filozof tarafından hor görülmeğe şöyle dursun yalnız ve yalnız filozofa gerçek anlamda bir fayda sağlar. Bununla birlikte daha da yararlı olduğu bir sınıf daha vardır. Prenslerin *bedbaht* sınıfı. Onları incitmekten korkmadan bu ifadeyi kullanmaya cüret ediyorum, çünkü bu ifade bütün yurttaşların maruz kalacakları kaçınılmaz belayı hissetmeleri amacıyla kullanılmış bir ifadedir. Bu bela, tanımları kendileri için elzem olan *insanları*, *sadece ve sadece maskeleri altında görüyor olmalarıdır*. Tarih en azından bunu onlara bir tabloda, üstelik de insanla simgeleyerek gösterir ve babaların

70 Bkz Éditions Slatkine, Catherine Volpilhac-Augier önsözlü 1996 baskısı.

portreleri, onlara, çocuklarına güvenmemelerini haykırır. Yani tarihi yazarken gözden kaybedilmemesi gereken hakikate borçlu olunan batıl saygıdan ziyade prenslerin velinimeti olmak ve onların hükmettikleri insanların velinimeti olmak demektir. Söylemenin gereği yok, hakikati bozmaya asla yeltenmemek gerekir; ona ihanet etmenin kabul gördüğü çok nadir durumların da olduğunu ilave edelim.

Ama hem küçük düşmemek, hem de kendine zarar vermemek isteyen bir tarihçi, hem incitici hakikati söyleme tehlikesinden ve hem de o gerçeği açıklamanın yararı olacağı zaman suskun kalmanın utancını yaşamaktan aynı anda sıyrılacaktır? Bu soruya verilebilecek belki de tek cevap, bir yazarın, yalana zar zor inandıysa ya da en azından biraz şüphe duyduysa, kendi zamanının tarihini topluma asla aktarmaması gerekeceğidir; aynı bir gazetecinin, kendisini övenler veya eleştirenler tarafından onursuzlaştırılma riskini taşımak istemiyorsa, kendi ülkesinin kitaplarından asla bahsetmemesi gerektiği gibi. Bilgili ve aydınlanmış edebiyatçı, kendisi gibi olanlara, onlara duyduğu saygı gereği, kendi güçlerinin veya itibarlarının büyük iyiliklere veya büyük kötülöklere sebep olduğunu gözler önüne serer, onları sessizce yargılar veya takdir eder, iyiliklerini ve kötölüklerini, hiçbir şekilde kırınglık duymaksızın ve hiçbir şekilde pohpohlamadan, bir bakıma kayda geçirir ve bu kaydı, başvurması gereken ve adil davranmayı sağlayacak bir kayıt olarak gelecek kuşaklar için muhafaza eder. Bir hükümdar tahta çıkınca, dalkavuklarının ağzını kapatmak için, hayat-tayken kendi tarihinin yayımlanmasını savunacak, bu savunmayla kendini zaferlerinin şemsiyesi altına saklayacaktır; o tarih onu parlatıp övecektir.⁷¹

Bu yaklaşım benim üzerinde durduğum konu için şüphesiz merkezi bir yer teşkil ediyor. D'Alembert, önceki evrimi ol-

71 Jean Le Rond d'Alembert, *Réflexions sur l'Histoire, lues à l'Académie Française dans la séance publique du 19 janvier 1761*, *Œuvres complètes de d'Alembert*, A. Belin, Paris, 1821-1822, 4 cilt, cilt II, Birinci bölüm, s. 1-10. *Réflexions sur l'histoire, et sur les différentes manières de l'écrire*'de yeniden yayımlanan metin, <http://www.eliohs.unifi.it/testi/700/alemb/reflect.html>, (Cyber Review of Modern Historiography), Ocak 1997. Vurgular yazara aittir.

dukça çarpıcı biçimde tersine çevirerek, sahici tek tarihin çağdaş olmayan tarih olduğunu ifade ediyor olsa gerektir: İktidarla hakikat arasındaki ilişkiler üzerine ileri sürülen önermeler burada birbirleriyle karşılaştırılabilir olsalar da D'Alembert, Pascal'ın, daha da çok Machiavelli'nin yukarıda zikredilen *Histoire de Florence*'nda vardığı sonucun tam tersi bir sonuca ulaşır. Felsefi tarihin bilgiye dayanan tarihe karşı zafer kazandığı Akıl çağı dönemlerine girildikçe, tarih, daha ziyade kendi döneminin gerçeklerine aşırı bağımlı olan çağdaş tarih, daha çok şüphe uyandırır hale gelmeye başlar. Artık bakış açılarına zarar veren şeyler, yakın durmak, mesafe almamak olur. Bu evrim, kişinin tasvir edeceği ve üzerinde çalışma iddiasında bulunduğu olguların çağdaş tarihini yazma imkânına karşı kanıtlar geliştirdiği için değil sadece, bunu yaparak söz konusu eleştiri yakın geçmiş ile sonlanmış geçmiş arasındaki kopuşu itham ettiği için ve o kopuşu yaratmaya Devrim'in sosyal ve siyasal kopuşundan önce kuşkusuz katkıda bulunmuş olduğu için de dikkat çekicidir. Bana göre önemli olan, çağdaş tarihin görece özel bir alan olarak nitelenmeye başlaması, en azından kendine özgü nitelikler sunmasıdır. Bu da ona bizzat kendisine, entelektüel çevrelerde kaçınılmaz olarak en güçlü dayanaklara sahip tepkilerle itiraz edilmesine yol açacaktır. Bu, bölüm başında gördüğümüz gibi, Pierre Nora'nın ortaya attığı, ama 19. yüzyılın sonu için ileri sürdüğü bir hipotezdir. Ortaya çıkar çıkmaz hemen itiraz edilen pratik aslında özellikle Almanya'da oldukça erken bir tarihte biçimlenmiştir ve görünen o ki, itiraz aynı zamanda hem kendine bir bilim dalı olarak yer arayan bir tarihsel disiplinin ortaya çıkmasıyla, hem de 18. ile 19. yüzyıllar arasında işlev gören tarihsellik değişiminin az çok doğrudan sonucu olan tarihçilik mesleğinin profesyonelleşmesinin ilk zamanlarıyla ilişkilidir. Demek ki bu ret, III. Cumhuriyet'in tarihiyle ilişkili değildir ve bir tek Fransa bağlamına da özgü değildir.

Tarihin özerk bir disiplin olarak belirmesi, o zamana kadar tarihçilerin bakış ve pratiğinin içkin bir özelliğini oluşturan çağdaş tarihe karşı bir anda şüphe yarattı. Önceleri tarihsel düşüncenin tartışılmayan bir ögesini oluşturan Devrim'in bir sü-

religine sonlanması –geçmişten kopmamış bir şimdiki zamanın dikkate alınması– bu aşamadan itibaren sorun yaratmaya başladı. Her şeyden önce siyasi bir sorundu bu. Örneğin Restorasyon Fransası’nda, eğitim müfredatı devrim dönemine ayrılması gereken yer üzerinde müteredditti: Yönergeler 1818’de lise üçüncü sınıflar için, 1826’da ikinci sınıflar için “günümüze” kadar gelinmesini tavsiye ediyordu. Pratikte yeni olmayan ama ismi bakımından nispeten yeni bir kavram... Buna mukabil, 1828’de lise üçüncü sınıfların ders programında tarih eğitimi, 1715 Régence döneminin başlarında son buluyordu. Bu tereddütler, Devrim’i öğretmeyi ve muhtemel bir tekrarın olması için Devrim’in nedenlerini incelemeyi tavsiye eden Adolphe Thiers gibi liberallerle, Devrim’i bir kaza veya ilal’i bir ceza olarak anlayan ve onu bir parantez olarak kabul etmenin uygun düşeceğini söyleyen Joseph de Maistre gibiler arasındaki görüş ayrılığını yansıtıyordu. Genel olarak yakın tarih üzerindeki tartışmalar hem birbirine zıt, hem de çelişkili tepkiler doğurdu. Devrimci değerlerin reddine ve bu değerlerin gelecek kuşaklara taşınmasından duyulan korkuya, 1815 Fransız Anayasası’nda övülen gönüllü unutmaya politikasına uygun şekilde, uzlaşma iradesi karşı duruyordu. Önceki duruma dönmenin ya da hatta sayfayı çevirmenin imkânsızlığı gerçeğine karşı –örneğin el konulmuş mal varlıklarının iadesi sorunu–, geçmişin tekrar yazılmasını kolaylaştırmak adına devrimci dönemi henüz “tarihsel” olmamış bir biçimde yakında tutma kaygısı ortaya çıkıyordu.⁷² Neticede, özellikle Victor Duruy’nin etkisiyle, yakın geçmiş eğitimi, tarihin genel anlamda eğitiminin bir özerk şekle bürünmesi gibi, özellikle de özgün yurttaşlık misyonlarına cevap vermesi bakımından tarih yazımının içinde bulunduğu duruma bağlı olarak genç liselilerin formasyonunun temel bir unsuru haline geldi:

72 Bkz. Patrick Garcia ve Jean Leduc, *L’Enseignement de l’histoire en France de l’Ancien régime à nos jours*, Armand Colin, Paris, 2003, s. 38-44. Ayrıca bkz. Reinhart Koselleck, *Le Futur passé. Contribution à la sémantique des temps historiques*, Éditions de l’EHESS, Paris, 1990 [ilk basımı: Francfort-sur-le-Main, Suhrkamp, 1979], s. 51. Bu dönem üzerine yaptıkları öneriler için Sylvie Aprile ve Emmanuel Fureix’e teşekkür ediyorum.

[Felsefe sınıflarının eğitim programı], birkaç yıl içinde ülke meselelerini icra edeceklerin, bu ülkenin bugüne kadar ne şekilde yaşadığını bilmeleri için, 1789'dan günümüze kadar uzanmak zorundadır. [...] Günümüz toplumu, örgütlenmesi ve gereksinimleriyle, Devrim'den beri var ve bunu iyi kavramak için olduğu kadar hizmette de bulunmak için onu çok iyi anlamak lazım.⁷³

Çağdaşlığı kavramanın bu yeni biçimi, zamanın ivmelenmesi bağlamında, düşünsel sorunları da beraberinde getirdi ve bazı tarihçileri daha ihtiyatlı olmaya itti. “Özellikle eskiden alışlageldiği şekilde ‘şimdiki zamanın tarihi’ne (*Zeitgeschichte*) kadar uzanmak zorunda olanlar dahil, modern tarihi yazmaya işte bu şekilde tereddüt ediyorlar” diye yazıyor Reinhard Koselleck.⁷⁴ Kararlı bir şimdiki zamanın yokluğu, geriye bakışta başlangıç vazifesi görecektir sabit bir noktanın olmayışı, ilk engeli oluştuyordu: Artık belirsiz olan bir şimdiki zamana uzanmakta olan bir tarihin, ancak bitmemiş, havada bir tarih olarak algılanabileceği konusunda ihtiyatlı olunmaya başlanıyordu. Bu kabulde, şimdiki zaman, geçici olduğu için tarihe düşülemezdi. “Her yerde, sivil, siyasal, dinî ve mali hayatta durum geçici değil midir? O halde, tarihin amacı, şimdi olan değil geçmişte olmuş olandır” diye yazıyor Gustav Poel.⁷⁵ Tarih ancak ve ancak akmış olan zaman hesaba katılarak yazılabilir ve yazılmalıdır. O halde, şimdiki zamanın tarihinin bütün bir tarih yazımı akımında artık imkânsız olduğu doğrulanıyor, “zira, bu en fazla, partilerarası bir atışmanın tetiklenmesine destek olacaktır.” O zamandan beri, “Hiçbir şey sabit değildir; bugün yazılan tarihten sahici bir tarih beklenemez.” Ve 1847 metinlerinde Friedrich Christoph Dahlmann'ın “acı sözü”nü

73 “Instruction relative à l'enseignement de l'histoire contemporaine dans la classe de Philosophie des Lycées impériaux”, 24 Eylül 1863, akt. Patrick Garcia ve Jean Leduc, *L'Enseignement de l'histoire en France de l'Ancien régime à nos jours*, s. 79.

74 Reinhart Koselleck, *L'Expérience de l'histoire*, s. 83.

75 A.g.e. Gustav Poel, meslektaşları Johann Georg Rist ve Friedrich Christoph Perthes ile yaptığı bir tartışmada, 1820'ye doğru bir “Avrupa Devletleri Tarihi” yazmanın imkânı olup olmadığını soruyor.

Koselleck not düşecektir: “Tarih, günümüze uzanabilmek için fazla seçkindir.”⁷⁶

19. yüzyıl ortalarından başlayarak çağdaş bir tarih yazma tutkusuna karşı oluşacak ana itirazların –geriye çekilip bakamama, ihtirasların coşkusu, gözlemlenen süreçlerin sonlanmaması–, yalnızca bilimsel bir tarihin ve meslek düzeyine erişmiş bir disiplinin ortaya çıkmasından değil, dönemin düzenini altüst etmiş olan bir Devrim’in uzayan gölgesinin sonucu olarak klasik tarihin reddinden de kaynaklandığını not etmek burada önem taşır. Bu noktada, mutlaka oluşacak ama tedricen oluşacak olan disiplinin bütününe yeniden düşünmek haricinde karşımızdaki mesele, hem düşünsel hem de duygusal bir tepki, hem de böylesi bir altüst oluş sonrasında dünyayı tahayyül etmenin zorluğudur. Şimdiki zamanın tarihini yazma imkânına karşı gün yüzüne çıkan itirazlar, Devrim’in çağdaşlarını çok daha büyük bir dikkatle tarihle, yani birdenbire kaybolmuş bir dünyayla zevkine vararak veya tatsız bularak ilgilenmeye iten tersine bir hareketle bu kuşkuculuk biçiminin kol kola gelişmesi neticesinde giderek daha bir belirginleşti. Devrim sonrası yüzyılı tarihin yüzyılına, tarihçi yazarların (Michelet) ya da yazar-tarihçilerin (Dumas), tarihçi siyasetçilerin (Thiers, von Humboldt), tarihçi filozofların (Droysen, Tocqueville) asrına dönüştüren sebeplerden biri budur. Aynı zamanda arşivin, kültürel/ulusal mirasın, hatta büyük arkeolojik kazı kampanyaları yardımıyla müzelerin ve geçmişi koruma altına almakla yükümlü diğer kurumların icat edildiği yüzyıldır bu. Avrupa’ya özgü bir olgu olan bu durum, tarihçilerin geçmişle şimdiki zaman arasındaki bağı oluşturan, bölünmüş bir toplumun çeşitli bileşenleri arasındaki bağı kuran, süreksizliğe bir anlam atfeden, hatta geleceğe dair hüküm veren tutarlı bir anlatı kaleme alma misyonunu kendilerine biçmiş olduğu Fransa’da, bu olgu özellikle öne çıkmıştır.

O zamandan beri, devrimci kırılmayı açıklayan ve Fransa tarihinin birbirinden kopuk parçalarını birleştirmeyi başaran

76 A.g.e., s. 83-84. Yukarıda atıfta bulunulan Bernard Guenée’nin aldığı pozisyonu hatırlatmadan geçilemeyecek bir aforizma.

bir tarihi tasarlamak, son derece önemli bir çaba haline geldi. Tarihten beklenen, Fransızları bölen ve birleştiren çatışmaları anlamamızı sağlamasıydı. Hükümetlerin ve siyasi kurumların kırılkanlıklarıyla, Devrim'in kendi mirasçılarını dahi birbirine düşüren devrimci tavrın saplantılı tekrarıyla karşı karşıya kalan tarihçiler, kendilerine mükemmel bir uğraş buldular: Fransa'nın hakikatini dile getirmek. Tek bir hareketle geri dönerek, geçmiş uzmanı peygamber tavrına büründü.⁷⁷

Tekrar tekrar göreceğimiz bir başka çarpıcı nitelik, tarihin geniş anlamıyla daha büyük bir önem kazanmasının yanı sıra şimdiki zamanın tarihinin, bazıları tarafından ifade edilen şüphecilik ve reddetme tavrına rağmen her yönden gelişmesi olur. Devrim, en meraklı ve en ilgili kalemlerin cesaretini kıracak kadar akılları meşgul etmektedir ve uzun zaman da edecektir. Devrim, imparatorluğun ilk zamanlarında Emmanuel de Toulangeon tarafından yazılmış olan *l'Histoire de France depuis la Révolution de 1789* [1789 Devrimi'nden Bu Yana Fransa Tarihi] adlı çalışmanın da gösterdiği gibi, yüzyılın hemen başlarında erken bir tarihyazımı hareketine sebep olmuştur. Emmanuel de Toulangeon, “sadece bildiğinin değil öğrenebileceklerinin; yalnızca durduğu yerden görmüş olduklarının değil, bütün seyircilerin bulunduğu her bir noktada bulunabilmiş olsaydı görebilecek olduklarının” anlatılmasını öğütler.⁷⁸ Burada tekrar en eski geleneğe rastlıyoruz – tanık tarihçi, kendi öz deneyimiyle yazan tarihçi, Tukidides'ten Pascal'a, “adına layık” bir tarih üretmekle kendini görevlendirmiş çağdaş tarihçi... Ancak burada, tarihyazımının yaşadığı ilerlemelerin, kaynakların kullanılması ve spekülasyon akıllı yürütmenin izlerini de buluruz: “görebilecek oldukları”. Tüm 19. yüzyıl boyunca tarihin ana nesnesi olan Devrim hakkında doğru olan neyse, Restorasyon dö-

77 Christian Delacroix, François Dosse ve Patrick Garcia, *Les Courants historiques en France XIXe-XXe siècle*, Gallimard, Paris, 2007 [ilk basımı: Armand Colin, 1999], s. 12.

78 Emmanuel de Toulangeon, *Histoire de France depuis la Révolution de 1789 écrite d'après les mémoires et manuscrits contemporains, recueillis dans les dépôts civils et militaires*, Didot, Paris, 1803, akt. Sophie-Anne Leterrier, *Le XIXe siècle historien. Anthologie raisonnée*, Belin, Paris, 1997, s. 20.

nemi için de doğrudur, çünkü orada da, o döneme ait ilk tarih anlatıları sıcağı sıcağına üretilmiştir. Örneğin Charles de Lacretelle, on yıllık bir süre içinde, 1824-1826 arasında sekiz ciltlik *Histoire de la Révolution française*'i [Fransız Devrimi Tarihi] ve 1829-1835 arasında, birebir tanıklık veya gazetecilikten olduğu kadar tarihsel anlatıdan da yararlanan bir eseri, *Histoire de France depuis la Restauration*'u [Restorasyon'dan Bu Yana Fransa Tarihi] yazabilmiştir. Dahası, Restorasyon için doğru olan, Louis-Philippe yönetiminin başlangıcına dair eleştirel bir bakış sunan Louis Blanc'ın ünlü *Histoire de dix ans*'ında [On Yılın Tarihi] olduğu gibi, sonraki dönemler için de doğrudur. Devrim olayının uzun gebeliği, çağdaş tarih üzerine çalışmaların çoğalmasına sebep olurken, bir yandan da bozuk bir toplumsal ve siyasal düzen bağlamında bütün bir yüzyıl boyunca gelişen bir edebi biçimin sıradanlaşmasını da ortaya koyar. Bu, çoğunlukla kaynak külliyyatına, resmî belgelerden hazırlanan derlemelere dayanması nedeniyle bilgi içeren, fakat aynı zamanda neredeyse hep taraflardan birine angaje, hem Devrim'in hem de yansımalarının mirası olan siyasal ihtirasları bütünüyle kuşanmış, yani anlama isteğiyle taraf tutma ihtiyacı arasındaki gerilimle bezenmiş bir tarihyazımıdır. O halde, Devrim sonrası dönemin özgünlüğü, sadece yeni bir çağdaş tarih biçiminin gelişmesine değil, daha çok bunun siyasal ve ideolojik kavgalarda tercih edilen bir silaha dönüşmesi olgusudur. Şimdiki zamanın veya yakın geçmişin analizi ve kısa vadeli eylemler için ders alınması gereken “yapılmakta olan tarih”, sadece yorumlamakla kalmayıp dünyayı değiştirmek için (Marx), o zamandan beri büyük ölçüde tarihsellikten beslenen bir düşüncenin ve bir siyasal felsefenin öğelerini oluşturmuşlardır.

19. yüzyıl sonunun paradoksal reddi

19. yüzyılın son çeyreği, Devrim'le ilgili gelişmelerden beslenen yeni tarih ekollerinin doğmasına tanık oldu. Burada, bildik hikâyeye detaylı şekilde dönmeksizin, ele aldığım konuya ilişkin anlamlı bazı işaretleri ortaya koyacağım. Tarih, Ba-

tı dünyasında özerkliğine ulaşmak üzere, alt sanat kolu statüsünü terk ettikten sonra, bilimsel disiplin olarak yavaş yavaş yer edindi. Tarihi, “bir saf bilim, fizik ya da jeoloji gibi bir bilim”, olguların geçmişte nasıl vuku bulmuşlarsa o durumlarıyla oluşturulduğu bir bilim gibi gören Fustel de Coulanges’ın radikal duruşunu her tarihçi paylaşmıyordu.⁷⁹ Ama birçokları, onu artık profesyonelleşmiş, gerçek bir meslek olarak görüyordu; bu ise Fransız, Alman ya da Amerikan üniversitelerinde yeni diplomaların, yeni kürsülerin, bilginin yeni yayılma vektörlerinin (dergiler, bilimsel dernekler...) yaratıldığının gözlendiği çağın bir başka ana özelliğidir. Nispeten yeni tür tarihsel kavrayış, ölçülendirilmiş yöntemler üzerine oturur; özellikle de daha yüksek bir kesinlik ve daha çok teknik uzmanlık isteyen arşivler veya metinler üzerinde sistematik çalışma yapmaya dayanır. Retorik ya da belagat artık yeterli gelmez ve bu yeni nesiller –19. yüzyılın ilk çeyreğinde, Almanya’da Wilhelm von Humboldt, Johann Gustav Droysen veya Leopold Ranke, Fransa’da, III. Cumhuriyet’te Charles-Victor Langlois, Charles Seignobos veya Ernest Lavisse– Michelet tarafından ete kemiğe büründürülmüş tarih-edebiyat yakınlaşmasına karşı çıkar, aynı zamanda bir Hegel ya da Kant’ın cisimleştirdiği, “nihai ereklere dayalı eski teolojik teorinin” laik örtüsünden başka bir şey olmayan tarih felsefesinin markajından kurtulurlar.⁸⁰ Tarihçi, geçmişle şimdiki zamanın devrimci kopuşunun neticesinde, ontolojik olarak şimdiki zamanla bağlantılı, örnek bir geçmiş üzerinde çalışıp beşeri eylemlere dair erdemli örnekler üretmek gibi bir gayrete artık girmeden, önceki nesillerden tamamen kopmamak için bilinmesi elzem olan sonlanmış bir geçmişin izlerini gün yüzüne çıkarmak görevini üstlenmiştir: Di-

79 Numa-Denys Fustel de Coulanges, “Leçon inaugurale en Sorbonne” (1875), yeni basımı François Hartog, *Le XIXe siècle et l’histoire. Le cas Fustel de Coulanges*, Presses Universitaires de France, Paris, 1988, s. 341-342, akt. Christian Delacroix, François Dosse ve Patrick Garcia, *Les Courants historiques en France XIXe-XXe siècle*, s. 76.

80 Charles-Victor Langlois ve Charles Seignobos, *Introduction aux études historiques* (1897), tekrar basımı: Kimé, Paris, 1992, Madeleine Rebérioux’nun ön-sözü, s. 54.

siplin artık sürekliliği muhafaza etme işlevine değil, daha ziyade Tarih'in kırılmasının etkilerini hafifletme işlevine sahiptir. Üstlendiği rol, eskiden olduğu gibi eşyanın tabiatına ait olan bir geleneğin sürdürülmesini sağlamak değil, yeni bir mesleki yapı aracılığıyla sistematik ve derin araştırmaların nesnesi olmadığı takdirde kolektif hafızadan kaybolma riski taşıyan bir geçmişle birleştirerek şimdiki zamanı ve belirsiz geleceği, Devrim öncesine ait geçmişle bağ kurmak anlamına gelecek şekilde bir süreklilik içine yerleştirmektir. Tarihçinin öncelikli görevinin, geçmişi “en saf ve en mükemmel” şekilde tekrar kurup, “geçmişte gerçekten ne olmuşsa onu ortaya çıkarmak” olması gerektiği düşüncesi de burada yatar.⁸¹ “Geçmişteki olguların gerçeğini yansıtan yazılar” olarak tarih anlayışıyla birleşen bu ilke, daha sonrasında “pozitivist” olmakla itham edilir ve bugün artık doğal olarak eskimiştir. Bu tavır,–kurulması söz konusu olan– tarihçilik mesleğinin ebedi ve evrensel kانون olarak yerindeliğini göz ardı etmek kadar devrim sonrası bağlamında, düşünsel bir tasarı olarak varlığını da yadsımak anlamına geliyordu: Bir yandan devrimci patlama ve Napolyon savaşları bu tarihçilerin içinde yaşadıkları dünyanın altını üstüne getirmişken, geleneksel yorumlama çerçeveleri çağın gerisine düşmüşken ve sayısız iz silinmiş ya da kaybolmuş gibiyken, eski dönemlerde “gerçekten” olup bitmiş ne varsa açıkladığını iddia etmek pek mantıklı görünmüyordu. Geçmişten kopmuş olmanın korkusuyla dehşete düşmüş şekilde, aynı dönemde gelişmekte olan tarih felsefesine eleştiriler yönelterek, söz konusu tarihçiler mesafeli bakış –yani ihtiraslara, mitolojilere, yaşanmış zamanın ivmelenmesine mesafe– prensibini icat ettiler. Oysa yakın geçmişteki şimdiki zamanın tarihçileri, her şeye rağmen, yapısal tarihten beslenerek ve pozitivizmin (ya da karikatürünün) karşı kutbu olarak çağdaş yorumbilim etkisi altında kalarak, 20. yüzyılın ilk yarısında, ihtiraslara, büyük felaketlerin uzun ve acılı hatırasına, izlerin veya hatıranın si-

81 Wilhelm von Humboldt, “Über die Aufgabe des Geschichtschreibers” (1821), yeni basımı: “On the Historian’s task”, *History and Theory*, cilt 6, sayı 1, s. 57-71. Alıntı 1824’te Leopold Ranke tarafından yeniden ele alınmıştır.

lindiğini görmek korkusuna, her türden mitolojiye, kitlesel-tarihsel olguların inkârı da dahil olmak üzere bunların hepsine gebe olan bir düşünsel evrende, “gerçekten olup bitmiş olan”ı tekrar kurma göreviyle boğuşmak zorunda kalacaklardı. Her şeye rağmen, iki durumda da yakın geçmiş, Devrim’in izinde doğmaya başlayan kamusal alanda merkezî bir rol oynamışsa bile, bilimsel tarihyazımında, 19. yüzyıldaki şimdiki zamanın tarihinin yazımında, özellikle de devrim patlamasının yazımında, hatta onun yüzünden ortaya çıkan yazımda, muğlak ve çelişkili duygulara yol açarak aynı rolü oynamadı. Pierre Nora, tarihçinin tikel kategorisi olarak “Şimdiki Zaman”ı ayırdığı, daha 1978’de başvuru kaynağı teşkil etmiş makalesinde, henüz var olmaya başladığı andan itibaren kendini reddedilmekle karşı karşıya bulan bir tarihyazımının paradoksunu vurgulayanların başında geliyordu:

Sadece geçmişin tarihi söz konusu olabildiği müddetçe çağdaş tarih var olamaz; bu bir terim çelişkisidir. Çağdaş tarih zaten hiçbir zaman kendisini kendinde bulmamıştır. O, bir sonuçtur. Fransa’da III. Cumhuriyet’in başlarından miras kalan akademik sınıflandırma onu, belki de haklı gerekçelerle, Fransız Devrimi’ne dayandırıyor, fakat kim okul müfredatını bilimsel hakikat sayabilir ki? [...] O halde burada ortaya atmak istediğimiz hipotez, çağdaş tarihin –bu nesnesiz, statüsüz ve tanımsız tarihin–, kendinden emin bir tarihin en basitinden geçici bir ilavesi olmayıp, *başka* bir tarih olduğu ve çağdaşlığın tarih alanından dışlanması da ona özgünlüğünü veren şey olduğudur. Başka bir şekilde ifade edersek, şimdiki zaman ile geçmiş arasında tesis edilen ayrım, doğrusal bir tarih anlayışı üzerine kuruludur ve bizzat geçmişe, şimdiki zaman üzerinde ağırlığını hâlâ hissettiren, ancak onu tanımlamak için yeterli olmayan bir geçmişe aittir. Demek ki, tarihsel bir şimdiki zamanın belirmesi, onun tarih alanından dışlanmasıyla, sürgün edilmesiyle, bastırılmasıyla çakışmaktadır. Ve dışlanması, onun yükselişinin de alameti olacaktır. “Çağdaş” bir tarihin ortaya çıkmasıyla itham edilmesi arasında öylesine sıkı

bir bağıntı vardır ki, ondan gelecek tehdidi reddeden ve getirdiği yeniliği ortadan kaldıran hareketle birlikte, çağdaş tarih de yükselecektir.⁸²

Çağdaş tarihin bir tür olarak reddini veya en azından ona şüpheyile yaklaşılmasını, daha önce de gördüğümüz gibi Fransız metodik ekolünün doğuşunun öncesine tarihlemek mümkün olsa da, bu tespit büyük ölçüde doğrulanmış öğelere dayanır. Şüphe, köken olayın hemen ertesinde ortaya çıkmıştır; yani bizzat altüst oluşla, devrimin artçı darbeleriyle, daha sonrasında bilimsel ve profesyonelleşmiş bir tarihyazımının kuruluşuyla bağlantılıdır – bu profesyonel tarihyazımı, disiplinin bu kesimini neden uzak tutmak gerektiği konusunda argümanlar sunacak olsa bile... Buna sebep, en yakın geçmişin tarihinin, aynı bir yüzyıl öncesindeki gibi ve hatta tarihin ta en başından beri yapılageldiği şekliyle, tarihçiler tarafından artık aynı tarzda ele alınmasının mümkün olmamasıdır. Geçmiş, şimdiki zaman (ve gelecek) aynı süreklilikte ele alındığı müddetçe, ister Yunanlardaki gibi döngüsel olsun, ister Ortaçağ'ın ebedi şimdiki zamanındaki gibi doğrusal olsun, çağdaş tarih kavramı büyük bir anlam taşııyordu, onu tekilliştirmeye gerek yoktu. Oysa, devrimin yarattığı kırılma sonrasında, yakın tarih, kendini eski dünya ile yeni dünya arasındaki geçiş dönemi olarak ortaya koydu; çalışmalarda, edebiyatta, eğitimde benzeri görülmemiş bir önem ve özgüllük kazandı ve tam da önem ve özgüllük nedeniyle çeşitli şekillerde reddedildi: Her zaman benzerler değil farklı olanlar dışlanır. Çünkü Devrim'den sonra, bilimsel olma iddiasındaki tarih, öncelikli olarak –aslında bunu hiç beceremeyerek– sadece sona ermiş geçmişe eğilmek istediğinden, yine bilimsel olma iddiasında bir yakın geçmiş tarihi çekincelere neden oldu. Sadece diplomatik tarih, özellikle 1870 Savaşı sonrasında diplomatik tarihi, Avrupa ve Devrim tarihi üzerine yedi ciltlik çalışmayı yayımladıktan sonra, 1875'te Fransız-Alman savaşının

82 Pierre Nora, "Présent", s. 467. Vurgular yazara aittir. Pierre Nora, Charles-Olivier Carbonell'in izinden gider: *Histoire et historiens. Une mutation idéologique des historiens français*, Privat, Toulouse, 1976.

tarihini yazan Albert Sorel gibi simalar aracılığıyla bu yasaktan kendini sıyrabildi.⁸³

Bu erken reddin çok sayıda izi bulunuyor ve bu izlere genel tarih veya şimdiki zamanın tarihi üzerine yapılmış çalışmalarda sıklıkla rastlanır. Gérard Noiriel, “Fransız üniversitelerindeki tarihçilerin yarısından fazlası Ortaçağ uzmanıdır ve École pratique des hautes études’de yaklaşık elli dersten sadece ikisi 1500 sonrası döneme ayrılmıştır”⁸⁴ diye yazıyor. Almanya’da, en tanınmış ve en etkili tarihçiler, aynı şekilde Antikçağ ve Ortaçağ uzmanıdır; 1886’da kuruluşundan 1918 sonrasına kadar, başlıca İngiliz tarih dergilerinden biri olan *English Historical Review*, 1852 sonrası İngiltere tarihine dair veya 1870 sonrası Avrupa tarihine dair hiç bir makale yayımlamamıştır. Aynı şekilde, 1914’te Oxford Modern History School’da, 1837 sonrası İngiliz siyasal tarihini ve 1878 sonrası genel tarihe dair ders vermemiştir. Öğrenime dahil edilen dönemin daraltılmasına, çalışma uzamının da daralması eşlik etmiştir. Örneğin, Hindistan üzerine incelemeler İngiliz kolonileriyle, Çin üzerine incelemeler ise Batı ticaretiyle sınırlanmıştır:

Çağdaş tarihin üniversite eğitiminden bu dışlanması önemli pratik sonuçlar doğurdu. İngiliz yönetici sınıfı, [...] siyasete atılırken veya kamu görevlerine girerken veyahut da meslek hayatına başlarken, çağdaş dünyayla ilgili bildikleri Antik Yunan veya Eski Roma hakkında bildiklerinden çok daha azdı. 19. yüzyılın sonunda veya 20. yüzyılın başında, on-on iki basın muhabiri, Avrupa barışını tehdit eden tehlikeleri, Britanya kabinesinin etkili üyelerinin çoğundan çok daha fazla kavramıştı.⁸⁵

Buna karşılık, çağdaş tarih pratiğinin Avrupa’da olduğu kadar sorunsal ya da farklılaşmış olmadığı ABD’de durum farklı-

83 Bkz. Gérard Noiriel, *Qu'est-ce que l'histoire contemporaine?*, s. 52.

84 A.g.e., s. 13. Gérard Noiriel, yeni nesil tarihçilerin öncelikle Antik Çağ ve Ortaçağ çalışmalarına nasıl eğildiklerini gösteren Louis Halphen’in analizini tekrar ele alıyor: *L'Histoire en France depuis cent ans*, Armand Colin, Paris, 1914.

85 Llewellyn Woodward, “The study of contemporary history”, *Journal of Contemporary History*, cilt 1, sayı 1, Ocak 1966, s. 1-2. Bu derginin nasıl doğduğu konusuna bir sonraki bölümde tekrar değiniyorum.

dır. Hatta burada ortaya atılan sorulara ilişkin ilginç bir karşı örnek oluşturur. Amerikan tarihyazımının gelişimi üzerine temel kitaplardan biri olan çalışmasında Peter Novick, 19. yüzyıl sonunda tarihin kendi onay prosedürleriyle, eğitim müfredatıyla, kendine özgü teşekkülleriyle –1884’te American Historical Association [Amerikan Tarih Cemiyeti] kurulur– ve özellikle hâkim ideolojisiyle – nesnellik tutkusu– bir meslek haline nasıl geldiğini gösterir. Nesnellikten anlamamız gereken, tarihsel olguların yorumdan önde gelmesi ve yorumun ancak olgular ışığında ispatlanması gerektiği, hakikatin tek olduğu, tarihin inşaya değil keşfe dayandığı, en son olarak da tarihçi nesnelerinde yorumlama farklılıklarına karşın olayların anlamının değişmeden kaldığı düşüncesidir.⁸⁶ Bu tarihyazımı, Alman modelinden ve Fransız metodik ekolünden ciddi şekilde etkilenmiştir: Peter Novick’e göre, epistemolojik referanslar biraz farklı olsa da, Langlois ve Seignobos’un *l’Introduction aux études historiques* [Tarih Çalışmalarına Giriş] kitabı, 1898’de Fransa’da yayımlandıktan bir yıl sonra İngilizceye çevrilmiş ve ABD’de İkinci Dünya Savaşı’na kadar bir klasik olarak kalmıştır: Tarihin nesnelleştirilebilir bir bilim olduğuna duyulan inanç, Francis Bacon’ın öğretilerini daha bir gönülden takip etmiştir: ampirizme öncelik vermek, hipotezlere kuşkulu yaklaşmak, sınıflandırma arayışı – adlandırma, sınıflandırma, tasvir etme.⁸⁷ Fakat bu tutkuya rağmen, çağdaş tarihe karşı ne bir kuşku, ne de bir ret göze çarpar. Ulusal uzlaş ve tahrip olmuş bölgelerin tekrar inşasının doğurduğu sorunlar iç savaştan arta kalan meselelerden biri olarak dursa da, bu tarih, 19. yüzyılın sonunda, tam tersine canlılığını özellikle korur. Peter Novick, Kuzey’in ve Güney’in tarihçilerinin, kendisince ırkçı ve milliyetçi nitelikteki bir çeşit “konsensüs” üzerinde nasıl olup da anlaştıklarını böylelikle gösterir.⁸⁸ Burada önemli olan, çağdaş tarihin meşruiyeti sorununun Amerikan tarihyazımı üzeri-

86 Peter Novick, *That Noble Dream. The “Objectivity Question” and the American Historical Profession*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988, s. 3.

87 A.g.e., sırasıyla s. 37-38 ve s. 34.

88 A.g.e., s. 75-78.

ne yazılmış, dikkat çekici ve kapsamlı bir çalışmada ortaya atılmış olduğunu akıldan çıkarmamaktır. Günümüzde de kolayca rastlayabileceğimiz türden bir tespittir bu: Avrupalı tarihçileri tartışmalara sürükleyen, her halükârda Fransa’da, Almanya’da, İtalya’da, Doğu Avrupa ülkelerinde ya da Latin Amerika’dakileri heyecana sevk eden çağdaş tarihin tanımı ya da çerçevesi üzerine teorik tartışmalar, hiçbir epistemolojik sorgulama-
madan geçmeksizin çağdaş tarih pratiğinin “doğallıkla” uygulanır görüldüğü ABD’de, dün olduğu gibi bugün de pek yapılmamaktadır. Bunu, görünüşte daha “ampirik” ya da başka yapısal sorunlara (etnik köken, cinsiyet, küresellik) meyletmiş bir tarihyazım geleneğine mi bağlamak gerekir? Terimin Avrupalı anlamında, esas olarak “çağdaş dönem” üzerine eğilmiş, yani devrim sonrası tarihsel gidişe odaklanmış bir ulusal tarihin sonucu mudur? Bu mümkün, ama öte yandan ayırt edici özellikleri Amerikan tarihyazımını uluslararası isim yapmış Ortaçağ ve modern dönem uzmanı nesilleri üretmekten alıkoymamıştır. Diğer yandan da Amerikan “ulusal” tarihi, Avrupalılar gelmeden önce yerleşik olan yerli toplulukların tarihi ilgi uyardığı andan itibaren geçici olarak büyük bir derinlik kazanmıştır. O halde, Birleşik Devletler’in 19. yüzyıl sonunda halen “genç” bir ülke olmasıyla çağdaş tarihin reddi arasında bir sebep-sonuç ilişkisi yoktur. Çağın Amerikalı tarihçilerinin Avrupalı pozitivist ilkeleri benimsemiş olmaları da çok dikkat çekicidir. Ancak bütün önyargıların hepsini ithal etmemişlerdir. Bu da metodik ilkelerin, çağdaş bir tarih pratiğine kendini uydu-
rabildiğini gösterir.

Fransa’da veya Almanya’da 19. yüzyıl sonunda çağdaş tarihin reddinin sebepleri arasında, öncelikle profesyonelleşmeye giden yoldaki bütün faaliyetlerin genel işleyişinde bulabileceğimiz, ayırım koyma meselesinin etkileri görülür. Şimdiki zamandan ne kadar uzaklaşılsa, yeterli sayıda iz bulunamaması nedeniyle, tarihsel sorgulama da o kadar zor –sorgulamanın zor olacağı ilan edilmiştir zaten– gözüktür. “Amatör” veya profesyonel olmayan tarihçilerin tersine, üniversite eğitimi görmüş olanların beslendiği klasik dillere ve metinlere ne kadar hâkim

olunursa, bu, amatörlerin kolayca dışlanması ve gelişme yolunda bir bilimsel ortamın muhafazasını sağlar.

Bu, çağdaş tarihin metodiklerin gözünde “kolay ulaşılabilir” olma ve dolayısıyla “en ücra arşivlerin dahi dolup taşacağı yayımlanmamış her şeyi yem olarak kullanmayı deneyen meraklı turşucular alayı”na açık hale gelme sakıncası taşıdığını düşünen Louis Halphen’in öne sürdüğü gerekçelerden biridir.⁸⁹ Demek ki, “bilimsel” olanla, bir üniversite elitiyle, “edebiyatçı” ya da “siyasetçi”, hatta herkesle, tarihin gerçek profesyonel bir yapısını kurmaya yönelik bir sınır çizmek gerekir. Gazetecilerin, blogcuların, amatör ya da militan tarihçilerin, hatta şimdi geçmişe ilgi duyan her yurttaşın, profesyonel şimdiki zaman tarihçileriyle bilinçli ya da bilinçsiz rekabeti açısından, profesyonel şimdiki zaman tarihçilerinin gayet iyi tanıdıkları bir durumla yeniden karşı karşıyayız. Söz konusu olan Ortaçağ tarihi olduğu ya da hatta ulaşılması yakın tarihe ulaşmaktan hakikaten daha zor bir dal olan modern tarih olduğunda, bu rekabet çok daha sınırlı kalır. Burada uzak geçmişe yüzünü dönmüş bu yeni tarihsel disiplin ile tanımı gereği çağdaş yüzü daha da dönük olan sosyoloji arasındaki işbölümünü de belirtmek gerekir. Metodik ekolün geçmişle şimdiki zaman arasında koyduğu kopuşa ve varsayımlarına yönelik itiraza varacak olan, sadece pratik olmakla kalmayıp teorik de olan bir işbölümü... Bir yandan son bulmuş bir geçmişe dönük ve geçmişle şimdiki zaman arasındaki kopuşa dayanan bir tarihsel yöntem ile diğer taraftan, zamanı bir toplum yapılanması ve toplumları anlamak için değişkenlerden biri olarak gören, doğum halindeki bir “toplum bilimi” arasındaki bu zıtlaşma, çağdaş dünya üzerinde çalışma yürütmenin tarihyazımı açısından daha da zor hale gelmesinde etkili olmuştur. Elbette, 1920’lerde Annales Okulu tarih disiplininden bir beşeri bilim çıkarmak kadar bir toplum bilimi çıkarmaya da katkıda bulunacak ve önyargılarının önemli bir bölümünden kendini kurtaracaktır: 15 Ocak 1929 tarihli ilk sayıdan itibaren, Marc Bloch ve Lucien Febvre, geçmişi tarihçilere

89 Louis Halphen, *L'Histoire en France depuis cent ans*, atıf Gérard Noiriel, *Qu'est-ce que l'histoire contemporaine?*, s. 13.

ve çağdaş toplumlar ve ekonomilerle uğraşmayı başkalarına bırakan bu içine kapalı iş koluna başyazılarında itiraz ettiler. Ne var ki bu iş kolu, yine de 20. yüzyılın son çeyreğinde de varlığını sürdürecektir ve ancak yeni bir şimdiki zamanın tarihinin ortaya çıkmasıyla silinip gidecekti.

Bunlara ek olarak, çağdaş tarihin reddi, şimdiki zamanın tarihine özgü sınırları ve güçlükleri gözler önüne seren yeni bir entelektüel ve bilişsel çerçevenin oluşmasıyla da kendini ortaya koydu. Bu sınırlar ve güçlükler, doğru söylemek gerekirse yeni değillerdi ama devrim sonrası bağlamında özel bir yapıya kavuştular. Tarihçiler, kendilerine sonlanmış bir geçmişi anlama misyonu yükleyerek, ötekilik sorunuyla daha fazla uğraşmak durumunda kaldılar: Geçmişin tarihini yazmak, artık ne şimdiki zamana uzanacak bir soy ağacını tekrar çizmek, ne de tarihi tekrar yapmaktır. Bu aslında farklı bir dünyaya dalmak, onu yazan kim ise, onun dünyasına bazen tamamen yabancı olan bir dünyaya dalmaktır. Bu, Charles Seignobos'un metodik ekolün manifestosu olarak kabul gören bir metinde altını çizdiği gibi, çok eski ve yakın geçmişteki olgular arasında yapısal fark olabileceği anlamına gelmez:

Ancak, tarihin alanının pratik olarak sınırlandırılmaya çalışıldığı ve geçmişin beşeri olgularının tarihsel bilimiyle şimdiki zamanın beşeri olgularının güncel bilimi arasında sınırlar oluşturulmaya çalışıldığı andan itibaren, bu sınırın çizilemez olduğunun farkına varılır. Çünkü fizyolojik ve biyolojik olgular gibi doğaları gereği tarihsel olan olgular gerçekte yoktur. Halk dilinde “tarihî” kelimesi antik anlamında kullanılır: anlatılmaya değer... Bu anlamda “tarihî bir gün”, “tarihî bir sözcük” denir. Ama bu tarih anlayışı terk edildi; geçmiş gitmiş her hadise tarihin bir parçasını oluşturuyor; 18. yüzyılın bir köylüsünün giydiği elbise kadar, Bastille'in ele geçirilmesi de böyledir. .. Anlatılmaya layık bir olguyu ortaya çıkaran nedenler sonsuz derecede değişkendir. Tarih, çoğunluğu fark edilmeksizin olup bitmiş, siyasal, düşünsel, ekonomik, bütün geçmiş olguları kucaklar. O halde tarihî olgular tanımlanabilseler ge-

rektir. Tasvire dayalı beşeri bilimlerin nesnesi olan güncel olguların aksine “geçmiş olgular”dır bunlar. İşte tam da bu zıtlığı pratikte sürdürmek mümkün değildir. Şimdide var olmak ya da geçmiş olmak, bir olgunun doğasından kaynaklanan, içsel yapıda bir fark değildir: Sadece belirli bir gözlemciye göre konumsal bir farklılıktır. 1830 Devrimi, bizler için geçmiş bir olgu, onu yapanlar için şimdiki zamanda olan bir olgudur. Aynı şekilde, meclisin dünkü oturumu, çoktan geçmiş bir olgudur. Demek ki doğaları gereği tarihsel olan olgular yoktur, yalnızca konumları gereği tarihsel olan olgular vardır. Artık doğrudan gözlenemeyen bütün olgular tarihseldir, zira artık var olmayı bırakmışlardır. Olgulara dair içsel bir tarihsel nitelik yoktur, sadece onları tanıma biçimi tarihseldir. Tarih bir bilim değildir, sadece bir bilgi edinme yöntemidir.⁹⁰

O halde, burada çağdaş tarihe yönelik, doğası gereği bir ret söz konusu değildir. Örneğin, sadece mecliste “dün” yapılan tartışmaları dikkate alma olgusu, onların geçmişe ait olması fikri, tarihçinin gözlem alanına girebilecek olduğunu varsaymanın bir biçimidir. Fakat bu yeni tarih, kendisini “izler üzerinden bilgi edinme” olarak tanımladığı ölçüde, tarihçinin hemen elde edemeyeceği yazılı kaynaklarla oluşmuş dolaylı bir bilgi edinmeye dönüşür – burada tekrar Rönesans’taki dolaylı bilgi edinmeyle karşılaşırız. Böyle bir tarihçi, kendisine *a priori* yabancı olan bir gerçekliği ancak ve ancak bir soyutlama ve tahayyül gayretiyle yakalayabilir. Bu da metinlerin yeni eleştirisinin temelini teşkil eder. Yeni tarihçilik mesleğinin temelini, ele alınan nesnelerden ziyade (metodiklerin tercihi siyasal tarih olsa da) yönetime dayandıran bu bakış açısında yakın geçmiş, tarihçinin sorgulama alanına giremez, zira kendisine resmen yüklenen görev, artık var olmayan şey üzerinde çalışmaktır: “Artık var olmasını sonlandırdığı için doğrudan gözlenemeyen her olgu tarihseldir.” Tabii ki Seignobos, şimdiki zamandaki bir olgu, yani tanıma gereği tarihsel olmayan olgu incele-

90 Charles Seignobos, *La Méthode historique appliquée aux sciences sociales*, Felix Alcan, Paris, 1909, s. 2-3.

nemez demez, ancak bu tarihçinin öncelikli görevi değildir; en azından etkinliğinin bilimsel kanadında böyle değildir. Dahası bir nesnellik ilkesine gönül rahatlığıyla bağlanmak anlamına da gelmez. Metodikler, bugünün bir terimiyle söylersek, tarihin kısmen bir “inşa” olduğunun, yeni Alman tarihyazımı tarafından daha önce altı çizildiği gibi bir “sorunsallaştırma” biçimi olarak ele alınması gerektiğinin farkındaydılar:

Bütün ampirik araştırmalar, kendi yöntemlerini araştırmanın yöneldiği verilerle kurarlar ve yalnızca doğrudan varlıklarıyla hassas bir algıya müsait olan verilere yönelirler. Tarihsel araştırmaların verileri geçmiş şeyler değil (çünkü bu şeyler geçmişten şeylerdir), ister anılardan, ister eskiden meydana gelmiş ve vuku bulmuş kalıntılardan müteşekkil olsun, burada ve şimdi, henüz sonlanmamış şeylerdir.⁹¹

Fakat eğer tarihçi, üzerinde çalıştığı nesnelere karşı anakronik bir konum almak ve geçmiş şeyler ile o şeylerin izleri ya da belirtileri arasındaki farkı değerlendirmek zorunda olursa, Büyük Augustinus geleneğinde, kendi şimdiki zamanı ve kendi deneyimi, tarihi yazmak için aşılması gerekli engeller haline gelebilirler. Çünkü, söz konusu olan, öncelikli olarak, geçmişin erkek ve kadınlarının bakış açılarından, onların dünyalarını, düşünce tarzlarını, davranışlarını, duyumlarını anlamak için kendilerini bir yere yerleştirmeleridir. Bu Alman tarihyazımınca kuramsallaştırılan, tarihsel empati ilkesidir. Yani tarihçi, şu anın izine geçmişte kalan o ilk şeklini tekrar vermeye çalışmak için, bir tahayyül ve mesafe alma gayretinde olmak zorundadır. Böylelikle, kendi çağdaşlığından kurtulması gerekir, yani kendi öznelliğinden tamamen ya da kısmen kurtulması gerekir – bu çağdaki tarihyazımındaki tarihsel nesnelliğin önemi de buradadır. Aşırılığa itilmiş haliyle bu duruş, bir çeşit billimselciliğe kadar varabilir. Metodiklere göre, zamanın ontolojik bir algısından hareket etmeyip öncelikle tarihçinin konumundan hareketle başlayan, kendi gözlerinde mutlak olmaktan çok bağlı olan geçmiş ve şimdiki zaman ayrımı ne-

91 Johan Gustav Droysen, *Précis de théorie de l'histoire*, s. 41.

deniyle pek taraftar olmadıkları bir bilimselliktir bu. Böylelikle Fustel de Coulanges da şöyle yazabilmiştir: “Antik Çağ üzerine modern çalışmaları okuduğum zaman ilk tutumum, itiraf edeyim ki bundan kuşkuya kapılmak oldu, çünkü yepyeni fikirlere çok fazla rastlıyorum. Ama ne zaman ki eskilerin çalışmalarını okuyorum, o zaman hemen inanıyorum ve fikirleri benimkilerden ne kadar uzaksa da o kadar çok inanıyorum.”⁹² Tarihçinin geçmişi bir ötekilik olarak kabullenme gereği ve anakronik tavır alması, çağdaş tarihe karşı sadece basit bir şüpheciliğe sevk etmez, radikal bir olanaksızlığı kabul etmeye de zorlayabilir:

Şimdiki zamandaki şeylere bakışımız her zaman şahsi bazı çıkarılara, bazı önyargılara veya tutkulara bulanmıştır. Doğru görmek, neredeyse her zaman imkânsızdır. Söz konusu olan tersine geçmiş ise, bakışımız daha sakin ve kendinden daha emindir. Artık korkacak bir şeyimiz ve hiçbir beklentimiz olmayan, olayları ve *devrimleri* [altını ben çizdim] daha iyi anlarız. Bitirilmiş işler, bize bitirilmekte olan işlere göre çok daha başka bir netlikte görünür. Başını ve sonunu, nedenlerini ve sonuçlarını, neye bağlı olduklarını ve nasıl sonuçlandıklarını görürüz. Onlardaki esası ve yan etkenleri birbirinden ayırırız. Gidişatını, doğrultusunu ve gerçek yönünü kavrarız. O işler tamamlanmaktayken insanlar onları anlamıyorlardı; bulanıklardı, yabancı unsurlar devreye girebilirdi, geçici rastlantılar onları karartmıştı. İnsani olaylarda her zaman dışta ve görünürde olan bir taraf vardır; çağdaşların gözüne kolayca batan da bu taraftır. Büyük bir olayı yaratmaya uğraşmış olanlar onu nadiren tam anlamıyla kavrayabilirler. Her nesil, neredeyse her zaman kendi eserlerinde yanılmıştır. Her nesil, ne yaptığını tam olarak bilmeden hareket etmiştir. Bir amaca yöneldiğini zannediyorken, uğraşları onu bambaşka bir sonuca savurmuştur. Öyle görünüyor ki, insan aklının şimdiki zamanı net bir önseziyle algılamaya gücü yetmez. Tarih üzerine yapılan

92 Numa-Denys Fustel de Coulanges, *Questions d'histoire*, Hachette, Paris, 1893, s. 408. Ayrıca bkz. Sophie-Anne Leterrier, *Le XIXe siècle historien*, s. 282.

çalışma, en azından olgularda ve toplumların ilerleyişinde, görünürle gerçeği, çağdaşların tahayyülüyle gerçekten olanı ayırmaya bizi hazırlamalıdır.⁹³

İnsanların farkında olmadan yapacağı ve derin kuvvetlerin üstünü örteceği, sadece zamansal ve psikolojik bir mesafeyle görünebilmesi dışında görünmez olacak bir tarih düşüncesini, dönemin bütün tarihçileri paylaşmaz. Ama birçoğu, o dönem için çok modern sayılabilecek şekilde, tarihin sadece ve sadece bir ihtiyat süresi bırakılarak yazılabileceği kanaatine varırlar; tarihçinin ana malzemesi olan arşivleri taramak ve sınıflandırmak için gerekli süre; tarafsız ve objektif bir tarih için engel teşkil eden tutkulardan kurtulmak için, özellikle de devrimci patlama ile doğmuş ve sonrasında gelişmiş siyasal tutkulardan sıyrılmak için gerekli süre; eserini yaratabilmek için gerekli unutmama süresi, yani tarihçinin, olayların vuku bulduğu zaman yaklaştıkça daha canlı olduğuna inanılan bir hafızanın yaratacağı sonuçlardan uzak çalışmasına olanak sağlayacak süre; tarihsel süreçlerin son bulmaları için gerekli olan süre...

Bu perspektif, kendisi de tarih kadar edebiyatta, sanatta ya da şimdiki zamanı geçici bir yanılsama olarak gören felsefede de hissedilebilen, dönemin başka ana fikirlerinden biriyle buluşur. “O şimdiki zamandan değil, hayır – bir şimdiki zaman yok” diye yazar Mallarmé ve ekler: “Bir geçmiş artık bittiği zaman ve bir gelecek gelmek bilmediği zaman veya ikisi birbirine farklılıklarını gizlemek üzere şaşkın şaşkın sarılmışken, hayasızca, kaçak, gasp ederek, kendini çağdaş ilan edecek kim varsa dünyadan habersizdir.”⁹⁴ Bu anlamda, kendi zamanını akılcı bir şekilde kavrama olanağı bir düşünsel kuruntu biçimi olacaktır. Bu fikir, belli bir sertlikle Nietzsche tarafından 1874’te *Tarihin Yaşam için Yararı ve Yararsızlığı Üzerine. Zamana Aykırılı Düşünceler II*’de dile getirilmiştir.

93 A.g.e., s. XV. Ayrıca bkz. Sophie-Anne Leterrier, a.g.e., s. 284.

94 Stéphane Mallarmé, “L’action restreinte” (“Quant au livre”), *Divagations* (1897); bkz. Bertrand Marchal’ın hazırladığı yeni basım: *Igitur. Divagations. Un coup de dés*, Gallimard, Paris, 2003, s. 265.

Bu düşünce zamana aykırıdır çünkü onu bir kötülük, bir zayıflık, bir yoksunluk gibi, çağın haklı olarak övüneceği herhangi bir şey, yani kendi tarihi kültürü gibi anlamaya gayret ediyorum. Hatta hepimizin tarih ateşiyle kavrulduğunu ve en azından bunun farkında olmamız gerektiği kanısındayım. [...] Filologluk mesleğim, bana bunu söyleme hakkını veriyor; çünkü bugün filoloji, güncel olmayan bir etki yaratmasaydı, yani zamana karşı, demek ki zaman üzerinde ve umalım ki gelecek olan zamanın yararına bir etki yaratmasaydı, hangi anlama gelebilirdi bilemiyorum.⁹⁵

Bu metinde Nietzsche, tarihselliğe itiraz etmekle boşuna uğraşır. Aslında açık ya da üstü kapalı bir şekilde, dönemin tarih-yazımının geniş bir bölümünün kendi zamanını anlama gerekliliği hülyasına, en azından tarihçinin elindeki araçlarla bunu anlamaya çalışmasına yönelik eleştiriyi o da yapar. Bunu tamamen başka bir amaçla yapar: “Yaşam için bir tarih”, eylem için, yani yüzünü geleceğe dönmüş, ama sonuçta şimdiki zamanı, güncel olanı, kararsız bir anı, belirsiz, Tarih’in devrimine karşı uçucu bir şimdiyi yapmak amacıyla.

“Sona ermiş” bir tarihi kavramaya, “güncel olmayan” bir tarihle ilgilenmeye, çağdaş dünya karşısında kendine bir alan açmaya duyulan bu gereksinim, sadece bilimselci ve pozitivist duruşlarla değil, aynı zamanda entelektüel bir bıkkınlıkla da izah edilebilir. Aslında Avrupa’da o dönemde yapılan siyasi tartışmalar, etkileri sonsuz gibi görünen bir devrimin başından beri yaşattığı hengamenin etkisindeydi. Bu bitmemişlik hali nedeniyle ortak hafızadaki bu taze olay hakkında olguların nesnel ve herkesin onayladığı bir yorumunu yapmak birçok tarihçiye imkânsız gibi görünür. Halbuki bu ilkeler, tarihi yakalamanın bir başka biçimini tekrar kurabilmek için kaçınılmaz gibidir. Buradan da toplumların ilerleyişini anlamak için bir ihtiyat arası verme-

95 Nietzsche, *Considérations inactuelles I et II*, Gallimard, Paris, 1990, s. 94 [*Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Yararsızlığı Üzerine*, çev. Nejat Bozkurt, Say Yayınları, 2015]. Bkz. Werner Paravicini, “Nietzsche et les sciences historiques. Autour de la Deuxième considération intempestive”, *Francia*, Institut historique allemand de Paris, sayı 29, 3, 2002, s. 151-191.

nin gereği ortaya çıkar. Bir taraftan, sosyoloji tarafından da itiraz edilen zaman faktörü temel açıklayıcı öge olmayı sürdürür. Diğer taraftan, büyük tarihsel altüst oluşlar döneminde zaman içinde uzaklaşmak büyük altüst oluşların doğurabileceği tutkuları hiç hafifletmediğine göre bugün kısmen yanlış olduğu bilinen bir düşünce olmasına rağmen, geçici mesafe almanın daha büyük bir kopuşun ve daha geniş bir bakışın garantisi olduğunu varsayar. Dolayısıyla bu, iki kere tarihselci bir duruştur. İşte Fransız Devrimi buna çarpıcı bir karşı örnek oluşturur. Bu mesafeli ya da dingin tarihyazımı arayışında, elbette yeni bir bilimsel etiğin izleri görülür. Belki de bu aynı zamanda bir baskılama isteğinin ifadesidir; ki bu nadiren öne sürülen bir hipotezdir: Felakete mesafeli durmak, felaketten söz etmeyi bırakmak veya onu bir sorgulamanın merkezi haline getirmemek, uzun zamana yayılan bir kimliğe bağlanmak adına zamanda daha eskilere gitmek, dolayısıyla da bir tür nispi unutkanlığa kendini sevk etmek, her şeyden önce, yaşanmış olan olaya karşı *travmatik olmayan* tepkilerden doğar. François Furet'i açımlarsak, bu, devrim şokunun azalmakta olduğunun, en azından bu yola girdiğinin, devrimin sona ermekte olduğunun işaretidir. Burada, aşağı yukarı otuz yıldır karşılaştığımız olgunun tam tersi bir durumla karşı karşıyayız; zira asrımızın elbette tamamen farklı bir yapıda olan felaketlerine verilen karşılıklar, tarihçilerin ve özellikle de şimdiki zaman tarihçilerinin hatırlatmakla yükümlü kılındığı bir geçmişe takıntı ve her zaman varlığını hissettirmek zorunda olan hafızaya başvurma ihtiyacı biçimine bürünmüştür; ki bu, kökensel şoklara verilen *travmatik* bir karşılıktır ve geçmişin geride bırakılamaz, aşılamaz olduğunu varsayar.

Metodik ekolün salık verdiği ilkeler, bu durumda, kısmen tam beklendiği gibi seleflerinin kapıldığı siyasal ihtiraslara karşı durma ihtiyacından doğmuş olsa da, bu ilkeler her şeye rağmen apaçık bir çelişkiyi, olayın ortaya çıkardığı muğlak etkenlerin bir sonucu olan çelişkiyi dile getirirler. Çağdaş tarih daha ortaya çıktığı andan itibaren reddedilmiş görünse de, ne bütün tarihçiler tarafından ne de sistematik olarak sabık eleştirmenleri tarafından tümüyle mahkûm edilmiştir. İkinci çelişki de bura-

dadır. Aslında, tüm kuşkulara rağmen, bütün bir 19. yüzyıl boyunca tam bir gelişim göstermiş olan ve Devrim’le başlayan yakın tarih, çağdaş tarihtir. Daha önce gördük, olaya dair ilk anlatılar çok erken tezahür etmiştir ve bu anlatılar bilimsel olduğu kadar ahlâki ve siyasi bir yapı da oluşturmuştur. Yüzyıl boyunca önemli yazarlar, sanatçılar, gazeteciler veya siyaset insanları, konu hakkında devasa çalışmalar yapmış (Tocqueville) veya en bilinenleri doğal olarak Michelet (1847), de Quinet (1865) ya da Jaurès’inkiler (1900) olan genel tarihle ilgili çalışmalar üretmişlerdir. 1889’da, devrimin yüzüncü yılı yaklaşırken, yalnızca tamamen radikallerin olayın benzersizliği üzerine kurulu (“Devrim bir bütündür”) ideolojik çizgisini savunan orijinal makaleleri toplayan bir derginin –*La Révolution française*– tanıtımıyla, hatta Actes du Comité du salut public [Kamu Selameti Komitesi Etkinlikleri] gibi, belgeleri toplayıp yayımlama görevini üstlenmiş bir komisyonun kurulmasıyla gerçek anlamda bir siyasal hafıza hayata geçirilmiştir.⁹⁶ 1891’de, devlet tarafından yetkilendirilmiş ve övülen bir uzman olan Alphonse Aulard, Sorbonne’da devrim tarihi kürsüsünün ilk sahibi olur. Böylece, çağdaş tarih giderek daha fazla çekinceye mazhar oladursun, çoktan yüzyılı devirmiş bir hadise olan devrim tarihi, bilimsel bir aşamaya girer. Daha genel olarak, birçok olgu Fransa’da kendisi dışlanmanın nesnesi olan çağdaş tarihin nispeten canlanmasına işaret eder. Akademik alanda, azınlıkta olsa bile yok addedilemeyecek bir yere sahiptir. Örneğin, Sorbonne’da modern ve çağdaş tarih kürsülerinin kurulmasına (1884 ve 1888), *Revue d’histoire moderne et contemporaine*’in doğmasına (1899), bir 1848 Devrimi Tarihi Cemiyeti’nin kuruluşuna (1904) ve hatta Modern Tarih Derneği tarafından yayımlanmış (1901) olan ve Fransa tarihi üzerine, tarihyazımında genel olarak kullanılmaya başlanan ve en yakın geçmişin genel anlamıyla tarihle bütünleştirilmesinin bir biçimini gösteren bir deyimle “1789’dan günümüze” kitap

96 Bu konuya ilişkin bkz. Gérard Noiriel ve Christian Delacroix, François Dosse ve Patrick Garcia’nın atıfta bulunulan çalışmaları, aynı zamanda bkz. Pascal Ory, *Une nation pour mémoire*, 1889, 1939, 1989, *trois jubilés révolutionnaires*, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, Paris, 1992.

ve makaleleri derleyen *Répertoire méthodique de l'histoire moderne et contemporaine*'in oluşturulduğu görülür. Bugün çok iyi bilinen bir gerekçeyle bu gözle görülür paradoks açığa çıkıyor. Metodik ekol taraftarları, o dönemde disipline hükmederken, kendilerini gerçek bir çelişkinin içinde bulmuştur: Bilimsel alandan yakın tarihi ayırmak, hem siyasal yeni bir düzen ve hem de yeni bir düşünsel ve bilimsel düzen kurmuş olan o belirleyici hadisenin tarihle bütünleşmesinden imtina etmek demek olacaktır. Çelişki o derece savunulamayacak haldedir ki, genellikle akademik çevre dışından tutucu veya gerici düşmanlar, bırakılan boşluğa yerleşip devrim tarihi alanına ve yakın geçmişin tarihine, Taine ve onun *Origines de la France contemporaine*'i [Çağdaş Fransa'nın Kökleri, 1875] örneğinde ya da hatta tutucu Katolik esinlenmeyle Çağdaş Tarih Derneği'nin kuruluşu (1890) örneğinde olduğu gibi katkılar yaptıkları oranda, daha da savunulamaz hale gelmiştir.⁹⁷ Tarihçiler sahayı düşmanlarına bırakmamak için, üniversite öğretim programlarına yakın dönemleri dahil etmişler ve akademik ders kitaplarında ve halk için yaptıkları çalışmalarda bu dönemleri işlemişlerdir. Fransa'da, bu gelişmenin emekçilerinden biri Victor Duruy olur. Kendisi İkinci İmparatorluk'ta (1863-1869) eğitim bakanıdır ve kendi zamanının tarihinin bilinmesinin genç yurttaşın eğitiminde nasıl bir yer almak durumunda olduğunu anlamıştır:

Geçmişten bıkkınlıkla, [kolej öğrencileri] şimdiki zamanı talep ediyorlar ve onu hiciv yazılarında ya da kısmi ve güdük kalmış metinlerde, bütününde ve dolayısıyla hakiki olarak çağdaş medeniyetin yeni karakterini temsil etmeyen kompozisyonlarda arıyorlar. Eğer tarih gerçekten evrensel deneyimin haznesiye, büyük ya da küçük bir sorunu çözmek için kendisinden önce bu sorunun nasıl çözüldüğünü incelemek gerektiğini düşünen bir idareci yoksa, neden birkaç yıl içinde ülke görevlerini yerine getirecek kişilere, onlara daha ihtiyaç duyulmadan hemen önceki bir dönemde ülkenin neler yaşamış olduğunu öğ-

97 Gérard Noiriel, *Qu'est-ce que l'histoire contemporaine?*, s. 14, Charles-Olivier Carbonell'in incelemelerini ele alıyor: *Histoire et historiens. Une mutation idéologique des historiens français*.

retmek yasaklanır? Siyasetin işgaline uğramaktan korkuluyor. Ama önce, ölümlere gerçeği borçluysak, “hayatta olanlara” da ilgi borçluyuz ve bizim korkmadığımız gibi, Ren Nehri’nin ve Manş’ın öbür yakasındaki komşularımızın da korkmadığı bu çağdaş tarih dersleri, Suétone veya Saint-Simon tarzında, küçük işlerle ve insanlarla asla uğraşmamalıydı. İyi ve doğru görebilmek için yukarıdan ve uzaktan bakabilmek gerekirdi. Tartışılan konular hakkında cahil olunduğu için mi Quartier Latin veya kışlaların kahvehanelerinde daha az siyaset yapılıyor? Tabii ki hayır, ama kesin olan şey, yapılanın berbat olduğudur. Bir insanı, içinde yaşayacağı ve mücadele edeceği ortamın gereksinimlerinin nasıl oluştuğu hakkında hiçbir şey söylemeden kentin ortasına atmak, bir avcı piyadeyi VII. Charles’ın çetecilerinin silahlarıyla muharebenin ortasına bırakmak gibidir.⁹⁸

Victor Duruy’nin dikkatini çeken tarihçi Ernest Lavisse, sonradan, çağdaş tarihin kendisine karşı ileri sürülebilecek bilimsel itirazlar ne olursa olsun, medeni ve siyasal bir gereklilik olduğu düşüncesini, *Histoire de France, depuis les origines jusqu’à la Révolution* (1903-1911) [Başlangıcından Devrime Kadar Fransa Tarihi], sonra bir *Histoire de la France contemporaine depuis la Révolution jusqu’à la paix de 1919* (1920-1922) [Devrim’den 1919 Barışına Çağdaş Fransa Tarihi] ile kendi türünde eşsiz, yirmi sekiz ciltlik, gerçek anlamda bir ulusal abideyle hayata geçirdi. Aslında yaratıcısının kelimeleriyle gerçek “Fransa kuramı”nın, böylesine bir eserin, 20. yüzyılın kıyısında, Büyük Savaş’ın iki cephesinde kaleme dökülmüş bu eserin, Bastille’in işgaliyle veya III. Cumhuriyet’in ikinci yarısında ulusal hisleri şekillendirmiş olan, üstelik de muzaffer olan bir çatışmayı görmezden gelerek sınırlanacağını düşünmek zor. Yani, hem medeni bir gereklilik, hem de bilimsel olarak imkânsız olduğu aynı anda ilan edilen bir çağdaş tarihin bu paradoksal boyutuyla bir kere daha karşı karşıyayız.

98 Victor Duruy, “Lettre au général Coffinières de Nordeck”, *Notes et souvenirs*, Hachette, Paris, 1901, s. 122-125; akt. Sophie-Anne Leterrier, *Le XIXe siècle historien*, s. 239.

SAVAŞ VE SONRASI

Tarih, insan türünün ağır suçlarının bir lağımidir, cesetlerin kokusunu yayar ve geçmiş felaketlerin ağırlığı şimdiki felaketleri hafifletir, gelecek felaketlerle fiziksel olduğu varsayılan bir bağ kurar görünür. Tarihi ortadan kaldırabilir miyiz? Cezasız kalmış ve meşru görülmüş olan, yeryüzü tiranlarının korkunç haklarını teyit eden onlarca suçu unutabilir miyiz? İnsanın geçmişe değil sadece şimdiki zamana bakması, o tiranların kadim imtiyazlarını haklı kılmaz mıydı?

– LOUIS-SÉBASTIEN MERCIER, 1773¹

Felaketin ufku

Tarihi toplumsal zamanın nesnel bilimi olarak, geçmişin rasyonel ve artan bilgisi olarak gören metodik ekolün ve uzantılarının umut ve yanılsamaları, Büyük Savaş'ın siperlerinde, en azından kısmen, parçalanıp gidecekti. Çoğunlukla kendileri de savaşa katılmış olan bütün milliyetlerden tarihçiler bunun bir anda bilincine varamamış olsalar dahi, bu yaşanacaktı. Büyük bir patlama şeklinde gelişen olay, şiddetiyle ve apansızlığıyla,

1 Louis-Sébastien Mercier, *Du théâtre ou Nouvel essai sur l'art dramatique*, E. van Harreveld, Amsterdam, 1773, s. 47-48.

sonrasında da yarattığı etkilerle, tarihsel sürekliliğin yeniden kırılmaya uğradığı duygusunu uyandırdı. Felaket terimi burada bir benzetme değildir. Hatta yeni türde bir çatışmanın doğurduğu maddi, fiziksel ve psikolojik altüst oluşları açıklamaya dahi yetmez. Şiddet eşiğine ulaşılması, can kayıplarının şimdiye dek görülmemiş boyutta oluşu, maddi kayıpların büyüklüğü, savaşa maruz kalan coğrafyanın genişliği birçok nesilde onulmaz yaralar açtı. Fransız Devrimi, kendi içindeki şiddetine rağmen –ki elbette şiddete indirgenemez–, artık sona ermiş bir geçmiş ile oluşmakta olan bir şimdiki zaman arasında, tarihteki kırılmayı makul kılabilcek biçimde yakın geleceğe dair büyük vaatler barındırıyordu. Birinci Dünya Savaşı ise sadece ve sadece yıkım getirdi; tek vaat ettiği ise bunun ilk ve son savaş olacağına dair umuttu ve bu umut da savaş biter bitmez hayal kırıklığına dönüştü. Birkaç yıl içinde, akılcı, sürekli ve itidalli bir ilerlemeye olan inançtan, hemen hemen herkesin paylaştığı, kaosun pençesine düşmüş bir dünya, en önemli özelliği keşinti olan bir zaman, apansız –ve henüz bir kez– zıvanadan çıkmış bir tarihle karşı karşıya olduğu hissine geçildi. Bununla birlikte Büyük Savaş, sürekli ilerleme, akıl ve bilgiyle denetlenebilir bir tarihsel zaman rüyasını tuzla buz ettiyse de eskatolojik nitelikli yeni devrim sekanslarını da yarattı. Bir tarafta Bolşevik Devrimi, diğer yanda Nazizm ve faşizm, birbirlerinin zıddı ve hatta ölümcül düşmanı olsalar dahi, birçok ortak yanları vardı. Bunlardan biri de hem geçmişin kökten bir revizyonu, hem de zaman, uzam ve bedende mutlak hâkimiyet ve şiddet yoluyla yeni bir insanın doğuşunu ivmelendiren yeni binyılcılıklar şeklinde kendini gösteren bir tarih anlayışıydı. Her şeye rağmen, bu sistemlerin çoğu tarihsel olarak gelip geçiciliklerinin bilincindeydiler ve bu da, düşmanlarına ve kendi halklarına karşı uyguladıkları şiddetin derecesini artırmaya imkân vermekten başka bir şeye yaramadı: Reich’ın hayata geçişi müttefik bombaları altında bir ütopyayı ortaya çıkarınca, rejim, tarihin akışına hükmetmekten imtina etmektense kendisini kaosa sürükledi ve kendi kendini yok etme yoluna girdi.

Bu bağlamda çağdaşlık kavramı da, genel anlamda tarihin

işlev değiştirmesi gibi, anlamını, toplumdaki yerini, tarihçilerin oynadığı rolü, sert gerilimler yaşayan bir disiplini algılama biçimlerini değiştirecekti. İlk aşamada, Avrupa'nın her yerinde tarih, bugün artık çok iyi bilinen bir süreçten geçerek, aynı tüm bilimsel ve düşünsel dünyanın yapmış olduğu gibi, kendini savaşın hizmetine soktu.² Fransa'da, sosyolog Émile Durkheim, Alman zihniyetinin “marazi” karakterine değinip, orada gelecekte tarihçiler ve sosyologlar için bir düşünsel tema oluşturacak bir “sosyal patoloji”yi açığa çıkarıyordu. Filozof Henri Bergson, “Almanya'ya karşı girişilen savaş, aynı zamanda barbarlığa karşı medeniyetin savaşıdır” düşüncesini savunuyordu. Antik döneme eğilimli tarihçi ve Collège de France'da kürsüsü olan Ernest Babelon ise, Ren Nehri'nin bu medeniyetin doğal sınırını oluşturduğunu ispat etmeye çalışarak, onu izledi. Coğrafyacı Paul Vidal de La Blache da, nehrin sol yakası üzerinde gelecekte hak iddia edebilmek için, Saar Nehri'nin Fransa'ya ait olduğunu “bilimsel olarak” ispat etmeye çabaladı.³ Almanya tarafında da işler benzer şekilde yürüyordu. Dönemin en tanınmışlarından Karl Lamprecht'in de aralarında bulunduğu birçok tarihçi tarafından imzalanmış meşhur “93 Aydın Manifestosu” buna örnektir. 1914'te yayımlanmış olan, Alman yönetimini destekleyen ve vahşet suçlamalarını reddeden bu metin, savaş zamanında yazılan diğer birçokları gibi, ülkelerin savaş yanlısı entelektüellerinin imza toplayarak yayımladıkları dilekçelerden biriydi.⁴ Durum, Amerika Birleşik Devletleri'nde, ülkenin daha sonradan savaşa katılmış olmasıyla ve Av-

2 Bkz. Peter Novick, *That Noble Dream*, s. 112 vd. Ayrıca Olivier Dumoulin, “Histoire et historiens de droite”, Jean-François Sirinelli (ed.), *Histoire des droites en France*, cilt II: Cultures, Gallimard, 1992, s. 327-398.

3 Émile Durkheim, “L'Allemagne au-dessus de tout”. *La mentalité allemande et la guerre*, Armand Colin, Paris, 1915, s. 42; Henri Bergson, “Discours prononcé devant l'Académie des sciences morales et politiques”, 8 Ağustos 1914; Ernest Babelon, *Le Rhin dans l'Histoire*, 2 cilt, Ernest Leroux éd., Paris, 1917-1918; Pierre Vidal de La Blache, “La frontière de la Sarre d'après les traités de 1814 et 1815”, *Annales de Géographie*, 1919, cilt 28, sayı 154, s. 249-267. Genel bir inceleme için bkz. Nicolas Beaupré, *Les Grandes Guerres 1914-1945*, Belin, Paris, 2012.

4 Anne Rassmussen, “La ‘science française’ dans la guerre des manifestes, 1914-1918”, *Mots. Les langages du politique*, sayı 76, 2004, s. 9-23.

rupa'da bir askerî müdahale gereği veya gereksizliği tartışmasıyla birlikte, tarihçilerin Britanyalılarla Fransızlar lehine ve daha küçük bir grubun da Almanlar lehine olmak üzere ikiye bölündüğü bir ortamda, durum daha karmaşıktı. 1917'de ise durum değişti. Tarihçiler, kendilerine göre savaşın çıkmasına sebep olduklarına inandıkları Fransız ya da Alman meslektaşlarının milliyetçiliğini kınadıktan sonra, "Amerikan vatanseverlik duygularını yeterince harekete geçirmedikleri" için pişmanlıklarını bütün açıklığıyla beyan ettiler.⁵ Daha da ilginç, bu angajman, savundukları nesnellik ve tarafsızlık ideallerine tamamen ters düşse bile, aydınlar kendi disiplinlerini ve çatışmada oynayabilecekleri toplumsal rolü göstermeye de angaje oldular. Dolayısıyla burada, "şimdiki zamanın meseleleriyle ilgilenmeksiz sadece uzak geçmişin tarihine ve ayrıntılarına kafa yoran" tarihçi imgesi topa tutulmuş oluyordu.⁶

Savaş süresince ve savaşın ertesinde, sınırlar, diller, halklar ve etnik topluluklar, mültecilik sorunlarını, coğrafyaya ve bazen çok eskilere kadar giden tarihe dair birçok konuyu, bu disiplinlerin pratiğini yapanların kendi zamanlarıyla olan ilişkisini altüst eden benzer bir çok meseleyi ön plana taşıyan şey, Birinci Dünya Savaşı'nın yapısı ve daha ziyade savaşın ulus bileşimi oldu. Bütün bir 19. yüzyıl boyunca tarihçiler, en azından bilimsel çalışmalarında çağdaş olanın alanından uzaklaşarak itibar kazanmaya, uzun soluklu ihtiraslardan uzak durmaya, politik angajmanlar söz konusu olduğunda kendilerini en azından bilimle siyasetin muhtemel ilişkisine dair idareli göstermeye çalışarak şimdiki zamandan kopmaya zorlandılar, ancak elbette bazı çelişkiler de söz konusuydu: Dreyfus olayından itibaren bilginin "yansızlığı", bizzat bu bilginin dayandığı değerleri savunma gerekliliği duvarına tosluyor, dolayısıyla da taraf tutmaya zorlanıyorlardı. Büyük bir savaşla ve bedenlerin, ruhların genel seferberliğiyle evren dengesini yitiriyordu. Angajman bir norm halini alıyor, yansızlık düşünülemez, bilimin fil-dişi kulesi ise mahkûm edilesi bir kuruntu haline geliyordu.

5 Peter Novick, *That Noble Dream*, s. 117.

6 J. Franklin Jameson, akt. Peter Novick, a.g.e.

Tarihçi, başkalarının da yaptığı gibi, hatta savaşın hedeflerinin büyük bir bölümü geçmişin antagonist okumalarına dayandığından, zanaatını başkalarından biraz daha fazla savaş halinde ki vatanın hizmetine sunmak ve hem bir savaşçı hem de bir uzman olarak “yararlı” olmak zorunda kalıyordu.

Bundan böyle, savaş deneyiminin hem bütün bir kıta ölçeğinde ve bütün toplumsal sınıf katmanlarında aynı anda yaşanması nedeniyle, hem de “çağdaş tarih” kavramına yeni bir anlam yüklenmiş olmasından dolayı, ipler şimdiki zamanın eline geçti. Tıpkı devrim sonrasında olduğu gibi, şimdiki zamanın tarihini yazma işi, yine birbirine zıt eğilimler ve taleplerle karşı karşıya bulunuyordu. Bir yandan, henüz bitmiş olan çatışma üzerine anlatılar üretme gerekliliği söz konusuydu. Her ulusal kamuoyu, bu savaşın anlaşılmasız karakterini, tarihte hiç duyulmamış, hiç görülmemiş şiddetini ve dahası sorumlularını ve suçlularını kavrayabilme beklentisindeydi. Tarih bir kere daha, olayın hemen ertesinde ona anlam vermeye, travmadan kurtulmaya yardımcı olmaya, bazı durumlarda gelecekte mahkemeler kurulmasını sağlamaya çağırıyordu. Versailles Antlaşması zaten savaş suçlarına veya bu şekilde nitelenen cürümlere karşı adaletin yerini bulmasını öngörüyordu. Bu ise –başarısızlıkla sonuçlanacak olan– Kaiser’i yargılama projesine ve 1921 Leipzig Davası’na giden yolu açtı. Böylece, her ne kadar 1945 sonrasındaki görünümde olmasa da, bir mahkeme, ilk defa yakın geçmişin tarihini bir norma uygun biçimde yorumlayarak hüküm vermekle yükümlü olmuştu.

Öte yandan alışıldık engeller de söz konusuydu: Bakmak için yeterince geri çekilmeme, en azından 1789 sonrasında ortaya çıkan ihtiraslar kadar kuvvetli ama daha geniş bir alanda sergilenen tutkular... Mağlupların bakışına karşı galiplerin bakışı, evrenselcilere karşı milliyetçiler, barış yanlılarına karşı savaş çıkırtkanları, kahramanlık öykülerine karşı eleştirel öyküler... Hangi ölçüde savaşın çelişik olmayan bir tarihi yazılabilir? Hadisenin kökten birbirinin zıddı olan algıları siyasal ve entelektüel alanda çoktan birbirleriyle çatışırken, konsensüs yaratacak bir anlatı nasıl üretilebilir? Şimdiki zamanın tarihini yaz-

mak sadece o anın ihtiraslarının esiri olma riskini taşımaz; kendisi de ulusal ve uluslararası düzeyde savaş sonrası dönemin en yakıcı ihtiraslarından birine dönüşebilir.

Bununla birlikte, çatışmalar üzerine yapılan çalışmalar ateşkes imzalanır imzalanmaz çoğalmışsa da, çatışma öncesinde doğmuş bir geleneği sürdürmüşlerdir. 1911'den geçerli olmak üzere, Uluslararası Barış için Carnegie Vakfı, uluslararası ilişkiler ya da sürmekte olan çatışmalarla ilgili yüklü miktarda belgeyi düzenli olarak uluslararası barışa katkı için yayımladı. 1914'ten itibaren, savaşan ülkeler de pozisyonlarını tahkim etmek için birçok belgeden oluşan derlemeleri –Fransızca “sarı kitap”, İngilizce “mavi kitap”, Almanca “beyaz kitap”– yayımladı. Bu metinler, çatışmayı incelemek için temel kaynakları oluşturuyorlardı. Aynı şekilde, kurmay heyetlerinin çoğu da “tarihe hizmet etme” işini üstlendiler ya da bazen çok eski yapıları reforme ettiler. Fransa’da, 18. yüzyıl sonunda askerî arşivleri toplamak amacıyla kurulan ve 1870 bozgunundan sonra, özellikle tarih ve coğrafya seksiyonlarının kurulmasıyla reforme edilen “Le Dépôt de la Guerre”, 1919’da askerî tarih ve deniz kuvvetleri tarihi seksiyonlarının (1934’te hava kuvvetleri tarih bölümünün kurulmasıyla tamamlandı) kurulmasıyla tamamen yenilendi. Amaçları, “bilimsel yöntemlerle ve geçmişten öğrenilenlerin muhakemesiyle” düzeni tesis etmek ve Büyük Savaş’ta Fransız ordularının tarihini yazmayı teşvik etmektir.⁷ Sürmekte olan ya da henüz tamamlanmış bir çatışmada yaşananların bilgisini sıcağı sıcağına toplama düşüncesi, askerî dünya açısından elbette yeni bir fikir değildi: Strateji her zaman tarihsel bir analize dayanıyordu. Ancak o andan itibaren, muhariplere karşı minnet duygusuyla birleşerek hafızaya dair bir boyut kazandı ve yakın dönemin tarih yazımı tekniklerine kapıyı açtı.

Yakın geçmişin bu tarihi, demek ki epistemolojik bir postula ya da belirli bir programa sahip olmaksızın gelişti. Antoine

7 Bkz. Michaël Bourlet, “Les officiers de la section historique de l’état-major de la Grande guerre”, *Revue historique des armées*, sayı 231, 2/2003, s. 4-12. Ayrıca bkz. Agnès Chablat-Beylot ve Amable Sablon du Corail, “Les archives de la Grande guerre: mise en ligne d’un guide”, *Revue historique des armées*, sayı 254, 2009, s. 132-134.

Prost ve Jay Winter, 1915'te yayımladıkları eserde, "Bu erken hasat çok heyecan verici" diye yazmışlardı, çünkü "Marne Muharebesi, kazanılır kazanılmaz, tarihin konusu haline geldi."⁸ Akademik alanda çağdaş tarih henüz öbür tarihyazımı dönemlerine eşdeğer bir şekilde rüştünü ispat edemese bile, üzerindeki kuşku yine de kısmen kalkmış görünüyordu. Her halükârda, daha sonraları, eski bir piyade olan Fransız tarihçi Jules Issac'ın tespit edeceği gibi, aslında kuşku nesnesini oluşturan şey tarih disiplinin bütünüydü:

Eski muharip olarak tarihçinin en acil, en asli görevi, çoktandır bir dolu mide bulandırıcı gerçeğin üstünü örtmeyi görev edinmiş, yüce, saygıdeğer resmî tarihi alaşağı etmek olmalıdır. Savaşın gerçeklerini ve rüyası görülen zaferin ötesinde barışın eğretiliğini gözler önüne sermekten daha gerekli, daha sağlıklı hiçbir şey olamaz. Bu didişmenin esas amacı gelecek değil miydi? Ama hangisi: Ulusal gelecek mi, yoksa insanlığın geleceği mi?⁹

Lucien Febvre'in, tekrar açıldığında yeniden Fransa'ya geçmiş olan Strasbourg Üniversitesi'nde yaptığı açılış konuşmasında, ahlâken enkaz halindeki bir disiplinin ne durumda olduğunu ortaya seren ünlü sorusunu hatırlayalım:

Yararlı tarih, hizmetkâr olan tarihtir. Strasbourg Üniversitesi'nin Fransız profesörleri olarak bizlerden, ne kadar güzel, yüce ve iyi niyetli görünürse görünsün, ulusal ve resmî bir kutsal kitabın misyonerleri olmamız beklenemez. Strasbourg'a akademisyen cübbelerimizin eteklerinde getirdiğimiz, ne seflelerimiz ilahi-tarihsel reçetelerinin en son etkilerini yok etmek için zekice ürettiğimiz antidotlar, ne de dahice gizlenip Fransızlığa devşirilmiş olan bu zırhlı-miğferli gerçekliğe karşı su-

8 Antoine Prost ve Jay Winter, *Penser la Grande guerre. Essai d'historiographie*, Éditions du Seuil, Paris, 2004, s. 16-17.

9 Jules Isaac, *un historien dans la Grande guerre. Lettres et carnets 1914-1917*'de atıf yapılmış. Önsöz: André Kaspi, Sunuş ve Notlar: Marc Michel, Armand Colin, Paris, 2004, s. 302. Atfın kaynağı, 1959'da yayımlanan anılarıdır (*Expériences de ma vie*).

nulacak bir kanıt... Biz, dün savaş tanrıçası Bellona'nın veya Germany'a'nın sahte gösterişliliğinin resmî mabedi olan yere bugün özgür bir araştırma merkezi sunuyoruz. Hakikati, gizli saklı, kaçak bir şekilde getirmiyoruz. Onun peşindeyiz, ölene kadar onun peşinde olacağız.¹⁰

Savaşmaya heves etmiş ve savaşın hedeflerinin belirlenmesinde ya da düşmanın inşasında önemli bir rol oynamış bir disiplinin inandırıcılık kaybı genel bir özelliktir. Nesnellğe ve tarafsızlığa en bağılı tarihçiler, zanaatlarını şimdiki zamanın en olumsuz tutkularının hizmetine sunabileceklerini gösterdiler. Bu noktadan itibaren, yaşayan meselelerle fazlasıyla şekillendiği için sözde imkânsız addedilen bir çağdaş tarihe karşı itirazlar, geçerliliklerinin ve güncelliklerinin önemli bir bölümünü kaybetti. Bilgiye dayalı tarihin nesnel bir bakışla ele alacağı varsayılan sonlanmış geçmiş, karikatürize edilmeye varacak kadar istismar edildi. Üzerinde sıkı bir şekilde çalışılması ve her türlü dikkati üzerinde toplaması gereken ise bundan böyle en yakın geçmiş oldu. Bu durumda zamansal mesafenin hâlâ gerekli olduğu yönündeki ortodoks kuralı övmenin bir anlamı kalmadı: Henüz bitmiş olan savaşın güvenilir ilk tarih anlatılarını yayımlamak için yarım yüzyıl beklenmeyecekti. Epistemolojik bir mesafenin yeni bir biçimini yaratma gereği, nesnellikle bağlarını koparmış tarihi üretmenin yeni bir şekli, 1926'da Cenevre'de, ulusötesi bir tarihçiler topluluğunun sınırlarını çizmeye çalışan Tarih Bilimleri Uluslararası Komitesi'nin (CISH) kurulmasıyla 1920'li yılların tarihyazımında hâkim olmaya başladı. Bu, Marc Bloch'un ya da Belçikalı tarihçi Henri Pirenne'in karşılaştırmalı tarih taleplerine, halklar arası karşılıklı anlayış taleplerine cevap teşkil ediyordu.¹¹

Bu bağlamda, şimdiki zamanın tarihi için açılan kapı, felaketin hatırasının ve olayın izlerini taşıyan yepyeni bir alandı. Se-

10 Lucien Febvre, "L'histoire dans le monde en ruines", *Revue de synthèse historique*, sayı 30, cilt IV, Şubat-Haziran 1920, s. 1-15'de yayımlanan giriş dersleri.

11 Peter Schöttler, "After the Deluge: The Impact of the Two World Wars on the Historical Work of Henri Pirenne and Marc Bloch", Stefan Berger ve Chris Lorenz, *Nationalizing the Past. Historians as Nation Builders in Modern Europe*, Palgrave MacMillan/European Science Foundation, Londra, 2010, s. 404-425.

ferberlik, tarihçilerin nesnel olma hülyasını ortadan kaldırdı, terhisler ise onları beklenmedik meydan okumalarla karşı karşıya bıraktı. Böylece tarihçiler savaşın bitmesiyle beraber Avrupa ve Kuzey Amerika'da "Büyük Savaş" üzerine bir hayli yayın yaptılar. Bu terim, sözcük dağarcığında henüz "Birinci Dünya Savaşı" olarak yer almıyordu; her ne kadar hem *Weltmacht*'dan [dünya gücü] bahseder gibi *Weltkrieg*'den [dünya savaşı] söz eden Almanlar tarafından, hem de tam zıddı gerekçelerle, savaş toprak kazanmanın çok ötesinde, evrensel değerlerin çatışması olarak gören, ülkesini savaşa sokmak için bunu bir gerekçe olarak sunan Woodrow Wilson tarafından kullanılmış olsa da...¹² Ortaya çıkan ilk eserler, genel anlamda savaşın nedenleri ve sorumluları gibi konulara odaklanan, diplomatik ve askerî nitelikteki çalışmalar oldu. Bazılarına göre, ki Fransızlar bu bakışı benimsemişti, savaş başlatanlar merkez imparatorluklardı. Başkalarına, özellikle de Harry Elmer Barnes gibi Amerikalı "revizyonistler" ya da bazı Fransız pasifist entelektüeller ve Alman yanlısı Alfred Fabre-Luce gibilere göre, savaşın sorumlusu İtilaf Devletleri'ydi. Jules Isaac ya da Pierre Renouvin gibi Fransız tarihçilerin yer aldığı bir üçüncü grup için ise, Almanya'nın sorumluluğu esas, ancak tek taraflı değildi. Bunlara, sırt sırta vermiş savaş çıkırtkanları, hatta savaşın emperyalizmin beklenen sonucu olduğu görüşündeki Marksistler de ekleniyordu.¹³

Bu durumda, şimdiki zamanın tarihinin 1918 sonrasında ön plana çıktığına kuşku yoktur. Hatta tam da bu dönemde ki, rastlantısal olarak, bir figür ortaya çıkmıştı: uzman tarihçi. Hükümdarın hizmetinde olan tarihçiden farklı olarak, uzman için, bilimsel inandırıcılığıyla bilgi ve güç alanında boy gösterir ol-

12 Bkz. David Reynolds, "The Origins of the Two World Wars: Historical Discourse and International Politics", *Journal of Contemporary History*, cilt 38, sayı 1, Ocak 2003, akt. Karoline Postel-Vinay, "Dire l'histoire à l'échelle du monde", *Esprit*, Haziran 2007.

13 Bkz. Jean-Jacques Becker, *Dictionnaire de la Grande guerre*, André Versaille éditeur, Brüksel, 2008, s. 108-110. Harry Elmer Barnes konusunda bkz. Peter Novick, *That Noble Dream*, s. 178-180. Genel bir bakış açısı için, Keith Wilson (der.), *Government and International Historians through Two World Wars*, Berghahn Books, New York, 1996. Ayrıca bkz. Antoine Prost ve Jay Winter, *Penser la Grande guerre*, s. 16-29.

ması en büyük kozu oldu. O artık yalnızca yalıtılmış halde yaşayan bir aydın değildi. O, hakikati kavrama yeteneğini, doğruluğunu ve sezgisini kamusal bir faydanın hizmetine sunan; şekillenmiş, herkesçe kabul gören ve özerk bir disiplin içinde gelişim gösteren bir bilgindi aynı zamanda. Bu tarzda bir olgu, 19. yüzyılda ortaya çıkan psikiyatri uzmanlığına benzer biçimde, bir disiplinin profesyonelleşmesini hızlandırmaya, ona yeni bir ufuk sunmaya, kendisini yeni bir çerçeve oturtmasına ve yeni sorumluluklar edinmesine genel olarak katkıda bulunmuştur. Bu manada, tarih alanında “uzmanlar”ın varlığı, ancak ve ancak kendi iç prosedürleriyle az da olsa örgütlenmiş ve düzenlenmiş bir mesleğin, 1914 öncesinde Avrupa’da olduğu kadar Kuzey Amerika’da da ortaya çıkmış bir hareketin halihazırda mevcudiyetiyle mümkün olabilmiştir. Devamında ise bu, geçmişi sorgulama tekniklerinin, somut ve dolaysız siyasal veya hukuksal eylemlere hizmet edebileceği bir eylem alanına gereksinim duymuştur. Dreyfus Olayı süresince az sayıdaki uzman tarihçi örneği hariç tutulursa, Birinci Dünya Savaşı’nın sonu, tarihin bu yeni işlevine dair önemli bir deneyim oluşturdu: Savaşta vatanın hizmetinde olma propagandasını takiben, birçok tarihçi, anlaşmaların kaleme alınması ve yeni Avrupa sınırlarının tanınmasının yapılması için 1918’de işbirliği yaptı. Tarihçinin Orta Avrupa’nın tekrar biçimlenmesinde siyasi bir rol oynaması gerektiği düşüncesini savunan, Masaryk ve Beneš’in arkadaşı, Slav dilleri uzmanı, Çek davasının militanı ve eski savaşçı İngiliz tarihçi Robert William Seton-Watson vakası buna örnektir.¹⁴ Aynı durum, Bohemya ve Almanya uzmanı olan ve gelecekteki Çekoslovak devletinin kurulmasında pay sahibi olup onun ulusal anlatısında mitsel bir figür olmaya kadar varacak bir kişilik, Fransız tarihçi Ernest Denis için de geçerlidir.¹⁵ Er-

14 Robert William Seton-Watson, “The historian as a political force in central Europe”, Londra Üniversitesi’nde Slav Çalışmaları Kürsüsü kurulması vesilesiyle verilen açış konferansı, 2 Kasım 1922, The School of Slavonic Studies, University of London, King’s College, 1922.

15 Antoine Marès, “Louis Léger et Ernest Denis. Profil de deux bohémisants français au XIXe siècle”, Bohumila Ferenuhová (der.), *La France et l’Europe centrale. 1867-1914*, AEP, Bratislava, 1995, s. 63-82.

nest Denis, 1917'de Başbakan Aristide Briand tarafından kurulup 1919'da dağılmış olan "Comité d'études" üyesidir. Bu komite, Ernest Lavisse ve Paul Vidal de La Blache'ın yönetiminde, Fransa'nın toprak taleplerinin ne olması gerektiği ve savaşın amaçları konusunda Fransız hükümetine destek vermek amacıyla otuz aydını bir araya getirmişti. Söz konusu komite, yaklaşık altmış değerlendirme kaleme almış olmasına rağmen, düşünce insanlarında, özellikle de tarihçilerde ve coğrafyacılarda kafa karışıklığı ve üzüntüye yol açarak, antlaşmaların nihai şekilleri üzerinde çok az etki sahibi olacaktı. Komitede yer alan kişiler, kendi alışlageldik akademik pratiklerini altüst edip, üstelik somut sonuçlar da elde edemedikleri bir iktidar talebini tecrübe edeceklerdi.¹⁶ Çağdaşlarının bir kısmı tarafından reddedilmiş, meslekten tarihçi Woodrow Wilson da, tarihçilerden oluşan bir ekibi kendisine yardım etmek üzere barış görüşmeleri süresince seferber etti. Bu, ülkenin hükümet pratiğinde bir ilkti ve başka ülkelerin işlerine müdahale konusunda ABD ilk kez önemli bir etki sahibi oluyordu.¹⁷

Demek ki savaş sonrası dönem, aciliyetin ve özellikle de diplomatik aciliyetin talep ettiği bir şimdiki zaman tarihinin doğumuna tanıklık etti. Fransa'da, özellikle yeni bir dergi sayesinde –1923'te ilk kez yayımlanan ve yayını 1939 Temmuzuna kadar düzenli olarak sürdüren *Revue d'histoire de la guerre mondiale* [Dünya Savaşı Tarihi Dergisi]–, savaşta nelerin yaşandığını sorgulayan Senato Soruşturma Komisyonu'nun yönetiminde ve eldeki belgelerle, araştırma kriterlerine uygun yapılmış çalışmaların yayımlanması amacını güden bir savaş tarihi derneği kuruldu. 1922 yılında, Sorbonne'da, savaş konusunda çalışmak üzere bir öğretim üyesi görevlendirildi: O kişi, yirmi dokuz yaşında genç bir tarihçi, söz konusu derginin sekreteri, sol kolunu ve sağ elinin baş parmağını savaşta kaybetmiş bir eski asker olan Pierre Renouvin'den başkası değildi. Kariyeri, oluş-

16 Bkz. Olivier Lowczyk, *La Fabrique de la paix. Du comité d'études à la Conférence de la paix*, Économica, Paris, 2010.

17 Bkz. Jonathan M. Nielson, *American Historians in War and Peace: Patriotism, Diplomacy and the Paris Peace Conference, 1918-1919*, Academia Press, Lincoln, 2011.

makta olan bir tarihin yazımı doğrultusunda çeşitli inisiyatiflerin kesiştiği bir noktada başlamış olan Pierre Renouvin, aynı zamanda Milli Eğitim Bakanı André Honnorat tarafından savaşın sebepleri üzerine eldeki bütün belgeleri kullanarak geniş bir araştırma yürütmekle de görevlendirilmişti. Bu çalışma temel bir kitapla sonuçlanacaktı: 1925'te yayımlanan *Les Origines immédiates de la guerre: 28 juin-4 août 1914* [Savaşın Kökenleri: 28 Haziran-4 Ağustos 1914]. Bu kitap ve Pierre Renouvin'in -1931'de Sorbonne'da profesörlüğe atanacak ve bu görevi 1964'e kadar sürdürecektir- sonraki çalışmaları, uluslararası ilişkiler ve klasik diplomasi tarihinin evrimini takip eden yeni bir tarihin, siyasal ve diplomatik elitlerin tutumunun yanı sıra toplumların bağrında, birbiriyle ilişki içindeki "derin güçler"e daha dikkatli gözle bakan bir tarihin temelini atmaya katkı sundu.¹⁸ Uluslararası ilişkilerin bu yeni tarihi, akademi- de çağdaş tarihyazımının az çok hoşgörüsüyle bakılacak dallarından birini oluşturacaktı.

Kuşkusuz entelektüel üretimin ötesinde, daha dikkate değer olan şey, Büyük Savaş ve bıraktığı mirasın orta vadede geçmişe dair yeni siyasal ve toplumsal pratiklere yol açması oldu. Bunlar özünde değil, kullanım ve uygulama alanları açısından bir yenilik oluşturdu. Kitlelerin kıta ölçeğinde seferber olmasını yas pratiklerinin, bölgesel ya da ulusal anma törenlerinin, yalnızca seçkinlerin değil Avrupa toplumlarının en derin dokusunu oluşturan, şimdiye dek duyulmamış kitlesel tanıklık bildirimlerinin şekillendirdiği kolektif bir savaş hafızasının oluşumu izledi.¹⁹ Sosyolojik anlamını 1980'li yıllarda bulacak olan

18 Pierre Renouvin hakkında bkz. haleflerinin yazdığı metinler: Jean-Baptiste Duroselle, *Encyclopædia Universalis*'de ve René Girault, "Pierre Renouvin, la BDIC et l'historiographie française des relations internationales", *Matériaux pour l'histoire de notre temps*, sayı 495, 1998, s. 7-9. Bkz. ayrıca Christian Delacroix, François Dosse ve Patrick Garcia, *Les Courants historiques en France XIXe-XXe siècle*, a.g.e., s. 358 vd.; Gérard Noiriel, *Qu'est ce que l'histoire contemporaine?*, a.g.e., s. 56 vd.

19 Bu konuda ciddi miktarda kaynak mevcuttur. Öncelikle bkz. Paul Fussell, *The Great War and Modern Memory*, Oxford University Press, Londra, 1975; George Mosse, *De la Grande guerre au totalitarisme. La brutalisation des sociétés européennes*, Hachette, Paris, 1999 [ilk basımı: Oxford University Press, 1990];

“kolektif hafıza” kavramı, Maurice Halbwachs tarafından Büyük Savaş deneyiminin hâkim olduğu bir deneyim uzamında ve ikinci bir savaşın beklenti ufkunda, 1920-1930 yılları arasında ortaya atılmıştı.²⁰ Sıradan erler, subaylar, ünlü ya da isimsiz yazarlar, bu yakın tarihe güçlü bir öznel boyut katan çok sayıda insan, en azından İkinci Dünya Savaşı’nın patlak verişine kadar bir canlı hafıza biçimi alacak olan savaşı kendi şahsi deneyimlerine dayandırarak anlattılar. Çeşitliliği, genişliği, tesiri bakımından yeni olan bu olgu, yüzyıl boyunca kendini tekrar tekrar gösterecek yeni toplumsal simalar yarattı: Savaştan kurtulmuş ama ölen arkadaşları adına konuşan, unutmayı reddeden, hafızanın sorumluluğunu taşıyan bir geçmişle ilişkilene biçimini muhafaza eden “ahlâki tanık” gibi...²¹ O hem savaşı bilfiil yaşamamış olanların henüz sona ermiş olan çatışmanın anlamını kavrayamayacağı düşüncesi içinde, birinci tekil şahıstan konuşan bir özne, bir “ben”di; hem de ölüleri ve canlıları, daha çok da hayatta kalmış olanları kucaklayan, bir topluluk adına konuşan bir “biz”di. Bazı durumlarda, bu imtiyazlı tanık kendini tarihçinin karşısına, en azından “orada olmamış olan”, doğrudan onu yaşamamış olan, savaşta siperlere girmemiş, ilaveten sürgünü de yaşamamış olan tarihçinin karşısına yerleştirecekti. Bu yeni nesil tanık, yaşanmış tecrübenin sahiçiliğini ve öncelliğini savunuyordu. Bu anlamda en tanınmış, en çok tartışılmış ve en sembolik örnek, Jean Norton Cru’nün tanıklığıdır. 1914 Ağustosunda gönüllü olarak savaşa katılmış, iki yıl boyunca cepheyi, özellikle Verdun’ı deneyimlemiş olan Jean Norton Cru, 1929’da, on yıl önce savaş üzerine yayımlanan tanıklıkları derleyip eleştiri yönelttiği, özellikle Henri Barbus-

Jay Winter, *Sites of Memory, Sites of Mourning: the Great War in European cultural History*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.

- 20 *Les Cadres sociaux de la mémoire* ilk kez 1925’te yayımlandı. Bkz. en son baskı ve aynı zamanda Albin Michel’den (1994 ve 1997) Gérard Namer tarafından yapılan *Mémoire collective*’in yeni baskısı. Ayrıca bkz. Annette Becker biyografisi, Maurice Halbwachs. *Un intellectuel en guerres mondiales 1914-1945*, Noësis, Paris, 2003.
- 21 Ahlâki tanık kavramı konusunda bkz. Avishai Margalit, *The Ethics of Memory*, Harvard University Press, Cambridge, 2002.

se ya da Roland Dorgelès gibi önemli isimleri hedefe yerleştirdiği, çok ses getiren *Témoins* [Tanıklar] isimli çalışmayı yayımladı. Maddi hataları, tutarsızlıkları, laf kalabalığını didikleyp, tek ve bölünmez bir tarihsel hakikati gün yüzüne çıkarmayı takıntılı biçimde kafasına koyarak, kendini savaşa tanıklık yapmanın doğru biçimine karar verecek bir yargıç yerine koydu. Bunu yaparken, bir ölçüde bilimsel aşırılığa ve kendisi de Massachusetts'te bir *kolejde* edebiyat dersi verdiği halde, anti-entelektüel bir popülizme de kaçıyor. Bu eser, varlığı uzun süre davem etmeye yazgılı bir duruşla tanımlanacak olan hakiki tanıklık ideolojisinin ortaya çıkmasında önemli bir kilometre taşı oluşturdu: Burada Büyük Savaş gibi bir felaketin sıcaklığı sıcaklığına ilk yazımı, sadece çamurun içinde ve cesetlerin arasında olayları bizzat yaşamış tanıkların ifadelerine dayanıyordu. Dolaylı bilgilerden önce, ancak bu doğrudan ve yakıcı deneyimle olaylar dillendirilebilirdi. Bu tutum aslında dolaylı bilgiyi ilkel olarak reddetmiyor, ama onun şimdiye, dolaysız olana uygulanışını reddediyordu. Norton Cru böylelikle metodik ekolün çağdaş tarihe karşı itirazlarının aynılarını, özellikle mesafe alma gerekliliğini, benim açımdan son derece anlamlı bir itirazı dile getiriyordu: "Olayın sıcaklığıyla tarih yazmaya yeltenenler kendilerini eğretiliğe, çok kısa ömürlü bir geçiciliğe mahkûm ediyorlar. Zamanlarını ve bilgilerini çarçur ediyorlar."²² Savaşın tarihini yazmak sıcaklığı sıcaklığına imkânsız olduğundan, kayda alınması gereken, sadece tarihçiler için (yarının tarihçileri için) kaynak teşkil edecek gerçek tanıkların, belgelere dayanan ve samimi yazıları olmalıydı. Savaşın büyük ölçüde işlemez hale getirdiği pozitivizme karşı, Jules Isaac şöyle cevap vermişti:

22 Jean Norton Cru, *Témoins. Essai d'analyse et de critique des souvenirs des combattants édités en français de 1915 à 1928*, Les Étoiles, Paris, 1929 [tekrar basımı: Presses Universitaires de Nancy, 1993] ve *Du Témoignage*, Gallimard, Paris, 1931 [tekrar basımı: Jean-Jacques Pauvert, 1967], atf s. 26, akt. Frédéric Rousseau, *Le Procès des témoins de la Grande guerre. L'affaire Norton Cru*, Éditions du Seuil, Paris, 2003, s. 68. Çağdaş tarih yazımındaki canlılığını hep koruyan bu tanıklık ideolojisinin dışavurumu, gayet iyi belgelenmiş bir çalışma olmasına rağmen, paradoksal bir şekilde, "hiperkritik" i icat edenlerden biri olarak kabul edilen bir şahsiyete körü körüne bağlılık gösteren bir duruş sergiliyor.

Yaygın kanaate uygun biçimde, genelde tartışılmaz kabul edilen ama bana göre hiç de tartışılmaz olmayan bir kabul... Kendi adıma bu “tarihçi için gerekli olan mesafe alma”ya biraz kuşkuyla bakıyorum. Belki pratik olarak gereklidir (tarihçinin toplaması gereken malzemeler nedeniyle). Teorik olarak, bu mesafe almanın sakıncaları yarara çevrilemez mi diye kendime soruyorum. Mesafe alış ne kadar belirgin hale gelirse, hadise o kadar “dışarıdan” görülür: Kuşkusuz kalın ve yüzeysel hatlar daha iyi fark edilir, ama onunla bütünleşmiş efsanelerin oluşturduğu kabuğun delinmesi de o kadar zorlaşır. Hadiseyi bütün gerçekliği içinde tanımak, gerçek özünü kavrayabilmek için, özellikle savaş gibi böylesine karmaşık ve altüst edici bir hadise söz konusuysa, Péguy’in dediği gibi içeriden görmek gerekir. “Savaştan iyi diye söz eden, sadece savaştır” sözü tarihçi için de geçerli bir aksiyomdur. [...] Tarih *Peloponnessos Savaşı*’na eşdeğer bir başyapıt görmedi. O, “gerekli mesafe”yi almayı beklemiş bir tarihçinin eseri değil, üst düzey sezgileri olan bir tanığın, tarihsel dehanın eseridir. Bu durumda vardığım sonuç şudur ki, tanıklar ve tarihçiler arasına sızdırmaz duvarlar örmemekte ve tarihsel çalışmaya başlamak için “gerekli mesafe”yi beklememekte yarar vardır.²³

Büyük Savaş’ın, hem yaşanmış felakete anlam verme yükünü sırtlanan şimdiki zaman tarihçisi figürünü, hem de felaketi tarif edecek kelimeleri bulabilmek için başka yollar ve başka dayanaklar aramakta olan tanığı kamuoyunun karşısına çıkarmasını gözlemlemek çarpıcıdır. Bu ikisinin yoldaşlığı, aralarındaki rekabet ve zıtlasmalar, bütün bir 20. yüzyıl boyunca şimdiki zamanın trajik tarihyazımında merkezî bir yer işgal edecektir.

Demek ki yaşanan son felaketin tarihi –aynı zamanda kendi türünün de ilk örneğidir– her yerde, en azından savaşın vurduğu topraklarda, toplumsal alanda önemli bir yere sahip olmuştur: O, çatışmanın görünen izleriyle, yaralarıyla, edebiyatta ifadesini bulan yazılarla, basında, dergilerde, sinemada, siya-

23 *Bulletin de l’Union pour la vérité*, Şubat-Mart 1931’de yayımlanan bir kitap üzerine yapılan bir tartışmada, a.g.e., s. 68-69.

si tartışmalarda, her yerde kendini gösterir. Bu, 1918'de kurulan ve o dönemde Camille Bloch'un yönettiği, dokümantasyon merkezinin başında da Pierre Renouvin'in olduğu yeni Fransız Savaş Kütüphanesi-Müzesi (BMG) örneğinde olduğu gibi, genelde kendiliğinden ortaya çıkan, gerçek anlamda bir "kamusal tarih"tir. Bu kurum, kendi türünde eşi olmayan bir koleksiyonun ürünüdür. Koleksiyon, Parisli bir sanayici çiftin, Louise ve Henri Leblanc'ın 1914'ten itibaren toplamaya başladıkları, savaşa dair her cinsten on binlerce belgeden oluşur: bütün bir ülkenin vatanseverlik kültürüne ve savaşa girişine tanıklık eden kitaplar, gazeteler, arşiv belgeleri, resimler, afişler, fotoğraflar, oyuncaklar ve bir sürü küçük şey... Savaş, tahminlerin ötesinde uzun sürünce, 1917'de devlete bağışlanan bu koleksiyon kamuya açık gerçek bir "tarih laboratuvarı"nın oluşmasına imkân sağlamıştır.²⁴ Bu kurum, çifte özgünlüğe sahipti: Tam hadisenin ortasında doğmuştu ve sivil bir inisiyatifle oluşmuştu. O, geçmişi övmeyi amaçlayan bir hafıza mekânı değildi; gelecekteki, tesis edilmesi gereken bir hafızaya yüzünü dönmüş bir yerdi. Esas olarak bu kurum bir şimdiki zaman anlayışının örneği idi; elbette mümkün olan en çok sayıda izi muhafaza edilmesi gereken, geçiciliğin damgasını vurduğu bir "yaşanmış şimdiki zaman" biçiminin... İkinci Dünya Savaşı da, bizzat olayın kalbinde oluşacak, gelecek için başka hafıza mekânı örnekleri yaratacaktı.

Bu "kamusal tarih", terimin bütün anlamlarıyla şimdiki zamanı kavramaya olan bu genel gereksinim, çağdaş tarihselliğin gelişiminde temel bir unsur ve büyük bir kültürel olgu oluşturan, kamusal bir yeni "tarih bilincinin" ortaya çıkışında önemli rol oynadı. Bir taraftan, Avrupa'da ve sömürgelerden gelen ordular düşünüldüğünde bütün dünyada yaşanmış deneyimlerin eşzamanlılığı biçimini alan bir çağdaşlık ifade ettiği için, tartışmadan çıkmış toplumlara türdeş bir nitelik kazandırdı. Fa-

24 Bugün Université Paris-Ouest Nanterre kampüsünde (La Défense) yer alan Invalides'deki Çağdaş Tarih Müzesi'ne bağlı kütüphane (Bibliothèque de documentation internationale contemporaine-BDIC). Bkz. Jean-Jacques Becker, "La Grande guerre et la naissance de la BDIC", *Matériaux pour l'histoire de notre temps*, sayı 100, Ekim-Aralık 2010, s. 5-6.

kat bir de, savaş gazileri veya siviller, savaş nesli veya onu izleyen nesiller nezdinde, bir nevi “tarihin sonu”nu yaşayan galiplerde (ulusal bağımsızlıklar, kaybedilen toprakların geri kazanılması) veya tarihin sona ermediğine ve az çok yakın bir gelecekte intikam alacaklarına inanan mağluplarda görülen son derece farklı zaman deneyimleri ve algıları arasındaki kopukluklar ve kesintiler anlamında, çağdaşlığın *senkronize olmayan* bir biçimini geliştirdi. Hem tarihte ortak ve ağır bir büyük kırılma yaşanmış olduğu duygusu hâkimdi, hem de bu kırılma birbirine böyle zıt anlamlara sahip olduğu için yeni bir muhtemel felaket yaşanmadıkça bunun acısını hafifletmenin zor olduğu duygusu söz konusuydu. Devrimin, birçok sürtüşmelere ve dirence rağmen, bu geçmişten duyduğu gururu açıkça gösterdiği ve (Katolik Kilisesi’nden başlayarak) en ürkek rakiplerini dahi yavaş yavaş bütünleştirdiği yeni siyasal geleneklerin yaratılmasında vücut bulmuş “olumlu” bir hafızayı doğurmuş olması kadar, Birinci Dünya Savaşı da, yas ve intikamı devamlı kılarak, geçmişin tekrarlanmasından beslenen “olumsuz” hafızanın ilk biçimlerini doğurdu. Bu duygu, Bolşevik Devrimi’nin yarattığı umutla –ki hızla hayal kırıklığına dönüşmüştür– zayıflasa da, savaşın şiddetini tekrar yaşama korkusu, gazilerin “bir daha asla!”sı, savaş sonrası toplumlarda büyük bir yer tutuyordu. Bu motto sınır tanımıyor ve şimdiki zamanla geçmiş arasındaki ilişkinin özel bir biçimini müjdeliyordu. Yakın geçmiş, bilinçleri esir alan, o zamana kadar eşi görülmemiş o büyük korkunun anısı olarak görülüyordu. O geçmiyor, hâlâ geçmiyor –travmatik görünüm–, geçmemesi gerekiyordu –bu da onun ahlâki ve siyasi tercümesidir–, çünkü denetim altına alınsın alınmasın, Walter Benjamin’in “Tarih Meleği” gibi, muhtemel bir nükse karşı bir uyarı, bir “ihtar” görevi görüyordu:

Klee’nin “Angelus Novus” isminde bir tablosu vardır. Bu tabloda, gözlerini üzerinden ayırmadığı bir şeyden kaçır gibi duran bir melek resmedilmiştir. Gözleri dimdik bakmaktadır, ağzı aralıktır, kanatları da açılmıştır. İşte tarihin meleği de böyle görünmelidir. Yüzü geçmişe dönüktür. Bizim bir olaylar sil-

silesiyle karşılaştığımız yerde, o, ayağının ucuna savrulan üst üste yıkıntılardan oluşan tek bir felaket görür. Melek kalmak isteyecektir, ölüleri uyandırmak ve parçalanmış her şeyi bütünlüğe kavuşturmak isteyecektir. Ama cennetten bu tarafa bir fırtına esmektedir; fırtına, meleğin kanatlarını öylesine şiddetle yakalamıştır ki artık kanatlarını kapatamaz. Bu fırtına karşı konulmaz bir şekilde, meleği, arkasını dönmüş olduğu geleceğe doğru savurmaktadır, önünde kalan yıkıntılar yığını ise göğe doğru yükselmektedir. Bu fırtına, bizim ilerleme dediğimiz şeydir.²⁵

Bu alıntı, 1940'ta kaleme alınmış *Tarih Kavramı Üzerine Tezler*'in (üstelik yayımlanmak üzere yazılmamıştır) en bildik ve en çok yorumlanmış alıntılarından biridir. Bu arada, aslında bir sonraki felaket vuku bulmuştur bile. Benjamin açısından sözü edilen felaket elbette savaş değil, ama yeterince sert olmadığını düşünen bir sosyal demokrasi tarafından getirilen ilerleme algısının belirli bir türüdür. Fakat siyasi okumadan başka bir okuma yapıldığı takdirde, Benjamin'in ilahi dozdaki birkaç sözcükle, geçmiş son yirmi yıllık dönemde tarihsellikte yaşanan değişimi anlattığı görülür: Felakete bakış olarak tarih; ölümlere, kurbanlara, mağluplara ödenecek borç olarak tarih; eriyip giden zamanla enkaz zamanı arasındaki bağları kökten bir ötekileşmenin öğrenilmesi olarak yeniden örmek zorunda olan tarih; bu ivmelenmede, Benjamin'in ilk planda dert ettiği bu olmasa da, anlamının gerekliliğini gözden kaçırmamak gerekir. Daha sonraları Paul Ricœur bu metin üzerine, "Meslekten bir tarihçi için, tarihin kaygı verici garipliği, belleğe sadakat isteği ile tarihte hakikatin araştırılması arasındaki bitmez tükenmez çekişme, bu kaçış ufkunun ötesinde baki kalacaktır" diye yazmıştır.²⁶

25 Burada Michael Löwy'nin metnini takip ediyorum, *Walter Benjamin: Avertissement d'incendie. Une lecture des thèses "Sur le concept d'histoire"*, Presses universitaires de France, Paris, 2001, s. 71.

26 Paul Ricœur, *La Mémoire, l'histoire, l'oubli*, Éditions du Seuil, Paris, 2000, s. 649-650 [*Hafıza, Tarih, Unutuş*, çev. Mehmet Emin Özcan, Metis Yayınları, İstanbul, 2017].

Savaştan çıkış ve çağdaşlık

O halde Birinci Dünya Savaşı birçok bakımdan, geçmişle şimdi ki zaman arasındaki kopuşu –devrimin mirası olan, bilim ile siyaset arasında, gözlem ile angajman arasında, ayırım denmeyecekse bile gerekli bir farklılaşma adına metodik tarihyazımının üstlendiği kültürel miras– bir anlamda hükümsüz bırakmıştı. En yakın tarihin anıları siyasal ve toplumsal alanı ele geçirmişti ve meslekten tarihçilerin görmezden gelemeyeceği bir olguydu bu. Çok geniş bir destekçi kitlesinin bilimsel kurgudan başka bir şey olmadığının bilincinde olduğu bu kopuşun üzerinde temellendiği doğrusal zaman anlayışı, kültürel ve bilimsel paradigmaların (izafiyet kuramı da onlardan birisidir) gelişimiyle geçersiz kalmıştı. Öncel referans çerçevelerinin, “bir “sorunsalın”, tarihçiye özgü bir sorgulamanın önemi üzerine kurulu daha kavramsal bir tarihin gelişmesi, çağdaşlığa tanımı gereği Benedetto Croce’nin yüklediği anlamdan daha fazla yer atfediyordu; zira aktör olarak tarihçi kadar, onun tarihi biçimlendirme bağlamı da en uzak geçmişi anlamak için temel unsurlar haline geliyordu. Eskiden sapkınlık olarak görülen öznellik ya da daha ziyade öznel duruş, o dönemde Avrupa ve ABD’nin savaş sonrası tarihçileri arasında yaygınlık kazandı:

Tarihçi, Ranke’nin *gerçekten yaşanmış olduğu* şekliyle [geçmiş] formülünün yarattığı bazı gereksiz zorluklardan böylece kurtulabilir, ama bu kabul yine de bir çok bakımdan yararlı olabilir. Ne var ki, bu ünlü formül, kurtulmamızın hayırlı olacağı metafizik çağrışımlar içeriyor. Eski nesil çok sayıda tarihçi tarafından yorumlandığı şekliyle, bir tarihçinin, düşüncesinin tamamen dışında yer alan bir hakikate bir şekilde ulaşabileceği sonucuna, yani “gerçekten nasıl olmuşsa öyle”nin onun keşfini beklemekte olduğu sonucuna götürüyor. Bu durumda geçmişin bu manada bizim için hiç kaybolmamış olduğunu kabul edebiliriz; tarihçinin, olgularını bir modelle, sadece eğer yararlı görürse başvuracağı kavramsal bir şemayla ilişkilendirmek zorunda olduğunu kabul edebiliriz; fizikçinin elektronu gös-

termek için kullandığı kavramsal şema gibi, bilinen olguların farkına varılmasını ve o ana kadar bilinmeyen olguların keşfini sağlayacak pratik bir yolu oluşturduğunu kabul edebiliriz. Tarihçi, “gerçekten nasıl olmuşsa öyle” formülüne varacak olan mutlakçı iblisten kendini kurtarabilir ve içtenlikle izafiyetçi bir pozisyonun bütün avantajlarını kabul edebilir.²⁷

Meslekten tarihçilerde nesnellik paradigmasının –göreceli ve geçici– gerilemesi ve diğer sosyal bilimlerle güçlenen –fakat müteakıl bir kuşkuyu barındıran– bağ, çağdaş olana karşı ciddi bir dikkat yaratmış ve geçmiş ile şimdiki zaman ilişkisine daha diyalektik bir şekilde bakılmasını teşvik etmiştir. Londra Üniversitesi’nde 13 Aralık 1928’de verilen ünlü bir konferansta, Barış Konferansı’na katılmış olan İngiliz tarihçi Robert William Seton-Watson, heyecanla bir “çağdaş tarih çalışmaları savunusu”²⁸ ilan etmiştir. Büyük Savaş sonrasında bu tarih biçiminin araftan nasıl kurtulduğunu anlamak için temel bir metindir bu. İngiliz tarihyazımında sıkça kaynak gösterilir. Kuşkusuz o dönemde Fransız tarihyazımı sadece Annales’in –ilk sayısı Ocak 1929’da yayımlanmıştı– yükselişiyle ilgilendiği için Fransız tarihyazımında hemen hemen hiç bilinmiyordu ve bu durum Fransa dışındaki diğer benzer bütün gelişmelerin ve öngörülerin ülkede yayılmasını engelledi. Seton-Watson bu makalede, disiplin kendi bütünlüğü içinde son otuz yıldır görülmemiş bir sıçrama gösterdiği sırada bir alanın terk edilmiş olmasının uygunsuzluğuna itiraz ediyordu:

Tarihin diğer branşlarına – Antik Çağ, Ortaçağ ya da modern çağ tarihine saldırıyor değilim. Daha çok, onların rüştüne yeni ermiş kardeşleri adına, onun kabul görmesi ve eşit muameleye tabi olmasına dönük bir savunma öneriyorum. Aslında hepimizin, ister öğrenci, ister öğretmen ya da eylem insanı olalım,

27 Crane Brinton, “The ‘New History’ and ‘Past Everything’”, *American Scholar*, sayı 8, 1939, s. 153, akt. Peter Novick, *That Noble Dream*, s. 141. Brinton, Fransız Devrimi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Amerikalı bir tarihçidir.

28 Robert William Seton-Watson, “A Plea for the Study of Contemporary History”, *History (The Journal of the Historical Association)*, sayı 53, cilt XIV, Nisan 1929, s. 1-18.

araştırmalarımızda, kaygılarımızda ya da öğrencilerimizin yararına yaptığımız taleplerde, tarih çalışmalarının en büyük değerine ulaştığı nokta üzerinde, yani yaşadığımız şu çağın eşliğinde, tam şimdi orada da durmamızı öneriyorum.²⁹

Yakın bir gelecekte bir gelişme öngörüyor ve çağdaş tarihe karşı ileri sürülmüş itirazları ustaca cevaplıyordu: Çağdaş tarih hemen eskime riski mi taşıyor? Her çağ, sadece en yakın tarihi değil kendisinden önce yazılmış tarihin bütününe revize ettiği için, bütün tarih yazımı önermelerinin kaderi budur. Çağdaş tarih, kaynakların, arşivlere girmek gerekli zaman hesaba katıldığında epey kıt olmaları düşünüldüğünde, çağdaş kaynaklara çok mu fazla bağımlıdır? Tarihçinin, söz konusu kaynaklara, çok sonraları dahi olsa, farklı bir gözle bakıyor olması, onun işinin doğası gereğidir. Arşivin azlığı meselesine gelince, bu çok saçma bir itirazdır, çünkü esas tehlike, tersine, tarihçinin aşırı bollukla karşı karşıya kalacak olmasıdır. Hatta, Büyük Savaş'ın doğası gereği sayısız diplomatik belgenin veya siyasetçi hatıratlarının yayımlanması, devletlerin uygulamalarını koruma altında tutan geleneksel gizlilik ilkesinde kısmen açılan bu gedik, bütün insanlık tarihi boyunca benzer hiçbir krizde görülmeyen bir şekilde, şimdiki zamandaki bir olayı yazmak için bu miktarda temel kaynağa bu denli çabuk erişilmesini sağlamıştır.

Burada kısaca anlatılan sürecin, Büyük Savaş'ın ve savaşı önceleyen bir dizi devrimin büyük itici gücüyle harekete geçtiği gerçeğini vurgulamak elbette gereksizdir. Joseph de Maistre, Fransız Devrimi'nin taraftarı bir arkadaşına yazarken, "Bütün Cenevre Gölü'nü şişelere doldurmaya çalışmak, olayları Devrim'den önceki durumlarına döndürmekten çok daha makul bir proje olurdu" diyordu ve Büyük Savaş'ın tarih çalışmaları ve özellikle çağdaş tarih çalışmaları üzerinde aynı devrimci etkiyi gösterdiğini de söyleyebiliriz.³⁰

29 A.g.e., s. 2.

30 A.g.e., s. 9. Joseph de Maistre'in yaptığı atıf, 1793 Aralık ayında Vignet des Étoles baronuna gönderdiği bir mektuptandır.

Nesnellik sorununa ve çağdaş olsun olmasın tarihi kaleme almak için her türlü siyasal duruşu ya da her türlü dinsel inancı terk etmek gerekip gerekmediğine gelince, bizzat Çek davasının tarafı olan Seton-Watson, kendisine “damarlarımızı kan yerine sütle doldurmak” ve dolayısıyla insanlık durumumuzdan vazgeçmek daha iyi olmaz mıydı sorusunu yöneltir. Ayrıca şimdiki zaman tarihçilerine, savaş sonrası dönemin zorunlulukları içinde angajmanı daha da belirginleştirmek gerektiğini de söyler:

Yakın tarih üzerine yapılacak derinleştirilmiş bir araştırma, Birleşmiş Milletler etrafında dönen, barış yolundaki yeni uluslararası hareketin temel bir sonucudur ve yeni altüst oluşları engelleme imkânı da ona sıkı sıkıya bağlıdır. Tarihçilerin barış ya da silahsızlanmadan yana şu veya bu kampanyanın basit propagandacıları görevini üstlenmesini savunacak kadar aptal değilim; ne var ki, tarihçinin, yeni bir dünyanın ve yeni bir zihniyetin üzerinde yükseleceği en önemli temellerden biri olan şimdiki zamanın [*recent times*] bu bilimsel araştırmasının özendirilmesinde oynayacak çok özel bir rolü olduğu kendiliğinden ortaya çıkıyor.³¹

Buna karşılık, bu tarihyazımsal döneminin benzersizliği fikrinin, ne bu makalede ne de o dönemde bilimsel bir çağdaş tarih pratiğini savunan benzer herhangi bir metinde öne sürüldüğünden söz edebiliriz. Tam tersine, çağdaş tarih savunucuları, bu tarihin “diğerleri gibi” bir tarih olduğu olgusunda ısrar etmişlerdir. Bunda da şaşılacak bir yan yoktur çünkü söz konusu olan, dışlama döneminin ardından bir tür *entegrasyona* teşviktir ve dolayısıyla, bu tarihin, yöntemleri ve paradigmalarıyla tarihyazımının diğer daha “asil” dallarıyla eşdeğerliğini göstermektir. Bu tarihyazımı tanındıktan ve hatta hem üniversitelerde hem de kamusal alanda bir tür hegemonya kazandıktan sonra bu soru ortaya atılacaktır: Çağdaş tarih, kendini ayırtmak için değil, olgunluk çağına ulaşmış olduğu için epistemolojik öngörülerini belirlemek zorunda kalacaktır.

31 A.g.e., s. 17.

Kabul ve meşruiyet talep eden bir çağdaş tarihyazımının gösterdiği gelişmenin ötesinde, tarihyazımsal bakışta değişen şey –ki bu da derin bir kültürel değişimin yansımasıdır– bizzat geçmiş ve şimdiki zamanın karşılıklı yeri olmuştur. Seton-Watson, bu durumu, ele aldığı tartışmanın sonunda sezgisel olarak görmüştür:

Bugünün siyasi liderlerini, entelektüellerini ve sanayicilerini yakından incelemenin (mümkünse yüz yüze görüşmelerle), Metternich, François-Joseph, Kossuth ve [Ferenc] Deák çağlarını belgeleyen çalışmalardan çıkan kuramları test etmenin en etkili yollarından biri olduğunu düşünüyorum. Elbette şimdiki zamanı geçmişle ya da geçmişi şimdiki zamanla yargılamak gibi korkunç bir sapkınlığı savunmuyorum. Sadece ikisini devamlı karşılaştırmaya, birini diğeriyle sık sık, fakat ihtiyatı elden bırakmadan kıyaslamaya dayanan yöntemin, tarihinin insanlar ve dünya hakkında varacağı yargıları keskinleştirebileceğini ve o yargılara insani boyut kazandırabileceğini öne sürüyorum. Bence bu, bütün tarihsel yöntemler içinde en faydalılarından biri olan karşılaştırmalı yöntemin, doğru sınırlar içinde kaldığı takdirde en pratik yönlere biridir.³²

Geçmiş ile şimdiki zaman arasındaki ilişkinin artık dönemleştirme ve kopuş üzerinden değil, karşılaştırma ve diyalektikle incelenmesi gereğine yönelik bu çağrı, çağdaş tarihin tarih çalışmaları arasında bütünüyle yer almasını savunur. Tüm dönemlerde tarih disiplininin tekrar birleştirilmesi savunulduğu andan itibaren, sona ermiş geçmiş ile yapılmakta olan yakın tarihin birbirinden ayrılması, tanım gereği geçersiz hale gelir: Bu neredeyse bir totoloji olacaktır. Bu basit bir önsezi olsa bile, Annales hareketinin ana paradigmalarının birini öncellemesi bakımından, yani tarihçilerin ve toplum bilimlerinin çalışmalarında geçmişle şimdiki zaman arasındaki bağın genel anlamda tekrar tanımlanması gereği açısından bir hayli dikkat çekicidir. Bunu yaparken, bütün tarihsel yöntemi tekrar ele almak gerektiği fikrinden hareket edilmez; daha mütevazı bir şe-

32 A.g.e., s. 13.

kilde, çağdaş tarihin, bu aynı yöntem uyarınca ciddiye alınmasını talep eder.

Aynı anda, çok bildik, üzerinde epey çalışılmış ve bıkmak bilmeden övülen Annales projesi, tarihyazımını temelden tartışmaya açmak niyetindedir. “Şimdiki zaman” a büyük bir yer ayırır ve onun geçmişten suni biçimde ayrıştırılmasını reddeder. André Burguière, daha henüz kuruluş yıllarında, 1930’larda, dergi etrafında toplanmış kişiler arasında bir “şimdıcilik” terimini, öncelikle tarihçinin bakış açısına ve nesnenin oluşturulmasına belirleyici bir yer atfediyordu ve bu da tanım gereği, şimdiki zamanı, tarihçinin kendi zamanını, tarihsel yazımda en öne yerleştirmek anlamına geliyordu. Ele alınan nesnenin geçmişi üzerine gözlemcinin şimdiki zamanına tanıdığı bu öncelik, “regresif” denilen yöntemde de aynı şekilde kendini gösterir. Bu yöntem, Henri Hauser’in, Büyük Buhran’ın başlangıcı bağlamında, 1929’da talep edilip 1930’da açıklanmış olan “fiyatların tarihsel problemi” araştırmasına benzer şekilde, zaman içinde geri gitmek adına şimdiki zamana kök salmış bir sorundan hareket eden yöntemdir.³⁴ Şimdiki zamana karşı gösterilen bu ilgi, aynı zamanda çağdaş tarihe ve güncele yönelen büyük bir dikkat şeklinde de tezahür eder. Dergi, 1929 ile 1945 arasında sayfalarının yüzde 16,4’ünü 19. ve 20. yüzyıl tarihine, yüzde 21,7’sini güncel ya da yakın geçmiş ilgilendiren konulara, toplam sayfaların üçte birinden fazlasını sosyoloji veya ekonomi gibi başka disiplinlerden birçok makaleyi de kapsayan, terimin kurumsal anlamıyla “çağdaş” denilen tarihe ayırmıştır. Aynı dönemde, disiplinler anlamda oldukça ortodoks dergiler olan *Revue historique* ve *Revue d’histoire moderne et contemporaine*, ciltlerini sırasıyla yüzde 23,7 ve yüzde 57,9 oranlarında 19. ve 20. yüzyıllara ayırmış –bu yeterince çarpıcıdır ve çağdaş tarihin araftan çıktığını gösterir–, ancak çok yakın geçmişin tarihine veya güncele neredeyse hiç yer

33 André Burguière, *L’École des Annales. Une histoire intellectuelle*, Odile Jacob, Paris, 2006, s. 33.

34 Henri Hauser, “Un comité international d’enquête sur l’histoire des prix”, *Annales d’histoire économique et sociale*, sayı 7, 1930, s. 384-385.

vermemiştir.³⁵ Bu gelişmeyi, her şeye rağmen Annales tarafından yaratılan bilimsel atmosfere ve dönemin genel bağlamına borçlu olduğumuz kadar, kurucularının, yani Lucien Febvre ve Marc Bloch'un kişiliklerine de borçluyuz. Bloch zaten çoğu kez "şimdiki zamanın tarihçisi" olarak tanıtılmıştır.³⁶ Bir Ortaçağ uzmanı olmasına rağmen kendi zamanı üzerine defalarca yazma riskini almakla kalmamış, Almanya'nın Fransa'yı işgali sırasında kendi döneminin bir tarihçisinin geçmişle şimdiki zaman arasındaki ilişkiyi kurması gerektiği fikrini biçimlendirmiştir. Marc Bloch'un yakın tarih üzerine olan metinlerinin çoğu, bilimsel, siyasi ya da otobiyografik olsun veya olmasınlar, zaten iki dünya savaşı üzerine yazılmışlardır. Söylentiler üzerine olsun, fotoğraflar ya da Büyük Savaş'ta kendi yaşadıkları üzerine olsun, sonunda hayatını kaybedeceği Direniş'e katılmadan önce, 1940 bozgunundan sonra kaleme aldığı ünlü metni *L'Étrange défaite* [Garip Bozgun] olsun, hepsi bu biçimlendirmede etkili olur. O halde savaş tecrübesi, tarihçilik mesleğini ele alış biçiminde sağlam bir deneyim olmuştur.³⁷

Çağdaşlığa dair yeni bir algının oluşmasında Marc Bloch kuşkusuz kesin bir katkıda bulunmuştur. Marc Bloch bu konuda ilk olmasa bile, geçmiş ve şimdiki zamanın tarihçinin çalışmasında tutmaları gereken yeri formalize etmiştir. *Tarih Savunusu* kitabında, geçerliliği bugün hâlâ devam eden bir fikri geliştirir: "Geçmiş, şimdiki zamanla anlamak" gerektiği kadar "şimdiki zamanı geçmişle anlamak" da lazımdır.³⁸ Şimdiki za-

35 Henk L. Wesseling, "The Annales school and the writing of contemporary history".

36 Ulrich Raulff, *De l'origine à l'actualité. Marc Bloch, l'histoire et le problème du temps présent*. Ayrıca bkz. yazdığı biyografi: *Marc Bloch. Un historien au XXe siècle*, Éditions de l'EHESS, Paris, 2005 [ilk basımı: Fischer, Francfort-sur-le-Main, 1995].

37 Bkz. Peter Schöttler'in görüşleri, "After the Deluge: The Impact of the Two World Wars on the Historical Work of Henri Pirenne and Marc Bloch", a.g.e.; Annette Becker, Marc Bloch'a önsöz, *L'Histoire, la Guerre, la Résistance*, Gallimard, Paris, 2006, s. XIII ve André Burguière, *L'École des Annales*, s. 41.

38 Sözü edilen, esasa dair 1942'de yazılıp ilk kez ölümünden sonra 1949'da yayımlanan ve sonra tekrar tekrar ve de özellikle *Cahier des Annales*, sayı 3, Librairie Armand Colin, Paris, 1952'de ve en son, bir önceki dipnotta atıfta bulunulan Marc Bloch, *L'Histoire, la Guerre, la Résistance*'da yayımlanan tamam-

manın geçmiş aracılığıyla kavranması, “yaşamın öğretmeni tarih” biçiminde özetlenebilecek, uzun bir geçmişe dayanan Batı tarih yazımı geleneğiyle bağ kurar görünür; ki belki bu gelenek zaten hiç kaybolmamıştır. Bu anlayış aslında, çağdaş olanı zamanın dışında bir zaman olarak addeden kendi döneminin ve geçmiş on yılların modernist hülyasına karşı savaşıır. Bu da zaten onun metodik ekol tarafından dışlanması sonucunu doğurmuş ve şimdiki zamanın araştırılması, diğer sosyal bilimlerin özelliği haline gelmiştir:

Zamanların uçsuz bucaksız akışında, kısa erimli bir dönemin bir yana bırakılabileceği sanılıyor. Bize nispeten yakın olan başlangıç noktasından bitiş noktasına kadar, bu süre bizim içinde yaşadığımız günleri kucaklar. Onun içinde hiçbir şey, ne sosyal veya siyasal durumun en çarpıcı nitelikleri, ne maddi araç gereç, ne genel anlamda medeniyetin hali alışık olduğumuz dünyadan farklı görünür. Tek kelimeyle, bize kıyasla çok kuvvetli bir “çağdaşlık” katsayısından etkilenmiş görünür. Geçmişe dair geri kalan şeylerle karıştırılmama onuru ve ya noksanlığı da bundan kaynaklanır.³⁹

Marc Bloch burada bireyler ve nesiller arasında basitçe zamansal yakınlığa bağlı bir tür “biyolojik” çağdaşlık algısını eleştirir. Bu, onun nesnelik reddiyesinin bir sonucudur: Bir taraftan bugünkü zaman, büyük ölçüde, daha uzun bir gelişmenin geçici bir anıdır; diğer taraftan, yaşanmış ya da idrak edilen zaman, “gerçek” denilen zaman kadar önem taşır. Çağdaşlığa tarihçi gözüyle yaklaşım daha çetin biçimde ifade edilemez-

lanmamış *Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien* müsveddesinin sırasıyla VI ve VII. paragraflarının başlıkları. “Şimdiki zamanı geçmişle anlamak” ve “geçmiş şimdiki zamanla anlamak” deyimleri, Lucien Febvre tarafından ilave edilen ve yazarın ne demek istediğini gayet iyi özetleyen ara başlıklardır. Marc Bloch'un eserinin en iyi uzmanlarından biri olan Peter Schöttler'in verdiği bilgiler üzerinden giderek 1997'de yapılmış baskıyı dikkate aldım. Bu, Armand Colin'deki orijinal müsveddesine en yakın gibi görünen, Étienne Bloch notu ve Jacques Le Goff önsözüyle yapılmış olan baskıdır.

39 Marc Bloch, *Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien*, Armand Colin, Paris, 1997, s. 58-59 [*Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği*, çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015].

di herhalde; zira aynı zamanda, birlikte yaşama olgusu dışında geçmiş ile şimdiki zaman arasındaki yakınlaşmaları belirlemeyi sağlayacak başka öğeleri devreye sokar ve dahası, bu ikisinin birbirinden ayrıldıklarını teyit edecek hiçbir şey yoktur:

Ben çok gençken epey yaşlanmış lise öğretmenlerimizden biri, “1830’dan beri, bu tarih değil, siyasettir” diyordu bize. Artık bugün ne “1830’dan beri” diyeceğiz, ne de “bu siyasettir” diyebileceğiz. Daha ziyade, saygılı bir tonda: “Bu sosyolojidir” diyeceğiz ya da daha düşük bir değer yükleyerek: “Bu gazeteciliktir” diyeceğiz. Birçok insan gönülden şunu tekrarlayabilecek: 1914’ten beri ya da 1940’tan beri, artık bu tarih değildir. Aslında bu dışlamanın gerekçeleri üzerinde çok anlaşılamayacağız.

Bazıları bize en yakın olguların gerçekten ciddi araştırmalara direneceğini öngörerek, sadece iffetli Kleio ile sıcak temas geçmek isteyeceklerdir. Yaşlı öğretmenim de sanırım böyle düşünüyordu. Bu kesinlikle duygularımıza hâkim olamayacağımız inancından kaynaklanıyor. Aynı zamanda, hissiyat işin içine girdiği andan itibaren güncel ile güncel olmayan arasındaki zamansal sınırın zorunlu olarak matematik kesinlikle ölçülmesi gerektiğini unutmak anlamına geliyor.⁴⁰

Çağdaş tarihçilerin (çok kısa süre önce kullanılmaya başlanan bir terim) iyi haliyle “siyaset bilimine”, kötü şekliyle “gazeteciliğe” karşı kuşkuları, otuz yıl önce de yaygındı: Şimdiki zamanın tarihine karşı direnç çok uzun zaman varlığını sürdürdü. Bununla birlikte, Marc Bloch, şimdiki zamanın geçmişi de açıklayabileceğini gayet net ortaya koymuştur. Yaklaşımında yeni olan nokta da budur. Kendi zamanının bilgisinin, geçmişi anlamak için tarihçiye nasıl temel kaynaklar sunduğunu gösterir. Bu fikir öncelikle sürekliliklerin, bazı maddi (örneğin muharebelerin resmedilmesi) ya da kültürel yapıların (mirasın biçimleri) kalıcılıklarının mevcut hallerinde gözlenmesine dayanır ve bu da, söz konusu yapıların geçmişteki durumlarını kavramaya imkân verir. Marc Bloch, kendisine yöneltilen itirazlara rağmen, metodik ekol tarafından savunulan izler mantığından hiç uzaklaş-

40 A.g.e.

mamıştır. Bu fikir, devamında, büyük tarihsel sarsıntıların (Reform) etkilerini çok uzun bir süre, bazen daha yakın tarihte gerçekleşen sarsıntıların etkilerinden daha uzun bir süre (belki Nazizme gönderme yapmaktadır) yayabileceği hipotezine dayanır. Bunların şimdiki zamanda gözlemlenmesi, geçmişini anlamak için imkânlar sunar. Nihayet bu yaklaşım, tarihçinin doğrudan deneyiminin, analogi yoluyla veya bir antropolojik devamlılık var olduğu için, şimdiki zamandaki tavırları gözlemleyerek geçmişteki tutumları anlamasına olanak tanıyacağı tespitine dayanır. Bu son kayıt, *Tarih Savunusu*’nda yeterince açıklanmamıştır, ancak Büyük Savaş’tan yola çıktığında sonradan kendini gösterir: Bu bakış açısına göre, Marc Bloch, hiç kuşkusuz, iki büyük dünya savaşının çok büyük bir tarihçisi addedilebilirdi. Sadece bilimsel kabiliyeti nedeniyle değil, sahadaki önce savaşçı, sonra direnişçi eylemiyle edindiği doğrudan deneyimiyle... Avrupa’da aynı nesilden çok sayıda tarihçinin tavrı da bu olmuştur. O andan itibaren, geçmiş ile şimdiki zaman arasındaki bağ kendiliğinden ortaya çıkar: “Çağlar arasındaki bu dayanışma öylesine kuvvetli ki, aralarındaki anlaşılabilirlik bağları gerçekten çifte anlam içeriyor. Şimdiki zamanın anlaşılmazlığı kaçınılmaz bir şekilde geçmişe dair bilgisizlikten kaynaklanıyor. Ama şimdiki zamana dair hiçbir şey bilinmiyorsa, belki de geçmişini anlamaya faydasız yere çabalayarak ömür tüketmek gereksizdir.”⁴¹

Bu düşünceler, tarihyazımı çalışmaları alanında çağdaş tarihin kalıcı olarak yerleşmesine katkıda bulunmuş mudur ve burada Marc Bloch’u bir öncü olarak mı algılamalıyız? Bloch, Febvre ve *Annales*’in bu ilk çizgisinin, konu hakkında bir ortodoksluk biçiminin yıkılmasına kuşkusuz katkı yaptıkları dahi sorgulanabilir. *Tarih Savunusu*, genel anlamda tarihin, yakın tarih de dahil olmak üzere, belirli bir etiğini savunur; ancak disiplinin çağdaş tarihi buluşsal bir işleyiş olarak değil özgün bir çalışma alanı olarak kendisine nasıl entegre edebileceğini açıklamaz ve özel bir program belirlemez. Yazarın amacı bu değildir. O halde, bir Ortaçağ tarihçisini feodaliteyi anlamak için kendi zamanına dikkat etmeye davet etmek bir şey, Nazizmi sıcağı sıcağına aynı doğ-

41 A.g.e., s. 63.

ruluk ve güvenilirlik derecesinde yazmak iddiası başka bir şeydir. Elbette *L'Étrange défaite* şimdiki zamanın tarihine dair öncü bir çalışma olabilir, çünkü tarihçilerin 1940 bozgununun yarattığı darbenin ardından yaşananları görecekları için hoşlarına gidecek şeyi önceden görüp, büyük bir berraklıkla o kitabında ortaya koymuştur. Bununla birlikte, burada söz konusu olanın, öncelikle ve her şeyden önce kendi zamanına dair bir tanıklık olduğunu –Bloch, kitabını “tanıklığın zapta geçirilmesi” olarak sunar– ve tarihçi işi olmadığını unutmamak gerekir. Yazarın anlattığı haliyle çağdaş tanıklığı, şimdiki zamanın tarihine dair bir kitap haline getirme yaklaşımının özellikle son yirmi yılda, tam olarak tanık ile tarih arasındaki sınırı giderek daha belirsizleştirerek yayıldığını not etmek gerekir. Fakat Gérard Noiriel’in dikkat çektiği gibi, Marc Bloch, bu ikisini birbirine karıştırmamıştır: “*L'Étrange défaite*’te Fransız toplumuna yönelttiği ağır ithamlar, olsa olsa sadece bir aktörün bakış açısı olabilir; yarının tarihçisinin başka tanıklıklarla ve başka kaynaklarla karşılaştıracığı bir bakış açısı...”⁴² Burada kendi zamanının tarihçisi kisvesine bürünmez; daha çok, çağına angaje olmuş bir entelektüellik geleneğine dahil eder kendisini. Marc Bloch, çok sonraları, ancak 1970’lerde, hem entelektüel hem stratejik sebeplerle şimdiki zamanın yeni tarihinin kurucuları arasında kabul edilecek, böylece kendisini yerenlere de yaklaşımın hâkim Fransız tarih yazımı akımına bağlandığını gösterecektir.

İlave edelim ki, Marc Bloch’un 1940’ta geçmiş ile şimdiki zaman arasındaki bağları ele alış şekli, çoğu zaman, geçmiş on yılda gerçekleşen tarihyazımı devriminin mantığında bir yenilik olarak ifade edilmiştir. Oysa Marc Bloch, böyle bir ilişki tesis etme uğraşının çok eski bir geleneğin uzantısı olduğunu bizzat hatırlatan kişidir. Geçmişin araştırılması ile şimdiki zamanın araştırılması arasındaki kopuşa itiraz ederken, bu fikri geliştirir:

Hayret verici olan, bu ayrışma fikrinin çok kısa süre önce ortaya çıkmış olmasıdır. Eski Yunan tarihçileri, bir Herodot, bir Tukidides bize daha yakındırlar; yaptığımız çalışmaların ger-

42 Gérard Noiriel, *Les Origines républicaines de Vichy*, s. 33-34.

çek üstadları, yıldızları mabedimizde ebediyen ışıldayacak atalarımız, öğleden sonrayı açıklamak için sadece sabahı bilmenin yeteceğini hiç düşünmediler.⁴³

Elbette burada Michelet'ye ve güncel olanı güncel olmayanla anlama gereğine gönderme yapmaktadır. Ama belki de, tarihsel zamana yaklaşımda kesintinin olmadığı ya da yakın ve uzak, geçmiş ve şimdiki zaman ayrımı olmadığına göre özgün biçimde çağdaş olan bir tarihi kabul etmeyen devrim öncesi tarih yazım düşüncesini de yenilemektedir. Acaba bu, o kopuşu biçimlendirmiş olan metodik ekole yönelttiği eleştirinin dolaylı sonucu mudur ve dolayısıyla onu öncel olanla bağ kurmaya iten bu mudur? Kendi beklenti ufkunu tekrar açmak için uzun erimli bir tarih tasavvur etmesi ve bizzat kendisinin de kurbanlarından biri olacağı barbarlığın zaferinin, belki de *Tarih Savunusu*'nda defalarca sözünü ettiği “geçici” fenomenlerin bir örneğini oluşturduğunu kabul etmesi bir gereklilik midir? Belki de ölümcül şimdiki zamandan kaçmak ve böylece umudu yeşertebilmek için uzak geçmişe odaklanarak kendi beklenti ufkunu açmak istemiştir. Marc Bloch, işte bu şekilde, kökleri hatırlanamayacak kadar uzak Yahudi geleneğiyle, yani şimdiki zamanla geçmişin daima bir arada bulunduğu bir zamanla bağ kurarak, olanca laikliğiyle, kendi babasının oğlu gibi davrandığı ölçüde kendi yaşadığı zamanın evladı gibi de hareket etmiştir.

Nazizimden sonra

Hannah Arendt, 1954'te insan artık “geçmişle gelecek arasındaki boşlukta” yaşıyor, diye yazar.⁴⁴ İnsan, kararsız ve belirsiz bir

43 Marc Bloch, *Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien*, s. 60. Kitabın hem ilk hem de en son baskılarında bu pasajın ilk redaksiyonuna rastlıyoruz: “Tek olan bir şey varsa, o da sorunun artık bugün sorulabileceğidir. Aslında, bize çok yakın olan bir çağa gelene kadar neredeyse herkes o çağın peşinen sonlanmış olduğunu düşündü.”

44 Hannah Arendt, *La Crise de la culture. Huit exercices de pensée politique*, Gallimard, Paris, 1972. Bu denemelerin ilk baskısı 1961'de *Between Past and Future* başlığıyla çıktı. [*Geçmişle Gelecek Arasında*, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014].

yerde, uzaklaşmış ve uzak olduğu için de çözümlenmeyi bekleyen bir geçmiş ile –buradan tarihin bir entelektüel etkinlik olarak ve hafızanın da toplumsal ve siyasal bir pratik olarak önemi ortaya çıkar–, birçok nesil için tahmin edilemez hale dönüşmüş bir gelecek –buradan da bu geçiş döneminin, 20. yüzyılda şimdiki zamanın tarihinin yazımını karakterize eden geçmiş ve şimdiki zaman arasındaki geçişimin önemi ortaya çıkıyor– arasındaki yerde bulunur. İki savaş arasında, Franz Kafka, Walter Benjamin ve sayısız entelektüel, tarihsel süreklilikteki bu kırılmaya dair ortak bir duyguyu dile getirmiştir. Arendt'in, izinden gittiği bir başka kişi olan René Char da, 1943-1944 yıllarında kaçak olduğu sırada bunu ifade etmiştir: “Mirasımızı, bizden önceki hiçbir vasiyetten edinmedik.” Filozof tarafından defalarca tekrarlanan bu ünlü aforizma, savaşı izleyecek nesillerin anlamı belirsiz bir mirası sırtlanmak zorunda kalacaklarını anlatır.⁴⁵ Fransız Devrimi'nden sonra, modern insan kendi geçmişinden kopmuş ve yüzünü geleceğe dönmüştü. İki dünya savaşından sonra ise, yükü hissedilmekte olan yakın geçmişle mücadele içinde, paradoksal olarak 1945 kırılımından uzaklaştıkça taşınması daha ağır hale gelen bir yük, kendini, şimdiki zamanın yalnızlığının içinde buldu.

Büyük Savaş ve sonrasında, sürekli ve kümülatif ilerleme düşüncesine, bilimsel bilgiyle dünyaya hâkim olunabileceği inancına dayanan 19. yüzyıl tarihsellik düşüncesinden kopmuş, köksüz bir tarihsellik biçiminin gelişmekte olduğu gözlemlendi. Savaşın hafızası, yakın tarihe gebe oluş ve hatta o yakın tarihin ağırlığı, çağdaşlık kavramına yeni bir önem ve boyut getirerek, 1920-1930 yılları arasının siyasal, sosyal ve bilimsel hayatı üzerinde güçlü bir etki yaratmıştı. 1945'ten sonra, savaşın, Nazizmin ve Yahudi soykırımının bileşik etkileriyle, tüm Batı dünyasında, bu son felakete kararlı bir şekilde karşı durarak gelişecek olan şimdiki zamanın tarihine büyük bir ilgi doğdu. İlk kitlesel savaş bağlamında, 1918'de siyaset, hafıza ve tarih arasında ortaya çıkan kuvvetli bağ, 1945 sonrasında daha belirgin şekilde görüldü: Şimdiki zamanı anlamak bir kere daha en acil gö-

45 A.g.e., s. 15-16. René Char'ın yaptığı atıf *Feuillets d'Hypnos*'dandır, 862 (1946).

rev olarak ortaya çıkmıştı; ne var ki, savaşın geçmişte eşine pek rastlanmamış siyasal ve ideolojik bir şiddetle katmerlenen fiziksel şiddetinin doğasına bağlı büyük farklarla...

Neredeyse sadece cephelerin fiziksel olarak harap olduğu ve –Ermenilere uygulanan kıyım haricinde– sadece savaştaki askerlerin kitlesel kaybına sahne olan 1914-1918 savaşından farklı olarak, 1939-1945 arasındaki savaş, Avrupa’da ve daha az boyutta Asya ve Pasifik’te, karşılaştırma yapılamayacak boyutta fiziki ve insani zayıyata sebep oldu. Yıkım, öncelikle sivil toplulukları ve silahsızlanmış askerleri, ele geçirilen toplulukların toplu imhayla, savaş esirlerinin kitlesel olarak katledilmesiyle, stratejik olmayan büyük toplulukların kıyımıyla, insan topluluklarının göçe zorlanmasıyla –yerlerinin değiştirilmesi, sürgün, esaret, köleleştirme ya da on milyonlarca mülteci yaratma– imha etmeyi hedeflemişti. Yirmi yıl önceki gibi, ölümlerin ve mezarsız kayıpların anısının nasıl taze tutulacağı, toplu yasların yükünün nasıl kaldırılacağı, akla mantığa sığmayan olaylara nasıl anlam atfedileceği gibi dehşet verici sorularla yine başa çıkmak gerekiyordu. İnsanlık tarihinin en eski kültürel ve dinsel geleneklerinden biri, insanların, ibadet alanlarının, okulların, mezarlıkların yok edilmesiyle kısmen yok oldu. Bütün kıtaya yayılmış olan Yahudi soykırımı, elbette ne ilk ne de sondur; ama şiddeti, doğası ve biçimiyle kendinden öncekilerle kıyaslanamaz.

Tehdit altındaki Yahudi kültürel mirasını korumak ve şansın da yardımıyla işlenmekte olan suçların izini sürmek amacıyla, işgal altındaki Avrupa’nın hemen her yerinde gizli örgütler kuruldu. Bu örgütlerin bir amacı da, daha sonra olan bite ni reddetme, hatta inkâr etme risklerine karşı olayların tanıklıklarını toplamaktı. Bu bağlamda, tabii ki, daha 1939’dan itibaren Varşova’da ve daha sonra gettonun bağrında Yahudilerin bu dönemdeki gündelik yaşamları ve kaderleriyle ilgili ciddi miktarda bilgi toplayan tarihçi Emmanuel Ringelblum ve ekibi “Oneg Shabbat” (Cumartesi Sevinci) akla gelir.⁴⁶ Benzer şe-

46 Bkz. yazarın ölümünden sonra yayımlanan metin: Emmanuel Ringelblum, *Chroniques du ghetto de Varsovie*, Robert Laffont, Paris, 1959. Ayrıca bkz. ko-

kilde, 28 Nisan 1943'te Grenoble'da, öncelikle Fransız Yahudilerinin uğradığı zulmün izlerini sürmek üzere kurulup, savaş sonrasında Fransa'da Shoah hafızasını oluşturmakta kararlı bir rol oynayacak olan Isaac Schneersohn'un yarattığı Çağdaş Yahudi Dokümantasyon Merkezi de keza...⁴⁷ Son olarak, 30 Eylül 1942'de Kudüs'te, Siyonistler Kongresi'nin eski bir delegesi olan ve Ulusal Yahudi Fonu'nun Filistin'de, daha Nihai Çözüm yürütölmekteyken, Nazi kurbanı "İsrail şehit ve kahramanlarının" anısına bir anıt dikmesini öneren Mordechai Shenhaby zikredilebilir. Proje, İsrail devleti 1953 Mayıs'ında kurulduktan sonra, soykırım "kahramanlarını ve şehitlerini" anma kurumunun Yad Vašem Anıtı'nı dikmesiyle kısmen hayata geçirilecekti. Bu sonuçlanmamış ilk projeyi keşfeden tarihçi Tom Segev için, "Soykırımı hatırlama eğiliminin daha açık, daha yaygın ve daha dehşet verici bir tezahür şekli olmadı: Yişuvlar [Filistin Yahudileri] kendi geçmişlerini en iyi şekilde anarken, kurbanların çoğu henüz hayattaydı."⁴⁸ Aslında o tarihte dört milyon kişi çoktan ölmüş, ama birçok bilginin Avrupa dışına çıkışı engellenmişti. Bununla birlikte bu girişim, kendisi de bir güçsüzlük ifadesi olan şimdinin gerçeğinden kaçma isteğini içinde barındırıyordu. Bir yandan da, Yahudi kırımının zaman ve hafıza ile kurulan bağı ne denli derin bir şekilde sarstığını gösteriyor ve bunu, tam tersine, gelecek vizyonunu bütünüyle kaybetmeksizin yapıyordu. Bu girişimlerin çoğu, bizzat soykırım süreci içinde, gelecekte bir tarih ve bir hafıza oluşması imkânını korumak adına, henüz gerçekleşmekte olan bir olayın şimdiki zamandaki ve geçmiş izlerini saklayacak gönüllü sesler ve kalemler bulunduğunu göstermektedir. Bu tarihçiler, bu bilginler, bu hahamlar, neredeyse hepsini yok edecek olan bu Yahudi soykırımının savaş bittikten on yıllar sonra Batı kültürün-

nuyla ilgili en son araştırma: Samuel D. Kassow, *Qui écrivait notre histoire? Les archives secrètes du ghetto de Varsovie*, Grasset, Paris, 2011.

- 47 CDJC'nin kökenine ilişkin bkz Renée Poznanski, "La création du Centre de documentation juive contemporaine en France (Avril 1943)", *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, sayı 63, Temmuz-Eylül 1999, s. 51-64.
- 48 Tom Segev, *Le Septième million. Les Israéliens et le Génocide*, Liana Levi, Paris, 1993, s. 129.

de bir düğüm noktası teşkil edeceğini tahmin edebilir miydi? İlk defa 1948'de İsrail'de kullanılan terimlerle, ister Shoah diye ister Holokost diye adlandırılsın, dört nesil sonra onun anısı, bizim tarihsellik rejimimizi derinden etkileyen hafıza kültürünün merkezî unsuru olarak kalmaya devam ediyor. Not edilmesi gereken çok daha ilginç olan şey, burada olumsuzluk, kopuş, belirsizlik olarak anlaşılan tarihi, daha çok geçen zamana karşı dirençli addedilen bir geleneğin devamlılığı olarak algılanan ve hafıza üzerine kurulu Yahudi kültürünün temel bir unsuru yapmak suretiyle Yahudilerin zaman algısını tam da bu olayın sarsmasıdır.⁴⁹

Savaşın erken bir tarihini yazmak adına duyulan bu istek, işgal edilmiş ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarının daha ilk günlerinde, başka bir boyutta kendini gösterdi. 1950-1960 yılları arasında, bu kez daha büyük bir ölçekte, 1918 sonrası durumu yeniden üreterek, daha genel bir boyutta gelişti. Avrupa'nın dört bir yanında, çoğunlukla devletlerin güdümünde ve akademik dünyanın çeperinde, belge ve tanıklıkları toplamak ve henüz son bulmuş olayın ilk anlatılarını oluşturmakla yükümlü tarih enstitüleri ve komiteleri doğdu.⁵⁰ Olgı o kadar çarpıcıydı ki, hemen çok hızlı bir biçimde uluslararası koordinasyon iradesi belirmiş olmasına rağmen, bu oluşumlar ilk zamanlarda kendiliğinden oluşan ulusal bir mantığa tabiydi. Önceliği, kronolojik sırada, Hollanda aldı. Burada da, daha Alman işgali sürerken olayın izlerini koruma iradesi kendini göstermişti. İlk girişim, Nazilerin iktidara gelmesinden sonra Avrupa işçi hareketi üzerine belge ve düşünce merkezi olarak kabul gören Amsterdam Toplumsal Tarih Uluslararası Enstitüsü'nü

49 Burada tabii ki Yosef Yerushalmi'nin tezlerine dikkat çekiyorum: *Zakhor. Histoire juive et mémoire juive*.

50 Bu tarih hakkında bkz. Pieter Lagrou, "Historiographie de guerre et historiographie du temps présent: cadres institutionnels en Europe occidentale, 1945-2000", *Bulletin du Comité international d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale*, sayı 30-31, 1999-2000, s. 191-215, <http://www.ihtp.cnrs.fr/spip.php%3Farticle515.html>. Ayrıca bkz. Fransa, Hollanda, Belçika karşılaştırmalı incelemesi: *Mémoires patriotiques et Occupation nazie. Résistants, requis et déportés en Europe occidentale, 1945-1965*, Complexe/IHTP-CNRS, Brüksel/Paris, 2003.

1935'te kuran iktisatçı tarihçi Nicolaas Wilhelmus Posthumus'tan geldi. Başka akademisyenlerle birlikte, savaştaki Hollanda üzerine bir dokümantasyon merkezi yaratılmasını tasarlamıştı. İkinci girişimi, Londra'da sürgündeki Hollanda hükümeti gerçekleştirdi. Esas olarak, 28 Mart 1944'te Radyo Orange'dan vatandaşlarına seslenen, sürgün hükümetin Eğitim, Sanat ve Bilim Bakanı Gerrit Bolkestein şöyle diyordu:

Tarih sadece resmî uygulamalar ve arşiv belgeleriyle yazılmıyor. Eğer gelecek kuşaklar halkımızın savaş yılları boyunca yaşadığı ve üstesinden geldiği belalardan dersler alsın istiyorsa, mutlaka daha mütevazı tanıklıklara ihtiyacımız olacak – bir gazete, Almanya'daki çalışma kampındaki birinin yazdığı mektup, bir papazın ya da bir başrahibin bir dizi vaazı. Sadece bu basit ve günlük malzemenin büyük miktarda toplanması dahi, özgürlük mücadelemizin karatahtasını silip, pırıl pırıl yapmaya yetecektir.⁵¹

Bu çağrı, savaşın norm dışı tarihini ve hafızasını var etme iradesinin bizzat savaş kültürünün temel bir unsurunu oluşturduğunu gösteriyor. Sürgündeki hükümetin bir üyesinin, Batı Avrupa'yı kurtarmak için yeni bir cephenin açılmasından birkaç ay önce, bu savaşın nasıl yazılacağı gibi bir derdi olmasının sıradışılığı üzerinde durmak gerekli midir? Bu çağrı Anne Frank tarafından duyulmuştu ve *Hatıra Defteri*'nde bunu zikrediyordu:

Sevgili Kitty,

Dün akşam, bakan Bolkestein Radyo Orange'da savaş bitince bu savaşa dair gazete ve mektuplardan bir koleksiyon yapacaklarını söyledi. Tabii ki hepsi benim günlüğümde yerlerini çoktan aldı. Bir düşün, eklerden oluşan bir roman yazsaydım, sadece başlığına bakıp herkes polisiye roman sanırdı. Hayır, ama

51 Akt. Gerrold van der Stroom, "Les journaux, le texte néerlandais publié (*Het Achterhuis*) et les traductions", Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, *Les Journaux d'Anne Frank*, Calmann-Lévy, Paris, 1989 [ilk basımı: Bakker, Amsterdam, 1986], s. 75-76. Sözü edilen, Anne Frank'ın *Hatıra Defteri*'nin ilki 1947'de basılan (üç) farklı versiyonunun bilimsel baskısıdır.

cidden, savaştan yaklaşık on yıl sonra, biz Yahudilerin nasıl yaşadığımız, nasıl beslendiğimiz ve burada nasıl lafladığımız anlatıldığında, insanlar üzerinde kesinlikle garip bir etki bırakacak. Sana bizle ilgili çok fazla şey anlatıyor olsam da, bizim hayatımıza dair çok az şey biliyorsun.⁵²

Ülkenin özgürlüğüne kavuşmasının ilk günlerinden itibaren, Nisan 1945'te, Hollanda hükümeti bir Ulusal Savaş Dokümantasyonu Merkezi kurdu. Bu kurum daha sonra Ekim 1945'te Ulusal Savaş Dokümantasyonu Enstitüsü'ne [Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie-RIOD] dönüştü. Yönetimi ise, savaş sonrası Hollanda tarih yazımının önemli bir şahsiyeti olarak kendini kabul ettirecek olan tarihçi Louis de Jong'a emanet edildi.⁵³

Aynı tarz bir girişim Fransa'da bundan birkaç ay önce vücut bulmuştu. Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'nin kararıyla iki kurum kuruldu: 1944 Ağustos sonunda Bibliothèque de l'Arsenal'in içinde kurulan Paris'in Kurtuluşu Geçici Tarih Komitesi [Comité d'histoire de la Libération de Paris], sonrasında 20 Ekim 1944'te kurulan Fransa İşgali ve Kurtuluşu Tarih Komisyonu [Commission d'histoire de l'Occupation et de la Libération de la France-CHOLF] ve 6 Haziran 1945'te kurulan Savaş Tarihi Komitesi [Comité d'Histoire de la Guerre]. Her ikisi de, daha sonra başbakanlığa bağlanacak olan İkinci Dünya Savaşı Tarih Komitesi'yle [Comité d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale-CHGM] 17 Aralık 1951 kararnamesi uyarınca birleşti, daha sonra 1958'de de başbakanlığa bağlandı.⁵⁴ 1949'da,

52 *Les Journaux d'Anne Frank*, s. 616. Ek, Frank ailesinin saklandığı tavanarasını anlatıyor. *Hatıra Defteri*'nin ilk redaksiyonunu buraya alıyorum. [*Anne Frank'ın Hatıra Defteri*, Epsilon Yayınevi, 2011].

53 Bu tarihin kısa bir özeti için bkz. NIOD'un (Netherlands Institute for War, Holocaust, and Genocide studies) web sitesi: www.niod.knaw.nl. Ayrıca bkz. Paul Stoop, "Das 'Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie' in Amsterdam", *Jahresbibliographie der Bibliothek für Zeitgeschichte*, cilt 58, 1986, s. 455-465 ve özellikle bkz. Gerhard Hirschfeld, "Niederländische Zeitgeschichte: Fragen und Perspektiven der Forschung", *Jahrbuch des Zentrums für Niederlande-Studien*, cilt 16, 2005, s. 141-157. Ayrıca bkz. Pieter Lagrou, *Mémoires patriotiques et Occupation nazie*, s. 77-78.

54 Marie-Thérèse Chabord, "Le Comité d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale et ses archives", *La Gazette des Archives*, sayı 116, 1982, s. 5-19. Ayrıca bkz.

İtalyan antifaşist direnişçileri ve militanları da, Kurtuluş Hareketi Tarihi İçin Ulusal Enstitü'yü [Istituto Nazionale per la Storia del Movimento di Liberazione in Italia, INSMLI] İtalya'da kurdular. Bu enstitü 1967'de resmî kimlik kazandı ve ülke genelindeki yetmiş bölgesel enstitü bu kuruma bağlandı.⁵⁵ Avusturya'da, 1963'te, Avusturya Direnişi Belgesel Arşivi'ni [Documentationsarchiv des österreichischen Widerstandes-DöW] Viyana'da kuranlar da yine eski direnişçilerdi. Bu kurum, 1983'ten itibaren devlet tarafından finanse edilen bir merkeze dönüştü. Belçika'da, özellikle "Kraliyet Sorunu" çerçevesinde, savaş sırasında III. Leopold'un tutumu dolayısıyla iç siyasal bölünmeler sebebiyle ancak 1967'de İkinci Dünya Savaşı Tarih Araştırmaları ve Çalışmaları Merkezi [Centre de recherches et d'études historiques de la Seconde Guerre mondiale - CREHSGM], Ulusal Eğitim Bakanlığı altında ve Devlet Arşivleri'ne bağlı olarak "savaş direnişçileri ve şehitlerinin kahramanlıkları"nı belgelemek amacıyla kurulabildi.⁵⁶ Bu savaşın yeni bir ulusal ve siyasal kimlik doğurduğu, özellikle Polonya veya SSCB gibi Demir Perde ülkelerini de dahil ederek, İkinci Dünya Savaşı tarihine özel bir yer atfeden arşiv ve dokümantasyon merkezlerinin kurulduğu işgal altındaki yaşlı Avrupa örnekleri çoğaltılabilir.

Ulusal düzeyde bazı çalışmalara neden olmakla birlikte, Pieter Lagrou'nun alıntılanan çalışması hariç, Avrupa boyutunda

Laurent Douzou, *La Résistance française: une histoire périlleuse. Essai d'historiographie*, Éditions du Seuil, Paris, 2005. Yazar, bazı Fransız direnişçilerin kendilerinin de savaş sırasında kendi tarihlerinin bir yazımını tasarlamış olduklarını gösteriyor. Buna mukabil, bu çalışma CHGM'nin kuruluşunun Avrupa bağlamına gönderme yapmıyor. Ne de bu kuruluşun 1960'lı yıllarda bu tarih-yazımının uluslararasılaşmasında her şeye karşın önemli bir rol oynamış olduğunu görüyor. Fransa merkezli bir tarihte aynı tersliğe Laurent Douzou'da da rastlanıyor: *Faire l'histoire de la Résistance*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 2008.

- 55 Valeria Galimi, "De l'histoire de la Résistance à l'histoire du XIXe siècle: l'Istituto nazionale per la storia del movimento di Liberazione in Italia et le réseau des Instituts associés", "L'histoire du temps présent, hier et aujourd'hui" dosyasında, *Bulletin de l'IHTP*, Temmuz 2000, <http://www.ihtp.cnrs.fr/spip.php%3Frubrique89.html>.
- 56 Pieter Lagrou, "Historiographie de guerre et historiographie du temps présent: cadres institutionnels en Europe occidentale, 1945-2000", a.g.y.

toplulu anlamda az sayıda çalışmaya zemin teşkil eden bu olguyu ilginç kılan nokta, söz konusu ülkelerin kültürel ve tarihsel farklılıklarına, daha da çok savaş süresince her birinin barındırdıkları farklılıklara rağmen, bu girişimlerin entelektüel anlamda kesişmeleridir. Bu *ad hoc* organizmalar, sadece Avrupa’da daha Birinci Dünya Savaşı’nın sonuçlanmasıyla bir yer edinebilmiş olan şimdiki zamanın tarihyazımının ortaya çıkmasında kararlı bir rol oynamakla kalmadılar, onun kurumsallaşmasını da sağladılar. Onlara oldukça hızlı bir şekilde personel ve araç gereç teminini mümkün kılan, dahası toplumsal bir görünürlük sağlayan resmiyetleri sayesinde, bu yapılar akademik sahada kendilerine yer buldular ve savaş üzerine bir uzmanlığa gereksinim olduğu anda çoğunluk tarafından tartışmasız kabul gören merciler haline geldiler. Bu enstitüler, tabii ki, 1970-1980’li yıllara kadar üniversitelerin veya büyük ölçüde Fransa’daki İkinci Dünya Savaşı Tarih Komitesi CNRS [Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi] tarafından finanse edilmiş olsa bile, büyük araştırma kurumlarının denetiminden uzak bir şekilde kendilerini geliştirdiler. Aynı dönemde, Avrupa’da üniversite kurumlarında uygulanan genel tarihin bir ideolojik tarafsızlık modeli sunmadığı unutuldu ve o yapılara bu sebeple zaman zaman “resmî tarih” etiketi yapıştırıldı: Oysa bütün disiplin, tersine Soğuk Savaş’a seferber olmuştu. Faşizm ve Nazizmden kurtulurken ve kıtanın diğer yanında hüküm sürmekte olan Sovyet modeli karşısında, bir ereğe yönelmiş ve siyasal olarak denetim altındaki bir tarihe yönelik çekincelerin Batı Avrupa’da haklı olarak bazı temkinli yaklaşımlara sebep olması doğaldı. Bununla birlikte, Pieter Lagrou’nun yazdığı gibi, “Yakın tarih bir istisna sayıldıysa, bu, koşulların istisnai olduğuna dair algıyla ilgilidir. Belgelerin toplanmasının ve ulusal onurun korunmasının ivediliği; işgalin travmatik olayları üzerine içeride ve dışarıda kullanılmak üzere ortak bir anlatıya, akademik tarihyazımının metodolojik tutuculukla ve ‘gazeteciliğe’ yönelik aşagılıyıcı bakışıyla, oluşturulmasını horgördüğü bir anlatıya duyulan gereksinim...”⁵⁷ Akademisyenlerin kuşkuculuğu tama-

57 A.g.e.

men yok olmamışsa da, vatansever bir yurttaşlık, hatta evrenselci bir yurttaşlık olarak beliren durum karşısında bu kuşku silinmeye başlamıştı. Disiplinin “çağdaş tarihçi” olmayan önde gelen temsilcileri, genel anlamda çağdaş tarihi ve özelde son savaşın tarihini işlemek gerektiğini anlamışlardı. 1949’da, Lucien Febvre, başkanlığını yaptığı bilim komitesinin yayımladığı *Cahiers d’Histoire de la Guerre*’in [Savaş Tarihi Defterleri] birinci sayısına yazdığı önsözde şunları ifade etmişti:

Bu ilk defterin başına tutkulu bir program taslağı koymak isterdim. Zaman, umutlar ve vaatler zamanı değil. Zaman, enerjik biçimde kendine gelme zamanı. Fransız Savaş Tarihi Komitesi zafer peşinde değil. Tarihçi olarak, üzerine eğildiğimiz bu kadar kanlı, bu kadar acı trajedilerde zafer ve başarı peşinde değiliz. Fransız Savaş Tarihi Komitesi, tevazuyla, sabırla, çalışkan bir şekilde gerçeği bulmaya çalışıyor, hakikatin gün yüzüne çıkarılmasına destek olarak olayları bütün açıklığıyla görmeyi engelleyen yalanları, uydurmaları, hileleri temizlemeye çalışıyor. İşini yapmak için içine kapanmak, eski sevgili Fransa’sına gömülmek gibi bir düşüncesi yok: Bütün dünyanın emekçilerine bir dost eli uzatıyor, ki onların eli de sadakatle bize uzansın. Kastettiğim, kendini savunmaya çalışan insanların eli değil, kanıt sunan insanların eli... Sakince. Kanıtlarla ve iyice didiklenerek... Hiçbir tez sunmak niyetinde değil, ama söylemek lazım, herhangi bir siyaset gütmek gibi bir niyeti de yok. Ateşli bir istekle de kendini savunmuyor: Bin türlü yıkıcı ve gizli dolabın karmaşık mekanizmasını yıkıp, çağdaşımız olan insanlara eleştirel bakış kazandırma isteğinde... Öncelikle Fransa’da. Marc Bloch’un en derin iki ya da üç kitaptan birinin başına yazdığı gibi, eğer doğruysa, bu bozgunun –bunu onun “Tuhaf Bozgunu” diye adlandırdım– öncelikle ve her şeyden evvel Fransız istihbaratının bozgunu olduğunu gerçekten düşündüren o acı dolu yıllar üzerinde eleştirel ve biraz daha fazlasına sahip bir anlam... Profesyonel tarihçi işini tam olarak bilincine vararak yapabilir, sıra kendine geldiğinde ve kendi elindeki imkânlarla bu kadar büyük kötülüklere ilaç olmayı

kendine yasaklamaz. Haydi bakalım, iyi şanslar, *Tarih Defterleri*'ne uzun ömürler!⁵⁸

Burada, Annales hareketi liderinin tevazuyu, en olgusal gerçekleri içerecek şekilde hakikatin araştırılmasını, eleştirel olduğu kadar yurttaşlığa da çağrı yapan bir eğitimin hizmetine sunulacak nitelikleri öğütleyerek, bir tarihyazım duruşunu savunduğu görülür. Henüz doğmuş bu tarihyazımının sihirli bir yeteneğinin olduğunu içtenlikle ilan eder. Şimdiki zamanın tarihi, bir defa daha, çok yakın bir zamanda meydana gelmiş ve bütün tarihçilerin bizzat yaşamış oldukları olaylara mesafeli bir bakış atmak şartıyla, kendini yaşanmış travmaların etkilerine karşılık vermek üzere harekete geçmiş durumda bulunmaktadır. Burada yaşanmış bir travmaya travmatik olmayan bir cevap verme biçimiyle karşı karşıyayızdır; ancak bu kez büyük ölçekte... Bir Lucien Febvre'in, herhangi bir çekincesi olmaksızın böyle bir projeye destek vermesi demek, bütün dönemleri kapsayacak şekilde, tam da artık bütün Batı demokrasilerinde olduğu biçimiyle, tarihin bir disiplin olarak misyonunun gereğini bir şekilde yerine getiriyor olması demektir. Bir yıl sonra, aynı dergide, Avrupa direnişine ayrılmış bir sayı yayımlayarak bir adım daha atılır:

Almanya tarafından işgal edilmiş Avrupa ülkelerinin yaşadığı baskıya karşı Direniş üzerine gerçekten değerli bir şeyler yazmak için varsın henüz erken olsun; bazen nazikçe, bazen de kekremsi bir ifadeyle bunu başımıza mutlaka kakacaklar. Şimdiden bizi uyaranlara teşekkürler; ama bu bizim için hiçbir şey ifade etmeyecek. Tarihe “kesinkes” inanacak kadar saf olmadığımıza göre, bu Tarih'in, bu değişimler biliminin kendisi de sürekli değişime uğradığına göre, yani ilk baştakiler çok büyük, onu takip edenler giderek art arda daha net olacak şekilde, ancak ve ancak birbirini takip eden tahminlerle yürüyebildiğine göre... Öte yandan dürüst tarihçiler, insanların çoktan bilmeleri gereken şeyleri öğrenmeleri için geniş bir kitleyi ömür boyu bekletemez, onları karanlıkta bırakamaz, daha-

58 Lucien Febvre, “Avant-Propos”, *Cahiers d'Histoire de la Guerre*, sayı 1, Ocak 1949, s. 1-3.

sı bırakmaması gerekir. Yoksa bu onların intiharı olur... Böyle bir derin hissiyata sahip olduğumuza göre, “bekle ve gör” titizliğinden kurtulup, şu andan itibaren geçerli olmak üzere, bu defteri Avrupa’da Almanlar tarafından işgal edilen ülkelerdeki ve 1941’den sonra kendiliğinden doğmuş olan Direniş hareketleri üzerine hızlı bir gezintiye ayırmaya karar verdik.⁵⁹

Bu sefer, artık yalnızca felaketin sıcağı sıcağına bir tarihinin yazılması ve –her şeye karşın talep edilen– meşru bir toplumsal talebin karşılanmasının insani aciliyeti içinde değildir. Daha çok gerçekleşmiş olduğu haliyle şimdiki zamanın tarihine dair epistemolojik bir dayanağın ifade edilmesinin aciliyeti söz konusudur. Evet, bu tarih geçici olarak henüz sonuca ulaşmamış bir şey üzerine yazılmaktadır, ama bu tam da disiplinin özelliğidir, der bize Lucien Febvre; çünkü tarihinin tarihsel anlatısı her zaman geçici olacaktır; o sadece önermelerde bulunabilir ya da yalnızca zamanla teyit edilebilecek gerçekler ileri sürebilir. Demek ki olayı çok erken ele almak, geçerli bir itiraza hiçbir şekilde neden olamaz. Hatta tarihin bu biçimini göz ardı etmenin bizzat disiplin için bir “intihar” olacağını söylemeye vardır; çünkü –bu ifade üstü kapalı olarak geçer– eğer insanların taleplerine karşılık verenler tarihçiler olmazsa, kuşkusuz güvenilir olmayan kişilerin sahneye çıkacaklarını, hatta halihazırda bunların mevcut olduğunu söyler. Buna karşın, Henri Michel’in 1949’da dediği gibi, başlangıçta bu komitenin yaptığı işlerin büyük bir bölümü ilk elden kaynakları toplamak, “gelecek kuşak tarihçiler için bir dokümantasyon” oluşturmak olarak belirlenmiştir, ancak bu işi, bütün erken dönem tarih anlatılarında ortak olarak gözlenen özel çalışma koşullarında yapmaktadırlar: tanıklıkların *ad hoc* bir külliyyatının oluşturulması, toplanmış bazı görüşlerin güvenilirliği, tarihçiler cephesinde otosansür ve suskunluk.⁶⁰

59 Lucien Febvre, “Par manière de préface”, *Cahiers d'Histoire de la Guerre*, sayı 3, Şubat 1950, s. 1.

60 Bkz. Henri Michel, “Une enquête sur la Résistance par la Commission d'histoire de l'Occupation et de la Libération de la France”, *Cahiers d'Histoire de la Guerre*, sayı 2, Haziran 1949, s. 45-55.

Dolayısıyla bu ilk tarihyazım dalgası, resmî olsun olmasın, döneminin meselelerinin ve savaşın ilk toplumsal ve siyasal okumalarının etkisini derin bir şekilde içinde barındırır. Bu tarihyazım dalgası, öncelikle ve her şeyden önce savaştan çıkmış ülkelerin moral ve entelektüel anlamda ayağa kalkmalarına ve Nazi işgaliyle bir dönem yıkıma uğramış onurlarını geri kazanmalarına katkıda bulunabilecek bir ulusal anlatının oluşturulmasını amaçlamıştı; dolayısıyla bilimsel ölçekli bir tarihle örtüşmez görünen bir programdı. Bir yandan da, Nazizmin cina yetlerinin ve bu savaşın şiddetinin açığa çıkarılmasının mütahiş zorluğuyla baş etmek zorundaydı. Bu kurumların çoğu zaten Nazi suçlularının ve işbirlikçilerinin yargılanmaları konusunda doğrudan rol oynadılar. Buna mukabil, bütün meseleler aynı şekilde ele alınmadı. İşbirlikçilik, tabu olma da işgalciye karşı direniş ve muhalefetin bütün biçimlerinin araştırılmasında, hatta savaşın çeşitli fiziksel ve maddi bilançolarının oluşturulmasında en azından ikincil bir konu olarak kaldı. Bu tespit sadece önceki nesilleri kapsamaz. Çağdaş olanlar da, René Rémond'un, "öbür tarafla", yani Vichy ve işbirlikçilikle –1967'de– hiç ilgilenmemiş olmakla eleştirdiği Henri Michel'in İkinci Dünya Savaşı Tarih Komitesi'ne karşı formüle ettiği eleştiriye benzer şekilde bu tespiti yapmıştır. Bu da, döneme dair dengesiz bir bakışa yol açmıştır.⁶¹ Yahudi kırımını konusu da öncelikli hedefler arasında yer almamıştır. Daha doğru bir tespitle, ulusal bir kimliğe bürünmüş tarih oluşturmakla görevli resmî kurumlarla soykırım tarihini görev edinmiş olduklarını ilan eden ve özgün olarak Yahudi olan kurumlar arasında yürüyen bir nevi işbölümü de diyebiliriz buna. Burada, elbette bugünün gözüyle ve sözcükleriyle, ortak bir hedefe yönelen tarih ile "ceमात्सल" boyutta bir tarihin birbirine karşı çıkışı görülebilir. Bu nokta üzerinde yirmi yıldır tartışmalar sürüyor (birçoğuna ben de katıldım), ne var ki işler, dönemin aktörleri tarafından böyle algılanmıştı. Örnek olarak, Nihai Çözüm'ün ilk tarihçilerin-

61 René Rémond, "France: Work in Progress", "Historians on the Twentieth Century", *Journal of Contemporary History*, cilt 2, sayı 1, Ocak 1967, s. 43. Bkz. bir sonraki bölümdeki atf. Bu makalede yazar CHGM'yi bir yandan övüyor.

den olan ve Çağdaş Yahudi Dokümantasyon Merkezi'nde çalışan, ancak yeni kurulmuş olmasına rağmen çok gözde olan İkinci Dünya Savaşı Tarih Komitesi tarafından bir şekilde marginal görülen Léon Poliakov'u gösterebiliriz. Sadece Yahudilerin uğradığı zulüm üzerine çalışma yapmamış olmasını aklına getirmeksizin iki kurum arasında “çıkarların ve gayretlerin paralelliği ile beslenen sağlam dostluğun” altını çizer ve tamamen kendi zamanına angaje olmuş bir tarihyazım kurumuna, kendi özel durumuna ve CDJD'deki meslektaşlarına üstü kapalı imada bulunmayı da ihmal etmeden övgü düzer:

Yakın geçmişte Kleio umarsız ve ilgisiz bir ilham perisi sanılıyordu: Ondan Babil Kulesi'ni ve bir Etrüsk çağını ihtiras göstermeden, yargıda bulunmaksızın tekrar kurması bekleniyordu. Bize, tarihin bir bilim olduğunu söylüyorlardı; ağız dalaşının üzerinde konumlanması gerekir ve ne İyi, ne de Kötü onu hiç mi hiç ilgilendirmez. O halde, işte en saygın Fransız tarihçiler arasından seçilmiş insanlar kendilerinin içinde yer aldığı olayların yazarı oldular ve öylesine tutkulu, öylesine özverili parlatabilecekleri ancak iki şey var. Ne kadar yabancılaşsalar da ve mesleki dürüstlükleri nasıl olursa olsun, bu insanlara sağlam bir etik duruş eklenmiştir. Çünkü tarih sadece hakikat değildir. Aynı zamanda hakikat üzerinde bir etkidir. Komitenin öncülerinin çoğunun, son savaşın kimliklerinde silinmez şekilde en derinden iz bıraktığı kişilerden oluşması son derece memnun edicidir.⁶²

Bununla birlikte, bir adım geriye çekilip bakınca, bu resmî yapıların o döneme dair sorulması gereken ya da sorulabilecek bütün sorularla en azından hemen karşılaşmadığı apaçık ortadadır: Bu, bütün bir tarihyazımını kuran özelliktir. Buna rağmen bazı hassasiyetleri korumak zorunda kalmışlardır: Fran-

62 Léon Poliakov, “Une grande institution française: le Comité d'histoire de la 2e Guerre mondiale”, *La Revue du Centre de documentation juive contemporaine*, Nisan 1956, s. 19-22. Léon Poliakov, savaşın bitiminden altı yıl sonra Nürnberg Mahkemesi arşivlerinden hareket ederek soykırımın tarihi üzerine uluslararası ölçekte en başta gelen sentezlerden birini yayımladı: *Le Bréviaire de la haine*, Calmann-Lévy, Paris, 1951.

sa'da Vichy tarihi, Belçika'da kraliyet sorunu, Polonya'da antisemitizm... Bu savaşın sivri konularının listesi bir hayli uzun ve tarihçi nesillerin bütün hepsini ele aldıkları ve çözüme kavuşturdukları kesin değildir. Dış hassasiyetleri de aynı şekilde korumak zorunda kalmışlardır: Demir Perde'ye rağmen varolan, özellikle Müttefik Devletler'in işlediği bazı suçlar hakkında –kitlesel tecavüzler, sivil veya askerî katliamlar, Alman savaş esirlerine yapılan muamele, şehirlerin bombalanması, Doğu Avrupa Cermen topluluklarının sürülmesi– uzlaşılar ve hatta tabular oluşturulmasını talep eden uluslararası işbirliğinin gerekleri... Bu konular sıkı bir polemik ve ideolojik yük taşıyan konulardır. Ancak on yıllar sonra, özellikle Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra bilimsel olarak ele alınabilirerek, şiddetli siyasal tartışmalara neden olmuşlardır: Yani şimdiki zamanın tarihini yazmak, bütün tarihi ve hemen yazmak anlamına gelmez. Yine de bu durum, İkinci Dünya Savaşı'nın ortak değilse de en azından çoğulcu bir anlatısının sağlam temellerini atmasını engellememiştir. CHGM genel sekreteri Fransız tarihçi Henri Michel'in girişimiyle, Mayıs 1967'de bu enstitülerin çoğu İkinci Dünya Savaşı Tarihi Uluslararası Komitesi'nde birleşti. Başlangıçta on kadar üye yer aldı: Federal Almanya, Belçika, Bulgaristan, Danimarka, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İsrail, Hollanda, Romanya, Birleşik Krallık, SSCB, Yugoslavya. Daha sonra Tarih Bilimleri Uluslararası Komitesi'ne bağlanan bu yapı, savaş sırasında tarafsız kalmış ülkelerde (İsviçre, Vatikan) ya da Asya ülkelerinde (Çin, Japonya, Güney Kore) kurulmuş komiteleri kabul ederek kendini geliştirdi.⁶³ En başından itibaren, Bloch ya da Pirenne'in cesaretlendirmelerinden elli yıl sonra, “küresel tarih” tartışmalarından ve

63 Bkz. *Bulletin du Comité international d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale*'in ilk sayıları, önce yalnızca Fransızca, daha sonra hem Fransızca hem de İngilizce olarak CHGM'nin himayesi altında 1978'e kadar, sonrasında 2010'a kadar Fransızların genel sekreterliği altında (Henri Michel: 1967-1980, François Bédarida: 1980-1990, Henry Rousso; 1990-2000, Pieter Lagrou 2000-2010), IHTP himayesinde yayımlanıyor. 2010'dan beri bu görevi, 1967'de kurulan Belçika temelli merkezin (CREHSGM) halefi Brüksel'deki Centre d'études et de documentation Guerre et Sociétés contemporaines'den (Ceges/Soma) Chantal Kesteloot götürüyor.

ulusal paradigmanın terk edilmesi gereğinin cisimleşmesinden yaklaşık yarım yüzyıl önce, dünya savaşının bu tarihi gerçekten de dünya çapında bir boyuta ulaştı. Şunun da altını çizelim: 20. yüzyılın ikinci yarısında gelişmekte olan şimdiki zamanın tarihi, az çok herkes tarafından kabul edilmeden önce değişimlere uğramış olsa bile, ulusal boyuttan çıkmaktan başka bir seçeneğe sahip değildi.

İki savaş arasındaki bir başka farklılığa da dikkat çekmeğe değer, çünkü çağdaşlığın yeni bir biçiminin hesaba katılmasında temel bir rol oynamıştır. Müttefik Devletler'in ilan ettiği savaş hedeflerinden biri de savaş suçlarının cezalandırılması olduğu için, Naziler, faşistler ve işbirlikçilerinin işledikleri suçların boyutuna göğüs germe olgusunun kendisi de savaş döneminden itibaren temel bir unsur olarak işin içinde yer aldı. Bu özellik, tarihin ilk en büyük uluslararası mahkemelerini, Nürnberg ve Tokyo'yu doğurdu. Yani yalnız uluslarüstü bir hukukun doğması bakımından değil, tarihin yazılması bakımından da belirleyici anları yarattı. Nazi suçlarının ve daha hafif ölçüde Japon ordusunun işlediği suçların yargılama usulleri, mümkün mertebe çok sayıda güvenilir bilgi toplamaya yönelik saha araştırmalarının (belgeler, anlatılar, maddi ve insani izler, açık mahkemeler), hem ciddi miktarda arşivin, hem de sadece yargıçlarda, avukatlarda, kurbanlarda değil, dünyanın bütün gazetecilerinde, tarihçilerde, siyaset bilimcilerde, psikologlarda bulunan, neredeyse hemen ulaşılabilir tanıklıkların toplanmasını sağladı. Mahkeme salonlarında uygulanan bu yeni usul, istense de istenmese de, felaketin ilk anlatımlarını yarattı, yani olayın çelişkili tartışmalar altında ve bir anlam arayışındaki inandırıcı izlerine dayanan ilk tutarlı analizlere yol açtı. Nürnberg Mahkemeleri, kapsamı, sertliği, aleniyeti bakımından Nazizmin ve İkinci Dünya Savaşı'nın erken tarihyazımının biçimlenmesinde bir başlangıç noktası teşkil etti. Daha küçük ölçüde fakat aynı mantıkla, savaştan çıkmış bir Avrupa'nın bağrında, Nazilere ve işbirlikçilerine karşı açılmış davalar, kendisi de çok erken olan olayın ilk tarihyazımının ortaya çıkmasında ve ister kendini savunma amacıyla yapılmış olsun, ister iddiana-

me, toplanmış belgeler, siyasal veya askerî tarih analizi olsun, geniş bir dinleyici topluluğu önünde yapılan sayısız tanıklığın yayımlanması sayesinde benzer etkilere sahip oldu. Bu tarihin “gizemli” kılındığını düşünen inancın aksine, olaylar olgulardan hemen sonra incelenecek, belgelenecek, kabuğundan sıyrılacak, anlatılacaktı – elbette boşluklar, belirsizlikler, inkârlar, bazen de yalanlarla. Ama işte tam da bu erkencilik, bu ilk tarih anlatılarının normatif bir boyutu olduğunu akılda tutmak kaydıyla dikkate alınmayı hak ediyor: Burada en acil yapılması gereken, işlenen suçları yargılamadan önce “nitelemek” olduğu için, tarihsel analiz boyut olarak hukuki analizin arkasında, ancak ikinci sırada yer aldı. Başlangıçtan itibaren taşınan bu damga on yıllar boyunca, ta bugünlere kadar 20. yüzyılın büyük felaketlerinin tarihinin yazımını etkilemiştir ve şimdiki zamanın tarihinin, hukuk ve adaletle bir yandan sıkı bir bağ kurarken, diğer yandan da çatışmasını açıklar.⁶⁴

İdeolojik mobilizasyon ve demobilizasyon

İki savaş arasındaki bir başka fark, 1939’da entelektüellerin, bilim insanlarının, tarihçilerin ulusal birlik çerçevesi içinde, savaşın karşılıklı cephelerinin hedeflerini savunmak suretiyle kolektif biçimde mobilize olmamış olmalarıdır. Bu yeni savaşta, can alıcı nokta işin siyasal yönü olmuştur. Savaş sadece rakipleri karşı karşıya getirmemiş, etkisi sınırların ötesine taşan ideolojik sistemleri de karşı karşıya koymuştur. Bilim insanları ve birçok insan, her yerde Nazilerle işbirliği yapan partizanlar ile direnişçilerle ittifak halindeki partizanlar arasında, Hitler’le savaşmak üzere Stalin’le ittifak yapanlar ile antikomünizmin hükmü altındakiler arasında ikiye bölünmüştür. Fransa’da tarihçiler ya Direniş’e angaje olmuş ya da Vichy’ye sadakatle hizmet etmiştir, ancak bunları bir kurum adına değil, kendi adlarına yapmışlardır. Bununla beraber, istisnalar da vardır. 1945’ten sonra disiplin olarak çağdaş tarihin gelişimini anlamak bakı-

64 *La Hantise du passé. Entretien avec Philippe Petit* (Textuel, Paris, 1997) kitabında bu noktayı ele aldım.

mından en önemlileri, 1930-1940 yılları arasında ABD'nin misafir ettiği Alman entelektüellerinin sayısı ile da anlaşılabilir. Üzere, entelektüeller arasında kurulan sıkı bağın Soğuk Savaş boyunca sürdüğü Batı Alman ve Kuzey Amerika tarih yazımının gösterdiği istisnalardır.

Nazi Almanyası'nın bağrında, hukukçular veya fizikçilere benzer şekilde, tarih ve tarihçiler de rejimin meşrulaştırılması konusunda büyük bir rol oynadılar: Bu ideolojik desteğin boyutu, Nazi geçmişinin yorumlanması hakkında bitmeyen tartışmalara konu olduğu oranda, çatışma konusu olmaya devam etmektedir. Genel olarak, Federal Almanya'da 1945'ten sonra çağdaş tarihin güçlü bir şekilde gelişmesi, Nazizmden kalan yaraların hissedilir ağırlığının neredeyse aşikâr sonucu olmuştur.

Kırklı yılların sonunda ve ellili yıllarda, şimdiki zaman üzerine bilimsel çalışmalar, önceleri Alman Nazizm deneyiminin bir sonucu olarak algılandı. Tarihsel araştırmalar ve akademik alanlar gibi diğer başka alanlarda III. Reich bir sürekliliği kırmıştı. Tarihçiler arasında, nasyonel sosyalizmin hâkimiyetini araştırmak ve yorumlamak üzerine yapılmış bütün çalışmalarını desteklemek zorunda oldukları konusunda bir konsensüs belirmişti.⁶⁵

Bu bariz konsensüs, Nazi döneminde, aralarında en ünlülerinin de yer aldığı birçok tarihçinin kişisel konumuna göre az veya çok paylaşılan ve duruma göre, kabul edilen bir suçluluk duygusundan kaynaklanıyordu. Aynı zamanda bu konsensüs, dünyanın gözünde Nazizmin eleştirel bir bilançosunu çıkarmak, fakat özellikle ülkenin iki devlete bölünmesinin ardından yeni bir Alman kimliğinin temellerini tesis etmek gibi içeriden bir talebe de cevap vermek zorunda olan 1945 sonrası tarihçilik mesleğinin genel durumuna da dayanıyordu. Sembolik değilse bile dönemi temsil eden iki metnin ortaya çıkmasıyla, ikilem daha 1946'da somutlaştı. Bunlar, filozof Karl Jaspers'in *Die Schuldfrage*'si ("suçluluk sorunu") ve saygın muhafazakâr tarihçi

65 Norbert Frei, "The Federal Republic of Germany", Anthony Seldon (der.), *Contemporary History. Practice and Method*, Basic Blackwell, Oxford, 1988, s. 123.

Friedrich Meinecke'nin, Nazizm yüzünden birleşik ve egemen bir Almanya'nın yok olması üzerine üzüntüsünü belirttiği *Die deutsche Katastrophe*'si idi.⁶⁶ Bu gerilimler, tarihyazımı üretimi- ni ve geçmiş üzerine kamusal tartışmaları, en azından 1980'li yıllara kadar kalıcı bir şekilde belirlediler. Aynı anda, dünya öl- çeğinde, şimdiki zamanın yeni tarihyazımının büyük bölümü iki dünya savaşının, Nazizmin, faşizmin tarihi üzerinde kutup- laşıyorken, diğer büyük totaliter sistem, komünizm ve türevle- ri de iki kutuplu bir dünya bağlamında sistematik araştırmala- rın nesnesi haline gelmeye başladı. Almanya'nın çağdaş tarihi, o zamandan itibaren 20. yüzyılın genel tarihinin sembolik bir vakası haline geldi. Özellikle İngilizce konuşulan dünyada, ele alınan konu ne olursa olsun, şimdiki zaman tarihçilerinin hep- sinin zorunlu bir kilometre taşını teşkil etmeye başladı. (Doğu) Alman tarihyazımı, 19. yüzyılda olduğu gibi paradigmalarının özgünlüğünden çok, karşı karşıya kaldığı etik ve ahlâki sorun- ların keskinliğinin etkisiyle, 1945 sonrasının epistemolojik dü- şünce dünyasında önemli bir yer edindi. Karşı karşıya kalınan bu sorunlar yeni olmasa da –ulusal tarihin yorumlanışı hakkın- daki ayrılıklar gibi–, daha önce görülmemiş öyle bir güç kazan- dılar ki, yankıları, ülke sınırlarının çok ötesine taşıdı. Fritz Fis- cher'in 1961'de, Büyük Savaş'ın patlak vermesinde Almanların sorumluluğu üzerine açtığı tartışmadan, 1986-1987 yılların- da, 1933-1945 arası dönemin genel Almanya tarihindeki “ye- ri” üzerine yapılan tartışmalara (*Historikerstreit*) kadar en bili- nenleri sıralayabiliriz. Buna karşın, birçok tartışma da gün yü- züne çıkamamış ve bu bağlamda “çağdaş tarihin keşfi”nden da- hi bahsedilebilmiştir:

Tarihçilerin çoğunun çağdaş tarihin kurumlaşmasını, yeni bir şeye varacak olan alışıl gelmiş bir pratiğin çıkış noktası olarak görmesi bakımından bu gerçekten bir buluş oldu. Örneğin, kı- sa süre sonra Federal Almanya Cumhuriyeti'nin en seçkin ta-

66 Karl Jaspers, *La Culpabilité allemande*, Éditions de Minuit, Paris, 1948 [Suçlu- luk Sorunu, Almanya'nın Siyasal Sorumluluğu üzerine, çev. Emre Zeybekoğlu, İthaki Yayınları, İstanbul, 2015] ve Friedrich Meinecke, *Die deutsche Katas- trophe. Betrachtungen und Erinnerungen*, Brockhaus, Wiesbaden, 1946.

rihçilerinden biri olacak olan Martin Broszat, bu alt disiplinin yeniliğine işaret etti: “Çağdaş tarih terimi, çağdaş tarih üzerine araştırma ve eğitim pratiği, Almanya’da ancak 1945’ten sonra yerleşti.”⁶⁷

Gerçekte, *Zeitgeschichte* teriminin kullanılmaya başlanması, daha önce görmüştük, 18. yüzyıla uzanır⁶⁸ ve burada izini sürmeye çalıştığım şey, çağdaş tarihin uzun şeceresinin göz ardı edilmesinde olduğu gibi, o dönemde şecerenin bilinçli olarak göz ardı edilmesinin söz konusu olmasıdır. Bununla birlikte, terim, savaş sonrasında çok özel bir anlam kazanmıştır. Kavram ihraç edilirken bu anlam üzerinde gereken titizlik gösterilmemiş ve özellikle Fransa’da, otuz yıl sonra tamamen başka bir bağlamda kullanılmaya başlamıştır. Kavramın tarihi, en azından başlarda, az çok doğrudan Nazizm tarihçilerinin çoğunluğunu biçimlendirmiş olan merkezin –*Institut für Zeitgeschichte* (IfZ)– tarihiyle birbirine karışır. Sadece nasyonal sosyalizmin tarihini incelemek üzere bir kurum oluşturulması projesi bağlamında, anlaşma imzalanmasının hemen ertesinde Münih’in Amerikan idaresindeki bölgesinde, bir *Institut zur Erforschung der nationalsozialistischen Politik* [Nasyonal-Sosyalist Siyaseti Araştırma Enstitüsü] kurulur. Bu enstitü, iki egemen devletin ortaya çıktığı dönemde, yani 1949’da *Deutsches Institut für die Geschichte der nationalsozialistischen Zeit*’a [Nasyonal-Sosyalist Dönem Tarihi Alman Enstitüsü] dönüşür. 1952’de özerk özel bir hukuk kurumuna evrilerek akademik sistemin dışında ve önce federal hükümet ve o tarihten itibaren onu vesayeti altına alan Özgür Bavyera Eyaleti tarafından ve sonra 1961 itibariyle diğer eyaletlerce de finanse edilerek, kalıcı unvanına kavuşur. “O tarihten

67 Sebastian Conrad, *The Quest for the Lost Nation. Writing History in Germany and Japan in the American Century*, University of California Press, Berkeley, 2010 [ilk basımı: Göttingen, 1999], s. 125. 1980’li yıllarda “Institut für Zeitgeschichte” müdürlüğü yapmış ve “işlevselcilik” diye anılan ekolün kurucularından biri olan Martin Broszat tarafından yapılan atıf, “Aufgaben und Probleme zeitgeschichtlichen Unterrichts. Am Beispiel der nationalsozialistischen Zeit”, *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, cilt 8, 1957, s. 529-550’dan alıntılanmıştır.

68 Eberhard Jäckel, *Umgang mit der Vergangenheit. Beiträge zur Geschichte*.

itibaren, kurumun toplum içinde siyasal eğitim çalışması öngören –Müttefik Devletler tarafından hayata geçirilen Nazizimden arındırma kapsamında– çeşitli etkinlikleri ‘sıkı bilimsel ilkeler’ ile dikte edilmişti.”⁶⁹ Bu tarihten sonra, Nazi döneminin tarihi üzerinde hâkim bir pozisyonu tekeline alarak ve Demokratik Almanya Cumhuriyeti’nde kaldıkları için Nazi belgelerinin büyük çoğunluğuna 1989’a kadar erişilmesinin çok zor olmasından da istifade ederek, IfZ bir referans kurumuna dönüştü.

IfZ’nin durumu başlarda, aynı dönemde Avrupa’da savaşın tarihini yazmak üzere kurulmuş olan diğer kurumlarınkine benzer. Zaten, İkinci Dünya Savaşı Uluslararası Tarih Komitesi 1967’de kurulduktan sonra, Federal Almanya’yı temsil etmesi için de IfZ’ye başvurulmuştur. Bu görevi tarihçi Helmut Krausnick üstlendi.⁷⁰ IfZ de, Fransız CHGM gibi, ya da Hollandalı RIOD gibi, ulusal akademik sistemin dışında özel fonlarla besleniyordu ve neredeyse emsalsiz bir konu üzerinde yürüttüğü çalışmayla görevliydi: 1933-1945 döneminin tarihi. Diğerleri gibi o da, özellikle de hukuk alanında itirazsız bir uzmanlık alanı oluşturunuyordu: Bu yapısı sayesinde, 1958’de Ludwigsburg Özel Savcılığı’nın kurulmasıyla Federal Almanya tarafından başlatılan Nazi savaş suçlarına yönelik soruşturmalar kapsamında yıllık altı yüz kadar rapor yayımladı.⁷¹ Kuşkusuz o olmasaydı Nazizm tarihyazımı bu kadar gelişemeyecekti. Bununla birlikte, bu benzersiz konum, neredeyse “sınır ötesi” duruş, Avrupalı eşdeğerleriyle aynı anlamı ifade etmiyordu: Ya “kurban” ülkelerde Nazizmin tarihini yapmak ya da bu tarihi içeriden yapmaktan başka çaresi olmayanlar gibi, kendilerini öncelikli olarak böyle hissedenlerin ülkelerinde Nazizmin tarihini

69 Bkz. IfZ’in internet sitesi: <http://www.ifzmuenchen.de/geschichte.html?&L=2>. Erişim: Aralık 2011. Bu itibarlı kurumun tarihi için bkz. Horst Möller ve Ugo Wengst (ed.), *50 Jahre Institut für Zeitgeschichte. Eine Bilanz*, Oldenbourg Verlag, Münih, 1999.

70 *Bulletin du Comité international d’histoire de la Deuxième Guerre mondiale*, sayı 1, Şubat 1968, s. 3.

71 Nicolas Le Moigne tarafından, “L’histoire du temps présent à l’allemande: l’Institut für Zeitgeschichte de Munich”, *Bulletin de la Mission historique française en Allemagne*, sayı 40, 2004, s. 186-192’de verilen rakam.

yapmak. Çağdaşlık hep aynı dokuya sahip değildir: Ele alınan tarihsel dönem tamamen aynı olsa da, ne ilgi alanı ne de tarihçilerin hesaba katması gereken deneyimler karşılaştırılabilir. Tarihçi Sebastian Conrad işi daha da öteye götürür. Onun gözünde bu kurumsal tekillik, Nazi döneminin ayrıcalıklı bir muameleye tabi olmasına neden olmuş ve dolayısıyla bu tarihi çok erken bir tarihte mümkün kılmış, bilinçli ya da bilinçsizce bir “bağışıklık stratejisi” niteliğine de bürünmüştür:

Nasyonal sosyalizmin ayrıcalıklı olarak ele alınışına yapılan çağrı yine de bir bağışıklık stratejisine pekala bürünebilirdi. Özel bir enstitü kurulması talebi, yani tasarlanması gereken özgün yöntemlerle incelenmesi gereken III. Reich tarihinin idari olarak ayrıcalıklı konumu, nasyonal sosyalizmi Alman tarihinin sürekliliğinden koparmanın bir biçimi olarak da anlaşılabilir. Dahası, özgün araştırma enstitülerine çağrı yapılması nasyonal sosyalizmin Alman tarihi ve geleneklerinin bilgisi temelinde ele alınamayabileceği sonucunu doğuruyor, sadece *nevi şahsına* münhasır bir fenomen olarak algılanmasına yol açıyordu.⁷²

Hipotez, paradoksal olduğu kadar çekicidir de. İlk bakışta iki tutum arasında mekanik bir bağ olmadığı itirazında bulunulabilir: Nazizmin tarihinin uzman bir kurumda yorumlanması, içeriden ya da dışarıdan, sorulmayı hak etmiş soruların önemli bir bölümünü zaman içinde ortaya çıkarmaya yardım etmiştir. Daha sonra, savaş konusunda çalışan bütün Avrupa enstitülerinin, ayrıcalıklı bir muameleden aynı şekilde yararlandığını ve onların da savaş dönemini kendi ulusal ve Avrupa tarihlerinin geri kalanından soyutlama eğilimi gösterdiklerini fark edebiliriz. Elbette, örneğin Fransız CHGM ve bu kurumun Vichy Rejimi’ni yüzeysel ele alışında olduğu gibi, sadece Nazi işgali koşullarını ayrıcalıklı kılmak için ülke içindeki işbirlikçiliği ve bu işbirlikçiliğin ülke tarihinde salmış olduğu kökleri göz ardı ederek benzer bir bağışıklık stratejisi benimsemek suretiyle bunu yapabilmişlerdir. Elbette, bazen öncelikle dire-

72 Sebastian Conrad, *The Quest for the Lost Nation*, a.g.e., s. 124-125.

niş ve mağduriyet biçimleri üzerine yoğunlaşarak, ulusal onuru koruma gayretiyle bir tarih üretmeye heves etmişlerdir. Bununla beraber, bu aşağı yukarı bilinçli tercihler, bu yerlerin kurumsal özgünlüğünden çok bütün bir neslin, söz konusu savaşın daha önce benzeri görülmemiş ve gerçekten de *nevi şahsına münhasır* bir fenomen olarak incelenmesi gerektiği hissiyatından kaynaklanır. Son olarak, olayın istisnai bir olgu olarak algılanmasının bu biçimi, zaman içinde doğrulanmıştır ve Sebastian Conrad'ın savaş sonrasının yakıcılığı konusunda önerdiğine zıt ahlâki ve siyasal önermelerle güçlenmiştir. Holokost tarihyazımı 1980-1990 arasında muazzam bir hızla gelişirken, bu defa olayın radikal tekilliği adına, bütünsel bir tarih bakışından Yahudi soykırımını yalıtma riskini göze alarak, konunun yine tekil yöntemlerle ve özel amaçlarla, konunun uzmanlığına sahip yerlerde ele alınması savunulmuştur.

Her şeye rağmen Sebastian Conrad'ın hipotezi, *Zeitgeschichte*'nin büyük ölçüde elle tutulur bilimsel unsurlara dayanmak adına benzersizliğin ne boyutta olduğunu göstermesi bakımından övgüyü hak ediyor. Münih Enstitüsü'nün ilk müdürü Hans Rothfels'in onun için yaptığı klasikleşmiş tanımın da gösterdiği gibi, bağlamda çok özel siyasal ve kültürel sonuçlar doğurmadan geri kalmamıştır:

Zeitgeschichte kavramı [...] 1917-1918 yıllarına doğru evrensel tarihin yeni bir çağının şekillenmeye başladığı fikri üzerine oturur. Kökleri, ağır emperyalist siyaset eğilimlerine ve ele alınışı [...] mekanik-kronolojik bir sınırlama tercihiyle dışlanmaması gereken sanayi toplumuna kadar uzanır. Her şeye rağmen, patlaması ne kadar devrimci ve insanların güvenliği üzerinde yarattığı şok ne kadar kuvvetli olursa olsun, Birinci Dünya Savaşı'nın dünya çapında yayılıma ulaşan bir ulus-devletler çatışmasından başka bir şey olmadığını söylemekte çok haklıyız. Ancak ABD'nin savaşa girmesi ve Rus Devrimi'nin patlamasından, bu iki olaydan sonradır ki olay gerçekten evrensel boyut kazandı ve halklar ve devletler arasındaki çatışma, aynı zamanda derin toplumsal çelişkilerle yarılmış bir çatışma ha-

line dönüştü. Aslında, Washington ve Moskova'nın birbirinin antitezi olması durumu daha 1918'lerin bir gerçeği idi. Geçen on yıllar boyunca demokrasi, faşizm ve komünizm, bir nevi "üçgensel" bir ilişki kurarak, değişken bir ihtilaflar ve ittifaklar oyunu içinde, ta 1945'te iki kutupluluk tekrardan tesis olana kadar bir arada var oldular.⁷³

Çok genç yaşta Protestanlığa geçmiş, muhafazakâr tarihçi Hans Rothfels, her şeye karşın 1939'da Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmek zorunda kalmıştı, çünkü Yahudi bir ailede dünyaya gelmişti. 1950'li yılların başında Almanya'ya hocalık yapmak üzere gelince, Nazizmin etkisine maruz kalmış bir mesleği savunmaktan hiç vazgeçmedi.⁷⁴ Uluslararası bilimsel çevrelerde çağdaş tarihin yer edinmesinde temel bir rol oynadı; ancak özellikle yakın zamanlarda, 1945 sonrasının şimdiki zamanının tarihini gizli bir meşrulaştırma çalışması olarak görenler tarafından eleştiriye de maruz kaldı.⁷⁵ Gerçekten de, Rothfels'in şimdiki zamana atfettiği tanım, tarihçinin ilgili olaylara zamansal ya da kültürel yakınlığına dair bir düşünceye değil çağdaş dönemi keyfi olarak ABD'nin savaşa girişi ve Bolşevik Devrimi'yle başlatarak Büyük Savaş'ın özgün tekilliğini bir anda yok edecek şekilde, tarihsel zamanın öznel biçimde bölümlenmesine dayanıyordu. O halde çağdaş dünya, burada bir devrim dinamiğinin ortaya çıkmasıyla, bir küreselleşme

73 Hans Rothfels, "Zeitgeschichte als Aufgabe", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 1, 1953, s. 1-8, atf s. 6-7. IfZ sitesi: http://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/1953_1_1_rothfels.pdf.

74 Johannes Hürter ve Hans Woller, *Hans Rothfels und die deutsche Zeitgeschichte*, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, Münih, 2005. Ayrıca bkz. Andreas Wirsching, "Epoche der Mitlebenden - Kritik der Epoche", *Zeithistorische Forschungen/Studies in Contemporary History*, sayı 8, Mayıs 2011, <http://www.zeithistorische-forschungen.de/16126041-Wirsching-1-2011>.

75 Özellikle bkz. kendisine yönelik suçlamalara ilişkin şiddetli bir tartışma yaratmış olan Nicolas Berg, *Der Holocaust und die westdeutschen Historiker*. Ayrıca bkz. meseleye ilk el atarlardan Peter Schöttler (der.), *Geschichtsschreibung als Legitimationswissenschaft 1918-1945*, Suhrkamp, Frankfurt, 1997; Jean Solchany, *Comprendre le nazisme dans l'Allemagne des années zéro (1945-1949)*, Presses universitaires de France, Paris, 1997; Édouard Husson, *Comprendre Hitler et la Shoah. Les historiens dans la République fédérale d'Allemagne et l'identité allemande depuis 1949*, Presses universitaires de France, Paris, 2000.

biçimiyle, bir kitle toplumunun doğuşuyla, hatta ulusal çerçevenin dışına taşan sistemlerarası –demokrasi, faşizm ve komünizm– sürtüşmeyle tanımlanıyordu. 20. yüzyılın bu okumasının yorumu açık olduğu kuşkusuz. Bu yorum bir şekilde iki dünya savaşının başlamasında veya Nazizmin ortaya çıkışında Almanya’nın sorumluluklarını hafifletmek anlamına geldiğine göre, başka görüşlerin hükmü altında görünüyor. Zaten ona yöneltilmiş olan eleştiri de budur.

1917-1945 döneminin tekilliği bir kere teslim edildikten sonra, yapılması gereken, sonraki dönemin, savaş sonrasının ve Soğuk Savaş’ın, hatta Nazizmin uzun erimli tahribatının incelenmesi oldu. Yani şaşırtıcı ancak bu bakışla uyum içinde, Alman şimdiki zaman tarihçilerinden bazı simalar, kavramın 1945’ten *sonra* artık geçerliliğini yitirdiği ve “şimdiki zaman” kavramının Nazizmden doğmuş, Nazizmin önce gelişip sonra yıkıldığını görmüş bir zaman olduğu, sonranın zamanına dair bir kavram olmadığı gibi yapısal anlamda yakın tarih de olmadığı görüşündeydiler. Buradan 1970’li yıllarda yeni bir tarihsel dönemlendirme ortaya çıktı: “*Neure Zeitgeschichte*” ya da “en yakın geçmişin şimdiki zamanının tarihi” – çağdaşlığı yine ve her zaman bir zamansal yakınlık sorununa indirgeyen “çok çağdaşın tarihi” kadar belirsiz bir kavram... “Çağdaş tarih”, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra algılandığı şekliyle artık sadece herkesin kendi geçmişiyle yüzleşmesi anlamına gelmiyor, aynı zamanda tarihin özel bir dönemiyle (ilk sırada Alman tarihi olmak üzere) ilgilenmeyi de gerektiriyordu.⁷⁶ Her şeye rağmen, bu derece benzersiz ve sadece Nazi dönemine indirgenemeyeceği çok aşık olan bu tarihin, yirmi-otuz yıl sonra, savaş tarihini yazmakla görevlendirilmiş Avrupa’nın birçok enstitüsünün neredeyse hepsinde olduğu gibi Münih’te de, olayın uzun erimli izlerinin tarihine ve başlangıçtaki felaketten kısmen bağımsız bir yol izlemeye başlayan çağdaş tarih pratiğine vardığını gene de belirtelim. Başlangıçtaki felaket her ne kadar 20. yüzyılın ikinci yarısını anlamak için temel bir paradigma olarak kalmış olsa da, meselenin bu tarafı kayda geçirilmelidir. Bu

76 Sebastian Conrad, *The Quest for the Lost Nation*, s. 127.

tarihyazımı ne kadar yetersiz ve muğlak olursa olsun, başından beri ne kadar narsisistçe içine kapansa da, tam da bu kitabın farkındalık yaratmaya çalıştığı şimdiki zamanın tarihinin yazımını kalıcı olarak biçimlendirmiş olan baş döndürücü miktarda etik ve teorik problemi açığa çıkarmıştır: Tarih ve hafızanın diyalektiği; “tarihselleştirme” (*Historisierung*) sorunu ya da Nazizm gibi bir fenomene eğilirken ahlâka nasıl bir yer vermek lazımdır; kurbanların ve ceza ya da karar süreçleriyle ilgilenenlerin görüş açılarına ayrıcalık tanıyan bir tarihte nasıl bir tercih yapmalı; her çağdaş tarihin pratiğinde kendiliğinden önem taşıyan ama kitle kıyımı suçlarını anlamak söz konusu olduğunda benzersizliğiyle bir empati içeren duruş ile mesafeli bir duruşun birbirine karşıtlığı; tarihin hukuksal bir yazımının ortaya çıkmasıyla gündeme gelen sorunlar; tek başına 20. yüzyılın felaket boyutu üzerinde bazen aşırı ölçüye varan kutuplaşma...

Tarihyazımının bu dönemecinin önemi, tamamen kendi kararsızlığında, üzerinde çalışacağı temel nesnesinin ne olacağının belirlenme biçimi üzerinde bir konsensüs olmayışında, derin ideolojik muğlaklıklarında, eski tarihselci gelenekten tarihi başka şekilde düşünme yükümlüğüne doğru geçişte yatar. Bu tarihyazımı, şimdiki zamanı artık ulusal gurur kaynağı olan pozitif bir tarihin sürekliliği içine yerleştirme ihtiyacını değil, aşağılanmaya, kayba ve suçluluğa varmış bir yakın geçmiş yazmayı dikkate almak zorundadır. Tarihi yazmak artık sadece bir kavrama ve fikir yürütme egzersizi değildir; bir yüzleşme, şimdiki zamanda halen varlığını sürdüren bir geçmişle mücadeledir; ki bu da on yıllar boyunca dersler çıkarma gerekliliğini ortaya koymaktan çok, sorunlara neden olacaktır. Böylece, 1950’li ve 1960’lı yıllardan beri Almanların kendi tarihleriyle ilişkilerinin içine işlemiş olan ve farklı türevleriyle beraber –“hafıza ödevi” gibi– 1980’ler ve 1990’larda Avrupa’nın neredeyse her yanında toplumun dokularına kadar yayılan zorunlu bir “geçmişle başa çıkma” gibi (*Vergangenheitsbewältigung*) hem merkezî, hem de muğlak kavram ortaya çıkmıştır.⁷⁷ Böy-

77 Bkz. kariyerine IfZ’de 1980’li yıllarda Martin Broszat yönetiminde başlamış ve hafıza tarihine çok erken yönelmiş olan tarihçi Norbert Frei’n referans kita-

lesine bir başa çıkma gereksinimi duyuluyorsa, bu tamamen böyle bir tarihin hiçbir şekilde denetlenemiyor olmasındandır.

Savaş sırasında ve sonrasında tarih ve tarihçilerin durumu bakımından Amerika Birleşik Devletleri de bir başka benzersiz örnek oluşturur. Savaşta kitlesel bir angajmanı meşru gösterme gereği, 1917'den de fazla bir şekilde Hollywood stüdyolarından, büyük üniversitelere kadar toplumun bütün alanlarını harekete geçirmiştir. En tutucu çevrelerin faşizme zemin hazırlayan teoriler olarak karşı çıktığı rölativizm ve sübjektivizmin “mayınlamış olduğunu” iddia ettiği Batı kültürünün değerlerini, diğer uzmanlık dalları gibi tarihçiler de savunmak durumunda kalmıştır. Bu pek hafife alınabilir bir olgu değildir, zira 1950-1960'lı yıllardan, daha Soğuk Savaş'ın başından itibaren ideolojik olduğu kadar vatansever karakterdeki bu seferberlik ikili bir sonuca yol açacak şekilde ortaya çıkmıştır. Bir taraftan “nesnel tarihsel hakikat” kavramı sayesinde bir geri dönüş görülür. Bu, tarihçilerin mezarları tekrar açması demektir ve Nazizme ve daha sonra da komünizme karşı ellerine esaslı bir silah verir: George Orwell, 1944 Şubatı'nda, “Totalitarizme ilişkin gerçekten dehşet verici olan şey, uyguladığı ‘vahşet’ değil, esas nesnel hakikat kavramına saldırmasıdır: geçmişi de, geleceği de denetimine alacağı iddiasında olmasıdır” diye yazmıştır.⁷⁸ Öte yandan, savaş, savaş sonrası ve daha sonra Soğuk Savaş, şimdiki zamanın tarihinin önemli bir gelişmesine yol açar, ancak bu defa, 19. yüzyılda nesenelliğe gösterilen saygı, şimdiki zaman üzerine yapılan çalışmada bir engel olarak olarak karşımıza çıkmayacaktır. Tersine, çağdaş olan, esasında, zorunlu bir nesnellik adına, hem üniversitelerde hem federal bazı kurumlarda temel araştırma nesnesine dönüşür. Örneğin Office

bi: *Vergangenheitspolitik. Die Anfänge der Bundesrepublik und die NSVergangenheit*, C. H. Beck, Münih, 1997. Ayrıca bkz. Pierre-Yves Gaudard, *Le Fardeau de la mémoire. Le deuil collectif allemand après le nationalsocialisme*, Plon, Paris, 1997. Alınan tarihi ve hafızasına dair daha geniş perspektif edinmek için bkz. Étienne François ve Hagen Schulze (ed.), *Mémoires allemandes*, Gallimard, Paris, 2007 [2001 yılında çıkmış olan Almanca baskının 3. cildinden özet].

78 George Orwell, *Tribune*, 4 Şubat 1944, akt. Peter Novick, *That Noble Dream*, s. 290.

of Strategic Services (OSS), Amerika'nın 1942'de kurulan yeni ve ilk büyük istihbarat servisi, aralarında 1942'de Nazi polikrasisinin ilk derin analizlerinden biri olan *Behemoth*'u yayımlayan Franz Neumann gibi ya da hatta Herbert Marcuse gibi Frankfurt Okulu'nun tanınmış isimlerinin de yer aldığı çok sayıda antifaşist entelektüeli istihdam etmiştir.⁷⁹ İç propagandayı yürütmek için 1942'de kurulmuş olan Office of War Information (OWI) da, özellikle esir düşmüş askerlerin kişisel notlarına dayanarak Japon kültürüyle ilgili yaptığı çalışmaları 1946'da yayımlanan temel bir eserde, *Kılıç ve Krizantem*'de toplamış olan antropolog Ruth Benedict'in de aralarında olduğu birçok üniversite hocasının işlerinden faydalanmıştır. Aynı şekilde, 1943 Ağustosunda, Genelkurmay İstihbarat Dairesi'nin içinde, askerî okullarda her zamanki basit didaktik geleneksel uygulamadan farklı olarak, Amerikan ordusunda gerçek bir "tarih" işlevini yerine getirme amacını görev edinerek kurulmuş olan Savaş Departmanı da belirtilebilir. Bu bölüm, bu amaçla yaklaşık üç yüz tarihçiyi yeni bir kavram çerçevesinde görevlendirerek sahaya sürmüştür: "askerî hareketler tarihi" (*Military History Operations*). Amaç, savaşan askerlerin tanık oldukları şeyleri sıcaklığına toplayıp, bir taraftan bir çeşit "deneyimin kaydı"nı sağlamak, bir taraftan da bu şekilde toplanan anlatıları, özellikle arkadaşlarından izole edilmiş yaralıların anlatılarını yayarak görevli birimlerin iç bağlılığını korumaktır. Bu servisin sorumlusu, eski gazeteci Samuel L. A. Marshall tarafından hayata geçirilen yöntemin orijinallliği, bir birimi muharebede takip etmek ve çatışmanın hemen sonrasındaki saatler içerisinde muharebeye katılanlarla mülakat yapmasında yatar ve büyük bir ses getirecek olan iki inovasyon içerir: "İlki, olguların aynı zamanda hem güvenilirliğinin hem de yerindeliğinin garanti altına alınması ve bir yandan da anlatının belli bir canlılığını korumak için mülakatın gruplar halinde olay yerlerinde yapılması; ikincisi, işlemin bütünlüğü içinde ele alınıp okuyucu-

79 OSS üzerinde Franz Neumann'ın oynadığı rol için bkz. Michael Salter, *Nazi war crimes, US intelligence and selective prosecution at Nuremberg: controversies regarding the role of the Office of Strategic Services*, Routledge, New York, 2007.

nun bilgi edinmesini sağlayacak farklı taktik durumların analizini anlatıyla harmanlamak.”⁸⁰ İkinci Dünya Savaşı’nda savaşmış binlerce askerin tanıklığı bu şekilde toplandı ve ABD’de şimdiki zamanın tarihinin çok etkin bir dalının ortaya çıkmasına yol açtı: şimdiki zamana demir atmış iki büyük tarihyazımsal kavşakta buluşan savaşın sözlü tarihi; sözlü tarih ve askerî tarih.⁸¹ Aslında sözlü arşivlerin ilk büyük kaynağı savaş sonrasında oluşturuldu. Özellikle de Columbia Üniversitesi’nde, 1948-1949 arasında, tarihçi Alan Nevins tarafından kurulan Oral History Research Office buna örnektir. Bu ofis, 1930’larda New Deal kadrolarında, hatta Chicago Okulu’nun şehir sosyolojisinin yürüttüğü öncü çalışmalarda sürdürülen toplumsal tarih araştırmalarıyla başlatılmış olan bir geleneğe tekrar başvuruyordu.⁸² Böylelikle iki büyük olay Amerika Birleşik Devletleri tarihinde en azından bir nesle, daha sonra adlandırdıkları şekilde “Greatest Generation” a damgasını vurdu. Daha önce görülmemiş bir felaket olarak yaşanan ekonomik ve toplumsal felaket olarak Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşı, aktörlerinin doğrudan yaşadıklarının, tarihsel analizlerin bir yandan temel kaynağını ve öte yandan ana nesnesini oluşturmak durumunda kalarak, 1918 sonrasında ortaya çıkan çağdaşlık kavramına yeni bir boyut kazandıracağı düşüncesini derinlemesine barındıran yakın geçmişin tarihyazımının doğmasına uygun

80 Gilles Krugler, “Historians in Combat. L’armée américaine et le concept de Military History Operations”, *Revue historique des armées*, sayı 257, 2009, “De l’histoire bataille à l’histoire totale” dosyası içinde, s. 59-75. Buna yakın bir konu için bkz. Noble Frankland, *History at War. The campaigns of an historian*, Giles de la Mare, Londra, 1998: Sonradan Imperial War Museum’un 1960’dan 1982’ye kadar müdürlüğünü yapmış olan eski bir Royal Air Force pilotu.

81 Bu türün, eğer ilki değilse en bilinen çalışması Studs Terkel’in kitabıdır: “*The Good War*”. *An Oral History of World War Two*, Pantheon Books, New York, 1984.

82 Sözlü tarih konusunda bkz. Philippe Joutard, *Ces voix qui nous viennent du passé*, Hachette, Paris, 1983; Michel Trebitsch, “Du mythe à l’historiographie”, Danièle Voldman (ed.), *La bouche de la vérité? La recherche historique et les sources orales*, *Les Cahiers de l’IHTP*, sayı 21, Kasım 1992, s. 13-32, <http://www.ihtp.cnrs.fr/spip.php?3Farticle211.html>; Florence Descamps, *L’Historien, l’archiviste et le magnétophone. De la construction de la source orale à son exploitation*, Comité pour l’histoire économique et financière de la France, Paris, 2001.

ortam yarattı. Yani zannedilenin aksine, sözlü tarihin gelişimi, 1960-1970 yıllarından ve Tarih'in suskunlarına ve anonim seslerine sözü bırakmak isteyen büyük itiraz hareketlerinden bir hayli önce başlamıştı. Şimdiki zamanın bir tarihyazımı kategorisi olarak kökleştirilmesine doğrudan bağlı olan bu yaklaşım şekli, başlangıçta Pasifik'te ve daha sonra Kore Savaşı'nda savaşan askerlerle olduğu kadar, işçilerle, kadınlarla ya da mültecilerle ilgilenmeden önce ekonomi ya da siyaset elitiyle de ilgilendi: Görevlilerinin arşiv ve tanıklıklarını toplayarak 1955'te ilk başkanlık kütüphanesinin, "Presidential Libraries Act" uyarınca açılışını yapan Roosevelt'ti. Demek ki sözlü tarih, genel anlamda şimdiki zamanın tarihi gibi, kendini otuz yıl sonra alternatif ve muhalif tarihyazımı şeklinde yapılandırmadan önce, 20. yüzyılın ilk yarısının tarihsel büyük afetlerinin yarattığı olay-ertesiyile ve o olay-ertesinin içinde ilk adımlarını atmıştı.

Bu bağlamın sunduğu olanaklarla, uluslararası ilişkiler üzerine, tam aynı zamanda ağırlığını hissettirmeye başlayan kavram olarak totalitarizmin incelenmesi ve hatta savaş öncesi bakır olup sonra müthiş bir büyüme gösterecek SSCB tarihi ve Sovyet sisteminin üzerine çalışmaya girişmiş tarihçiler ve siyaset bilimcilerin incelemeleriyle, Soğuk Savaş süresince çağdaş dair bir tarihyazımının gösterdiği gelişme güçlenmeye başladı.⁸³ Vakıflar veya komünizmle mücadelenin harekete geçirdiği yapılar tarafından finanse edilen, motivasyonunu günün koşullarından alan bu yatırım, ABD'de şimdiki zamanın tarihinin gelişiminin uygulanabilirliği ya da meşruiyeti üzerine Avrupa'dakilere benzer bir tartışmaya yol açmamasını da açıklar. Tarihi yapmanın bu biçimi neredeyse bir anda kendiliğinden ortaya çıkmış ve o zamandan itibaren Alman, Fransız, İtalyan tarihçileri 1970-1980'lerde heyecana sevk etmiş olanlarla karşılaştırılabilecek epistemolojik tartışmalara da yol açmamış gibi durur. Bu tartışmalar, post-komünist dönem Avrupası'nda

83 Peter Novick, *That Noble Dream*, s. 310. Ayrıca bkz. Nicolas Werth, "Totalitarisme ou révisionnisme: l'histoire soviétique, une histoire en chantier", Enzo Traverso (der.), *Le Totalitarisme. Le XXe siècle en débat*, Éditions du Seuil, Paris, 2001, s. 878-896.

ya da 1990-2000 yıllarında Latin Amerika demokrasilerinde tekrar canlandı. Tarihçilerin siyasal bağlama bağımlılığı üzerine konuşurken, durumun, çağdaş tarihin komünist rejimlerin hizmetinde bir araca dönüştüğü Demir Perde ötesinde daha beter olduğunu ilave edelim. Çağdaş tarih, sistemin savunulması ve ısmarlama bir tarih üretimi için özellikle seferber edildi. Buna, 1939 Alman-Sovyet Paktı'nın gizli protokollerinin varlığını reddeden ya da hatta 1940 Katyn Katliamı'nı Nazilere yükleyen büyük devlet yalanları düzenlemek de dahildi. Bugün bu tarih-yazımı daha ayrıntılı bir bakışla ciddiye alınmayı hiç kuşkusuz hak ediyor olsa bile, komünist dünyanın bağrında çağdaş tarih, böylece disiplinin siyasi iktidara en fazla boyun eğen kısmı haline geldi ve elbette Batı dünyasının komünist bağlamında da bazı benzerleri oluştu.⁸⁴ Nitekim Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra Sovyet, Doğu Alman, Polonyalı vb. çağdaş tarihçiler, işlerini ve yerlerini muhafaza etmekte Ortaçağcılara veya modern tarihçilere göre çok daha fazla zorlukla karşılaşacaklardı.

Eşzamanlı olmayan zaman

Son olarak, iki dünya savaşının her birinin tarihsellikleri arasındaki son bir farkı açıklamak gerekirse, yaşanmış deneyimlerin birini diğerine indirgemenin bazen mümkün olmadığı heterojen karakterden bahsetmek gerekir. Çarpışmaların kendisinden uzakta cereyan ettiği ve halkın savaşın şiddetini yaşamadığı Amerika Birleşik Devletleri'nde durum kısmen budur. Çağdaşlığın, deneyimlerin eşzamanlılığındansa yaşanmış zamanların radikal bir eşzamanlı olmama durumuna doğru meylettiği ölçüde, durum Avrupa'da da geçerlidir. Kadın ve erkek, sivil ve asker, muharebe alanında ikamet edenler ve çarpışma dışı bölgelerde oturanlar ve daha çok da galipler ve mağluplar arasındaki farklara rağmen, Birinci Dünya Savaşı, daha ziyade es-

84 Bkz. Konrad Jarausch (der.), *Zwischen Parteilichkeit und Professionalität. Bilanz der Geschichtswissenschaft der DDR*, Berlin, Akademie Verlag, 1991. Ayrıca bkz. Stefan Berger, "Historians and nation-building in Germany after reunification", *Past & Present*, sayı 148, 1995, s. 187-222.

ki askerleri kapsayacak şekilde, savaşın yarattığı darbenin anlatısını teşvik etmişti: Savaş alanındaki şiddetin derecesi ve savaş alanları dışında o şiddetin yarattığı yankıyla, kitlesel olarak paylaşılan bir deneyimin anlatısı.... Bu deneyim, eski askerlerin dünyasında, duydukları hınca rağmen, ortak bir hafıza ya başlangıç noktası oluşturacak şekilde, eski cephe hatlarının ötesine geçmişti. 1918 sonrasının çağdaşlık mefhumu, olayları yaşamış bir topluluğun, “ateş kuşağı”nın, sağlam bir şekilde yapılanmış zaman, mekân ve eylem birliğiyle şekillenmişti. 1945’ten sonra bu kez cephe deneyimi değil, Avrupa’nın bir başından diğer ucuna aynı barbarlığın kurbanı olma olgusu etrafında bir araya gelmiş bir kader cemaati öne çıktı. Ama o barbarlığa direnmiş ve sonunda mağlup etmiş olmalarına rağmen, durumlar arasındaki radikal farklar olayın kavranışında kendini dayatacaktı. Bunun nedeni Batı Cephesi ve Doğu Cephesi deneyimleri arasında ortak hiçbir şeyin olmamasıydı. Fransa’nın işgal altında olmayan, 1944 yılına dek pratik olarak Almanlarla hiç karşılaşmamış bölgesiyle, işgal altındaki geri kalanı arasında ortak hiçbir yan yoktu. Ne de Fransa’nın bütünüyle Polonya’nın bütünüünün kaderi arasında ortak bir şey vardı. Fransız, Belçikalı, Hollandalı ya da İngiliz savaş esirlerinin kaderiyle Sovyet savaş esirleri arasında, hedefli ve sistematik katliam kurbanları arasında da ve savaş sonrasında bu esirlere yapılan muameleler arasında da ortak bir yan yoktu. Birinciler evlerine dönerken, ikinciler Gulag Takımadaları’na gönderilmişti. Yaşanan durumların dehşetine rağmen toplama kamplarına gönderilenlerle imha kamplarına gönderilenler arasında karşılaştırılacak bir yan yoktu. Bu farklar her zaman hemen kabul edilmedi ya da anlaşılmadı, ne de savaş sonrasında hemen ertesinde kendilerini ifade etmek ve olayın algılanışı üzerinde eşit düzeyde bir etki yaratmak üzere kendilerine siyasi ya da kültürel bir alan bulabildiler. Biliyoruz ki, kahramanlar ve şehitler, direnişçiler ya da daha ziyade Naziler tarafından işgal edilmiş ülkelerin çoğunda resmî hafızada doğal olarak çok önemli bir yer işgal eden direniş hareketleri kutlanırken, her zaman bir hiyerarşi mevcuttu. Savaş sonrasında Shoah’dan kurtulan

Yahudilerin sessizliğini koruması düşüncesi, haklı ya da haksız biçimde tabuların kaldırılması iddiasında bulunulan 1970-1980'ler ortamında, yakın bir tarihte ortaya atılmış olsa da ve Yahudilere uygulanan soykırıma karşı birçok Avrupa ülkesinde o dönemde gösterilen duyarsızlık son on yıllarda iddia edildiği kadar olamasa da,⁸⁵ Shoah'nın anısının 1990'lardan beri Avrupalıların ortak bilincinde işgal ettiği yerle, 1950'lerde kapladığı yeri karşılaştırmak mümkün değildir. Beni burada bu fark ilgilendiriyor; çünkü bir kez daha tarihte nispeten görülmemiş bir olaydan kaynaklanıyor: Bir felaketin tasvirindeki gecikme etkisi ve olgulardan otuz veya kırk yıl sonra doğmuş nesillerin, olaylar sürerken veya heimen akabinde doğmuş olan bir temsil sistemini tamamen baştan düzenlemeye karar vermeleri. Bunu, sonradan açılan davalar, tazminatlar, ulusal özürler, yeni anıtlar, yeni anma toplantıları gibi, geçmiş üzerine gerçek bir geriye dönük eylemle – “tarihin tamirinin” büyük ölçekte gerçekleştirilebilmesi için yaptılar. Bu eylem açıkça ya da neredeyse tamamen şeffaf bir şekilde savaş sonrasında unutulduğu varsayılan masum kurbanları, öncelikle Shoah kurbanı Yahudileri, sonra eşitlik kaygısıyla Romanları, zorunlu işçileri, eşcinselleri, savaş esirlerini vb. kapsıyordu. Olayın cereyan ettiği şekliyle savaş sonrasında hatırlanmasıyla, yarım yüzyıl sonra hatırlanması arasında içerik bakımından değil, doğası bakımından bir fark vardır. Birinci durumda, geçmişe dair üretilen temsiller, dramı yaşayan nesil için üretilmiştir ve o nesle hitap eder. İkinci durumda ise, kısmen olaydan sonra hayatta kalan aktörlerce üretilirler ve şimdiki zamanla mesafenin, özellikle yarım yüzyıl önce işlenmiş suçla ilgili bir davanın “çağdaş” bütün aktörlerini (sanık ve kurbanlarından başka) zamanaşımına tabi kılan birçok araç yardımıyla, olaydan çok uzak nesillere hitap eder. Burada, elbette son birkaç on yılda ortaya çıkmış bağlam-

85 Yakın zamanda yapılan bir çok çalışma bu düşüncüyü tekrar gündeme getiriyor: Amerikan yaklaşımına ilişkin bkz. Hasia Diner, *We Remember with Reverence and Love. American Jews and the Myth of Silence after the Holocaust, 1945-1962*, New York University Press, New York, 2009; Fransız yaklaşımına ilişkin bkz. François Azouvi, *Le Mythe du grand silence. Auschwitz, les Français, la mémoire*, Fayard, Paris, 2012.

da, ama ifadesini kısmen İkinci Dünya Savaşı'nın kendi tarih-selliğinde ve hem kısa, hem de uzun vadede ondan sonra gelen nesillerde bulduğu bağlamda, çağdaşlığın tanımında da bir değişiklik vardır.

İki durum, savaş sonrası ve bugünkü durum, benzer bir yanlış anlamayı zaten içinde barındırır. İlk durumda, savaşın geçmişinin temsili, yaşanan deneyimler, kendi eşzamanlılıklarına indirgenemeyecek olduklarına göre, aslında olsa olsa *görece*li olan ama paylaşıldığı varsayılan bir çağdaşlık düşüncesinden kaynaklanmıştır. Öncelikle sürgünde şehit olmuş direnişçileri anarak gerçekleştirilen savaş sonrası resmî anma törenlerinde, yaşadıkları benzersiz kaderin esas varoluş nedenleri sayılmadığı o günlerde sürgün edilmiş Yahudiler de anılmıştır. Bu anmanın bir gün, geriye dönük olarak unutulmuş kurbanlara haksızlık olarak kınanabileceği hiç akla getirilmemiştir. Aynı şekilde, 1945'lerdeki temsillerde bu olayı merkezî bir yere oturtan Shoah anma törenlerine ulusal olduğu kadar uluslararası boyutta da yapılan ciddi yatırım, artık durumlar arasındaki farkları göz ardı ederek değil –söz konusu olan, tam tersine bunların altını çizmektir–, fakat bu sefer olaylardan birkaç on yıl sonra doğmuş nesillerden, bu felaketin anısını sanki dünmüş gibi muhafaza etmeleri, ondan kısmen heyecan duymaları, ahlâki sorumluluğunu taşımaları ve maddi bedelinin bir bölümünü üstlenmeleri istendiğine göre, geçmiş olan zamanı göz ardı ederek çağdaşlık yaratılabileceği fikri üzerine oturmaktadır. 1945'te, savaşın birbirinden ayırıştırılmış deneyimlerinin aralarındaki mesafe yok edilmeye çalışılmıştı; geçtiğimiz yıllarda ise, bizim nesillerimiz savaş nesillerinin geleceğini artık temsil etmediği için, onların çocukları için mükemmel bir dünya umudu, beklenti ufukları ortadan kaldırılmaya çalışıldı. Ne var ki o çocukların yaşamamış olduğu bir felaketin kendilerine aktarılmış ve korunmuş travması kısmen kaldı.

TARİHSELLİĞİN BAĞRINDA ÇAĞDAŞLIK

20. yüzyılda, tarihin ikinci büyük savaş sonrasındaki durumu, dünya çapındaki son çatışmanın benzersiz karakterinin sınırlı ve istisnai bir etkisi olarak kalabilirdi. Şimdiki zamanın tarihine olan ilgi, olaydan uzaklaştıkça azalabilirdi. Yani, her şey, olan bitenin tam aksi biçimde gelişebilirdi. Oysa tersine, bu son felaketin anısı, özelde bu savaşın tarihine karşı ve genel olarak yakın geçmişin tarihine karşı, akademik dünyanın içinde olduğu kadar toplumda da giderek artan bir ilgi uyandırdı. “Şimdiki zaman” son otuz yılda hâkim tarihsellik rejimi haline geldi: Edebiyatta, sinemada, kültürel ve özel etkinliklerde, daha çok da siyasal tartışmalarda tarihten bahsetmek, çoğu kez yakın geçmişi, ondan sıyrılmak, onu yargılamak, düzeltmek amacıyla, tek başına olmasa bile bir öncelik vererek bahse konu etmek anlamına gelmeye başladı. 1914’ten beri yaşanan felaketlerin resimleri ekranlarımızda sürekli yineleniyor ve çağdaş tahayyülün belirleyici bir ögesini oluşturuyor. Buna mukabil, daha uzak bir geçmişin resimleri belirsizleşiyor ve kolektif bir kimliği oluşturma ihtimalini ve o kimliği yaratacak gücünü kaybediyor. Daha da kötüsü, aslında geçen yüzyılı tümüyle içine alan bu “şimdiki zaman”, köleciliği ve insan ticaretini geriye dönük olarak “insanlığa karşı işlenen suçlar” kapsamına alan ve 2001

yılında Fransa'da kabul edilen bir kanunda olduğu gibi, çağdaş kategorilerin uygulandığı diğer tarih dönemlerini yargılamak için bir ölçüte dönüştü bile diyebiliriz. Bu bağlamda, şimdiki zamanın tarihi, çoktan beridir sayısız öğrenci için, birçok tez konusunda, kurumsal yayıncılık veya medya alanlarında modern çağ, Ortaçağ veya antik tarihe oranla çok daha büyük bir yere sahip olmaya başladı ve disiplinin dengesi derin bir dönüşüme uğradı. Bu durum nasıl yorumlanabilir? Yerlere ve biçimlere göre değişkenlik gösteren bu tersyüz olmayı nasıl açıklamak gerekir? Bu bahiste Fransızlar diğerlerine göre biraz daha ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Alman *Zeitgeschichte* kavramı, belirsizliklerine rağmen 1945 sonrasında bir çağdaş tarihin ortaya çıkmasında temel rol oynamışsa da, Fransızların ele alış biçimiyle şimdiki zamanın tarihi, türünün tek modeli olmaksızın, 1970-1980 yıllarında bu pratiğe dair epistemolojik tereddütlerin sonunu getirmiştir.

Uzun erimli tarih ya da şimdiki zamana direnmek

İlk başta tekil ve uzmanlaşmış yerlerde başlayan kurumsallaşma hareketi, 1960-1970'li yıllarda hemen her yerde gelişti. Almanya'da, 1950'li yılların sonunda, on beş kadar üniversitede, Nazizmin Almanya ve Avrupa'nın genel tarihi lehine daha az bir oranda yer aldığı yakın tarih kürsülerinin kurulmasına Institut für Zeitgeschichte'nin çalışmaları eşlik etti.¹ Fransa'da, çağdaş tarih, hiç beklenmedik şekilde sert dirençlerle karşılaşsa da, etkisini devamlı artırdı. Sorbonne'da 1918 sonrası çağdaşçılığın sembol figürü haline gelen bir Pierre Renouvin'in bulunması ve sonrasında, 1959'dan 1971'e kadar yönettiği Siyasal Bilimler Ulusal Vakfı [Fondation nationale des sciences politiques-FNSP] bir çeşit rönesans yarattı. Bununla birlikte, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Renouvin, eğer dönemin onun tedrisinden geçmiş genç tarihçilerden biri olan René Girault'ya inacaksak, çok daha tutucu bir tutum takındı.

1 Sebastian Conrad, *The Quest for the Lost Nation*, s. 130.

Pierre Renouvin, kısa süre içinde, şimdiki zamanın tarihine karşı fazlasıyla ihtiyatlı davranmaya başladı. Birinci Dünya Savaşı'nın doğrudan sebepleri üzerine ilk kitabını 1925'te, yani savaşın üzerinden on yıl bile geçmeden yazmış olmasına rağmen, daha sonraki tarihçiler için temel bir yasa olarak kabul edilecek bir kanaate vardı: Şimdiki zamanın tarihi yazılmamalıdır. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde yakın çağdaş tarih üzerine yazılacak tezlerin Sorbonne Bilim Konseyi tarafından engellenmesi kararını aldırان Renouvin oldu. Daha doğrusu arşivlerin açılmasıyla belirli bir konuda tez çalışması yapma ilişkisini kurduranın Renouvin olması, bir paradoks olarak ortaya çıktı. Bu, o dönemde 1914 sonrasını kapsayan tarih üzerine tez çalışması yapılamayacağı anlamına geliyordu. 1950'li yıllarda sadece iki istisnaya karşılaşıldı: Çünkü iki tezin sahibi de başkalarının erişim olanağı bulunmayan dosyalara kişisel nedenlerle erişme imkânına sahipti. [...] Yani Pierre Renouvin çok uzun bir süre 1914 sonrasına dair tezleri reddetti. O dönemde bunu aşırı "hemen" bir tarih olarak görüyordu.²

Görüldüğü gibi, Soğuk Savaş'ın kutuplaştırdığı entelektüel dünyada, polemige yol açmaya yatkın temaların bolluğu nedeniyle, geleneksel akademik çevrelerin tartışmalı bir pratiğe karşı kuşkusu süregidiyordu. Bu açıdan bakıldığında Fransa'daki durumun, aynı komünist partinin siyasal ve entelektüel ağırlığa sahip olduğu ve Marksizmin etkisinin hissedildiği İtalya'daki gibi, Batı Avrupa'da herhangi bir eşdeğeri bulunmuyordu ve İngiliz, Amerikan ya da Alman tarihyazımından ayrılıyordu. Hiçbir bilimsel ortam, Marksizm taraftarları ve Marksizm karşıtları arasındaki kırılmadan kaçamadı. Fransız tarihçiler arasında feodalizm, Eski Rejim veya Devrim tartışmaları, akademik dünyanın içinde de dışında da, faşizm veya savaşa yönelik hiçbir ilgiye yer bırakmıyordu. Peki 1950-1970 yıllarının bu kutuplaşması yetenekli araştırmacıların cesaretini kırıp şimdiki zamanın tarihinin gelişmesini frenledi mi? Maurice Agulhon,

2 René Girault, "Pierre Renouvin, la BDIC et l'historiographie française des relations internationales", s. 7-9.

“Benim neslimin genç komünist tarihçilerinin büyük bölümü ‘çağdaş tarihçi’ oldular” diye yazmıştı, 1789’dan başlayan kurumsal çağdaşçılığa vurgu yaparak.³ Action Française’den gelme, liberal Raoul Girardet şöyle cevap vermişti: “Benim neslimden mücadele arkadaşlarım, siyasal militanlık tedrisiyle adam oldular,”⁴ yani mesleğe kabul edildiler demişti. Buna mukabil, 1991-1995 yılları arasında İnsan Hakları Derneği’nin başkanlığını yapmış, kendisi de aynı zamanda 19. ve 20. yüzyıl başı uzmanı, sömürgecilik karşıtı mücadeleye hayli angaje komünist bir militan olan Madeleine Rebérioux gibi biri de, çok yakın bir geçmişin tarihinin yazılması konusunda akademik çekincesini, muhtemelen “komünist parti tarihiyle yüzleşmekten kaçınmak” adına sık sık dile getirmişti.⁵

Fransa’nın nispeten gecikmiş olmasının sebebi, gerçekte ortamın siyasallaşmasından başka sebeplere dayanıyordu. Burada tarihçiler, her yerde rastlanandan biraz daha fazla oranda, yakın geçmiş çalışmasıyla çelişik görünen yapısal bir yaklaşım uyarınca kutuplaşmıştı. CHGM ya da CDJC gibi tekil girişimler tarihçilerce elbette cesaretlendirilmişti: Kendisinin tanımladığı şekliyle sorun-tarih modelini sunmasa da *Cahiers d’Histoire de la Guerre*’in Lucien Febvre tarafından desteklenmesinde bunu gördük. Yine de ahlâki ve etik aciliyetten kaynaklanan nedenlerle kurulan uzmanlaşmış yerler ile çok yakın geçmişin tarihine oldukça az yer ayıran, disiplinin kurallarını oluşturmaya soyunmuş olan akademi arasında bir işbölümü olduğu da açıktı. Henk Wesseling’in alıntılanan çalışmasına bağlı kalırsak, savaş öncesinde *Annales* dergisi bu çalışmaya büyük bir dikkat atfetmiş ve geçmişle şimdiki zaman arasında yeni bir dinamik bulmaya odaklanmışken, öyle görünüyor ki, 1945 sonrasında bu alanı terk etmiştir: 1977’ye kadar, 19. ve 20. yüzyıl tarihleri devamlı olarak toplam sayfaların yaklaşık yüzde 16’sı kadar

3 Maurice Agulhon, “Vu des coulisses”, Pierre Nora (der.), *Essais d’ego-histoire*, Gallimard, Paris, 1987, s. 24.

4 Raoul Girardet, “L’ombre de la guerre”, s. 163.

5 Bkz. Françoise Blum ve Rossana Vaccaro, “Madeleine Rebérioux: de l’histoire ouvrière à l’histoire sociale”, *Cahiers Jaurès*, cilt 1, sayı 183-184, 2007, s. 73.

bir yer işgal etmiştir; buna mukabil o zaman “dolaysız” addedilen tarihe ayrılan pay, savaş öncesinde yüzde 22’ye yakınken düzenli olarak azalıp yüzde 6’ya kadar düşer.⁶ Hollandalı tarihçi, çağdaş tarihyazımının geleneksel siyasal tarihten kendini sıyıramadığını ve Annales Ekolü’nün ilerlemelerine ilgisizliğini öne sürerek, sahneyi terk ettiğini ileri sürmüştür. Bu iddia ancak kısmen ikna edici olabilir, zira Fransız tarihyazımı çok parlak bir dönem geçirirken bu hareketin içinde olaysal ya da siyasal olandan farklı bir yakın geçmiş tarihyazımının neden geliştirilmediğini açıklamaz. Çağdaş tarihin ilk güvenilir bilimsel savunusunu yapanlar, bir önceki bölümde de gördüğümüz gibi, 1930’lu yılların sonunda, 1929’da *Annales*’in yayımlanmaya başlamasıyla aynı dönemde ortaya çıktılar. Fiilen bundan yarım yüzyıl sonra, 1970’li yıllarda, Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu’nun (EPHE) VI. Bölümü’nün devamı olan ve önce Lucien Febvre tarafından kurulup yönetilen, sonra Fernand Braudel’in yönettiği Sosyal Bilimler Yüksek Okulu’nun (EHESS) bünyesinde, bütün disiplinin artık sorunla ilgilenmeye başladığı bir zamanda bu uğraş, kendine kalıcı bir yer edinebildi. 1950-1960’lı yıllarda, herkesçe kabul edilen –Fransız Devrimi de dahil olarak–, yeni paradigmlar (uzun erim, hareketsiz tarih, zihniyetler) ya da yeni nesneler de yaratan (iklim, günlük) modern tarihyazımı ve Ortaçağ tarihyazımı ile “geleneksel” olarak nitelenen konuların (savaşlar, devrimler, faşizm) ve modası geçmiş görünen paradigmların (olay) esiri, henüz zayıf bir şekilde yer edinmiş şimdiki zamanın tarihyazımı arasında ciddi bir uçurum vardı. Bu durum, 19. yüzyıl sonunda metodik ekolün başarılarının, çağdaş olanın bilimsel bir tarihyazımının gelişmesinin yolunu kestiği durumla çok benzeşir. Aslında bu benzetme tuhaf görünebilir çünkü Annales hareketi, tam da sözü edilen ekole karşı kurulmuş ve savaş sonrasında,

6 Henk L. Wesseling, “The Annales school and the writing of contemporary history”, *Review*, cilt 1, sayı 3-4, 1978, s. 185-194; *Certain Ideas of France. Essays on French History and Civilization*, Greenwood Press, Westport, 2002, s. 153-165’te tekrar yayımlanmıştır. Ayrıca bkz. François Dosse, *L’Histoire en miettes. Des “Annales” à la “nouvelle histoire”*, La Découverte, Paris, 1987; Pocket, 1997, s. 46-47.

olay denen düşman tamamen bertaraf edilmiş olmasına rağmen hâlâ [EHESS'in üzerinde bulunduğu] Raspail Bulvarı'nın kaldırımlarını tehdit ettiğine inanıyor görünerek gelişmesini devam ettirmiştir. Yine de, bana kalırsa ikisi arasında bir ortak nokta vardır: Bir Seignobos gibi, bir Braudel'in temel olarak bilimselci perspektiflerinin tosladığı, şimdiki zamana dair yazılan bütün tarihlerdeki muğlaklığın ve tamamlanmamışlığın inkârı. Buna, çağın hâkim tarihyazım figürü Braudel'in savunduğu “uzun erim” kavramı ile o zamanın, 20. yüzyılın ilk yarısının şimdiki zamanı arasındaki temel uyumsuzluk sorunu eklenir. Önce Mayence'da, sonra Lübeck'te bütün savaş boyunca tutsak olan Fernand Braudel, tutsaklığını geçirdiği subayların konduğu esir kamplarında (*oflag*) yalnızca *Philippe II döneminde Akdeniz ve Akdeniz toplumları* üzerine tezini tasarlamakla kalmamış, aynı zamanda o tezde ilk kez 1958'de biçimlendireceği uzun erim kavramını telaffuz etmiştir.⁷ Bunu yaparken, güncellik, olay, olaylar sorununu gayet kişisel bir şekilde ele almıştır:

İyi siyaset, erkeksi tavır, onlara karşı tepki vermektir, onlara her şeyden önce sabırla tahammül etmek ve özellikle de onları kendi değerleriyle yargılamaktır. Bu değer bazen gülünç olabilir, çünkü büyük olaylar hızla silinir, hem de arkalarında önemli sonuçlardan eser bırakmadan... Bir dolu parlak zaferin kaderini hayal edelim veya büyük siyasi nutukları! İki, üç ay sonra geriye ne kalıyor? Ve elli yıl sonra bir bütün olarak onlardan tarihe ne kalacak? Bu kadar kaygılı günümüzden, kendisiyle bunca ilgili günümüzden geriye ne kalacak?⁸

Fernand Braudel, burada savaş esirlerinin maruz kaldığı Alman propagandasından ve ona karşı gösterdiği direniş biçimin-

7 Bkz. Peter Schöttler, “Fernand Braudel, prisonnier en Allemagne face à la longue durée et au temps présent”, 17-18 Kasım 2011 tarihlerinde IHTP/IR-SEM'in uluslararası “Captivité de guerre au XIXe siècle. Des archives, des histoires, des mémoires” konferansına sunulan tebliğ.

8 “L'Histoire, mesure du monde”, tutsaklık döneminde kaleme alınmış ve sonra Roselyne de Ayala ve Paule Braudel tarafından, Maurice Aymard'ın önsözünü yayımlanan *Les Ambitions de l'Histoire*, Éditions de Fallois, Paris, 1997, s. 29'da basılan metin.

den bahsetmektedir. Daha derinde ise bu metin, kendi şimdiki zamanının gebe olduğu şeylerden kaçma isteğini, defalarca dile getirdiği bir düşünceyi içinde barındırır: “Radyo ve gazetele- rin üzerimize boca ettiği bütün bu olaylar..., onların üstesinden gelmem, onları reddetmem, yok saymam gerekiyordu..., tari- hin, kaderin çok daha derin bir şekilde yazıldığına, uzun erim- li zamanın gözlemciliğini seçmeye inanmam gerekiyordu.”⁹ Böylece, Mayence XIİb Oflagı’nda verilen konferanslara alışkın olan yoldaşları, 1941-1942’de, Almanların Doğu Cephesi’nden verdikleri umut kırıcı zafer haberlerine sanki kaderin önünü alacaklarmış gibi, şu şekilde bağırarak tepki gösterme alışkanlı- ğı edinmişlerdi: “Bu sadece olay, olaydan başka bir şey değil!”¹⁰ Burada, Birinci Dünya Savaşı sonrasında, savaşta maruz kalın- mış, şahit olunmuş ya da ceza olarak uygulanmış ve kendile- rinin doğrudan yaşadığı şiddeti yazılarında kısmen yok saya- bilmış veya defedebilmış Norbert Elias gibi büyük düşünürle- rin içinde bulundukları durum da tahayyül edilebilir.¹¹ Sonraki neslin en büyük tarihçilerinden biri ise, kendisi bizzat insanlık tarihinin en büyük felaketinin gerçekten göbeğinde yaşarken – kuşkusuz görece yalıtılmış halde olsa da– uzun erimi icat etmiş ve olayı “tarihin köpüğü” olarak reddetmiştir. Kendisini daha sonra intihara sürükleyecek felaketin zorlamasıyla gelen acili- yet içindeki bir Walter Benjamin gibi anlaşılmaktan uzak, Fer- nand Braudel burada kendi zamanının trajik karakterinin inkâr- rını devreye sokup, ölümcül şimdiki zamanın geçmişi sildiği ve geleceği kararttığı bir âlemde yaratıcılığını kullanmaya devam etmiştir. Uzun erimli tarih üzerine ünlü makalesinde, 1958’de de şunları yazacaktır:

Oldukça acı dolu tutsaklığım boyunca, zor yılların (1940- 1945) gündelik yaşamından uzaklaşmak için şahsen çok mü- cadele verdim. Olayları ve olayların geçtiği zamanı reddetmek

9 Fernand Braudel, “Ma formation d'historien”, *Journal of Modern History*, Ara- lık 1972; akt. Fernand Braudel, *Les Ambitions de l'Histoire*, s. 20-21.

10 A.g.e.

11 Bkz. Stéphane Audoin-Rouzeau, *Combattre. Une anthropologie historique de la guerre moderne (XIXe-XXe siècle)*, Éditions du Seuil, Paris, 2008.

demek, onlara biraz daha uzaktan bakmak, onları daha iyi yorumlamak ve hiçbir surette çok inanmamak için insanın kendisini kenara çekmesi, emniyete alması demektir. Kısa zamandan, daha uzun bir zamana ve çok uzun zamana (eğer varsa, bu sonuncusu ancak bilgelerin zamanından başka bir zaman olmaz) geçmek; sonra, bu sona ulaşınca, durmak, her şeyi tekrardan ele almak ve tekrardan inşa etmek, hatta her şeyi kendi etrafında çevirmek: Bu uygulama, bir tarihçinin denemesi-ne degecek bir şeyler barındırıyor.¹²

Burada tarihsel bir felaketin sonuçları karşısında travmatik olmayan bir cevap örneğini bir kez daha görüyoruz. Bununla birlikte, III. Reich'in bağrında biçimlenmiş bu zaman algısı sadece psikolojik bir cevap değildir. Şimdiki zamanın ve olayın yerinin sorun yarattığı bir epistemoloji kurar:

Büyük bir olay gerçekte nedir? O anda büyük gürültü koparan değil [...], en çok ve en önemli sonuçlara yol açandır. Sonuçlar olayın geçtiği anda ortaya çıkmazlar, onlar zamanın evlatlarıdır. Koca bir adım geriye çekilerek bir çağı gözlemenin avantajı da budur. Hatta bu, olguların sıralanışıyla, ışığın nokta nokta değil hüzmeler halinde kavranabilmesi avantajını da sağlar. Bir dramı incelerken son sözcüğünü öğrenmek gibi bir şeydir.¹³

Ve Braudel, o kutsal “mesafe bırakma” kuralı olmadığı zaman kendini gösterecek tehlikelerin neler olduğunu iki örnekte gösterir. İlki, *Histoire de Belgique* [Belçika Tarihi] eserini bitirdikten sonra “kendisine çok yakın, henüz oturmamış bir tarih üzerine çalışmak zorunda kalmış olmaktan, emin olunamayacak derecede muğlak olguların toz bulutunda kaybolmuş olmaktan” yakınanan Henri Pirenne örneğidir. İkincisi ise, *Manuel historique de politique étrangère*'in [Dış Politikanın Tarihsel El Kitabı] son cildini yazmak adına, 1878 Berlin Kongresi'ni daha iyi anlamak için Büyük Savaş'ın sonunu beklemek zo-

12 Fernand Braudel, “La longue durée”, *Annales ESC*, Ekim-Aralık 1958; *Les Ambitions de l'Histoire*, s. 190-230'da tekrar yer almıştır.

13 “L'Histoire, mesure du monde”, esaret altında yazılmış ve *Les Ambitions de l'Histoire*, s. 49'da tekrar basılmış metin.

runda kalan Émile Bourgeois örneğidir. Buradan çıkan tek olası sonuç da şudur: “Bir dönemin derin yapısını anlayabilmek için bizden ve güncel bağlardan yeterince ayrıışmış, bazı anatomik terkiplerde olduğu gibi bir nebze beklenmiş olmalıdır.”¹⁴ Fernand Braudel, kendi hesabına, 19. yüzyıl bilimselcilerinin ve metodiklerinin düşüncesini sahiplenmiş ve bir bakıma Fustel de Coulanges’ın ifadelerine benzer sözler sarf etmiştir, ama elbette onlarla arasında iki büyük fark vardır. Bir taraftan, söz konusu olan amaç, bir olayı veya bir süreci ancak “soğuduktan sonra” kavramak değil, toplumların derin yapısını, daha çok havadan çekilmiş bir fotoğraf gibi geniş perspektiften daha iyi gözlemlemektir. Diğer taraftan ise, geçen zamanı empatiyle ya da nesnel yaklaşımla aşılabilecek bir engel olarak görmez; onu, zamanı, “tarihçinin bir imtiyazı” addederek Annales projesinin özünde yatan öznelci duruşu sahiplenir. Fakat son tahlilde sonuç aynı yere varacaktır: Çağdaş tarih kendini bir kere daha –tam ifadesiyle kurtulunması gereken– kısa erimli tarihe ve siyasete indirgenmiş bulur; bu da sonraki aşamadaki ayrılığı açıklar. Bununla birlikte, Braudel sadece yavaş evrim sürecine sahip yapılara bakılmadığında, uzun erimli tarihin hangi bakımdan kısa erimliden daha iyi bir kavrayış sunduğunu hiçbir yerde açıklamaz; ne de bu yöntemin bir yüzyılı, kendi yüzyılını, tam da hareketli bir zamanın ivmelenmesiyle biçimlenmiş bir yüzyılı anlamakta kullanılabiliip kullanılamayacağına değinir. Gerçekte, uzun erim kavramı Ortaçağ’ın veya Fransız Devrimi’nin başlangıcına kadarki modern dönemin Batı’ya özgü zamansallığını anlamaya olanak sağlıyor olsa da, okunurluğunu kaybetmiş tarihsel bir süreklilikte oluşan kopuşlar olarak görülen ve algılanan birtakım olayların birbiri ardına gelişle şekillenmiş çağdaş kitle toplumlarını incelemeye uygunluk bakımından zayıf kalır. Bu nedenle, uzun erim kavramı etrafında yapılan ve 20. yüzyılı daha iyi anlamayı mümkün kılabilecek çalışmalar, terim çokça dillendirilse de, sayıca çok azdır. Kavram, buluşsal olmaktan çok, bir konjonktürün, ne ebedi ne de evrensel olan bir konjonktürün yorumundan doğmuştur.

14 A.g.e.

Zaten Fernand Braudel'in kavrama ayırım ve çatışma tutumlarının ötesinde bir anlam atfetmediği de düşünülebilir. *Revue d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale*, 1957 Ocak ayındaki ilk özel sayısını, Braudel'in kişisel deneyimi bağlamında yazmayı kabul etmesi neticesinde onun tutsaklığına ayırmıştır. Bu, olaysal olana özel bir yer atfeden CHGM tarihçileri ile disiplinin aristokrasisi arasında yeni bir köprü kurmuştur. Fernand Braudel, Henri Michel'in ekibine saygılarını sunarak şöyle yazmıştır:

Lucien Febvre'in sık sık söylediği şekilde ve o artık aramızda bulunmadığı için benim de tekrar edeceğim gibi: Tarih, evet, geçmiş üzerine bir çalışmadır, ama aynı zamanda, bizim de içinde yaşadığımız şimdiki zamanın bir izahıdır. Tarihçinin mesafe koyması gereğini öğütleyenler, mesleğimizin özüne dair kısmen de olsa yanılıyorlar: Her halükârda, tarihin hammaddesinin büyük bölümünü, henüz doğmakta olan ve aslında ağırlığını halen üzerimizde hissettiren zamanı, yıpranmaya terk ediyorlar.¹⁵

Braudel, Lucien Febvre'in bu dergide kullandığı sözcüklere gönderme yapmakta haksız değildir. Bir yıl önce hayatını kaybeden ve on yıl boyunca CHGM yönetim kurulu başkanlığı yapan, *Annales*'in eş kurucusuna duyulan saygıyı ifade eden bu kısa metin de aynı sayıda yayımlanır:

Çağdaş tarih uzmanı olmadığını nükteli bir ifadeyle söylemeyi severdi; fakat, hiçbir araştırma konusu ona uzun zaman yabancı kalmazdı ve derin kavrayışı, insanlar ve konulara dair geniş deneyimi, entelektüel dürüstlüğü, izlenmesi gereken yolları çabucak keşfetmesini ve yaymasını sağlıyordu. Çağdaşların, aktörleri ya da sadece tanıkları oldukları olaylara dair, olayın hemen ertesinde kendi yorumlarını sunmakta ilk sırada gelmeleri ona doğru görünüyordu; gelecek nesillerin çıkarı için, o nesillere en yakın geçmişin zamanla en az bildik-

15 Fernand Braudel, "La captivité devant l'histoire", *Revue d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale*, sayı 25, Ocak 1957, s. 3-5.

leri geçmiş olmaması ve onlara yabancılaşmaması için... İkinci Dünya Savaşı'nın en ateşli konuları bu *Revue*'de bazen ele alındıysa, tarihçi tarafından açıklığa kavuşturulan çağımızın en baş döndürücü insan manzaraları zaman zaman burada yer alıyorsa, bunu Lucien Febvre'e borçluyuz.¹⁶

Yöntemleri açısından sürekli reddettikleri bir tutuma oldukça yakın olan bir çağdaş tarihe gösterilen bu saygı, aktörleri oldukları bir döneme karşı basit bir akademik nezaket ya da iyi niyetli bir oportünizm gereği olabilir. Bununla birlikte, en azından Fernand Braudel'e ilişkin olarak, mesafe bırakma sorunu konusunda 1943'te takınmış olduğu tutum ile 1957'de savunduğu tutum arasında bir kararsızlık, hatta birbirine aykırı iki epistemolojik gereklilik arasında gerilim, bir zıtlık olduğu söylenebilir: Mesafe koyma beklentisi ve anlama konusundaki aciliyet, bütün bir şimdiki zaman tarih yazımını yapılandıran işte tam da bu gerilimdir. Bunun altını defalarca çizdik. Braudel'in konumunun Febvre'inkiyle aynı olmadığı doğrudur, çünkü Braudel, çağdaş tarihi bir birincil kaynak toplamı ve tanıklık, yani gelecekte tarihi yazmak adına öncü bir aşama olarak görür. Oysa Henri Michel Komitesi, bu aşamayı birkaç yıldır geride bırakmış, savaş dönemi üzerine basit bir derleme yapmakla yetinmeksizin konu hakkında kendi özgün bilgisini üretmiştir. Bu tutum, uzun erimli tarih üzerine 1958'de yayımlanan temel makalesine eşlik ettiği ölçüde şaşırtıcıdır.

Üzerine çokça yazılıp çizilmiş ve bugün artık bir ölçüde aşılmış gibi duran bir tartışmayı tekrar gündeme taşımaksızın, bu makalenin yine de hâlâ aynı bildik düşmanı damgaladığını hatırlatalım: "Olaysal denen geleneksel tarih, siyasal tarihle birbirine karışan bir etiket."¹⁷ Bu siyasal tarih, bir günah keçisine dönüşmüştür, çünkü görünüşte hep aynı çehreyle karşı-

16 "Lucien Febvre (1878-1956)", *a.g.e.*, s. 2. Bu metnin Henri Michel tarafından yazıldığını hiç kuşku yoktur.

17 Fernand Braudel, "La longue durée", s. 196-197. Bu tartışmayla ilgili bkz. Bizim uzun zamandır tartıştığımız, burada ele alınan sorunsalların birçoğuyla keşşen François Dosse'un temel kitabı: *Renaissance de l'événement. Un défi pour l'historien: entre sphinx et phénix*, Presses universitaires de France, Paris, 2010.

mıza çıkar – kadim bir düşman ya da rakibin inşasında durum hep böyledir. Bu itham, sadece bu makalede ele alınan çağdaş tarih için değil, bütün genel tarih için geçerlidir. Aynı şekilde, bir başka ayrıntı da şudur: Yazar, “Siyasal tarih zorunlu olarak olaysal değildir, ne de olmaya mahkûmdur” notunu düşmüştür. Bugün René Rémond tarafından ileri sürüldükten ve Jean-François Sirinelli ve diğerleri tarafından takip edilmesinden sonraki yirmi yılda, Fransa’da siyasetin toplumsal ve kültürel tarihinin yeniden yükselişiyle önemi daha da iyi anlaşılan bir uyarıdır bu. Yine de şimdiki zamanın incelenmesine dair kuşku-
kuları baki kalır:

Belirsiz, ufak işaret ve hareketlerle fazlasıyla yüklü olduğu için zor okunan bu şimdiki zamanı basitleştirebilecek ve üzerindeki örtüyü kaldırabilecek mesafe alma tutumunu (ya da zamanda atılacak bu adımı) benimsemek adına bugünün gözlemcileri ne yapabilirler? Claude Lévi-Strauss, Platon’un bir çağdaşıyla bir saatlik bir sohbetin, Antik Yunan’ın tutarlılığı ya da tutarsızlığı konusunda klasik söylemlerimizden çok daha bilgilendirici olacağı iddiasındadır. Ben de tamamen aynı fikirdeyim. Ama yıllar boyunca sessizlikten kurtarılıp gün yüzüne çıkarılmış yüz farklı Yunanca sesi işitmiştir. Tarihçi, seyahati hazırlamıştır. Bugünün Yunanistan’ında bir saat, güncel yaşanan tutarlılıklar ve tutarsızlıklar hakkında ona hiçbir şey gösteremezdi.

Dahası, şimdiki zaman araştırmacısı yapıların “ince” dolambaçlarına, ancak onları tekrardan yapılandırması halinde, hipotezler ileri sürmesi ve açıklamalar yapması, algılandığı şekliyle gerçeği reddetmesi, veriye daha iyi hâkim olabilmek için veriden kaçmaya imkân sağlayan her türlü uygulamayı, ama hepsi de tekrardan inşa etmek olan her türlü uygulamayı devreye sokması halinde ulaşabilir.¹⁸

Yaptığı eleştiri, bir yandan tarihten ve uzun erimli zaman üzerinde yapılan çalışmalardan bihaber olan, mesela “1945

18 A.g.e., s. 207. Vurgular yazara aittir. Lévi-Strauss’un atıflarının kaynağı “Diogène couché”, *Les Temps modernes*, Mart 1955’te yayımlanan kendi metnidir.

ötesine” geçmekten aciz olan ekonomi gibi sosyal bilimleri hedefe yerleştirir. Bu, tarihin üstünlüğünü, mesafe almaya dayalı üstünlüğünü hatırlatmak için bir fırsattır. Tarih hâlâ ve her zaman için, zamansal mesafe yardımıyla bir çağın hakikatine ulaşmaya olanak veren disiplindir; kendi zamanlarına dair hiçbir şey anlamadan galeyana gelenler, bu körler karşısında oyunun kuvvet çizgilerini ortaya çıkarabilecek tek disiplindir. O halde tarih dışında kalan sosyal bilimler tanım gereği şimdiki zaman üzerine çalıştıklarına göre, aralarında üstün olanın tarihçi olduğunu kabul etmek gerekir. Öte yandan, Braudel, aynı zamanda, Bloch ve Febvre ile birlikte geçmiş ve şimdiki zaman arasındaki diyalektik fikrine bağlı kalınırsa, uzak geçmiş ile güncel arasındaki çatışmanın aslında nafile bir çatışma olduğunu hatırlatarak bu sorundan kurtulmak ister. Bam teline vurmak düşüncesiyle *a priori* imkânsız bir program önerir: Gerçeği anlamak için, onu tekrar inşa edebilmek üzere reddetmek gerekecektir; yani onun gözünde, tarihten bihaber sosyologlar veya ekonomistlerden başkası olmayan şimdiki zaman uzmanlarının elbette ki aciz oldukları bir projedir bu. Bunu yaparak, geçmiş ile şimdiki zaman arasındaki mesafenin artık yalnızca zamansal, yani edilgen olmadığı –tarihçi, zamanın işini yapmasını beklemek zorundadır, ki bu yeni bir şey değildir–, bir entelektüel uygulama, belirli bir bakış, yöntem ya da duruşla kendi çağının ötesine geçmeye çalışan bir inşa olarak kavrandığı yeni bir yol açar. O halde çok yakın geçmişi yorumlarken mesafe alma olgusu, Avrupa’da şimdiki zamanın tarihinin, çağdaşlığa salt zamansal boyut dışında başka bir anlam da yükleyerek, yirmi yıl sonrasında yöneleceği doğrultu olacaktır.

Hareket halindeki tarihi kavramak

Fernand Braudel’in uzun erimli tarih üzerine yazdığı makalenin yayımlanmasından bir yıl önce, bir önceki nesilden başka bir tarihçi, René Rémond (1918 doğumlu), daha az ses getiren fakat önemli bir makale yayımladı: Bir siyaset bilimi dergisinde yayımlanan –ki bu da çok anlamlı bir tercihtir– “Plaidoyer

pour une histoire délaissée. La fin de la IIIe République” [Terk edilmiş bir tarihi savunmak. III. Cumhuriyet’in sonu] başlıklı bir makale. Yazar, 1954’te yayımlanan ve çabucak Fransız siyasal tarihinin bir klasiği haline gelen eseri sayesinde tanınmıştı: *La Droite en France de 1815 à nos jours* [1815’ten Günümüze Fransa Sağ]. Yazar, kitabında, “III. Cumhuriyet’in son on yılı, net biçimde açıklanamayan talihsizliğin en güzel örneklerinden birini teşkil ediyor” demişti.¹⁹ 1930’lu yılların Fransız tarihi konusundaki sessizliği merkezine alan bu makale, daha sonraları disiplinin profesyonel anlatısında Fransa merkezli çağdaş tarihyazımının kurucu belgelerinden biri haline geldi. Yazarın kendisi de zaten buna geniş bir katkı verdi: Fransa’nın en ünlü tarihçilerinden biri olduğu zamanlarda, 1987’de, “Makale biraz gürültü çıkardı ve tepkilerin hepsi de olumlu değildi: 1957’de tarihçilerin Ulusal Blok’la veya Sol Koalisyon’un seçimi kazanmasıyla ilgilenmeye başlamalarını savunmak, bazı tarihçilere henüz bir macera gibi geliyordu ve hatta bir provokasyondur” diye yazacaktı.²⁰ Yazar, ülke dışındaki durumla ilgili olarak özellikle bu tarihin çoktan gayet bilinir hale geldiği Birleşik Devletler veya Almanya üzerine tek laf etmediği, dönemin tarihyazımının hâkim akımlarından birinin bu tutumu entelektüel atılganlık olarak görmeyip, rezil bir olaysal siyasal tarih gösterisi addettiğini hesaba katmadığı ölçüde, bu doğrudu. Gerçekte René Rémond’un savunması siyasal tarihi çağdaş tarihten ayırıyordu. Böylece, istemeden de olsa, ikisi arasında olabilecek bağ kabul ediyor ve çok kesin bir şekilde Braudel ve Annales akımının mahkûm etmeye devam ettiği şeyi savunur gibi duruyordu.

René Rémond, esasen, bilimsel dergilerin ve üniversite ders kitaplarının Büyük Savaş’ın ertesindeki yılları incelemeyi bırakmalarını ya da şöyle bir üstünden geçmelerini eleştiriyordu:

19 René Rémond, “Plaidoyer pour une histoire délaissée. La fin de la IIIe République”, *Revue française de science politique*, cilt 7, sayı 2, 1957, s. 253-270, atf s. 253.

20 René Rémond, “Le contemporain du contemporain”, Pierre Nora (der.), *Essais d’ego-histoire*, s. 341.

Dönemin yakınlığı bunu kolayca izah ediyor: Bütünsel araştırmalar için zaman belki de çok erkendir ve büyük sentezlere varmak için zamanın henüz gelmediğini haklı olarak düşünebiliriz. Ancak, şu on yılda [1929-1939] ne kadar az özgün çalışma ortaya çıktı, işte şaşırtıcı olan bu. Biten tarihin sessizliği, yapılmakta olan tarihe ilgisizlikte ifadesini buluyor.²¹

Yani Rémond burada bütün bir şimdiki zaman tarihi pratiğinin temel bir ögesini savunmaktadır: Hareket halinde olan bir tarihin kavranması. Bununla birlikte, “tarihsel eleştirinin sağlam yöntemleriyle ve bilimsel nesnellığe bağlı olarak yetişmiş tarihçilerin henüz çok yakın bir dönemi ve zamanın kullanışlı hale gelmesini sağlayan sonuçları bekleme kuralını gözeterек titiz davranmaları” gerektiğini kabul ediyor ve bunu büyük bir ihtiyatla yapıyor, böylece kendi gözünde konuyla ilgili son derece korkak addettiği gazetecilere sırtını dönmüş oluyordu.²² Yani ilk bakışta, bilinmeyen bir dönemi, “III. Cumhuriyet’in tarihinin ayrı bir bölümü”nü incelemek için, disiplinde sıkça görüldüğü üzere bir çağrı yapmakla yetinmişti. Onun dikkatini çeken şey, açıkça söylemese de, zaten var olan bir çağdaş tarihin oluşma koşullarından ziyade dönemin kendisinin güncelliği, “çağdaşlığı” ve kendisi de kriz yaşayan IV. Cumhuriyet için ders çıkarma imkânıydı. Buna şöyle işaret etmiştir:

O halde tarihçilerin sükûtu, deneme yazarlarının yokluğu, önceki yıllara gösterilen ilgiyle karşılaştırıldığında daha da hayret verici görünüyor. Çelişkili olarak İkinci Dünya Savaşı ve sonraki yıllar hakkında III. Cumhuriyet’in sonuna kıyasla on defa daha fazla bilgi sahibiyiz [...]. İkinci Dünya Savaşı Tarihi Komitesi dikkate değer bir çalışmayı yerine getirdi ve bu çalışmanın bilimsel niteliğini övmeye gerek bile yok. Fakat 1930-1939 yıllarına dair kendi siyasal tarihimize ilgili çok daha az bilgi sahibi ve donanımlı olmamız akıl almaz değil midir? Ve hiç kimse

21 René Rémond, “Plaidoyer pour une histoire délaissée. La fin de la IIIe République”, s. 255.

22 A.g.e., s. 256.

ya da hiçbir kurumun bu dönem için aynı oranda çalışma yapmamış olması akla hayale sığar mı? Ama maalesef durum budur. Bu on yıl, 1930-1939 arası, tarih çalışmalarının röliefinde iki kocaman boşluk oluşturuyor.²³

René Rémond, bu makalenin devamında, karşı çıktığı sükûn sebeplerini açıklayarak çağdaş tarihin bütününe yapılan geleneksel itirazlara tek tek karşı durmuş, özellikle de mesafe bırakılmama itirazına karşı çıkmıştır:

Belki de tayin edici değildirler. Özellikle ele alınacak problemlerin doğasına göre güçleri büyük değişiklikler gösteriyor. [...] Yöneticilerin beklemeye zorladığı mühletin belki de istemdişi bir tercihe yol açtığının ve umulan avantajların da bir bedeli olduğunun kuşkusuz yeterince farkına varmadık. Genellikle tartışmalı belgelerin, başta en ilginç noktaları öne çıkaran polis raporlarının, durum hakkında genellikle yanlış fikirlerle dolu idari yazışmaların bitmesini bekledik; kamuoyu yoklamaları, genel oy hakkıyla istihbaratçıların topladıkları bilgilere dayanarak yerel yöneticilerin yaptıkları tahminler arasındaki farkın her seçim döneminde düzenli bir şekilde arttığını gösteriyor. Bir taraftan da, özel görevlilerce saklanan değerli belgelerin imha edilmemesi ve yerine konulması mümkün olmayan tanıkların yok olmaması için hiçbir önlem alınmıyor.²⁴

Örneğin, daha gelecek kuşakları bilgilendirmeden vefat edebilecek olan Shoah tanıklarına ilişkin olarak, 1970-1980'li yıllarda gelişecek olan şimdiki zamanın tarihi lehine en kuvvetli gerekçelerden birini gündeme getirip, bir ihtiyat mesafesi bırakma meselesine daha çarpıcı bir biçimde döner:

Az çok çağdaş bir araştırma, mesafe alınmış belgeler üzerine çalışmayı daha baştan gereksiz kılmaz; tam tersine. Ancak çağdaşlarla yapılacak bir araştırmanın yerine de hiçbir şey geçmez; geri çekilerek, hemen hemen mekanik bir eylemle tarihsel gerçekliğin kesin fizyonomisini çıkarmayı bekleyerek, bazı

23 A.g.e., s. 257.

24 A.g.e., s. 259.

gizemleri ifade etme imkânı elden kaçırılır, bazı belirsizlikler hep cevapsız bırakılır. Zamanın, tarihçi ve tarihin öğrenilmesi için işlediğini düşünmek hayalden ibarettir. 1930-1939 yıllarının ele alınması için çok erken olduğu fikrinden uzaklaşalım. İşe başlamanın tam zamanı...²⁵

Bu metinde, tanıklıkları gecikmeksizin kayda alınmak zorunda olursa dahi, çağdaş tarih, henüz hayatlarını sürdürmekte olan aktörlerin varlığıyla tanımlanmamıştır: Burada tanığın ilk elden tanığı olarak şimdiki zaman tarihçisi fikrini buluruz. Açıkça söylenmese de tanık bu durumda tek “büyük tanık”a indirgenmiştir: devlet adamı, bakan, diplomat ya da hatta şirket ya da parti yöneticisi, muhtemelen hükümetten biri. René Rémond, on iki yıl sonra, Siyasal Bilimler Ulusal Vakfı’nda (FNSP) işlenmeden kalan bu tarihsel dönem üzerine bir seri konferans düzenleyerek, tarihçileri ve dönemin aktörlerini bir araya toplamak suretiyle kendini işte bu yola hasredecektir.²⁶ Şimdiki zamanın tarihi, François Mitterrand (1999) veya Valéry Giscard d’Estaing (2002) üzerine FNSP’nin düzenlediği toplantılar sırasında olduğu gibi, eski devlet başkanları ya da onların vasiyetlerini yerine getirmekle yükümlü olanlarla çalışma yapmak söz konusu olduğunda, resmî akreditasyonla girilen bir tarihyazımına evrilse de yöntem, bu tarihe ilgiyi geniş biçimde artırmış ve üretken olduğu teslim edilmiştir. Daha derinlemesine bakarsak, René Rémond çağdaş tarihi, ucundan tutmayı deneyebileceğimiz ancak henüz bütün dersleri çıkaramayacağımız, yapılmakta olan bir tarih olarak tanımlamaktadır. Bir olayın ya da bir anın tarihinin kalıcı anlamına ancak süreç tamamlandıktan sonra kavuşacağını kabul ettiği veya bunu teslim ettiği için, kendini tarihyazımının oldukça klasik bir vizyonunda konumlandırarak, bitmemiş, geçici bir tarih perspektifini hararetle savunmuştur.

Buna karşılık, bu makaledeki bir çelişki hiçbir zaman ortaya konmamıştır. Bir yandan yakın geçmişin tarihinin neden müm-

25 A.g.e., s. 260.

26 René Rémond (der.), *Le Gouvernement de Vichy 1940-1942. Institutions et politiques*, Armand Colin, Paris, 1972; René Rémond ve Janine Bourdin (der.), *Édouard Daladier, chef de gouvernement*, Presses de la FNSP, Paris, 1977.

kün ve hatta gerekli olduğunu açıklamaya çalışır, ama diğer yandan üzerinde çokça çalıştığını söylediği İkinci Dünya Savaşı dönemine, yani 1930'lu yıllardaki “boşluğu” sarmalayan diğer “büyük olaya” atfettiği yeri açıklamaz. Bu tarih bilimsel manzarada yer alıyorsa neden sadece 1930'lu yılları değil de çağdaş tarihi savunmak için bir dolu sayfa ayırır? Ve neden bir yandan övgüler düzdüğü İkinci Dünya Savaşı Tarihi Komitesi'nin edindiği deneyimden tek bir sonuç dahi çıkarmaz? Bu soruların cevabı, bizi muhtemelen yazarın Fransa'nın tarihinde istisnai bir parantez olarak algıladığı ve bizzat kendisinin de yaşadığı şeyler hakkında keskin yorumlarda bulunmamak isteğinden kaynaklanmaktadır. Vichy Rejimi hakkında çalışmaları teşvik ederek tarihçiye “nesnel” ve “tarafsız” olma çağrısını sık sık tekrarlayacaktır. 1967'de, yepyeni bir derginin, *Journal of Contemporary History*'nin çağdaş tarih üzerine yayımladığı bir yazıya yaptığı, daha ileride değineceğimiz katkıda, Fransız CHGM tartışmasına bu sefer daha eleştirel olarak döner:

Komitenin çalışması, tarihsel yöntemle yoğurulmuş kafaların kısa süre önce cereyan edip hararetli tartışmalara neden olmuş olaylara ilişkin bile nesnel olamayacaklarını somut olarak ispat ediyor. [Bununla birlikte] işgalciye karşı savaşa yönelik *apriori* ilgisi dikkate alınır, komite diğer tarafa, Vichy hükümetine ve “ulusal devrim”e ya da Mareşal Pétain'in rolü ve kişiliğine az ilgi göstermiştir. Söz konusu yıllar hakkında edindiğimiz bilgi, bu dengesizlikten muzdariptir. Robert Aron'nun *Histoire de Vichy* [Vichy Tarihi, Paris, 1954] kitabı başta olmak üzere partizan olmayan çalışmaları bir yana ayırırsak, Vichy Rejimi üzerine yayımlanan neredeyse bütün çalışmalar, iade-i itibara yönelik olarak, partizan kafasıyla kirletilmiştir.²⁷

Üç yıl sonra René Rémond, tarihçilerin ve tanıkların bir araya geldiği ve Vichy “hükümeti” üzerinde (fakat rejim üzerinde

27 René Rémond, “France: Work in Progress”, Walter Laqueur ve George Mosse, “History today in USA, Britain, France, Italy, Germany, Poland, India, Czechoslovakia, Spain, Holland, Sweden”, *Journal of Contemporary History*, cilt 2, sayı 1, Ocak 1967, s. 35-48, atf s. 43.

değil) durdukları ilk büyük konferansı organize etti. Paris Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu'nun efsane ismi André Siegfried tarafından savunulan bir ikileme, Laval'in "kötü Vichy"sini Péta-in'in "iyi Vichy"sinin karşısına yerleştirerek, sadece 1940-1942 yıllarına ihtiyatla tutundu ve onun uzun yıllar eleştirildiği –ben de onlardan biri oldum ve bunu hiç bir zaman inkâr etmedim– şeyi yaptı: İşbirlikçilik sorununu, özellikle de antisemitizm konusunu tamamen görmezden geldi. Az bilinen bir metin, onun haletiruhiyesini geriye dönük olarak zaten açığa çıkarmaktadır. René Rémond, *Chagrin et la Pitié*'nin [Acı ve Acıma] tartışmalı çıkışından bir yıl sonra, *Réalités* dergisinin "Tanrıların inayeti yine Fransa'nın üstüne" konusuna ayrılmış 1972 Nisan sayısına yazdığı, "Nihayet Kabuk Bağlamış 1940 Yarası" başlıklı, yenilgi ve işgal üzerine kısa bir makaleyi şöyle sonlandırıyordu:

Bugün artık sömürgecilik sona erdi. Fransa bütün dünyayla barış içinde, ekonomisi diğerleriyle karşılaştırılabilir bir düzeye ulaştı; madalyonumuzun öbür yüzünün anısı uzaklaşıyor ve psikolojik etkilerinin hafiflediğini artık kabul edebiliriz.²⁸

René Rémond, 1960'lı yıllarda Siyasal Bilimler Enstitüsü'nde (IEP) "Tarih, süre, hafıza ve siyaset" teması üzerine bir seminer veren²⁹ ve Fransızların ortak hafızası sorununa ilk eğilenlerden biri olmasına rağmen, Vichy'den ders çıkarmamış ve ekonomik krizin etkilerini de görmezden gelmişti. Fransa'nın artık yüzünü geleceğe ve refaha çevirdiğine ikna olmuş, kendi neslinin tipik bir karakteriydi.

René Rémond, kendini temize çıkarmak adına dersek yanlış olmaz, 1990'larda, bu dönemin kötülüklerini ortaya çıkaran bir tarih üretimine katkıda bulunmak dışında, 1970 toplantısında şimdiki zamanın tarihinin en karmaşık konusunu ele aldı: Yakın geçmişte yaşanmış bir çatışma üzerine bir de iç çatışma, hatta şiddetli etkilere sahip bir tür iç savaş eklenmiş bir ça-

28 René Rémond, "La blessure de 1940 enfin cicatrisée", *Réalités. Revue de Paris*, sayı 315, Nisan 1972, s. 37-41. Olivier Büttner'e, bu makaleye dikkatimi çektiği için teşekkür ediyorum.

29 Bkz. Marie-Claire Lavabre, "Paradigmes de la mémoire", *Transcontinentales*, sayı 5, 2007, s. 139-147, alıntı § 12.

tışmanın incelenmesi, herhangi bir yargıda bulunmadan bütün görüşleri tartışmaya açma düşüncesiyle ortaya kondu. Bu, üniversite amfilerinin, daha sonraki yıllarda, 1994'te Paul Touvier Davası esnasında, daha sonra 1997'de Maurice Papon Davası sırasında, diğer tarihçilerin yanında nihayet tanıklık yapmayı kabul edecek olan aynı René Rémond'un yer aldığı mahkeme salonları olmadığı fikrini savunmak demekti. Kendi türünde Fransa'da bir ilk olan bu toplantının yayınlanan tebliğlerinin girişine, şunları yazmıştı: "Yakın geçmiş üzerine yapılan her ortak araştırma bir maceradır [ve] 1940-1944 yılları gibi son derece dramatik bir dönemi kendine çalışma konusu olarak belirleyince ve bu da yetmiyormuş gibi bir de karşıt kamplardaki insanları işin içine katmaya niyetlenince, bu macera, olmayacak bir şeye ya da bir provokasyona dönüşüyor." Her şeye rağmen, Vichy'nin eski bakanlarını büyük bir saygıyla, tamamen özgürce, hiçbir "düzeysiz polemige" girmeden ağırlayan bir toplantının seviyesinden memnuniyetini ifade etmişti.³⁰ René Rémond, burada, şimdiki zaman yaklaşımlarının tümünün yapısında bulunan ve 20. yüzyıl tarihi söz konusu olduğunda özellikle derinleşen çıkmazı sınıamıştı. Bir tarafı seçmek mi? O zaman tarihçi diğer " taraflar" ın saldırısına uğrayacak ve yapılmış tarih çalışmasının değeri hakkında şüphe uyandırıp, mesleği yönünden eleştirilecektir. Tarafsızlığı seçmek mi? O zaman, ahlâki bakımdan desteklenemez suçları minimize ettiği duygusu verebilir, hatta " taraflar" arasında bizim değerler sistemimizde değeri olmayan bir çeşit denge kurduğu hissi uyandırabilir: İşkenceci, bir bilimsel araştırmanın gerekleri için dahi olsa, kurbanıyla denk olamaz. Suçu, sorumluları, vakaya dahil olan ve birbirine zıt ifadeler verebilecek olan her tarafın zararını hızla karara bağlaması gereken bir adli yargıda mümkün olan şey, ne denirse densin, bilimsel bir mecrada geçerli değildir. İkinci Dünya Savaşı Tarih Komitesi'nin yaptığı gibi, halefi olan Şimdiki Zamanın Tarihi Enstitüsü de, 2000'li yılların başlarına kadar seminerler ve konferanslarda hep yer verdiği çok sayıda direnişçi veya gaziyle iliş-

30 René Rémond (der.), *Le Gouvernement de Vichy 1940-1942*, s. 17.

kilerini sıkı tuttu ve devam ettirdi. Buna karşılık araştırmacılar, çalışmaları için eski Vichyciler ya da işbirlikçilerine muhtemelen başvurmuş olsalar bile, Vichy ve işbirlikçileri gözde konulardan olmasına karşın, kamuya açık bir etkinliğe hiçbir zaman hiçbir davet edilmemiştir.

Bu bakımdan, 1970 toplantısının deneyimi hiçbir zaman tekrarlanamadı. O halde bilim dalı olarak doğru bir duruş hiçbir şekilde sergilenmemiştir; “olmayacak bir şey”den ve “provokasyon”dan söz ederken René Rémond’u baskı altına alan, işte buydu. Şimdiki zamanın tarihçileri son derece hassas konular üzerine eğilerek, bu resimde kendilerine yer açmak üzere, yöntemler değilse bile en azından bir tavır geliştirmek durumunda kaldılar. Şimdiki zaman tarihçileri, tanıkların neler hissettiğini gözden kaçırmaksızın, onların duygularını kontrol altına almak suretiyle tanıklar arasında bir hiyerarşi oluşturmak zorunda kaldılar. Yaptıklarını gözden kaçırmaksızın yaklaşımları, sorgulamaları gereken kişilerde “Kötü”nün vücut bulduğunu kabul etmek zorunda kaldılar. Kahraman figürlerin, şehitlerin, Tarihin mağluplarının dokunulmaz, eleştirel bir bakıştan muaf olamayacaklarını kabul ettiler. René Rémond tarafından 1970’te takınılan tavrın tersine, çözüm, çoğu kez dayatılmış bir nesnellik yerine kabul edilecek bir öznelliktiydi. Tarihçi, kendine özgü eğilimleri ya da kendi öz kimliğini yadsımsa, tarihçi “yansız” bir biçimde ele alınamayacak sorunları kendi tarzında ortaya koymak için bunlardan yararlanmalıydı: Olgular üzerinde oynamadan veya güncel önyargıların dışında olanlar karşısında susmadan Vichy’yi incelemek için, Pétainci değerlerden duyulan nefret daha sıkı bir zorunluluk haline gelmeli; siyasal bir angajman kendi siyasal çevresiyle ilgili bir çalışmada aynı eleştirel teyakkuza itebilmelidir, itmelidir. Araştırmacıların çoğu için (hepsi değil gerçekten) en kötüsü, genellikle kendi ideolojik eğilimlerinin körü körüne peşinden gitmeleri yüzünden doğan itibar kaybıdır. Çünkü, bugün artık sağlama yapma prosedürleri, meslekten olmayanların yapacakları sağlamaları da kapsayacak şekilde aşırı partizan bilimsel ifadeleri kırılğanlaştırmaktadır.

Tarihi hareket halinde kavramaya çalışan tarihçi, her hâlükârda zamanın akışına kapılır ve bakışının ancak kısmi, sınırlı, kırılğan olduğunu kabul etmek zorunda kalır. Tarihin en uç anlamının bilimle hâkimiyet altına alınması hayalinin tam tersi bir durumdur bu. Buna karşın René Rémond, her şeye rağmen, zamanın bir süre sonra, şu ya da bu olayın veya tarihsel sürecin “gerçek” tarihini yazmaya olanak sağlayacağını düşünen pozitivist amentüye bağlı kalmıştır. Tarihsel olumsuzluğa sıkı bir bağlılığı olduğunu açıkça ifade etmiş ve dogmatik ya da sistematik tarihe karşı mücadele etmiş olmasına rağmen, Pierre Renouvin ve André Siegfried’den miras kalan “derin güçler” fikrine olan meylini korumuştur. Bunu kanıtlamak adına, ona göre 19. yüzyıl bağlamında doğan ve Fransız Devrimi’nin sonucu olarak gördüğü üçlü bölünmeden miras 1945 sonrası Fransız sağ anlayışında faşizmin, Nazizmin ve iki dünya savaşının ağırlığını sürekli yadsımasını, yani pek sağlam olmayan tutumunu ileri sürebiliriz.³¹ Bir taraftan şimdiki zamanın tarihinin bütün yazımlarının sonuçlanmamış karakterini kabul eder, diğer taraftansa gizlice onu muhafaza etmeyi umut etse de, söylenecek son sözün daha sonra geleceğini düşünmeye devam eder. Sağın tarihi hakkında yazdığı ve 1982’de yayımlanan yeni bir baskısının önsözüne şöyle yazmıştır:

Olgular, 1954’te ileri sürdüğüm yorumu deneysel olarak doğruladılar. Gerçekle yüzleşmesi sonlanmamış bir tarih üzerine yürütülen çalışmalar için ürkütücü bir risk bu; aynı zamanda beşeri bilimlerin sıklıkla eksikliğini hissettiği deneysellik imkânı sunuyor.³²

Burada, sonlanmamış olanın tarafında durur; eğreti geçiciliğin, tarihçiyi, oluş halindeki bir tarihi inceleyen ve dolayısıyla da havada kalan yorumlar formüle eden, hatta en yakın şimdiki zamanın gözlenmesiyle disiplinin deneysel boyutunu ifade et-

31 Bu konuda şu çalışmaya gönderme yapıyorum: “La Seconde guerre mondiale dans la mémoire des droites françaises”, Jean-François Sirinelli (der.), *Histoire des droites en France*, cilt II: *Cultures*, Gallimard, Paris, 1992, s. 549-620.

32 René Rémond, *Les Droites en France*, Aubier-Montaigne, Paris, 1982, s. 10.

me cesaretini de gösterir. Başka durumlarda ise tam tersine, disiplinin ortodoksluğuna sığırır:

Her dönem kendi sorduğu soruların cevabını bir süre sonra alır: Vadesi geldikten çok sonra, bu sorular bir anlam kazanır. III. Cumhuriyet'in son yıllarına 1940 felaketi son yumruğu vurdu. Asrımızın tarihi tamamen sonlanmamış olduğu için henüz bütün sonuçlarına ulaşmadı ve henüz son söz söylenmedi. Bu son birkaç on yılın vizyonunu belirlemek ve kalıcı kılmak için çok erken değil mi? [Ve şimdiki zamanın tarihçileri] çağdaşlarının kendi zamanlarını anlamalarına, karmaşayı deşifre etmelerine yardım ederek ve geleceğin tarihçilerine yol açarak, şimdi yaşananların ve gelecekte olacakların çifte yalanlamasına maruz kaldılar.³³

Burada, son sözü söyleyecek tarihçiyi över. Peki ama nasıl, neden ve hangi anda, hareket halindeki bir tarih sonlanmış bir tarihe dönüşmüştür?

Kendi çağına angaje olmuş bir tarih

Büyük Britanya'da, sömürge imparatorluğunun nihayetlenmesinden sonra, 1960'lardaki durum, Avrupalıların giderek daha "küreselleşmiş" bir dünyadaki yerinin ne olacağı sorusu bağlamında gelişti. Başka yerlerde olduğu gibi, bu önce *establishment* dışında gerçekleşti. 1964'te, tarihçi Geoffrey Barraclough bir *Introduction à l'histoire contemporaine* [Çağdaş Tarihe Giriş] yayımladı. Bu kitap, daha sonraki yıllarda dünyanın İngilizce konuşulan kesiminde konu hakkında başvuru kitabı haline geldi.³⁴ Elli altı yaşında, Almanya uzmanı, Liverpool, Londra ve Kalifor-

33 René Rémond, *Notre siècle. De 1918 à 1988*, Fayard, Paris, 1988 (*Histoire de France*, cilt VI, (der. Jean Favier), s. 9 [tekrar basımı: *Notre siècle. De 1918 à 1991*, LGF, Paris, 1993].

34 Geoffrey Barraclough, *An Introduction to Contemporary History*, Penguin Books, Harmondsworth, 1964 (burada 1967 cep baskısına ve şahsi çeviriye gönderme yapıyorum). 1967'de Stock Yayınları çevirisini basmış olmasına rağmen, Fransız tarihyazımında hiç kaynak gösterilmemiş bu esere dikkatimi çektiği için Martin Conway'e teşekkür ediyorum.

niya'da ders vermiş bir Ortaçağ tarihçisiydi. Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde istihbarat servislerinde çalışmış, savaştan etkilenerek 1950-1960 yıllarında çağdaş tarihe yönelmişti. Sadece bir entelektüel merakla değil, Avrupa hâkimiyetinin sonu ve hegemonyasına karşı çıktığı yeni güçlerin doğuşu, kitle demokrasisinin gelişmesi, bilimsel ve teknolojik inovasyonlar gibi, dünya tarihinin geçirmekte olduğu dönüşümün çekimine kendisini kapılmış hissettiği için çağdaş tarihe eğilmişti. Bunlar onu şimdiki zamanla ilgilenmeye ve tarihi farklı düşünmeye itmişti: 1955'te, "Bir belirsizlik duygusuna kapıldık, çünkü kendimizi önceki deneyimlerimizin bize hiçbir kesin gösterge sunmadığı yeni bir çağın eşiğinde hissediyoruz" diye yazıyordu. Hem Tocqueville'in hem de Benjamin'in etkisi hissediliyor bu düşüncede. Hannah Arendt de *Geçmişle Gelecek Arasında* başlıklı denemesinde bu konuyu birkaç yıl sonra, 1961'de ele alacaktı.³⁵ Tarihçi, bu derin dönüşümü düşünmek zorundaydı. Eğer Tukidides'ten beri bütün tarih elbette "çağdaş" ise de, bu tamamen lafta kalan bir ayrıcalıktı ve eğer bu kavram 1918'den sonra yeni bir kavram olarak mevcut olmuşsa da, Geoffrey Barraclough, her şeye rağmen 19. yüzyıl paradigmalarının 1950'li yıllarda kalıcı olmadığını belirtiyordu: nesnellik, nedensel yaklaşım, Avrupa-merkezlilik. Şimdiki zamanı tamamen başka bir şekilde kavramaya davet ediyordu. Maksizmden etkilenerek, ulusal tarihlerin toplamı olmayan bir dünya tarihini savunuyordu. Bütün çalışmasını ve eserinin bir bölümünü yapılandıran bir tezdi bu. Genel tarihyazımının parçası olmasına rağmen çağdaş tarih, onun açısından, tarihçiyi dikkatini geçiş sürecine vermeye ve sistematik olarak retrospektif bir bakış kullanmaya mecbur eden farklı bir doğaya sahipti. Rusya, Asya veya Amerika Birleşik Devletleri'nin yakın geçmiş tarihinden örnekler vererek şöyle yazmıştır:

Bu örnekler, çağdaş tarihin –zaman zaman tarihçilerin onu küçümseyerek ifade ettikleri gibi– yakın geçmişte tezahür etmiş olayların yüzeyini kazımaktan ve o dönemin ideolojileri-

35 Geoffrey Barraclough, *History in a Changing World*, Basic Blackwell, Oxford, 1955, akt. Kenneth C. Dewar, "Geoffrey Barraclough: From Historicism to Historical Science", *The Historian*, cilt 56, sayı 3, Mart 1994, s. 449-464.

nin ışığında geçmişi tevil etmek olmadığını göstermeye yeter. Ama aynı zamanda da –temelde daha önemli olan– çağdaş tarihin 1945 ya da 1939’da veya 1917’de veyahut 1898’de, yahut da seçebileceğimiz herhangi başka bir tarihte “başladığını” neden söyleyemeyeceğimizi de gösteriyorlar. [...] [Elbet- tel], 1890’ın hemen öncesindeki ve sonrasındaki yıllar önemli bir dönemeç oldu; ama kesin tarihlerden kaçınmamızda fayda vardır. *Çağdaş tarih, bugünün dünyasında güncel sorunlar ne zaman ilk defa görünür bir hal alırsa o zaman başlar*; çağdaş tarih, yeni bir çağa girdiğimizi söylemeye olanak veren, daha doğrusu zorlayan değişimlerle başlar. Tarihçilerin, 15 ve 16. yüzyılların dönemecinde Ortaçağ ile “modern” zamanlar arasına çizdiği çizgiyi netleştirdikleri [...] türden değişimlerdir bunlar. Tamamen Rönesans’ın dönüşümünün köklerinin II. Frédéric İtalyası’na uzanması gibi, benim şimdiki zamandaki köklerim de ta 18. yüzyıla kadar uzanabilir.³⁶

Çağdaş tarih, bu kabulde, bir dönemin tarihini ifade etmekten çok bir davranış tarzını –bu perspektifte şimdiki zamanın tarihinin sadece çağdaş dönemle sınırlandırılmadığı ve bugün birçok tarihçinin benimsediği bir tutumu– ifade eder. Marc Bloch’un, geçmişi şimdiki zamandan hareket ederek anlamak gerekliliği fikrini devam ettirerek, yazar şimdiki zamanı, kendi yapısal biricikliği ve konjonktürel tekilliği içinde ele alır – özellikle de bu son özellik üzerinde ısrarla durarak, pozitivist mirastan uzaklaşmak adına öne sürdüğü argümanlar ne olursa olsun, çağdaş olanın son tahlilde yeni bir dönemselleştirme olduğu fikriyle hareket eder.

Geoffrey Barraclough, bir tabu yıkıcı olarak görülmüştü. İngiliz tarih yazımının saygın isimlerinden A. J. P. Taylor, onun yazılarını yorumlayarak, “Geçmişin, şimdiki zaman ışığında değişim gösterdiğini söylemek bir şey, geçmişin kendisinin değiştiğini söylemek başka bir şeydir” diye not düşüyordu. Tam da Barraclough’un karşı çıktığı nesnelci paradigmanın süregelen-

36 Geoffrey Barraclough, *An Introduction to Contemporary History*, s. 20. Vurgular yazara aittir.

liğinin güzel bir tasviriydi bu.³⁷ Retrospektif olarak bakıldığında, 1970'lerde gelişecek olan anlayışın bir taslağı olarak görünen, gayet kişisel bir çağdaş tarih vizyonu geliştirmişti. Hatta inanılmaz öngörülerde bulunmuştu: Jean-François Lyotard'ın tezlerinden on yıl kadar önce, kendi çağını, ona göre kırklı yıllarda sona ermiş olan “modern” dönemden ayırmak için, modern çağı Ortaçağ'dan ayırmak için yapılanın benzeri bir şekilde “postmodern” olarak nitelemeyi tercih etmişti.³⁸ Hatta burada, kritik bir dönem anlamında bir “menopoz dönemi” görüyordu ve radikal bir şimdiki zamancılık geliştirmişti: “Hayatta olanlarla ilişkileri dışında kimsenin ölümlere karşı bir borcu yoktur.” 1945 sonrasının dünyasının hayatta kalanlar dünyası olduğunu hatırlatmanın bir şekliydi bu.³⁹

Aynı şekilde Londra'da Alfred Wiener tarafından 1947'de kurulmuş olan bir dokümantasyon merkezi olan Wiener Library bünyesinde 1964'te Institute of Contemporary History [Çağdaş Tarih Enstitüsü] açıldı. Bu Alman Yahudi mülteci, 1933'te Nazizmden kaçıp Amsterdam'da Jewish Central Information Office'i [Yahudi Merkezi Haberalma Ofisi] kurmuş ve 1939'da Londra'ya taşınmıştı. Wiener Library'nin amacı sadece Nazi zulmünün belgelerini toplamak değildi; burası, savaştan sonra antisemitizmin dirilme tehlikesine karşı hassasiyet ve fikir geliştirilen önemli bir merkez oldu. İki yıl sonra, Ocak 1966'da, yeni enstitü diğer iki Alman Yahudisi, ABD'de ders veren tarihçi George L. Mosse ve Walter Laqueur tarafından yönetilen bir dergi çıkardı: *Journal of Contemporary History*. Bu yeni araştırma merkezi de, çağdaş tarihin dünyanın İngilizce konuşulan bölümünde zamanla gelişmeye katkı verecek olduğu kadar, önce-

37 A. J. P. Taylor, “Sales talk”, *New Statesman and Nation*, 17 Mart 1956, akt. Kenneth C. Dewar, a.g.e., s. 457.

38 Geoffrey Barraclough, *An Introduction to Contemporary History*, s. 23.

39 Geoffrey Barraclough, *History in a Changing World*, akt. Kenneth C. Dewar, a.g.e., s. 457. Geoffrey Barraclough, bu kısa tarih için, 1978'de UNESCO'nun toplum bilimlerinin durumuna ilişkin raporun yazı kurulunda yer aldı. Üstlendiği görev tarihti. Yanında felsefeyle ilgili bölümü kaleme alan Paul Ricœur ve psikanalizle görevli Jean-François Lyotard vardı: Jacques Havet (der.), *Tendances principales de la recherche dans les sciences sociales et humaines*, 2 cilt., Mouton/Unesco, Paris/La Haye/New York, 1978.

likli olarak Nazizm ve faşizm tarihine, yani İngilizlerin gerçekten ait olmadıklarına inanmayı sürdürdükleri bir kıtanın tarihine yönelecek olmakla, başlangıçta üniversitelerin dışında bir alana yerleşti.⁴⁰ Yeni derginin redaksiyon komitesinde hepsi tanınmış ya da tanınmakta olan İngiliz, Amerikalı, Alman, Fransız akademisyenler göze çarpıyordu: Karl-Dietrich Bracher, Allan Bullock, Norman Cohn, Bernard Lewis, Hugh Seton-Watson, Eugen Weber, Alfred Grosser, Pierre Renouvin. Editörler bu ilk sayıda, gerek bu pratik açısından daha müsamahâkar bir ortam oluştuğu için, gerekse tarihin bütün yazım türlerinin iç sınırlarının artık netleşmiş olmasından dolayı, haliyle çağdaş üzerine yürütülen çalışmalara karşı eleştirilerin artık azalmış olması nedeniyle, yakın geçmişin tarihine karşı çıkanların sayıca azaldığına işaret ediyorlardı. 19. yüzyılın bilimsel idealinin sonu ve iki dünya savaşının etkisi, disiplinin daha geniş ve daha pragmatik bir vizyonuna alan açıyordu böylece. Yazarlar, arşiv eksikliği, mesafe almama, henüz çok canlı hissedilen tutkular gibi geleneksel itirazları sadece birkaç satırla reddediyorlardı. Tersine, 20. yüzyıl tarihçisini arşiv ve belgelerin bolluğu tehdit ediyordu. Arşivlerin halka açık hale gelmesi için elli sene geçmesi kuralı demek ki Birleşik Krallık, Fransa ve başka yerlerde geçerli değildi. Devlet sırlarının birkaç yıl içinde açığa çıkması en azından demokrasilerde engellenemiyordu. Mesafe bırakmaya gelince, nesnelci amentü terk edildiğinden beri o da geçerliliğini artık kaybetmiş durumdaydı. İzleyen yıllarda, birbirine karşı olan bu iki sava, şimdiki zaman tarih yazımının geliştiği her yerde her zaman başvurulacaktı. Daha ilginç, yeni dergi, yalnızca zamanın heyecanıyla üretilen anlatılardaki riski inkâr etmiyor, bunu tümüyle kabul ediyor ve hatta ona etik bir koyut olarak sahip çıkıyordu:

19. yüzyıl tarih dergileri “gündemdeki siyasal konular hakkındaki çözüme kavuşmamış sorunlar çerçevesindeki tartışmaları”

40 Bkz. Jan Palmowski ve Kristina Spohr Readman, “Speaking Truth to Power: Contemporary History in the Twenty-first Century”, “At the Crossroads of Past and Present. ‘Contemporary’ History and the Historical Discipline”, *Journal of Contemporary History*, 46/3, Temmuz 2011, s. 485-505.

dışlıyorlardı (*Historische Zeitschrift*), “çağdaş tartışmalarından kaçınacaklarını” (*Revue historique*), hatta “güncel bir tartışmaya gönderme yaparak hararetini her zaman korumuş olan sorunlar üzerindeki görüşlere katkıda bulunmayı” reddettiklerini duyuruyorlardı. En saygın öncellerinin tersine *Journal of Contemporary History*, etkin bir şekilde tartışmaya girmemeye çalışsa da elbette bundan kaçınmayacaktır. Yakın geçmişe dokunan, hep askıda kalmış sorunlar karşısında kaçmayacaktır. “Akademik” olan, “tarafsızlığın”, “tartışma dışı”nın veya “bugünün dünyasına duyarsız”ın hiçbir gerekçeyle eşanlamlısı değildir ve olmamalıdır.⁴¹

Bu duruş, yeni komitenin üyelerinin hepsinin nesnellik paradigmasına kabaca karşı çıkan kişiler olmamaları bakımından dikkate değerdir. Özellikle Fransız Pierre Renouvin, 1929’daki öncü makalesinde ifade ettiği görüşlerinde Hugh Seton-Watson’ın düşüncelerinden yararlanmıştı. Şimdiki zamana sahip çıkan bu angajmana başka iki boyut daha eklendi: Çağdaş tarih uluslarüstü bir tarih olmak zorundaydı ve dergi öncelikli olarak Avrupa tarihiyle ilgileniyorsa da onu dünyanın geri kalanından yalıtma niyetinde değildi. Aynı şekilde, sadece uzmanlara hitap etmiyor, tarih üzerine aşırı uzmanlaşmayla mücadele etmeye gayret edip, geniş kitlelerin artan ilgisini dikkate alan bir öngörüyle geniş bir kitleyi hedefliyordu.⁴² Nihayet, kayda değer bir önseziyle, esas olarak faşizmin oluşumuna ayrılmış olan bu sayının editörleri, çağdaşçıların dünyasını yaklaşık kırk yıl sonra bile meşgul eden muhtemel bir riske karşı, yani tarihyazmasının sadece asrın korkunç, trajik boyutunu merkeze oturtması tehlikesine karşı uyarıda bulunuyorlardı:

Tarihçi, konusunun temelde trajik karakterini unutamaz olmasına veya unutmaması gerekmesine rağmen –ölümün ve unutmanın birbirine yakınlığı– çağdaş tarih çalışması, insanlığa ilişkin olaylar konusunda karamsarlığa düşülmesini doğru bul-

41 “Editorial note”, *Journal of Contemporary History*, cilt 1, sayı 1, Ocak 1966, s. iii-vi.

42 Llewellyn Woodward, “The study of contemporary history”, s. 1-13.

muyor. Gibbon [...] tarihi, insanlığın suçlarının, çılgınlıklarının ve acılarının kaydı olarak resmeder. Çağımız, bu karanlık kataloğa ondan daha fazlasını ilave etmiştir, ama bir yandan da alışlagelmemiş boyutta kahramanca eylemlerin ve birçok alanda aklın en ciddi mertebedeki gelişmesiyle de bezenmiştir.⁴³

Şimdiki zamanın tarihyazımının gelişimine rağmen, bugün hâlâ Nazizmin, komünizmin, dünya savaşlarının veya sömürge harplerinin çalışmalarda işgal ettiği yer, *Journal of Contemporary History*'de işgal ettiği yer de dahil olmak üzere, bu felaketlerin uzun vadedeki etkilerinin sürdüğünü göstermektedir.

Şimdiki zamanın yeniden icadı

Şimdiki zamanın tarihi, takip eden on yılda güncel durumunu az çok karakterize eden çift yönlü bir gelişme gösterdi: O artık tarih çalışmalarının önemli, hatta bazen hâkim bir kısmını oluşturmakta; kamusal alanda ve popüler kültürde benzersiz bir yer işgal etmeye başlamış durumda. Toplumun tarihe gösterdiği ilgi ve sevgi tabii ki yeni değildir; özellikle de Fransa, Almanya veya İtalya gibi ülkelerde hiç değildir. Fakat 1970'li yılları dikkate alırsak, geçmişe olan merakın yeni biçimlerinin ortaya çıktığını görürüz. Tarih, genel anlamda, göstergelerini gayet yakından tanıdığımız ve zengin bir edebiyata yol açan bir kitle tüketim nesnesine, bir kültürel yatırım ve keyif nesnesine dönüştü. Hafıza yeni bir entelektüel, toplumsal ve kültürel kategori olarak ortaya çıktı; anma toplantıları arttı; her konuda üstlenilen bir miras olmaya başladı; konusu tarih olan edebiyat ya da sinema eserlerinin başarısı artarken, her televizyon kanalında tarihle ilgili birşeyler yayınlanmaya başladı ve on yıldan beri, tarih üzerine site veya tartışma forumlarının sayısında patlama yaşandı. Bununla birlikte birbiriyle giderek çakışmaya başlayan iki terim olan tarih ve hafızaya duyulan bu yeni tarz tutku,

43 A.g.e., s. 13. Bir sene sonra Walter Laqueur ve George Mosse yönetiminde, dergi, bir sayısını bütünüyle dünya çağdaş tarihine ayırmıştır: "History today in USA, Britain, France, Italy, Germany, Poland, India, Czechoslovakia, Spain, Holland, Sweden", cilt 2, sayı 1, Ocak 1967.

giderek yakın geçmiş üzerine eğildi. Bu tutku, özellikle, büyük polemiklerin ve “geçmişe yönelik siyasetlerin” son yirmi yıldaki neredeyse özgün nesneleri olan 20. ve 21. yüzyılların büyük felaketleri üzerinde yoğunlaştı. Bu ilgi dünyada 1989’dan sonra ciddi bir şekilde arttı: Demokrasiye geçiş süreci yaşayan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde, diktatörlüklerden kurtulmuş Latin Amerika ülkelerinde, Apartheid’dan kurtulan Güney Afrika’da, hatta sömürgeci mirası sırtında taşıyan birçok ülkede, Cezayir kadar Güney Kore’de de arttı. Ama bu fenomen, aslında epeyce önce başlamıştı ve Berlin Duvarı’nın yıkılmasının yarattığı etkilerin ötesinde, daha derin bir gelişmeye tanık olundu.

Şimdiki zamanın tarihindeki gelişmeler de bu bağlamda belirlendi. Bu, tarihyazımına ve bilim dünyasına özgü bir gelişmenin sonucuydu; ancak ona bir yandan da tarihe olan “toplumsal talep” de eşlik etti. Genel olarak tarihçilerin ve insan bilimlerinin yaratıcılığı, olayları saptama, adlandırma, zaman ve mekân içine yerleştirme yetenekleri, bir bakıma yakın geçmiş anlamaya beklentisini, ihtiyacını biçimlendirmelerine imkân tanıdı ve bunlar da karşılığında çalışmaları besleyen unsurlar haline geldi. Çağdaş toplumlarda kamusal alanda kendini gösteren, tarihe duyulan bu toplumsal talep, son otuz yıldır aynı isimle anılan tarihin, çağdaş tarihin gelişmesini büyük oranda açıklamaktadır. Buna dair sayısız gösterge vardır ve burada bunlardan, Fransa’daki duruma ilişkin birkaçına değineceğim. Nedeni, yaşanan değişimlerin, başka ülkelerdekinden gerçekten farklı olmasa bile, Fransa’da daha görünür olmasıdır. François Dosse “1968-1969 dönemecinden itibaren yeni tarihin patlaması muhteşem oldu” diye yazar: “Psikanalitik ve antropolojik yayınlardan nöbeti devraldı. 1974’te tarihe ayrılmış ciltlerin sayısı 1964’tekinden altı defa daha fazla ve anahatar konular *Annales*’in üstünlüğünü ortaya koyuyordu. 1970’li yılların tarihine duyulan bu hayranlık, 1960’larda antropolojiye duyulan ilginin bir devamı gibiydi. Öteki’nin çehresini keşfetmek hâlâ söz konusuydu; uzak yerlerde değil, Batı medeniyetinin tam içinde, geçmişin derinliklerinde...”⁴⁴

44 François Dosse, Pierre Nora. *Homo historicus*, Perrin, Paris, 2011, s. 223.

“Yeni Tarih” denen akım, demek ki neredeyse Ortaçağcılar ve modernistleri açık bir şekilde birleştirmiştir: Georges Duby, Jacques Le Goff, Emmanuel Le Roy Ladurie, Pierre Chaunu ve daha birçokları. Bu tanınmış tarihçiler, çoğunlukla yüksek tirajlara ulaşmış eserleri sayesinde, bir zihniyetler tarihi ve ya çok yaygın tarihsel eserlerin alışlagelmiş biçimlerinden çok uzak bir başka Ortaçağ vizyonu keşfinde bulunan entelektüellerde yeni bir duyarlılık yaratmaya katkıda bulundular. Bu yazarlar, 1968 Olayları’ndan sonraki dönemi karakterize eden, kültürün bütün biçimleri için duyulan yaygın arzu ortamından faydalandılar. Bir kimlik boyutu, dolayısıyla şimdiki zamanın daha içinde olan bir ilgi kendini göstermeye başlasa da, tarih okumasında göreceli bir değişim aranıyordu. Emmanuel Le Roy Ladurie’nin, Pierre Nora yönetiminde, Gallimard Yayınları’ndan 1975 yılında “Oksitanya Taşrası” gibi ilginç bir altbaşlıkla çıkan ve yerellik dalgasının tam kalbinde yer alan *Montaillou*’su veya hatta bir on yıl kadar sonra, 1986’da, Fernand Braudel’in *L’Identité de la France*’ı [Fransa’nın Kimliği] bunun kanıtıdır. Bu akımın en belli başlı tarihçilerinden biri olan Georges Duby, aynı yıl neredeyse tamamen kültürel konularda yayın yapan ilk kanal olan ve Fransız-Alman Arte kanalının atası Avrupa Televizyon Programları Derneği’nin (SEPT) başkanlığına seçildi. Bu şüphesiz, zamansal kilometre taşlarının yerinden oynamakta olduğu bir dünyaya demirlemek adına, olumlu bir referans olarak yaşanmış tarihin, yeni bir çağdaş kitle kültürünün taşıyıcısı olarak tarihin ve tarihçilerin kazanmış olduğu önemin bir işaretiydi.

Bu hareketin içinde çağdaş tarih neredeyse hiç yer bulmuyordu. Fakat yayıncılık dünyasında ve yazılı basında koşut bir gelişme gösteriyordu, çünkü burada da bir talep ve hatta yeni doğmakta olan bir ekonomik piyasa söz konusuydu. “Hasas” denilen dönem ve konular, çok sayıda okuru cezbediyordu ve kültürel ya da kimliksel boyutun geçmişe yeniden duyulan bu ilginin tek izahatı olmadığına bir göstergesiydi bu. Hatta 19. yüzyıl sonundaki durumu da hatırlatacak şekilde, toplumun 20. yüzyıl “muharebelerinin” tarihine dair beklentileri

ile hâkim akımdan tarihçilerin çoğunun bu tarih biçimine karşı takındığı küçümseyici tavır arasında bir uçurum olduğunu dahi söyleyebiliriz. Kuşku yok ki, –çoktan beridir...– kendini “retro” olarak adlandırılan dalgada, Liliana Cavani’nin “Gece Bekçisi” (1974) filminin garip başarısında görüldüğü gibi, yüz yıl boyunca yaşanan şiddete karşı açıkça duyulan bir tür hayranlık, hatta bir çeşit röntgencilik de söz konusuydu. Dahası, fenomen, sonraki on yıllarda şiddetlenerek varlığını devam ettirdi. Asrın belli başlı felaketlerini yaşamış nesillere dokunduğu kadar, felaketin etkilerine karşı daha korunaklı, fakat artçı darbelerden etkilenen sonraki nesilleri de etkiledi. O halde, bunu basit şekilde konjonktürel bir olgu gibi kabul edemeyiz. 1968 Olayları da, yakın tarihin daha az saygın bulunan sözde ya da gerçek karanlık bölgelerine ve tabularına dair daha eleştirel yaklaşan bir tarihe giderek artan kuvvetli bir talep yaratmak suretiyle, buna kendince katkıda bulundu. Böylece, 1970’li yıllarda, bence Ortaçağ tarihinin veya modern tarihin ya da hatta 1989 yılında iki yüzüncü yıldönümünde Fransızları meşgul edecek olan Fransız Devrimi’nin mirasının çekim gücünden farklı bir şekilde, asrın ölümcül boyutu hakkında devamlı büyüyen bir sorgulama ortaya çıktı. Bu soru işareti, tekrar gündeme taşınan ve sahip çıkılan geleneklerin, şimdiki zamana ve geleceğe rehberlik etmesi gereken örnek bir tarihin olumluluğunda değil, yüzleşmek veya kendisinden kurtulmak için önlem alınması gerekecek olan bir yüke dönüşmüş geçmişin olumsuzluğunda ortaya çıkmıştır. Pierre Nora’nın *Hafıza Mekânları* kitabının sonunda “anma çağı” üzerine yaptığı fikir yürütmeler sonrası oluşan bir çeşit doksanın aksine veya François Hartog’un şimdiki zamancılık sorunu üzerine ileri sürdüğü düşüncelerin tersine, bu iki kutup arasında yer ve zamana göre değişim gösteren kuvvetli gerilim hesaba katılmaksızın, son otuz yılın tarihsellik rejimini anlamamanın mümkün olmadığını düşünüyorum. İçinde yaşamakta olduğumuz geçmişin takıntılı varlığı, sadece bir gelenek kaybından, geçmişle hesaba katılmamış bir kopuştan, postmodern toplumları, hatta “postmodern ötesi” toplumları sonsuza kadar süren bir şimdiki zamana hapse-

decek ve yüksek teknolojiyi tükettiğimiz gibi tarihi de tüketmemize yol açacak neredeyse Prometheusvari bir şüursuzluktan kaynaklanmıyor. Aynı zamanda, hatta daha da fazla, ölümlerin yükünden kurtulmanın, insanlığın çılgınlığının neden olduğu ve hiçbir şekilde bir alın yazısı olmayan on milyonlarca ölünün ağırlığından kurtulma gerekliliğinden kaynaklanıyor. Bu da, hatırlamaya duyulan gereksinim ile unutmaya olan ihtiyaç arasındaki, asrın son felaketleri etrafında yakın geçmişte yapılan tartışmaları karakterize eden bir başka gerilimi doğuruyor.

Çağdaş tarih, işte bu bağlamda zirvesine ulaştı diyebiliriz. Toplum, geliştirilen bilimsel veriler kendilerine sunulmadığı için, ilk aşamada yüzünü gazetecilere, yazarlara, “amatör” tarihçilere çevirdi. Zaten kısmen bu konularda çalışmayı bırakmış olan üniversite çevreleriyle çoğunlukla gerçek bir ilişki kurulmadı. Pétain yanlısı bir gazetede, *La Petite Gironde*’da yazmaya başlayan Henri Amouroux, bir direniş örgütüne katılmasından ve *Sud-Ouest* gazetesinin çıkarılmasında yer almasından önce, işgal döneminde Fransızların ilk genel tarihini, 1961 yılında Fayard Yayınları’ndan çıkan “En Büyük Çağdaş Çalışmalar”⁴⁵ başlıklı bir diziden yayımladı. 1968’de, meşhur muhabir Yves Courrière aynı yayınevinden, henüz dört yıl önce resmen son bulmuş olan Cezayir Savaşı üzerine ilk anlatının bir cildini çıkardı.⁴⁶ Özellikle “mağlupların” –subaylar, polisler, OAS militanları– bolca tanıklığına dayanarak, yaşam anlatısını, anekdotları, askerî boyutu, Benjamin Stora’nın “muhabir etkisi”⁴⁷ diye tanımladığı şeyi ön plana alan bir tarih türünün ilk örneğini verdi. Bundan birkaç yıl önce, 1963’te, Jean Lacouture Seuil Yayınları’nda “Dolaysız Tarih” başlıklı yeni bir diziye başlamıştı. Bu dizi, daha sonra Jean Claude Guillebaud tarafından yönetildi. Belirli bir başarıyı yakalayan bir diğer formül, yakın geçmişteki olaylarda tarih çalışmasıyla muhabir araştırmasını tamamen birbirinden ayırarak belgelendirilmiş eserler yaratılmasını arzu

45 Henri Amouroux, *La Vie des Français sous l’Occupation*, Fayard, Paris, 1961.

46 Yves Courrière, *Histoire de la Guerre d’Algérie*, Fayard, Paris, 4. Cilt, 1968-1971; birinci ciltte Joseph Kessel’in önsözü yer alıyor.

47 Benjamin Stora, *La Gangrène et l’oubli*, La Découverte, Paris, 1991, s. 241-242.

eden yayıncı Paul Flamand'dan geldi.⁴⁸ Koleksiyon, çağdaş tarih çalışmalarını teşvik etmeye çalışıyordu ve ilk başlıkları... tarihteki son felaketlere gönderme yapıyordu: Jean Plummyène ve Raymond Lasierra'nın bu konu üzerine kuşkusuz ilk olan *Les Fascismes français. 1923-1963* [Fransız Faşizmleri, 1963] eseri veya Saul Friedländer'in *Pie XII et le IIIe Reich* [XII. Pius ve III. Reich, 1964] kitabı... Yayınevi, takip eden yıllarda diziyi etnoloji (Germaine Tillion), siyasal bilimler eserleriyle (Maurice Duverger), Jacques Sauvageot, Alain Geismar, Daniel Cohn-Bendit gibi, 1968 Hareketi'nin başlıca liderleriyle yapılan nehir söyleşilerden oluşan kitaplarla –*La Révolte étudiante: les animateurs parlent* [Öğrenci Ayaklanması: Liderler Konuşuyor, 1968]– veya yine sosyoloji alanında Edgar Morin'in ünlü eseriyle –*La Rumeur D'Orléans* [Orléans Rivayetleri, 1969]– zenginleştirdi.

İlk başlarda, “dolaysız tarih” deymi epistemolojik bir kavram olarak değil editoryal bir tercih olarak ortaya çıkmıştı. Jean Lacouture sadece on beş yıl sonra, dizinin ulaştığı başarıyla ve çağdaş tarihin gelişmeye başlaması bağlamında, “yeni tarih” konusuna ayrılmış bir eserde kavramı şekillendirmeye çalıştı ve ona bilimsel bir meşruiyet kazandırdı. Bu metinde Jean Lacouture, formülün kesinliği üzerine kendisini sorguluyordu: “Dolaysız mı sahidten? Yani yakalanışı anlık, üretimi eşzamanlı, hiç aracısız, öyle mi? Onu tahayyül etmek, pratik olarak onu reddetmek – ya da bazı sınırlı durumlara atfetmek demektir.”⁴⁹ Yine de, bunu çağdaş tarihin iyi ön alma yeteneği sergilediğinin parlak bir ispatı takip etti. İster olayı bizzat yaşayanlar veya tanıkların sıcağı sıcağına yazdığı bir tarih olsun, ister gazeteciler tarafından, isterse bir olayın veya devam etmekte olan bir sürecin köklerine inmeye çalışan tarihçiler tarafından yazılmış olsun, bu tarih, “dolaysızlıktan” ziyade gözlemcinin gözleri önünde olagelen bir değişimin gözleminden oluşmaktadır.

48 Bkz. Jean Lacouture'ün tanıklığı: *Enquête sur l'auteur*, Arléa, 1989, akt. Guy Pervillé, “L'histoire immédiate selon Jean-François Soulet, Jean Lacouture et Benoît Verhaegen”, “Bilan et perspectives de l'histoire immédiate”, *Cahiers d'histoire immédiate*, sayı 30-31, Sonbahar 2006 - Ilkbahar 2007, s. 6-7.

49 Jean Lacouture, “L'histoire immédiate”, Jacques Le Goff, Roger Chartier ve Jacques Revel (der.), *La Nouvelle Histoire*, s. 270-293.

Bu basit ama temel bir fikirdir; zira çağdaş olanın donmuş bir anı değil, süregelmekte olan bir hareketi ifade ettiğini gösterir:

Pratiğini yapmaya çalıştığı disiplini tanımlamaya gayret eden “dolaysızlık” taraftarı, disiplinin bu değişimlere dayanmadığını, “değişmiş olana” ise daha az dayandığını, buna mukabil “değişmek” ile ilişkili olduğunu ortaya atacaktır. Malraux, *insan üstü* roman kahramanlarına en kısa yoldan amaca ulaşmada önemli olanın ölüm olmadığını, buna mukabil “ölmek” olduğunu söyleyerek, trajik ve edebi varoluşçuluğun yolunu nasıl açıtıysa, “dolaysızlık taraftarı” da öncelikli olarak dikkatini bu varoluşsal parça üzerinde topluyor.⁵⁰

Bu kavram, takip eden yıllarda bilim dünyasında koşut biçimde gelişirken, bazen de şimdiki zamanın tarihi kavramıyla rekabet halinde gelişimini sürdürdü. Bir sonraki bölümde, buna göre bu terimin neden epistemolojik sorunlar içermekte olduğunu açıklıyorum. Terimin, bütün bir çağdaş tarihin temel açmazının altını çizdiğini teslim etmek gerekir. Analist, kendi mesafesinin ne olacağını kendi belirlemek zorundadır; bu da, diğer toplum bilimleri ile olan sıkı ilişkisini açığa çıkarır. Bu ilişki, Belçikalı sosyolog ve iktisatçı Benoît Verhaegen tarafından da dile getirilmiştir:

İki özellik, tarih, antropoloji ve sosyoloji kavşağındaki bu disiplini karakterize ediyor: Bir taraftan bilim insanıyla bilgi nesnesi arasındaki geleneksel ve tek yönlü ilişkiyi, nesnenin edilgenliği ve nesne ile bilim insanı arasındaki azami mesafeyi şart koşan ilişkiyi yıkmayı ve bunun yerine –tarihsel oyuncu olarak–, nesnenin kendi öz bilgisine katılmasını ve nihayet bilim insanının birey olarak yok oluşunu içeren bir alışveriş ilişkisini geçirmeyi düşünüyor; öte yandan, bununla bağlantılı olarak, Dolaysız Tarih yöntemi bir sosyal ve siyasal pratiğe yönelmek ve dünyanın devrimci bir dönüşümüne angaje olmak istiyor.⁵¹

50 A.g.e., s. 293.

51 Benoît Verhaegen, *Introduction à l'histoire immédiate*, Éd. Duculot, Gembloux, 1974; akt. Guy Pervillé, a.g.e., s. 7-8.

Popüler eğilimli çağdaş tarihi ilk ortaya atanlar gazeteciler olmuş olsa bile, üniversite çevreleri de bu tarihin, kendisine çizilen sınırları aşmasına imkân vererek, gazetecileri izledi. Yukarıda, yakın tarihin bilimsellik ihtimalini savunmaya kendini adanmış olan René Rémond'un öncü rolünü gördük. Daha genç bir nesilden olan Pierre Nora (doğumu 1931) 1970'li yılların başında, çağdaş yeni tarih yazımının çerçevesini mümkün olabildiği kadar çizmeye çalışarak onun peşinden gitti. 1972'de gelecekteki bir kuşağa çağrı yaptığı "L'événement monstre" [Ucube Olay] isimli bir makale yazdı; burada "kitle iletişim araçlarının artık tarihin tekeline sahip olduğu" düşüncesini işliyor, yani esas olarak, olayların doğuşu ve yayılması fikrini geliştiriyordu.⁵² "Televizyon, modern yaşamda kasabadaki çan kulesi ne idiye odur; endüstriyel medeniyet için ibadete çağrı aracıdır," ama kendi evinizde, uzaktan, pasif bir şekilde maruz kaldığınız bütün o soğuk medya araçları gibi beklenmedik olanın aktarıcısı görevini görür ve yeni ya da sansasyonel olanı sürekli patlatarak tarihi "saldırı"ya dönüştürür; bu da onun "ucube" karakteridir. Tazeliğini yitirmemiş bu varsayım birçok sonuç doğurur. İlk önce tarihçilerin konumunu ve yaptıkları çalışmanın yapısını değiştirir, çünkü uzun zaman geçtikten sonra, zamanın akışı gereği ve sonraki kuşakların yargısıyla, olay sadece artık tek başına anlaşılabilir bir şey olmaktan çıkar, dolaysızlık içinde "tarihsel" bir boyut kazanır. Hem meydana gelmesinde hem de niteliğinde rol oynayıp, rol oynadıkları şeyi olay diye adlandıracabilecek olanlar ise onun çağdaşlarından başkası değildir:

Ama tarihçi için modern olay aslında hep ucubedir. Çünkü işin içine giren kim varsa, aralarında en çaresiz kişi tarihçidir. Geleneksel sistemde olay, işlevi dolayısıyla sahip olduğu ayrıcalığını devam ettiriyordu. Sistem onun yerini belirliyor ve ona değer yüklüyordu. Kimse onun imzası olmadan tarihe sızamıyordu. Olay artık kendini ona dışarıdan, zaman, işini gör-

52 Pierre Nora, "L'événement-monstre", *Communications*, sayı 18, 1972, s. 162-172.

meden önce, bir verinin bütün ağırlığıyla, henüz işlenmeden önce sunuyor. Üstelik medya da, hem de daha güçlü şekilde, yaşanmış olayı tarih olarak dayatıyor ve şimdiki zaman da bize yaşanan olayı dayatıyor. Dolaysız olanın tarihsele ve yaşanmış olanın efsaneye muazzam dönüşümü, tarihçi kendi alışkanlıklarından kurtulamayıp yolunu kaybettiği, kudretinin kendisi için bir tehdide dönüştüğü, indirgediği uğraşısıyla yüzleştiği bir anda gerçekleşiyor. Peki burada söz konusu olan, aynı olay mıdır?⁵³

Hâkim tarihyazımı geleneğinin tersine, olay sadece tarihselliğin temel bir unsuru haline dönüşmemiş, yapısı da değişmiştir. Artık kitleleri de, yani her birimizi ilgilendirmeye başlamıştır. Olaylar artık daha yavaş bir hareketin izi gibi algılanmaz. Sayıları ve yinelenmeleriyle çok yönlü taşıyıcılarıdır. O andan itibaren yeni bir analiz alanı açılır:

Hatta burada şimdiki zaman tarihçisinin bir şansından da söz edilebilir: Anlatısal mesajın hayali, göz alıcı, asalak virtüelliklere doğru kayması, olaydaki olaysal olmayan kısmın açığa çıkarılmasını sağlar. Veya daha ziyade, olayı derinlerden gelen toplumsal fenomenlerin bütününe beklenmedik, yalıtılabilir şekilde ortaya çıkışının geçici ve yansız durumundan başka bir şey olmamaya ve o olmaksızın ortak aklın kıvrımlarında saklı kalacak bir şey olmaya iter. Olay, yansıttığından çok neyi açığa çıkardığının, ne olduğundan çok neyi tetiklediğinin göstergesidir. İfade ettiği şey, yarattığı gürültüde kaybolur; sadece bir yankıdan ibarettir, toplumun bir aynasından, bir boşluktan başka bir şey değildir.⁵⁴

Pierre Nora'nın çağdaş tarih üzerine yenilenmiş bir fikir yürütme konusundaki tavrının özgünlüğü, birçok selefinin yaptığı gibi, yazılarında kayda geçen savunularında saklı değildir. Burada değişmezliği zaten malum olan bir yapıda yer alması gereken bir pratiğin avukatlığını yapmaz. Yapılmakta olan tarihin

53 A.g.e., s. 164.

54 A.g.e., s. 168.

esasen yapı değiştirmesi nedeniyle, zaman yorumcuları olan tarihçilerin, tarihin münhasır anlatısının üretilmesinde gösterilecek özeni başkalarına bırakmamaları gerektiği için, kendi içinde bir tarihyazımsal amaç olmaktan çok, burada bir araz gibi –terim bana ait– tasavvur edilen olayı, tarihçinin kendisinin de geliştirmesi ve ona sahip çıkması gerekir.

Başta ne sürdüğü bu fikri, Pierre Nora başka birçok yazısında reddetmiştir. 1974'te Jacques Le Goff'la beraber *Faire de l'histoire* yani “tarih yapma”nın yeni biçimleri üzerine üç cilt yayımladılar. Özellikle olay üzerine yazdığı ve elden geçirip tamamladığı kendi makalesinde ve Marc Ferro'nun sinemayla tarih arasındaki ilişkiler üzerine incelemesinde⁵⁵ olduğu gibi, yeni nesneler üzerine makalelerle ağdaş tarih bu ciltlerde henüz mütevazı ama sağlam bir yer almıştır. Pierre Nora 1975'te, ağdaş tarihin gelişmeye başladığı Institut d'tudes politiques'ten ayrıldı ve cole des hautes tudes en sciences sociales'de okulun başkanı Jacques Le Goff tarafından “şimdiki zamanın tarihi” kürsüsü olarak adlandırılan kürsüye geçti. Projesi de –küçük bir nüans– “şimdinin tarihi” idi. Bu, tarihsel araştırmaların o dönemdeki önemli merkezlerinden birinin geleneğinde bir gelişmeye delalet etmektedir. Sunduğu projede, aynı konu üzerine üç sene sonra yayımladığı bir makalede de yazdığı gibi, 19. yüzyılın sonunda itibar kaybını atlatmış ve toplum bilimlerinin gelişmesinde yer edinmiş olan “şimdinin tarihi”nin pratiğiyle ne yapmak istediğini açıklamıştır:

Böylece bu devrim, geçmişin bilimi olarak tarih pratiğini geniş ölçüde sorgulamaya tabi tuttuğu için tarihçilerin de tarihin sınırlarını doğal olarak şimdiki zamana kadar genişletip genişletemeyeceğini sorgulamaları gayet mantıklıdır. zgn yoğunluğu ve saydamlığı, yapılacak inceleme için çok özel yöntem sorunları yaratan bir şimdiki zaman. Elimizde yeterli araç

55 Jacques Le Goff ve Pierre Nora (der.), *Faire de l'histoire. Nouveaux problmes, nouvelles approches, nouveaux objets*, 3 cilt, Gallimard, Paris, 1974. Pierre Nora'nın makalesi “Le retour de l'vnement” başlığını taşıyor (cilt I, s. 210-228). Marc Ferro'nunki ise, “Le film, une contre-analyse de la socit?” (cilt III, s. 236-255).

lar bulunması halinde aydınlatmak isteyeceğimiz bu yeni tarih bilincinin en temel nitelikleri bunlardır. Geçmişin şimdiki zaman üzerindeki ağırlığını değişik tarihsel mirasların dökümüyle, çağdaş toplum tiplerine göre incelemek isterdim.⁵⁶

Şimdiki zamanın tarihçisi, iletişim araçlarından sonra, olaydan sonra, ilgisini henüz “hafıza” olarak nitelenmemiş ancak “geçmişin şimdiki zaman üzerindeki ağırlığı” olarak tanımlanacak şeye yöneltmelidir. İlk cildi bu önermeden on yıl sonra yayımlanacak olan ve sadece çağdaş tarihi içermekle kalmayan *Hafıza Mekânları*’nda ileri sürülen bu savlarda, René Rémond’nun etkisini tespit etmek mümkündür. Gerçekte, hemen her yerde, Fransa’da olduğu kadar Avrupa’da da, özel bir tarih-yazım biçimi şekillenmektedir. Çağdaş tarihin yeniden doğuşu, bir kültürel gelişmenin ve tarihçiler tarafından o zamana kadar görmezden gelinmiş, hatta küçümsenmiş unsurlara dayanan bir tarihsellik değişiminin de kuşkusuz tercümesidir. Bu unsurlar, farklı şekilde algılanmış ve çağdaş tahayyülde tercih edilen bir yere konmuş olan olay; hem bilgi kaynağı hem de tarihin nesnesi ve bir yandan da kamusal alanda disiplinin pratiğinin yayılmasında taşıyıcı olarak algılanan iletişim araçları; son olarak da, toplumun yavaş yavaş benimseyeceği bir nesne, yani ilk başta geçmişin ve şimdiki zamanın incelenmesini birbirine bağlayacak ve dolayısıyla “şimdinin tarihi”nin Ortaçağ ve modern dönem uzmanlarının hegemonyasının sürmeye devam edeceği bilimsel bir gereç içinde yer bulmasına imkân tanıyacak stratejik ilgi kaynağı olarak hafızadır.

Sonuçta Pierre Nora, o dönemde bu alanda çalışmakta olan diğer Fransız yazarların çoğu gibi, disipline etki etmiş, Fransa dışındaki Alman ya da İngiliz kurucu tarihçilerin metinlerini dikkate almamıştır. Bir çağdaş tarihin gerekliliğini vurgulamakta öncü rol oynasa da, yirmi beş yıl önce Münih’te kurulmuş ve bu ismi taşıyan Alman enstitüsünden bahsetmez. Bir çağdaş tarih ilkesini savunsa da, Londra’da birkaç yıl önce aynı isimle yayımlan-

56 François Dosse tarafından alıntılanan bir çalışmanın yürütülmesine dair program, Pierre Nora, *a.g.e.*, s. 282-283. Ayrıca bkz. Pierre Nora, “Présent”, *a.g.e.*

lanmış dergiden söz etmez. Aynı şekilde, asrın felaket boyutu onun zihninde ancak marjinal olarak yer bulur ve hatta bazı imalar haricinde bu boyuttan sanki neredeyse sürekli kaçınır. Oysa o zamanlarda çağdaş tarih yazılan yerlerde hâkim olan, tam da bu felaket boyutu olmuştur. Elbette savaşlar, çatışmalar ve devrimler genel bağlamın bir bölümünü oluştururlar ancak Pierre Nora şahsında “ucube olay” Shoah değildir. Hatta gençliğinde Oran’da ders verdiği zamanlarda yaşadıklarından yazıya döktüğü eleştirel ve angaje eserinde (*Les Français d’Algérie* [Cezayir’in Fransızları], 1961) yer verdiği Cezayir Savaşı da değildir. O daha ziyade bir soyutlama, bir epistemolojik imge, üstünde çalışılacak bir nesnedir sadece. Bu konu üzerinde durmak önemlidir, zira Pierre Nora’nın izlediği yol, onu yeni bir şimdiki zaman tarihinin pratiğe geçirilmesinden başka bir yöne götürecektir.

Görüldüğü gibi, düşünceler 1970’li yılların sonlarında bir hayli değişmişti. Son dünya savaşının tarihini yazmak için 1945’ten sonra kurulmuş olan kurumların çoğu, bu dönemde aynı değişimi yaşadılar, sorunsallarını yenilediler. Önce, savaş sonrası tarihini ele almak için kronolojiyi izlemek suretiyle ilerleyerek ve sonra da Birinci Dünya Savaşı’nı kapsayacak şekilde asrın başlarına doğru tırmanarak, salt savaşın tarihinden daha geniş bir alanı kapsayacak biçimde çalışmalarını genişlettiler. Fransızlar, olumsal sebeplerle ama aynı zamanda elverişli bir tarihyazımı ortamı olduğundan, bu sefer öncü rol oynadılar. Başbakanlık Genel Sekreterliği 1976-1977’de, 1951’den beri vesayeti altındaki İkinci Dünya Savaşı Tarihi Komitesi’nin artık doğrudan kendi personelini ve kendi etkinliklerini finanse etmekte olan CNRS’ye bağlanmasına karar verdi. Sıra dışı bu karar, çeşitli kurumlara (Dışişleri, İçişleri, Maliye vb.) bağlı olan önemli arşivlere ulaşılmasını kolaylaştırmak üzere alınmıştı. Strateji, daha ziyade Vichy Rejimi’ne ve 10 Temmuz 1940 sonrası belgelere ulaşmanın zorluklarına karşı başarılı oldu. Hükümet, iki sebepten dolayı meseleye son verdi. Bir yandan, hazırlanmakta olan ve belgelerin yasal muhafaza süresini elli yıldan otuz yıla indirecek bir yasanın yaratacağı etkiyi, işgal arşivlerine erişme imkânını mekanik olarak sağlamak sure-

tiyle öne aldı. Bütün araştırmacılar tarafından o döneme ait belgelerin çoğunun kullanılabilir hale gelmesi için bir zaman gerekecek olsa bile, tarihyazımının gerçekten önünü açmaya olanak veren yasa, 3 Ocak 1979 tarihli yasa oldu. Öte yandan, ilgili makamlar, Cumhurbaşkanı Valéry Giscard d'Estaing'nin 8 Mayıs gününü tatil olmaktan çıkararak 1975 kararının da gösterdiği gibi, Fransa'nın bundan böyle geleceğe bakması ve dünya savaşının son yaralarını kapatması gerektiğini öngörüyordu.⁵⁷ Hükümet, geçmişe dönük temiz bir sayfa açma gerektiği tespitiinden hareketle, savaş sonrasının telaşıyla kurulmuş ve on yıllar boyunca istisnai koşullarda tutulmuş bir kurumu normalize etmeye çalışıyordu. Çok nadir görülen bir olay ise, CHGM'nin sadece tek bir yöneticisinin olmuş olmasıydı. O kişi de azledilmesi mümkün olmayan ve 1951'den 1978'e kadar genel sekreterlik yapan Henri Michel idi. Sonuçta, bu suretle, bilimsel çevrelerde geçerli olan alışlagelmiş atanma ve değerlendirme uygulamalarından kaçmıştı. Bu özellik, Hollandalı savaş tarihi enstitüsü RIOD'u uzun zaman yönetmiş olan ve yirmi dokuz ciltlik Hollanda tarihinin yazarı, mevkidaşı Louis de Jong⁵⁸ gibi, o zamanlar bir mevkiyi tekelinde tutması normal addedilen diğer Avrupalı tarihçi ve resmî görevlilerle paylaştığı bir özellikti. Onun adının Fransız komitesi kayıtlarında, Direniş hareketi üzerine sayısız çalışmanın yapılmasıyla, işgal altında yaşamış Fransızların düşüncelerine dair ilk araştırmalarla, siyasal ve ekonomik durumla, hatta ülkenin işgalden kurtulması ve özgürlüğüne kavuşması gibi, benim de dahil olduğum sonraki nesillerin, dönemin tarihinin çok "geç" başlayabilmiş olduğunu söyleyen –aslında bir önceki bölümde gördüğümüz gibi, 1970'lerden başlayarak büyük ölçüde yenilenen, 1945'ten beri başlamış olan savaş tarihyazımı değil Vichy tarihinin yazı-

57 Valery Giscard d'Estaing'in tarihsel modernite anlayışı hakkında bkz. Patrick Garcia, *Il était une fois la France. Les présidents de la Ve République et l'histoire*, Gallimard, Paris, 2013.

58 Bkz. Gerhard Hirschfeld, "Niederländische Zeitgeschichte: Fragen und Perspektiven der Forschung"; ve Pieter Lagrou, "Ou comment se constitue et se développe un nouveau champ disciplinaire", "Histoire du temps présent" dosyası, *La Revue pour l'histoire du CNRS*, sayı 9, 2003.

mıdır– inatçı klişenin karşısında durabilmesini sağlayan birçok birikimle anıldığı doğrudur.

Demek oluyor ki, 1977'nin ilk sömestrinde CNRS ile hükümet genel sekreterliği düzeyinde bir müzakere yürütülmüştü. Bu, Henri Michel'in emekliliğinin yaklaşması nedeniyle elzem hale gelmiş bir devir işiydi. Böylece bu olumsal durumdan vazife çıkarıp bir “çağdaş dünya tarihi araştırma merkezi” kurulması düşüncesi doğdu. Bu Fransız bilimsel manzarasında kendi türünde bir ilkti. Tartışmaları alevlendiren ilk niyet mektubunun da gösterdiği gibi, “temel veriler, şimdiye kadar yeterince kapsanamamış geniş bir bilgi alanı vardı ve kararlılık, yöntem ve dirayetle işlenmesi gerekiyordu.”⁵⁹ “İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze” kadarki dönemin zenginliği, çokdisiplinli yaklaşıma son derece elverişli olması, dahası tarihin bu biçiminin itibarsızlaştırılmasının son bulması, CNRS'yi yeni bir araştırma ortamını desteklemeye ve yapılandırmaya teşvik etmeliydi; ki bu, onun söz konusu dönemdeki varlık sebeplerinden biriydi. Onun rolü, pratik engeller var olduğu sürece daha da gerekli hale geliyordu. Bu gereklilik, özellikle devlet arşivlerine erişim zorluğu veya tersine, ortak yürütülen büyük incelemelerin takibi gibi özgün araç ve yöntemler gerektiren “devasa ve kullanıma hazır bir kaynaklar yığınının” mevcudiyetiyle ortaya çıkmıştı. Daha hayret verici olan, söz konusu mektubun aynı zamanda bir çeşit bilimsel vatanseverliğe yaptığı çağrıydı:

59 “Note sur la création d'un Institut du Monde Contemporain”. Bu yedi sayfalık metin, muhtemelen geleceğin müdürü François Bédarida tarafından, o zamanlar CNRS'nin beşeri ve toplumsal bilimler bölümünün bilimsel yönetimi icra eden ekonomist Edmond Lisle'in yardımıyla 1977 yılında kaleme alındı. Aynı yıl içinde Hôtel Matignon'da gerçekleştirilen iki toplantıya temel oluşturdu. 2010'da, dokümantasyon sorumlusu Anne-Marie Pathé ve benim beraberce IHTP'nin Ulusal Arşivler'e ikinci aşamada kaynak sağlamamız esnasında bir kopyayı ortaya çıkardım. İlk aktarım 1998'de, François Bédarida ile o zaman genel sekreter olan, IHTP'nin kuruluşuna etkin olarak katılmış ve 1990'lı yılların sonuna kadar orada temel bir role sahip olmuş olan Marianne Ranson tarafından gerçekleştirilmişti (AN-Fontainebleau, Ministère de la Recherche, CNRS, IHTP, cote 20110096). Metnin orijinali şüphesiz hükümet genel sekreterliği arşivlerindedir. Ayrıca bkz. Edmond Lisle, “Les sciences sociales en France: développement et turbulences dans les années 1970”, *La revue pour l'histoire du CNRS*, sayı 7, 2002.

Üstüne şunu da ekleyelim; uzun zamandan beri bu sahada ki yetersizlikler nedeniyle, Fransızlar tarafından terk edilmiş olan alan, yabancı araştırmacılar tarafından ve en başta da Amerikalı araştırmacılar tarafından tabiri caizse “sömürgeleştirilmiş” oldu. 20. yüzyıl Fransa’sı üzerine yapılan en sağlıklı çalışmaların önemli bir bölümünün Anglosakson tarihçilerinin eseri olması çelişkili değil midir? Çalışmalarını Fransız tarihine vakfetmiş yabancı tarihçilerin sayısının artmasını görmekten memnun olsak bile, gelecekte Fransa araştırmalarının kendi geleceğimizi bilmek ve tanımak adına çok temel bir sahayı daha iyi kapsamayı becermesini temenni edebiliriz.⁶⁰

Kim oldukları belirtilmemiş bu “Amerikalı” araştırmacılar-
dan kasıt, kuşkusuz Action Française’in tarihini ele alan çalışmasıyla –1962’de Birleşik Devletler’de yayımlanmış ama 1985’te sadece Fransızcaya çevrilmiştir– Eugen Weber; Fransa üzerine sayısız denemenin yazarı, Harvard profesörlerinden Franko-Amerikan büyük siyaset bilimci Stanley Hoffmann ve 1973’te çevrilmiş olan *La France de Vichy*’nin [Vichy Fransası] yazarı, Columbia Üniversitesi’nden, Stanley Hoffmann’ın öğrencisi Robert O. Praxton’dır. Mektupta sergilenen tavrın, Fransız tarihinin ancak yabancılar tarafından yazılabileceğinin dillere pelesenk olduğu dönemden on yıl önce, 1977’de yazılmış olduğu düşünülürse, tespit daha da çarpıcıdır.

Sonunda benimsenen çözüm, CHGM’nin yeni enstitü bünyesine katılması oldu ve birkaç yıl içinde komitenin de görevine son verildi. İşleri zorlaştıracak şahsiyetler meselesinin ötesinde, savaşın araştırılmasına dair çalışmaların kaderinin ve daha genel anlamda yeni enstitünün iş tanımının ne olacağı gibi temel bir soru ortaya çıktı. Üç eksen belirlendi. 1945 sonrası Fransız tarihini, yani bir yanıyla “ulusun geleceğinin kavranması için yararlı bir aydınlatma aracı” görevi görecek olan, tanınmayan bir tarihi deşifre etmek gerekiyordu. “Dış dünyaya pencerelerini ardına kadar açan” ve yine Fransız tarih yazımının ülke merkezli eğilimini düzeltmek amacı taşıyan karşı-

60 “Note sur la création d’un Institut du Monde Contemporain”, s. 2.

laştırmacılığa açık bir çalışma başlatmak gerekiyordu. 20. yüzyılın bütün tarihini kapsayamamaktan dolayı, yeni enstitünün bazı “jeokültürel” alanlara da ayrıcalık tanınması öngörülüyordu: Avrupa Topluluğu üyesi dokuz ülke, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık ve Commonwealth, Güneydoğu Asya. Ya da bazı temel konulara öncelik verecekti: “Ele alınan döneme (en azından ilk aşamasında) sömürgesizleşme meselesi hâkim olduğundan, bugün artık bağımsız ülkeler haline gelmiş eski sömürge topraklarına özel bir dikkat sarf edilmesi yararlı olacaktır.” O halde üzerinde durulacak olan, Fransızca konuşan Afrika ülkeleri olmalıydı. Demek oluyor ki, tarihyazımının ve Fransız toplumunun “sömürgeciliği es geçmesi” üzerine yapılan tartışmalardan yirmi yıl öncesindeyiz. Bu “es geçme hali”nin sadece bir slogan olmayıp, ileride zaman zaman tekrar kullanılan bir deyim olması da bunun bir kanıtıdır. Son olarak, Fransız tarihyazımının, özellikle İkinci Dünya Savaşı Tarihi Komitesi’nin seçkin bir yer edindiği saha olan İkinci Dünya Savaşı üzerine çalışmaları devam ettirmek, hatta yoğunlaştırmak gerekecekti. Niyet mektubu ayrıca, “özel birim” statüsüne sahip olacak olan yeni yapıyı, açık bir şekilde Fransa’ya özgü klasik şubeleşmenin üzerinde bir eğitim kurumu olarak konumlandırmıyor, münhasıran CNRS’ye bağlıyordu: “Yeni enstitü sıfırdan başlamayacak; ilk görevi, edinilmiş birikimler üzerinden işe başlamak olacak ve dolayısıyla yakın tarih araştırmaları üzerine çalışmalar yürüten merkezlere sahip üniversiteler ve büyük kurumlarla (Ulusal Siyasal Bilimler Vakfı, Sosyal Bilimler Yüksek Okulu vb.) sıkı ve dostane ilişkiler kurmakla görevli olacaktır.” Hegemonya kurma iddiasında olmayan bir yer oluşturmaya ve misyonunun koordinasyon olduğuna dair diplomatik bir formüldü bu; yürütülmekte olan pazarlıkları güvensizlikle gözlemleyen, verilen imtiyazlardan kıskançlık duyan akademisyenlerin buluşma noktasını oluşturmaktı amaç.⁶¹

Son ama en önemli sorun, yeni araştırma merkezinin isminin ne olacağıydı. Bu gerçekten de temel bir sorundu, zira sonuçta karar bir çeşit kurumsal pragmatizmden çıksa da, doğur-

61 A.g.e., s. 5.

duğu epistemolojik ve tarihyazımsal neticeler olacaktı. Çeşitli isimler önerildi: “Çağdaş Dünyanın Tarihi Enstitüsü”, “Şimdinin Tarihinin Enstitüsü”, “Şimdiki Zamanın Tarihi Enstitüsü”. Mektubu kaleme alan kişi, bir an için “ultra-çağdaş” kavramını kullanmış olsa da, gerekçelerini açıklamaksızın ilk seçeneği tercih ettiğini belirtiyordu: “Çağdaş Dünya”. Dahası, CNRS aynı anda, 17., 18. ve 19. yüzyıllar üzerinde çalışmalarla yükümlü bir başka özel birim kurmayı düşünüyordu ve “çağdaş” sözcüğü burada Fransız akademi dünyasındaki geleneksel anlamına, yani 1789’dan beri edindiği anlama kavuşuyordu.

Sonuçta “Şimdiki Zamanın Tarihi Enstitüsü”nde karar kılındı. François Bédarida ile yıllarca yaptığımız tartışmalar bu kararın gerekçelerinin ne olduğunu kesin olarak anlamama yardımcı olmadı. Öncelikle karar hatalıydı. Bu enstitünün kurulmasına liderlik eden reformcu talebe rağmen, tarihsel dönemlerin kemikleşmiş büyük bölümlerine el atılmıyordu. Çağdaş tarih terimi neredeyse iki yüz yıllık bir dönemi ifade etmeye devam edecekti. Farklı dönemler üzerine çalışan etimolojik olarak birbirine yakın isimli –çağdaş ve şimdiki zaman– iki kurumun varlığı tarihyazımının bu biçiminin belirsizliğini artırmaktan başka işe yaramayacak, ama yine de büyük bir avantaja sahip olacaktı: Bu kitabın da doğrudan tanıklık ettiği, IHTP’nin ve onun etrafında çalışan araştırmacıların alametifarikası olan ve bu kitabın doğrudan tanıklık ettiği çağdaşlık sorununa dair formel tanımlar, etkili teorik ve pratik temeller arasındaki ilişki üzerine epistemolojik bir sorgulamaya neden olacaktı. Devam edersek, önceden gördüğümüz gibi, “şimdiki zaman” kavramı tarihçilerin kelime dağarcığına birkaç yıl önce dahil olmuştu. Hatta François Dosse bu tercihin, yeni birimin kuruluşunu gerçekleştirecek olan CNRS’nin tarih bölümü başkanı Jacques Le Goff’un tercihi olabileceğini söylemektedir. Tam bir süre önce EHESS yönetimine seçilmiş Pierre Nora misali...⁶² IHTP’nin kuruluşunda büyük Ortaçağcının temel bir rol oynamış olduğu doğrudur ve çağdaş tarihin gelişmesinin artık bütün disiplini ilgilendiriyor olması bunun ispatıdır. Ancak diğer yandan, Le Goff hiç de tek

62 François Dosse, *Pierre Nora*, s. 282-283.

başına değildi. Yeni türde bir çağdaş tarihi uygulayan ilk tarihçilerden olarak René Rémond da bütün ağırlığını koymuştu. Böylece 1979-1990 yılları arasında laboratuvar konseyi ile beraber iki değerlendirme makamından biri olan IHTP Bilim Komitesi'ne başkanlık edecekti. CNRS bünyesinde bulunan bu iki birime özel bir makam eklendi: Kuruma, siyaset dünyasının önemli isimleri, yönetici seçkinleri, eski direnişçileri ortak etmek amacıyla François Bédarida tarafından talep edilen Koordinasyon Komitesi.⁶³ Öte yandan, "şimdinin tarihi" terimi Alman tarih-yazımında çok uzun zamandan beri bir görünürlüğe sahipti ve 1949'dan beri ışık saçan bir kurumda, Münih Institut für Zeitgeschichte'de vücut buluyordu. IHTP'nin kuruluşunda yer alan Fransızların hepsi Hans Rothfels'in ve haleflerinin çalışmalarını okumamış olsalar bile, tekrar yapılanmakta olan ve kısmen yeni IHTP'ye model olacak olan bu kurumun varlığını ve misyonunu biliyorlardı, zira 1967'den beri IfZ, Henri Michel'in yönetimindeki İkinci Dünya Savaşı Tarihi Uluslararası Komitesi'nin içinde Federal Almanya'yı temsil ediyordu.

Son olarak, terim seçimini ve özellikle sonrasında terimin yerleşmiş olmasını, onun ilk tercihi olmamasına rağmen yeni direktörün kişiliğine bir hayli borçluyuz. 1926 doğumlu François Bédarida, kariyerinin bir bölümünü sürdürmüş olduğu Birleşik Krallık'ın çağdaş tarihi konusunda uzmandı. İngiliz tarih-yazımına çok aşinaydı. Bu onun Fransız akademik dünyasında atipik bir profile sahip olmasına yol açtı. Paris Siyasal Çalışmalar Enstitüsü'nde öğretim üyesi, 1939-1940 Fransız-Britanya askerî koordinasyon organı müttefiklerarası üst kuru-

63 Hélène Carrère d'Encausse, René Rémond'u 4 Kasım 1999'da Académie Française'e kabul ederek, kariyerinin böyle bir aşamaya ulaşmasına açık oluşuna işaret edecek ve şu açıklamayı yapacaktı: "Şimdiki Zamanın Tarihi Enstitüsü'nün kuruluşunda yer aldınız ve 1979'dan 1990'a kadar enstitüye başkanlık ettiniz." *Discours de réception de René Rémond à l'Académie française et réponse d'Hélène Carrère d'Encausse*, Fayard, Paris, 2000, s. 47. Bu bilgi, akademinin web sitesinde de aynı şekilde yer alıyor: http://www.academie-francaise.fr/les-im_mortels/rene-remond. "IHTP başkanı" gibi bir mevkinin hiçbir zaman olmamış olması dışında, bu övgü, hak edilmiş bir övgüdür. Bu dönem boyunca kurum, François Bédarida şahsında temsil edilen tek bir müdüre sahip olmuştur.

lun Edouard Daladier tarafından Enstitü'ye 1972'de teslim edilmiş tutanaklarından Pierre Renouvin'in seçtiklerinin eleştirel basımını düzenleme görevini üstlenmişti.⁶⁴ René Rémond'un çok yakını, kardeşi ve dostu, onunla 1944'te bir sefer eşi Renée ile beraber Katolik inançla sürüklendiği *Hristiyan Şahitliği*, direnişin ruhani yeraltı gazetesi macerasında yer almıştı. Yani profili buna tamamen uygundu. Böylece, şahsiyetlerin önem kazandığı bu ortamda şimdiki zaman kavramı basit bir tarihsel sekans ifade etmekten daha derin bir anlama bürünüyordu: Zamansal bir angajmana işaret ediyor, burada ve şimdi, yalnızca bütün boyutlarıyla itikata saygı gösterilmesini güvence altına almakla kalmayan, bir de sadece öbür dünyanın edilgen beklentisi içinde değil, burada, yaşamakta olan dünyada çalışarak ona bütün anlamını kazandıran bir angajmana dikkat çekiyordu. Zaten François Bédarida, 1930'lardaki sayıları bu eğilimde yayımlanmış iki haftalık dergiyle olan göbek bağıni zaman zaman dile getirmişti. Biri, *Sept. L'hebdomadaire du temps présent*, 1934'te Cerf Yayınevi'nin Dominikenleri tarafından kurulmuş, İspanyol Cumhuriyetçilerini savunan dergiydi. Diğeri, İspanyol Halk Cephesi'nin çıkardığı *Ire de Rome* ve yayınıni durdurmasından sonra devamı olan, Jacques Maritain ve François Mauriac tarafından 1937'de çıkarılan *Temps présent*.⁶⁵ Bu dolaylı miras, François Bédarida'nın yeni enstitünün misyonlarını algılama biçiminde kararlı bir rol oynayacak, özellikle tarihçinin toplumsal rolü, kamusal ortamda süren tartışmadaki sorumluluğu, o zamanlar söylediği şekliyle "bilim ve toplum" arasındaki bağlar üzerindeki rolü hakkındaki düşünceleri bunda etkili olacaktı.⁶⁶ Bunu yaparken, Komünist Parti'ye yakın "organik

64 François Bédarida, *La Stratégie secrète de la Drôle de guerre. Le Conseil suprême interallié. Septembre 1939 - Avril 1940*, Presses de la FNSP/Éditions du CNRS, Paris, 1979.

65 Bkz. Michel Winock, *Histoire politique de la revue "Esprit" 1930-1950*, Éditions du Seuil, Paris, 1975, s. 141 ve Martine Sevegrand, *"Temps présent", une aventure chrétienne, 1937-1992*, Éditions du Temps présent, Paris, 2006.

66 François Bédarida, *Histoire, critique et responsabilité*, Gabrielle Muc, Henry Rousso ve Michel Trebitsch tarafından toplanmış ve bir araya getirilmiş metinler, Complexe/IHTP, Brüksel/Paris, 2003. "Geçmiş ve şimdiki zaman tarih-yazımı" üzerine 1980 ile 1985 arasında École normale supérieure ve EHESS'te

entelektüeller” ya da onların, şimdiki zamanın tarihinin meydana gelmesi için toplumsal talebin rolünü bir yandan reddetken bir taraftan da tarihçinin halkın hizmetinde olması gerektiğini bıkmadan, usanmadan tekrarlayan haleflerinin söylemlerinden farklı bir söylem tutturacaktı.⁶⁷

Yeni enstitünün ismi üzerine yapılan bu tartışma ikincil önemde görünebilir. Aslında o dönemde öyleydi de; zira başka seçeneklere öncelik tanınabilirdi. IHTP'nin kuruluşu ve buradan hareketle Fransız tarihyazımında bir “şimdiki zamanın tarihi” eğiliminin oluşması, az çok belirlenmiş ve denenmeye başlanmış bir kavramın kurumsallaştırılmasına yol açabilecek kuramsal çalışmaların bir sonucu değildi. Daha ziyade, tersi meydana geldi. Henüz daha yaygın duyulan ihtiyaca uygun *ad hoc* bir kurum oluşturuldu; çünkü bu kurum, tarihin benzersiz bir pratiğini şimdiki zaman tarihi bayrağı altında geliştirdi. Bu kavram sonuçta bir anlam kazandı ve tarihyazımı dilinde kök saldı. Bu kitabın başından beri, uzun bir süreç içine oturan bir tarihsel zamanda şimdiki zamanın yeri hakkında az çok benzer bir fikri teşhis etmenin mümkün olduğunu göstermeye çalışmış olsam bile, bu kavramda terimler hangi zaman ve mekânda kullanılmış olurlarsa olsunlar, demek ki pragmatik bir boyut vardır. Bu, şimdiki zamanın tarihinin sadece bir konjonktüre –20. yüzyılı açıklamak– ait olduğundan bahsetmenin bir yoludur; ama tarihçinin yeri, tarihin yazılması, gözlemciler ve aktörler arası ilişkilerdeki hamleler gibi konularda çok da-

düzenlediği seminerlere de başvurulabilir (IHTP'nin kütüphanesinde ulaşılacak kayıt ve kopyalar, SEM 001-0038). Ayrıca bkz. Christian Delacroix, “L’histoire du temps présent au risque de la demande sociale”, Maryline Crivello, Patrick Garcia ve Nicolas Offenstadt (der.), *Concurrence des passés. Usages politiques du passé dans la France contemporaine*, Presses universitaires de Provence, Aix-en-Provence, 2006, s. 271-282.

67 *Les Origines républicaines de Vichy* (L’histoire du temps présent, hier et aujourd’hui”, *Bulletin de l’IHTP*, sayı 75, Haziran 2000, s. 23-40, <http://www.ihtp.cnrs.fr/spip.php%3Frubrique90.html>) kitabının çıkmasından sonra tartışmanın aldığı yön, beni Gérard Noiriel’e karşı çıkmaya itti. “Hafıza” yasaları konusunda René Rémond, sonra Pierre Nora tarafından başkanlığı yürütülen ve 2005’de kurulmasından bir süre sonra benim de katıldığım *Liberté pour l’Histoire* derneği ile Comité de vigilance face aux usages publics de l’histoire (CVUH) arasındaki ihtilafların aynısıdır bu.

ha evrensel soruları gündeme getirir. Bunlarla ilgili en açık sözler 1978'de ifade edilmişti, fakat bütün bu soruların neredeyse hepsi daha sonraki yıllarda ele alınacaktı.

CNRS, IHTP'nin kurulması kararında bu kurumun "Fransız tarihçilerince şimdiye kadar yeterince çalışılmayan tarihsel araştırma alanındaki boşluğu gidermenin amaçlandığı"nı belirtiyordu: Fransa'nın ve yabancı ülkelerin 1945'ten bu yana yakın geçmişinin tarihi incelenecek [ve] aynı zamanda, İkinci Dünya Savaşı Tarihi Komitesi'ni dahil edip, Şimdiki Zamanın Tarihi Enstitüsü de aynı şekilde 1939-1945 yılları arasını inceleyecekti.⁶⁸ Sonraki gelişmeler pek de olumlu olmadı; Henri Michel gürültülü bir şekilde kurumdan ayrıldı ve giderken beraberinde *Revue de la Deuxième Guerre mondiale*'i Savunma Bakanlığı'na götürdü. Bu, 1983-1984 yıllarından başlayarak, çağdaş tarih konusunda ilk bilimsel Fransız dergisi olan *Vingtième Siècle*'in çıkmasına etkin olarak katılacak olan IHTP için bir şans olacaktı. Bu noktayı bir sonraki bölümde ele alacağım. Bununla birlikte, personel, kütüphane (fotoğraf arşivinden mahrum), daha sonra ulusal arşive aktarılacak olan toplu arşivler, yapılmakta olan araştırmalar ve İkinci Dünya Savaşı Tarihi Uluslararası Komitesi Genel Sekreterliği IHTP'ye geri döndü. Başka bir çalışmada, daha ziyade 1945 sonrasının tarihini geliştirmek için kurulmuş olan –1981'de benim de çalıştığım– bu kurumun 1980-1990 yılları Avrupa'sında bu savaşın yarattığı tahribatla nasıl burun buruna geldiğini, bunun da hem savaş ve işgal tarihinin üzeri tam örtülmemiş sayfalarına –işbirlikçilik, antisemitizm, Vichy Rejimi–, hem de IHTP'nin 8 Mayıs anmalarının süresi üzerine yaptığı çalışma örneğindeki gibi ilk projesi olan hafıza tarihine girmek için ciddi bir teşvik sağladığını anlattım.⁶⁹ Daha başından ve Pierre Nora ile EHESS tarafından yaratılan çeşitli sebeplerden, IHTP diğer birçok şeyin yanında Jean-Pierre Rioux, Da-

68 Birçok belgede, özellikle de Henry Rousso özel arşivindeki 8 Temmuz 1985 tarihli "Réflexions et perspectives sur l'IHTP" dokümanında atıfta bulunulan, CNRS Genel Müdürü Robert Chabbal imzalı, 26 Eylül 1978 tarihli kararın 2. maddesi.

69 Henry Rousso, *Vichy, l'événement, la mémoire, l'histoire*, Gallimard, Paris, 2001, s. 32-33.

niële Voldman, Denis Peschanski ve diğer bazı isimlerle birlikte kolektif hafıza tarihi ve sözlü tarih konularına girdi. Aynı şekilde, yeni enstitüde hem kendine bir yer edinen, hem de ona artık ders verdiği üniversitenin sağlamadığı elverişli donanımına sahip olan ve bu sayede bu konularda 1990 yıllarının yenilenen tarihyazımı öncesinde temel eserler yayımlama olanağı bulan Charles-Robert Ageron sayesinde, daha başından sömürgeciliğin sonlandırılması ve Cezayir Savaşı üzerine yapılan araştırmalara yöneldi. Nihayet, IHTP, tarihçiler kadar sosyolog veya ekonomistleri de bünyesinde barındırıyordu.

Yani, 1980'li yıllarda tarihyazımının panoraması bu alanda bir hayli değişmişti. Fransa'da artık, 1971 ile 1976 arasında René Rémond'nun yönettiği Nanterre Üniversitesi'nde, Paris Siyasal Bilimler Enstitüsü'nde, toplum tarihi, uluslararası ilişkiler tarihi, ekonomi tarihi veya Almanya uzmanlarının da aralarında bulunduğu merkezlerde şahısların oluşturduğu bir ağ çevresinde yakın tarih üzerine çalışan birçok yer bulunuyordu.⁷⁰ Uzmanlık alanlarının çeşitliliği, tarihyazımsal ve ideolojik hassasiyetler, akademik merkezler, o dönemde bu tarihin yükselişte olduğunu göstermektedir. 1980 sonrasındaki on yıllık sürede, "çağdaşçılar" –gerçekten de 19. ve 20. yüzyılın uzmanlarını bir araya getirdiler– yükseköğrenim ve CNRS'te çalış-

70 1980'li yıllarda Birinci Dünya Savaşı tarihini yeniden kuracak gerçek bir ekol yaratan Jean-Jacques Becker'i ve bir sosyologlar, siyasal bilimciler, tarihçiler nesli (Stéphane Courtois, Marc Lazar, Marie-Claire Lavabre, Annette Wieviorka ve diğerleri) yaratacak olan kız kardeşi, komünizm tarihçisi Annie Kriegel'i de zikredebiliriz. Pierre Nora ve François Bédarida'nın kariyerlerinin bir bölümünü oluşturan Ulusal Siyasal Bilimler Vakfı'nda ve aynı isimli enstitüde şu isimleri sayabiliriz: Jean-Pierre Azéma, Serge Berstein, Raoul Girardet, Jean-Noël Jeaneney, Pierre Milza, Michel Winock. Bu eksik listeye Jean Bouvier (Paris I Üniversitesi), François Caron (Paris IV Üniversitesi) ve Maurice Lévy-Leboyer (Paris X Nanterre Üniversitesi) çevresindeki ekonomist tarihçileri, Paris I'deki Pierre Renouvin'in halefleri ile birlikte Jean-Baptiste Duroselle, René Girault, Robert Frank (IHTP müdürlüğünde 1990'da François Bédarida'nın halefi olacak olan kişi) gibi uluslararası ilişkiler tarihçilerini de ekleyebiliriz. Sorbonne'da 1960'lı yılların ortalarında kurulmuş Sendikacılık Tarihi Merkezi'ndeki Jean Maitron'un, *Le Mouvement social* dergisinde toplanmış olan entelektüel mirasçılarını da sayabiliriz. Özellikle Antoine Prost'un veya hatta Strasbourg Üniversitesi'nde ve Paris IV'teki Almanya uzmanı Fransızlar grubunu (Jacques Bariéty, François-Georges Dreyfus, Jean-Marie Valentin) da zikredebiliriz.

şan 1.155 profesyonel tarihçinin yaklaşık yüzde 30'unu temsil ediyorlardı. Buna mukabil yüzde 22 Antik Çağ uzmanı, yüzde 18 Ortaçağ uzmanı ve yüzde 12 sanat tarihçisi (dönem ayrımı gözetilmeksizin) bulunuyordu.⁷¹ Önceki yıllarda en fazla artışı onlar gösterdi. 1990'lı yıllarda ise, 20. yüzyıl uzmanlarının çağdaşçılar içindeki oranı çoğunluğu sağlıyordu. Daha sonraki yıllarda ise bu, istikrarlı bir gidişat gösterdi.⁷² Bu araştırma ve eğitime bakış şekliyle, toplumla kurduğu ilişki bakımından görünürdeki yapısıyla, meslekte gerçek bir değişime işaret ediyordu. Nihayetinde, ben burada Fransa üzerinde yoğunlaştıysam da, başka yerlerde de bu gelişme gözlenebilir. Avrupa'daki savaş tarihi merkezlerinin çoğu, bir yandan Birinci Dünya Savaşı, sömürgeleşme, Soğuk Savaş için, bir yandan da özellikle Almanya'da, çok belirgin bir şekilde çağdaş tarihin epistemolojisi üzerine düşünce geliştirmek amacıyla savaşın kendisini konu alarak ilgi sahalarını genişletmişlerdir.

19. yüzyıl metodikleri, terimin modern içeriğinde tarihi “icat etmiş” ülke olan Almanya'da Fransız Devrimi'nin ertesinde ortaya çıkan bir eğilimi takip ederek, bir yurttaşlık ve vatandaşlık bilgisi biçimine sokup, çağdaş dünyayı bilimsel tarihten dışlayabilmeyi ummuşlardı. Uzun süreç içine, yeni tarih taraftarları, aynı derecede bilimselci bir ideoloji adına, çok siyasal ve olaysal olarak niteleyerek şimdiki zaman tarihi gibi bir tarihi dışlamayı düşündüler. Ancak olay, belki de rövanşını aldı. Bugün bütün tarihyazımı, şimdiki zamanın ağırlığıyla ve 20. yüzyılın felaketlerini son bulmuş bir geçmiş kategorisine yerleştirme güçlüğüyle oluşturulmak zorundadır.

71 Claude Langlois ve Roger Chartier, “Les historiens et l'organisation de la recherche (histoire moderne et contemporaine)”, Ulusal Eğitim Bakanı Maurice Garden'in talebi üzerine kaleme alınmış, Paris, Eylül 1991, IHTP Kütüphanesi, s. 19.

72 Bkz. René Rémond, “L'Histoire contemporaine”, François Bédarida (dir.), *L'Histoire et le métier d'historien en France 1945-1995*, Éditions de la Maison des sciences de l'homme, Paris, 1995, s. 247-251 ve Philippe Poirrier, “L'histoire contemporaine”, Jean-François Sirinelli, Pascal Cauchy ve Claude Gauvard (der.), *Les historiens français à l'œuvre 1995-2010*, Presses universitaires de France, Paris, 2010, s. 73-91.

İÇİNDE YAŞADIĞIMIZ ZAMAN

Şimdiki zaman ve şimdıcilik

20. yüzyılın büyük felaketleri, bilimsel ve kamusal alanda şimdiki zamanın tarihinin kökleşmesine katkıda bulunan yeni tarihyazım figürleri yarattı. Büyük Savaş, tarihçilerin ve her alandan akademik çevrelerin ideolojik savaşa angaje olmalarıyla, 19. yüzyılda gelişmiş olan nesnellik paradigmasının tükenişine, hatta çöküşüne katkı yaptı. Savaş, aynı zamanda sınırların yeniden belirlenmesine yardımcı olmakla görevlendirilmiş ve bu nedenle ilerlemekte olan bir sürecin zayıf bir aktörü haline gelen uzman-tarihçi figürünün ortaya çıkmasını ve ya hatta korkunç bir şiddete maruz kalıp hayatta kalabilmiş olan, hayatını kaybetmiş arkadaşları adına konuşan ve kamusal alana sızarak ya da âlimane söylemlerle çatışarak kendini kabul ettiren, kendileri de savaşın doğrudan deneyiminin izlerini taşıyan tanıkların sahneye çıkmasını sağladı. Geçmişle, Paul Ricœur'ün "borç" diye adlandıracağı, ortak bir hafıza oluşturmak adına siyasal ve ahlâki bir yükümlülüğün izini taşıyan, yeni bir bağ kurma biçimi yaygın biçimde kendini gösterdi. Bu olgu, savaş gazilerinin anlatılarından, Avrupa'nın her yanında yükselen yeni türde şehitlik anıtlarından, kitlesel yas boyutun-

daki anma törenlerinden, büyük ölçekli ilk toplumsal hafıza politikalarından beslendi. Burada, başlangıçtaki duygulanımsal mesafeyi ortadan kaldırmaya çalışmaksızın, yakın geçmişi toplumsal imgeleme taşıyan ve orada kök saldıran, şimdiye dek görülmemiş birçok tarihsellik unsuru vardı. 1945'ten sonra bir başka tarihsellik figürü belirdi: Daha önce görülmemiş boyutta tanıklığı ve belgeyi bir araya getiren ve henüz yeni sonlanmış bir tarihin hukuki ve adli ilk yorumlarıyla yürütülen büyük tarih mahkemesi. Aynı şekilde, savaşın ilk anlatıları, içinde bulunulan durum gereği kurulan resmî yapıların içinde düzenleniyordu. Çatışmanın tarihinin yazılması, hem Soğuk Savaş hem de yakın tarihin öğretilmesi ve üniversite düzeyinde değişim programlarının önder bir rol oynadığı Avrupa yapılanması bağlamında, savaş sonrasının merkezî bir unsuruna dönüşmeden önce bir savaş kültürünün tarafı haline geldi.

Başta Yahudi kıyımının yer aldığı büyük kitlesel suçların ortaya çıkması, hiç kuşku yok ki yakın geçmişin tarihine atfedilen önemde merkezî bir rol oynadı. Anlamaya, Yahudiliğin Avrupa'da uğradığı tahribatın izlerini ve tanıklıklarını muhafaza etmeye duyulan ihtiyacın, süreçte ne kadar önemli bir yer edindiğini önceki bölümde gördük. 1945'ten sonra, sorunun etkilerinin uzanımları ve bir nesilden diğerine aktarılması, olaydan *uzaklaştıkça* artan keskinlik gibi gündeme getirilmemiş veçheleriyle, bu tarihin biçime kavuşturulması ve bilinçlenmenin boyutu benzersiz bir gelişim gösterdi. Shoah'a dair "suskunluk", sonradan yaratılmış bir mit olabilecek olmasına rağmen, 1960'larda Almanya ve İsrail'de, 1970'lerde Fransa'da, 1980'li yıllarda Birleşik Devletler'de, Shoah'ın anısı değişik gecikme etkileriyle temel bir ulusal ve uluslararası soruna dönüştü. Savaştan bir yirmi, otuz yıl sonra, resmî anma törenleri düzenlenmeye, özür veya pişmanlık nutukları atılmaya başlandı (Willy Brandt 1970'te, Jacques Chirac 1995'te); mesele ilk ve ortaöğretimde ciddi bir girişimin konusu haline geldi ve dahası, büyük sorunlarla ve direnişle karşılaşarak da olsa, geleneksel adli karar sürelerini değişime uğratarak, özellikle Fransız mahkemelerinde insanlığa karşı işlenmiş suçlarla ilgili davalar açılma-

şıyla benim “ikinci arınma dalgası” olarak adlandırdığım süreç başladı ve giderek bütün bunlar tarihle ilişkimizde derin bir değişim yarattı. Siyasal tipte suçlara etkin bir şekilde uygulanan zaman aşımından muafiyet, bazı hukuki sistemlerde (Birleşik Devletler’deki kan davaları suçlarında uygulandığı gibi) halihazırda var olan bir kategoriye girmesi dışında, benzersiz bir tarihsellik rejiminden de kaynağını alıyordu. Zamanaşımının uygulanmaması, geçmiş ile şimdiki zaman arasındaki mesafeyi ortadan kaldırdı, tek tek değil bütün bir topluluk olarak katlanılan acıların suni çağdaşı olan “davanın zamanı”nı yarattı. Bir yandan da, olayın hemen ertesi gündeymişiz gibi, geçmiş ahlâki norm ve kategoriler ışığında yeni bir biçimde kavramaya zorladı. Burada, felaket sonrasında şekillendirilen nitelemeler kullanılsa bile şimdiki zamanın hâkimiyeti altında olmayan, geçmişin süreğenliğinin veya daha doğru ifadeyle, benzeri olmayan ve dolayısıyla adeta bir şablon hizmeti gören, geride bırakılması olanaksız bir olayın hâkim olduğu bir zamansallık söz konusuydu.

Shoah hafızasının az çok gecikmiş olarak ortaya çıkması, burada benim üzerinde duracağım konu bakımından çok daha anlamlı başka bir gelişmeyi de hazırladı. Daha önce hiç vuku bulmamış bu olayın, soykırımın benzersizliğinin bir etkisi olarak kavranan bu hafıza, bizzat bir emsal haline geldi: Başka bir konjonktürde, Orta ve Doğu Avrupa’da sadece komünist diktatörlüklerin sonunu getirmiş olmakla kalmayan, Güney Afrika veya Latin Amerika’da olduğu gibi dolaylı olarak başka otoriter sistemlerin de sonunu getiren Berlin Duvarı’nın yıkılması ve Soğuk Savaş’ın sona ermesi konjonktüründe, adeta taklit edilecek, hatta imrenilecek bir modele dönüştü. Bu iki fenomen arasında doğrudan bir bağ olduğunu kesin olarak ortaya koyacak çalışmalar henüz mevcut değilse de, en azından çarpıcı bir tarihsel ortaklık gözlenebilir: Avrupa, Nazilerin Yahudilere karşı işlediği suçların hukuki, ahlâki ya da mali anlamda tazminine girişirken, benzer sorular az çok bütün dünyada, eski Yugoslavya’daki savaşla beraber Avrupa’da da, 1945’in kötü biçimde çözüme kavuşturulmuş ikilemlerine benzer ikilemler yarata-

rak ortaya çıktı. Ahlâk ve güvenlik adına sona ermiş rejimlerin memurlarını, polislerini, yargıçlarını, en azından tanımlanabilir suçlar işlemiş olanlarını tasfiye etmek mi gerekiyordu, yoksa devletlerin devamlılığını sağlamak adına onları muhafaza etmek mi? Suçları kanıtlanmış olanları affetmek mi, yoksa yargılamak mı lazımdı? Onları nasıl yargılamalı ve çoğunlukla norm dışı olan bu suçlar karşısında formel hukuk nasıl işleyebilirdi? Hangi iddianamelerle ve hangi mahkemelerle yapılacaktı bu iş? Demokratik şeffaflık adına, suç arşivleri kamuya açılmalı mıydı, yoksa toplumsal barışı korumak için bu belli bir vadeye mi ertelenmeliydi? Shoah kurbanlarının ve onlara karşı işlenen suçların –dışlanma, talan, sürgün, katletme– tanınması için yürütülen mücadele, kurbanların kurduğu bazı dernekler ve birkaç azimli militan (Simon Wiesenthal, Beate ve Serge Klarsfeld) sayesinde nihayet sonuçlanıyorken, 1990’larda ortaya atılan sorulardan bazıları işte bunlardı. Bu durumda, iki süreç arasında bir devamlılık değil de bir ortaklık olduğu gözleminde bulunarak, hafıza taraftarları ile unutma taraftarlığını yapanlar arasında, insan hakları adına ahlâki bir adalet talebinde bulunanlar ile geleneksel devletin bekası gerekçesiyle af isteyenler arasında, konuşma ve suskunluğa karşı tanıklıkları dile getirme gereğini savunanlar ile temiz bir sayfa açma yanlıları arasında bir tartışma, bazen açık bir çatışma vardı. Tabii ki bu sorular daha 1945’te, savaştan çıkarken ve Nazizm sona erdiğinde de sorulmuştu, fakat özellikle gerçek bir insan hakkına dönüşen hafıza hakkını talep eden seslere şimdiye dek görülmemiş bir yer atfederek, 1990’dan sonra çok daha açık bir biçimde sorulmaya başladı. Savaş sonrasında bu sesler vardı ama azınlık-taydılar ve birçok Avrupa ülkesinde nispeten erken bir dönemde af kanunlarının oylanmasının da gösterdiği gibi ikna edici değillerdi. 1990’lı yıllarda, Cape Town’dan Santiago’ya durum farklı tezahür ettiyse, bunun nedeni birçok siyasi, hukuki veya konuyla bağlantılı aktörün, nihayet herkes tarafından tanınabilmek için iki neslin geçmesine ihtiyaç duymuş olan Shoah hafızasını yeniden üretmekten çekinmeleri idi. Bu çok genel hipotezden kendiliğinden çıkan gözlem şuydu: Bu ülkeler-

de ister tarihçiler, ister tanıklar, ister “geçiş dönemi mahkemesi” olarak nitelenen mahkemeler –savaş sonrası anlatıları rejiminde bir yenilik olan–, hakikat ve uzlaşma komisyonları, ister müzeler veya abideler yardımıyla olsun, şimdiki zamanın tarihini yazma ihtiyacının doğması, tersine bir gereklilik, yani bu tarihin yalnızca gelecek kuşaklardaki bilginler tarafından yazılmasının beklenmesi gerekliliğini olanaksız kılacak bir kanıt ve hatta bir toplumsal pratik haline gelmişti. Felaket sadece çağdaş tarihi yazma biçimini değiştirmede, aynı zamanda uzun süre kapanmayan yaralar, geçmişle şimdiki zaman arasındaki ilişkiyi kalıcı bir şekilde değiştirmeye katkıda bulundu.

Bununla birlikte, bu son otuz yılda tarihyazımında dünyanın hemen her köşesinde gerçekleşen ve bilim dünyasında olduğu kadar kültürel veya siyasal alanda da temel bir meseleye dönüşen çağdaş tarihteki bu oldukça radikal değişimi, sadece savaşların ve çatışmaların doğrudan ya da dolaylı sonuçlarına indirgemek mümkün müdür? Elbette hayır. Birinci Dünya Savaşı’nın bitiminden itibaren, çağdaş tarih savunucularının sayısı arttı ve akademik dünyada kendilerine yapılan itirazlar yavaş yavaş kararlılığını kaybettikçe sonunda seslerini duyurdular, kendilerine bir yer edindiler. Kullanılan yöntemlerin geliştirilmesi gibi konularda rol oynayan başka unsurlar da oldu: Sözlü tarihte olduğu gibi tanıklıkların kayda alınması ve korunması işlemlerinin yaygınlaşması gibi; hafıza tarihi gibi bazı yeni temaların ortaya çıkması gibi... Farklı disiplinlerin işin içine girmesi, özellikle tarihçiler açısından etkili olduysa da siyasal bilimler, sosyoloji ya da ekonomi verilerine ve çalışmalarına dayanarak yakın geçmişin siyasal, sosyal veya ekonomik tarihi üzerinde çalışmakta olanlar için biraz daha fazla güvenilirlik sağladı. Önceden gördüğümüz gibi, geniş kitlelerin yakın tarihe ilgisinin de bu gelişmede rolü oldu. Buna, sinemanın, televizyonun, radyonun, diğer yayın organlarının oynadığı rolü de eklemek gerekir. Elbette, bu medya unsurlarının tarihe yaptıkları yatırım, bütün dönemleri kapsar. Yine de, 20. yüzyıl tarihinin her türden görsel-işitsel yapımda çok geniş bir hâkimiyet kurmuş olduğu da gözlenebilir. Bu durum, burada

incelediğimiz genel bağlamda bir yere sahiptir; ancak en azından söz edilmeye değer başka özel nedenler de mevcuttur. Son yüz elli senenin tarihiyle ilgili, hukuki ve teknik olarak ulaşılabilir merkezlerde bulunan, örneğin 1992’de bir tarihçinin, Jean-Noël Jeanneney’in başlattığı görsel-işitsel yapımların yasal olarak saklanması üzerine öncü bir yasadan yararlanan Fransız Institut national de l’audiovisuel [Ulusal Görsel-İşitsel Malzeme Enstitüsü-INA] gibi, hatta tarihsel belgeler endüstrisini besleyen büyük uluslararası basın ajanslarınınkiler gibi, bugünü de kapsayabilen görsel malzemeye sahibiz. Bu görsel-işitsel arz ve talebin patlaması, tanım gereği eski dönemlerde var olmayan arşiv fonlarının sistematik olarak kullanımını teşvik etmiş, yapımcılar ve yönetmenler doğal olarak çok sayıda resim ve ses kaydına sahip olunan dönemleri ön plana almıştır; yani özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan 11 Eylül’e kadar dünyanın bütün televizyon ekranlarında tarihsel felaketler ekranlara taşınmıştır. Fransız “Histoire” kanalının danışmanlar kurulunda birkaç yıl çalışmış olduğumdan, seyirciye gerçekten “hitap eden” şeyin görüntü olduğu düşüncesinin hâkimiyet kazanmasıyla birlikte, 20. yüzyıl öncesine ait görüntü olmadığından, televizyonda o döneme dair konuları işlemenin nispeten ne kadar zor olduğunun tartışıldığına şahidim.

Aslında çağdaş tarihin başarısını bizzat tarihsellik rejimlerinin evrimine bağlı, daha derin nedenlerle açıklamak gerekir. Gerçi doğrudan bir sebep-sonuç ilişkisi kurmak da zordur: Güncel tarihsellik rejimimiz, çağdaş olanın ve şimdiki zamanın bu rejimde daha fazla yer işgal etmesi nedeniyle mi değişmiştir, yoksa çağdaş olana olan ilgi, tarihle ilişkinin gelişmesinin bir neticesi midir? Nedenler arasında, ideolojik “büyük anlatılar”ın son bulmasının, tarihin kavranış ve yazımını değiştirebileceği argümanı sıklıkla karşımıza çıkar: Buna göre, 1970’li yıllarda ortaya çıkan postmodern durum ve modernitenin sonlanması, bizlerin anlamdan yoksun, ilerleme ya da tarihin ereği gibi yapılandırıcı ilkelerden mahrum bir şimdiki zamanda yaşadığımız duygusunu keskinleştirerek, çağdaş olana karşı bir şekilde daha duyarlı olmamızı sağlayabilmiştir.

Hangi şekline hegemonya atfetmiş olursa olsun kurtuluşa dair büyük anlatıların her biri, son elli yıl içinde deyim yerindeyse ilkesel olarak geçersizleşmiştir. Gerçek olan her şey akılcı, akılcı olan her şey gerçektir: “Auschwitz” spekülâtif doktrini çürütmüştür. Proletaryaya dair her şey komünist, komünist olan her şey proletaryaya dairdir: “Berlin 1953, Budapeşte 1956, Çekoslovakya 1968, Polonya 1980” (diğerlerini atlıyorum) tarihsel materyalist doktrini çürütmüştür: Emekçiler Parti’ye karşı ayaklanmıştı. Demokratik olan her şey halktan ve halk içindir ve tersi de doğrudur: “Mayıs 1968” parlamenter liberalizmin doktrinini çürütmüştür. Toplumun günlük yaşamı, temsili sistemi çuvallatmıştır. Arz ve talebe dayalı serbest piyasa, zenginliğin genel artışına elverişlidir ve tersi de doğrudur: “1911, 1929 krizleri” iktisadi liberalizm doktrinini çürütmüştür ve “1974-1979 krizi” bu doktrinin Post-Keynesyen düzenlemesini çürütmüştür. Araştırmacı bu olaylara vurgu yaparak modernitenin birçok zayıf yanına işaret eder. Büyük anlatılar daha az inanılır hale gelmiştir.¹

Aslında, çağdaş bir tarihyazımının ortaya çıkmasında, “ideolojilerin sonu”ndan çok –tersine, en partizan olanları dahil olmak üzere ideolojik angajmanlar mesleki yönelimi beslemiştir–, tarihin bütünsel yorumlarının son bulması rol oynadı diyebiliriz. O andan itibaren, tek ve mekanik bir açıklayıcı ilkeye –“sınıf mücadeleleri”, “pazar”– dayalı olarak incelenmiş olayların her biri zamanda asılı halde, daha önce kendilerine sistem tarafından tahsis edilen yerden mahrum kaldı. Onlara tekrar tarihsel bir kararlılık vermek, bir kere dağıtıldıktan sonra tekrar yapılanmaları için *sui generis* unsurlar olarak bir anlatıya dahil edilmelerini sağlamak gerekti. Dahası, Auschwitz’in son tahlilde gerçek bir suç olduğunu ve soyut bir kategori olmadığını söylemekle yetinilemezdi. Sebeplerini ve içsel karmaşıklığını da anlayıp, onun tarihine geri dönmek lazımdı. Bu büyük anlatıların son örnekleri inkârcılık gibi yozlaşmış biçimler al-

1 Jean-François Lyotard, *Le postmoderne expliqué aux enfants*, Galilée, Paris, 1986, s. 52-53.

dıkça bu geri dönüş daha fazla gerekiyordu. Jean-François Lyotard takip edilirse görülecektir ki, yakın tarihin (1956, 1968, 1974) belli bir okuması “büyük anlatılar”la kararmaktaydı. Yine de bu çöküş, Soğuk Savaş’ın başından beri öne çıkarılan ilinti veya ilintiler olmaksızın, bu tarihin başka temellere dayanılarak tekrar değerlendirilmesine yol açtı. Buna, geçmişin, şimdiki zamanın ve geleceğin okumasına dair bu belirsizliğin düşünce tarihinde ve tarihyazımında döngüsel olarak karşımıza çıktığını ilave etmek mümkündür. 1950’li yıllarda doğmuş “büyük anlatılar” Birinci Dünya Savaşı felaketinden kalan boşluğu, hiçbir “pozitif” unsurun hafifletmeye yetemediği 1917’nin, sonra 1939-1945’in “parlak ışığı”nın ikame ettiği bir zamanla doldurmaktan başka bir şey yapmadılar. 1970’li yıllardaki durum, bu bakış açısıyla, sonuç olarak ne bir yenilikti, ne de tek başına bir açıklama.

Aynı şekilde, Birleşik Devletler’de doğmuş olan postmodernizmin bir diğer görüntüsü olan “dilsel dönüşüm”ü oluşturmuş temel epistemolojik dönemeç ile yeni bir şimdiki zamanın tarihi arasında bir bağ olduğu varsayılabilir. Zamanında hegemonya kurmuş olan toplumsal tarihe ve tarihin materyalist yorumlarına karşı savaş açan bu hareket, bir başka paradigma önererek toplum bilimlerinde devrimci bir dönüşümü teşvik etti: “Bütün gerçeklik, dil ve metinler aracılığıyla açığa çıkar; dolayısıyla her tarihsel araştırma söylem üzerine düşünülmelidir.” Bu, toplumsal belirlenimlerin yerini alacak anlatının üstünlüğünü savunan harekete itiraz eden Gérard Noiriel’in bir tanımıdır.² Bununla birlikte, bu tartışma, bütün disiplini içine çekti ve daha ziyade paralel biçimde ortaya çıkmış bir şimdiki zaman tarihinin doğmakta olan epistemolojisinin oluşumunda etkili oldu. Bir yandan, belirlenimci toplumsal tarih ve uzun erim paradigmaları gibi hâkim paradigmaların sorgulanması için uygun bir ortam yaratan, dolayısıyla da yenilenmiş çağdaş tarihi de içerecek şekilde tarih yapmanın yeni biçimlerini doğurmuş olan 1980’li yıllar çerçevesinde, “dilsel dönüşüm”

2 Gérard Noiriel, *Sur la “crise” de l’histoire*, Gallimard, Paris, 2005 [ilk basımı: Belin, 1996], s. 167.

genel anlamda sosyal bilimlerin ve özel olarak da tarihin uğradığı değişimin bir parçası olmuştur. Öte yandan, tarihçinin çalışmasında anlatının tekrar elden geçirilip değerlendirilmesi, bir olaylar tarihinin, bir hafıza, temsiller ve düşünceler tarihinin geliştirilmesini itiraza yer bırakmayacak biçimde teşvik etmiş, şimdiki zamanın tarihinin karikatürleştirilmiş bir zamana doğru, yani geleneksel siyasal tarihe doğru basit bir “u dönüşü” yapmasındansa, daha sorunsal bir yapılanmaya ulaşmasına katkıda bulunacak yaklaşım ya da nesnelerin ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Yeni şimdiki zamanın tarihine güvenilirlik sağlayan bu yeni ya da yenilenmiş nesneler, siyasal ve kültürel bağlama olduğu kadar, kendine özgü bir ritimle gelişen bilimsel bir bağlama da varlıklarını borçludurlar.

Güncel tarih çalışmalarında şimdiki zamanın önemini açıklamak için devamlı başvurulana başka bir sav daha vardır: “ulus paradigmasının sonu”. Esas olarak ulusal olan bir tarihyazımı prensip olarak dikey zamanı, yani ilk başından günümüze kadar olan zamanı –Hugues Capet’den François Hollande’a kadar– veya benzersizliği, hatta “Fransız istisnası” ya da Alman *Sonderweg* kavramlarında olduğu gibi müstesnalığı öne çıkarır. Ulusun kökleri ne kadar derine inerse, o köklere verdiği değer o kadar artar ve en yakın dönem nispeten daha az bir ağırlığa sahip olur. Tersine, eğer ulusal boyut zayıflarsa, yatay zaman, yani köklere olan takıntıya daha az bağımlı, enlemsel bir nitelik taşıyan, bu nedenle yakın geçmişe daha eğilimli bir “küresel zaman” öne çıkar. 1930’lu yıllarda Hugh Seton-Watson veya 1960’lı yıllarda Geoffrey Barraclough gibi çağdaş tarihi savunan ilk tarihçiler, daha o zamandan tarihsel disiplinin iki yönlü ilerlemesi gerektiği düşüncesindeydiler: Şimdiki zamanın dikkate alınması ve küreselleşmenin hesaba katılması, birbirine sıkı sıkıya bağlı olarak gördükleri iki fenomendi. Bu gözlem, bir taraftan bir gerçeği içinde barındırırken, bir yandan da sınırlara sahiptir. Öncelikle, “küreselleşme”nin ikinci sanayi devrimiyile ve 19. yüzyılın son üçte birlik bölümündeki bilimsel ve teknik altüst oluşlarla başladığı görüşüne itiraz edilerek, örneğin büyük keşiflerle, çok daha önce başladığı söylenebilir. Bu du-

rumda, olgulardaki değilse de tarihsel anlatılardaki küresellik, modern ulus-devletlerin oluşmasıyla beliren ulusal paradigma-
nın öncesinde kalacaktır. Devam edersek, pratik olarak gördük
ki, ulusal tarihin yazımı, özellikle de bu yazım bilimsel alandan
dışlanmış olsa bile bir yurttaşlık talebi içerdiği için, çağdaş dö-
nemi hemen hemen hep içine alır. Aynı şekilde, 1945'ten son-
ra ortaya çıkmış olan şimdiki zamanın tarihinin ulusal çerçeve-
den kurtulmak için zamana ihtiyacı vardı ve ortaya çıkmasına
gebe olan dönem doğrusal bir gelişmeyi takip etmemiştir: İkinci Dünya Savaşı tarihi, 1960'lı yıllarda uluslararasılaşmış bir ta-
rihti; 1980'li yıllarda ise yerli işbirlikçilik fenomenlerine odak-
lanarak, nispeten tekrar ulusallaşmıştı; 1990'lı yıllara gelindi-
ğinde Avrupalılaşmış ve Birinci Dünya Savaşı'yla karşılaştırıla-
bilir olmaya açık hale gelmişti. Aslında işin en zorlu tarafı, ulu-
sal prizmanın uluslarötesi bir mekâna dair konulara da eğilerek
nasıl olup da böylesine önemini koruduğunu ve bu kadar çe-
kici kalmayı başardığını anlamaktır. Nihayet Amerikan, Alman
ya da Fransız tarih yazımının durumunu, başka bir inceleme bi-
çimine başvurmaksızın diğer ülkelere taşımak tehlikeli olacak-
tır: Soğuk Savaş'ın son bulmasından beri özgün bir kimlik oluş-
turmaya ve sağlamlaştırmaya çalışan eski Sovyet ülkeleri gibi
(Baltık Ülkeleri, Ukrayna, Beyaz Rusya) ülkelerde, ulusal tarih
daha çok serpilecektir. O halde, geçmişin “kara sayfalar”ının
üstesinden gelme ihtiyacının hâkim olduğu bir bağlamda açığa
çıkış olsalar bile, yakın tarihin ulusal ve kimliksel kullanımı
ortadan kaybolmaktan henüz uzaktadır.

Son ama en önemli unsur ise şudur: Şimdiki zamanın tarihi,
bir gelecek krizi bağlamında, gelecekteki bir kriz ortamında,
“şimdici” bir tarihsellik rejiminde gelişmiştir. Bu şimdici tarih-
sellik, şimdiki zaman üzerinde yoğunlaşan bu devasa dikkatin
güçlendirilmesine katkı yapmıştır.

Tarihçi beni kendi zamanıma eğilmeye zorladığı için, ben de
birçokları gibi, şimdiki zaman kategorisinin hızla yükselişi-
ne şahit oldum. Şimdiki zamanın, kendisini her yerde dayattı-
ğı bir gerçektir. İşte benim “şimdicilik” diye adlandırdığım şey

budur. Bu fenomeni nasıl daha iyi anlayabiliriz? Amacı nedir? Ona hangi anlamı yüklemeliyiz? Örneğin, Fransız profesyonel tarihi çerçevesinde 1980'lerden itibaren, "şimdiki zamanın tarihi" olma iddiasında bulunan bir tarihin ortaya çıkışı bu harekete eşlik etmiştir [...]. Çağdaş veya çok çağdaş tarihin ısrarlı taleplerine muhatap olan tarihçilik mesleği, bazen cevap vermeye mecbur kalmıştır. Çeşitli cephelerde varlığını sürdüren bu tarih, yargısal aktüalitenin projektörlerinin kendisine tutulduğunu hissetmiştir; ki bunlar "insanlığa karşı işlenmiş suçlar"ın görüldüğü davaların en önemli özelliği olan zaman, aşımı meselesinde karşımıza çıkar.³

"Gelecek krizi?" Hiç kuşku yok. Bu çalışmanın bir bölümü bu perspektife aşağı yukarı uyuyor, zira Batı dünyasında yeni bir şimdiki zaman tarihinin, dolayısıyla çağdaşlığın yeni bir biçiminin aşama aşama ve hiçbir doğrusal mantık olmaksızın ortaya çıkmasının, 1918 veya 1945'te olduğu gibi büyük belirsizlik dönemlerine denk geldiğini, sonlanmış geçmişle ilişkiyi muhafaza etme ve yeni bir geleceği öngörme ihtimalinin pek açık olmadığı zamanlarda olduğunu göstermeye çalışıyorum. Bu şimdiciliğin belirtileri arasında François Hartog, örneğin yaşlanmanın toplumsal inkârını ayırt eder; ölümden ve çevremizdeki ölümlerden uzaklaşma ihtiyacından, kültürel ya da ulusal mirasın her açıdan bir tür muhafaza hezeyanı olarak görüldüğünden ve dolayısıyla geçen zamanın ötekliğinden duyulan bir korkuya dönüştüğünden bahseder. Bunların arasına, tarihten ziyade hafızaya yapılan yatırımı da dahil eder, yani mesafe alıp uzaktan gözlemlemektense geçmişi şimdide tekrar yaşatma isteğine olan gayreti... Ben de bunlara birkaç başka belirtiyi ekleyebilirim: Geçmişin suçlarını şimdiki zamanın değer ve normları ışığında, hukuki çerçevede yargılama ve telafi etme isteği – ancak bu değer ve normların büyük ölçüde, bu suçların tekilliğini 1945 sonrasında hesaba katmanın zorluklarıyla biçimlendiğini unutarak... Bu tutum, geçmişi ve geçmiş nesilleri geriye dönük olarak ve sürekli yargılama biçimine dö-

3 François Hartog, *Régimes d'historicité. Présentisme et expériences du temps*, s. 18.

nüştü. O nesiller, otuz, kırk veya elli yıl sonra bizim çıkardığımız sonuçları o zaman çıkaramamış olmaları nedeniyle yaşamakta oldukları olayların gerçek yapısını “anlayamamış” olmakla suçlandılar.

Bununla birlikte, tarihyazımsal şimdiki zaman kategorisi 1980’li yıllarda ortaya çıkmamış ve Fransa’da değil, Almanya’da doğmuştur. Aynı şekilde, geçmiş ile şimdiki zaman arasında bir yarık bulunduğu düşüncesi geçen yüzyılın sonunda değil, Fransız Devrimi’nden sonra ileri sürülmüştür: “Geçmiş artık geleceği aydınlatmadığına göre, ruhumuz karanlıkta yol alıyor” diye yazıyor Tocqueville 1840’ta. *Geçmişle Gelecek Arasında*’da⁴ Hannah Arendt’in yorumladığı bir pasajdır bu. Bu belirsizlik duygusu, Takdir-i İlahi veya Akıl’ın damga vurduğu bir tarihin hükümlerine yavaş yavaş son veren devrim sonrası tarihsellik rejimi içinde, daha o zamandan algılanabilmiş gibi görünür. Hatta bu zaman anlayışının, bu belirsizliğin modern çağdaşlığa özgü olduğu ileri sürülebilir; ki o da Tocqueville’in-kinizleyen yüzyılda vuku bulan, öngörülemez felaketlerle güçlenmiştir. O halde, şimdiki zamana yöneltilen dikkat ile geleceğe dair algıların farklılaşması arasında gerçekten bir bağ vardır; ancak belki de konjonktürel veya yaşadığımız zamana özgü olmaktan çok, yapısal bir bağ söz konusudur.

Bu çetrefil soruya kuşkusuz François Hartog da işaret etmekte haklıdır; ama o başka bir açıdan, uzmanlık, hukuk veya bir başka alanda tarihçinin oynadığı rol bakımından konuya bakar. Bununla birlikte, tarihçinin –elbette eleştirilebilecek– müdahalesi, bana kalırsa meseleyi açıklayacak ana unsur değildir. Bence açıklayıcı unsur, şimdilik doğrutusunda gidiyor gibi görünen, kendisinden yararlanılmaya ihtiyaç duyulacak bir uzmanlık sahasının varlığıdır. Tarihçi, “tarihsel” davalarda ona oynatılmak istenen rolü kabul etse de etmese de, şimdiki zamanın aktörlerinin tarihçiye olan talebi, varlığını koruyor. Olaydan elli yıl sonra kurulan mahkemenin geçmiş üzerine bütün teknikleri ve bilgi çeşitlerini seferber etmek suretiyle geriye dönük et-

4 Tocqueville, *De la Démocratie en Amérique*, 1840, cilt II, Bölüm VIII, akt. Hannah Arendt, *La Crise de la culture. Huit exercices de pensée politique*, s. 15.

ki edebileceği iddiasına dayanan yaklaşımdan kaynaklanan bir taleptir bu.⁵ Bu durumda, niyetleri bakımından değilse de somut icraatı bakımından şimdiki zamanın tarihi, ortaya çıktığı şekliyle otuz kadar yıldır bana aksine şimdiciliğe karşı bir direnç, bütün tarihçilerin yaptığı gibi yakın geçmişe veya güncel olana tekrar bir derinlik kazandırma iddiası, onu bir süre içine yerleştirme biçimi gibi görünüyor. Bunu başarıp başaramadığı başka bir meseledir, yakın geçmişin tarihyazımında ve kamusal tartışmalarda bazı temaların hâkim olmasında kısmen bir sorumluluğu olmasıysa mümkündür. Ama eğer François Hartog'un da, bu kitabın giriş bölümünde atıfta bulunulmuş bir parçada yazdığı gibi, şimdiki zaman –hem gelecekte hem de geçmişten koparılmış halde– dolaysızlığı, “hemen şimdi”yi öne çıkarıyorsa, o halde şimdiki zamanın tarihi bir semptom değil, panzehir olarak görülmelidir.

Kontrollü adlandırmalar

Yakın geçmişin tarihini ele almanın çeşitli biçimlerine bakacak olursak, aynı pratiğin aynı dilde veya farklı dillerde, farklı şekillerde adlandırılmış olduğunu görürüz. İlaveten, bir terimin bir dilden diğerine tercümesi de anlamında değişikliğe sebep olabilir. Çoğu durumda, özellikle de beşeri ve sosyal bilimlerde hâkim dil haline gelmiş olan İngilizcede sıklıkla *contemporary history* terimi, etimolojik ve pragmatik anlamına kırk kadar yıl önce ulaşmış ve meşruiyet kazanmış olduğu için artık tartışmasız bir şekilde kullanılıyor. İngilizce konuşulan dünya, özellikle Kuzey Amerika, daha ziyade yakın tarihin somut nesnelerini tartışmayı sever; epistemolojisini, meşruiyetini, siyasal ve ahlâki anlamı pek sorgulamaz. Yine de halk için ve halk tarafından eski bir formülü izleyerek yazılmış ve *public history*'nin güncel gelişimiyle kendini gösteren bir “popüler tarih”in doğuşu sayesinde Amerikalı ve Kanadalı genç araştırmacılar arasında bu konulara yeniden ilgi duyulduğunu fark etmek mümkündür. Tarihe yönelik olarak 1980'lerin başında gün yüzüne

5 Bu noktaların bazılarını *La Hantise du passé* adlı kitabımda inceledim.

çıkan toplumsal talep doğrultusunda doğan bu hareket, yerel müzeler ve ulusal parklar kurulmasına, arşivlerin ve mirasın sınıflandırılmasına katkıda bulunmaya ehil profesyoneller yetiştirmeye gayret etti. Böylece, toplumsal talep paradigması bağlamında Avrupa'da doğmakta olan şimdiki zamanın tarihine ilgi duyan bazı Amerikan üniversitelerinde, tam anlamıyla “uygulamalı tarih” kürsüleri kuruldu.⁶ Bu hareket, birkaç yıldan beri sıradan vatandaşların ya da daha doğrusu toplulukların, geleneksel akademik tarih çerçevesi dışında, ailelerine, okullarına, mahallelerine dair “tarihsel” bir bilgi üretmeleri konusunda destek oluyor ve onları teşvik ediyor. Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve Kanada'da, tarihin bu az çok kendiliğinden popüler pratikleri üzerine geniş araştırmaların kazancı, yenilenmiş ve orijinal bir epistemolojik düşünceye yol açmak oluyor.⁷ Aynı şekilde, kısmen tarihçilerin ve sosyologların bu son yıllarda “kolektif hafıza” kavramını sıklıkla kullanmaları nedeniyle, kısmen de İngilizce konuşulan dünyada halen pek yayılmamış bir terim olan tarihselliğin gelişimini anlamaya yönelik olarak kültürel tarihe giriş niteliğindeki bir terim olması nedeniyle, “tarih bilinci” kavramına dair bir ilginin doğduğu da söylenebilir.⁸

“Şimdiki zamanın tarihi” kavramı hem doğmuş olduğu Almanca konuşulan dünyada, hem de daha sonra 1980-1990 yıllarında Fransızca konuşulan dünyada güçlü bir şekilde yayıldı. Latin Amerika'da da, özellikle 1990-2000 yıllarında artan “şimdiki zaman” merkezleri ve dergilerine sahip Brezilya'da önemli

6 Bkz. Henry Rousso, “L’histoire appliquée ou les historiens thaumaturges”, *Vingtième Siècle. Revue d’histoire*, sayı 1, Ocak-Mart 1984, s. 105-121.

7 Bkz. Roy Rozenberg ve David Thelen, *The Presence of the Past. Popular Uses of History in American Life*, Columbia University Press, New York, 1998; Paul Ashton ve Paula Hamilton, *History at the Crossroads: Australians and the Past*, Halstead Press, Sydney, 2010; Jocelyn Létourneau ve David Northrup, “Québécois et Canadiens face au passé: similitudes et dissemblances”, *The Canadian Historical Review*, cilt 92, sayı 1, Mart 2011, s. 163-196. Bu sorunla ilgili ayrıca bkz. *Histoire engagée*. HistoireEngagée.ca.

8 Bkz. Peter Seixas (der.), *Theorizing Historical Consciousness*, University of Toronto Press, Toronto, 2004 veya British Columbia Üniversitesi'nde Centre for the Study of Historical Consciousness veya hatta *Narration, Identity, and Historical Consciousness* dergisi (Berghahn Books).

bir gelişme kaydetti.⁹ Bu ilgi, Fransız ve Alman tarihyazımının 20. yüzyılın krizlerine, savaşların şiddetine ve siyasal şiddete, savaş sonrasına ve yaralarına ilgisine benzer şekilde, diktatörlük ve iç savaştan çıkan ülkelerde tanım gereği ilgi duyulmasıyla açıklanabilir. Buradan, birbirine çok yakın kavramların doğuşu anlaşılabilir: Mesela, dolaysız tarihe daha yakın olan “*historia actual*” veya İspanyolca konuşulan dünyadaki “*historia vivida*” ya da “*pasado vivo*” kavramları; ki burada “yaşayan” sıfatı hem geçmişe gebe olmaya, hem de hâlâ hayatta olan aktörlerin varlığına işaret eder.¹⁰ Demek ki, bir otuz yıldır, yakın geçmişte yaşanan felaketlerin bıraktığı mirası sıkı sıkıya kucaklama gereğini ifade eden kavram ve fikirler, onları inceleyebilmek veya orta vadedeki etkilerini kavrayabilmek için dolaşıma sokulmuştur.

Bazı Fransız araştırmacılar, şimdiki zamanın tarihini her zaman üzerinde uzlaşıya varılmamış, elbette hatalardan bağışık da olmayan çağdaş tarih pratiğiyle bir şekilde zaman zaman bağlantılandırarak, görünürde daha tarafsız olan “çok çağdaş tarih” deyimini kullanmayı tercih ediyorlar. Bu tabir, özellikle bir farklılaşma arzusunu, bu düşünce okuluna bazen bir düşmanlık refleksini ifade ediyor.¹¹ Fakat şimdiye kadar, bu de-

9 Bkz. Gilson Pôrto Jr. (der.), *História do Tempo Presente*, EDUSC, Bauru, 2007; Silvia Maria Favero Arend yönetiminde *Tempo et Argumento* dergisini yayımlayan Sainte-Catherine Üniversitesi'nin História do Tempo Presente kürsüsü; Université Fédérale de Sergipe tarafından yayımlanan *Cadernos do Tempo Presente* dergisi. Paris'te 24 ve 26 Mart tarihleri arasında “Şimdiki Zaman ve Çağdaşlık” konusunda IHTP tarafından düzenlenen uluslararası konferans, Arjantin, Brezilya, Şili, Guatemala'da şimdiki zamanın tarihinin ne kadar canlı olduğunu göstermiştir. Bu olgu 2013'te dijital ortamda yayınlanan *Conserveries mémorielles* dergisinin özel dosyasının konusunu oluşturacaktır: <http://cm.revues.org/index.html>.

10 Bkz. Anne Pérotin-Dumon'un dikkat çekici sentez çalışması: *Historizar el Pasado Vivo en América Latina*, http://etica.uahurtado.cl/historizarelpasadovivo/es_home.html, 2007. İspanya'daki duruma ilişkin diğer birçokları arasında bkz. Josefina Cuesta, *Historia del presente*, Eudema Universidad, Logroño (La Rioja), 1993 ve Julio Aróstegui Sánchez, *La historia vivida*, Ed. Alianza, Madrid, 2004.

11 Özellikle bu deymi kitabında kullanan Pierre Laborie'nin yaklaşımı: *Les Français des années troubles: de la guerre d'Espagne à la Libération*, Desclée de Brouwer, Paris, 2001, s. 8.

yime kavramsal bir içerik kazandıran bir metin çıkmadı. Gerçekten yerinde bir ifade olmaması sebebiyle, meseleleri aydınlatma gereği olan yerlerde daha fazla belirsizlik yaratmaktadır. Özellikle çağdaşlık kavramını yeniden zamansal yakınlığa indirger; bu ise onun anlamını çarpıtır, zira söz konusu olan sadece tarihsel zamanı ölçmek değil, incelenmekte olunan geçmişle tarihçinin yaşadığı şimdiki zamanın arasındaki ilişkiyi anlamaktır.

Şimdiki zamanın tarihi deyiminden önce Fransa'da ortaya çıktığını gördüğümüz “dolaysız tarih” deyimini de hep kullanılıyordu. Bu sonuncusu, tersine, özellikle 1989'da Toulouse-Le Mirail Üniversitesi'nde Dolaysız Tarih Araştırma Grubu'nu (GRHI) kurmuş olan, komünizm uzmanı Jean-François Soulet tarafından savunulan bir yaklaşımın doğmasına neden oldu.¹² Şimdiki zamanın tarihiyle dolaysız tarih arasında olduğu uzun zamandır söylenegelen farklara rağmen, fiili pratiklerdeki gelişme, aslında iki eğilim arasında büyük bir yakınlık olduğunu gösteriyor. Biri diğerine göre daha “yakın” konuları ele almaz ve ikisi de aynı akademik şüpheciliğe sahip olup, sonrasında aynı hevesleri yaşamıştır. Duyarlılıklara veya ilgi alanlarına göre verilen cevaplar farklı olsa bile, ikisi de aynı engellerle karşılaşmış ve aynı epistemolojik sorgulamaları yapmıştır. Jean-François Soulet'nin halefi Guy Pervillé, aynı tarihyazım sekansını, “tanıklarının halen var olduğu tarih sekansı”nı ifade ettikleri için, iki deyimden zaten “eşanlamlı” olduğunu yazar.¹³ Peki tartışma bitmiş midir? Temelde, yaklaşımlar arasında somut farklar olmaması sebebiyle, evet. “Dolaysız” teriminin anlamı bakımından, hayır.

12 Özellikle bkz. *Cahiers d'histoire immédiate* ve *L'histoire immédiate*, Presses universitaires de France, Paris, 1994 baskılarındaki makaleleri veya başkaca *Histoire immédiate: Historiographie, sources et méthodes* (Armand Colin, Paris, 2009) çalışması.

13 Guy Pervillé, “L'histoire immédiate selon Jean-François Soulet, Jean Lacouture et Benoît Verhaegen”, “Bilan et perspectives de l'histoire immédiate”, a.g.e., s. 6. Çağdaş tarihin adlandırılmasına dair tartışmalarla ilgili bkz. IHTP tarafından 2 Nisan 2009'da Philippe Bourdin, Guy Pervillé, Henry Rousso ve Jean-François Sirinelli'nin katılımıyla, Patrick Garcia moderatörlüğünde düzenlenen yuvarlak masa toplantısı, www.ihtp.cnrs.fr/spip.php%3Farticle791.html.

Eğer sözcükler bir anlama sahipse, ne çağdaş tarih, ne şimdi-ki zamanın tarihi, ne de herhangi bir tarih çeşidi dolaysızlık iddiasında bulunabilir; çünkü tarih yapmak, gayet açık bir şekilde Rönesans döneminden ve dolaylı bir bilginin doğmasından beri tam da aracılık yapmak, sonraki kuşaklar açısından çoğunlukla kavranamaz olan bir geçmiş ile süresi ne olursa olsun zamansal bir temele, derinliğe ihtiyaç duyan bir şimdi arasında köprü kurmaktır. Dolaysızlığın, içinde yaşadığımız çağın en büyük yanılsamasını birini oluşturması bakımından, sözcükler konusunda dikkatli olmak daha da gerekli hale geliyor. Manhattan'daki ikiz kulelerin yerle bir olduğunu gerçek zamanda görmek, modern iletişim araçlarıyla doğmuş olan aşikâr bir anındalık biçimiyle ilişkilidir. Bu, “enstantane”nin, rastlantısal olsun olmasın, özel açılarla, objektiflerle ayarlanmış görüntülerle olayı yakalayan kameraların varlığına ihtiyaç duyduğunu unutmak demektir. Birkaç saniye içinde dünyayı turlamış olan bu görüntülerin, aslında yansıttığı şeyi “gören” bir göz tarafından taşındığını göz ardı etmektir. Ünlü bir Amerikalı gazeteci ve deneme yazarı, Richard Nixon'ın danışmanı William Safire, dolaysız ya da anında tarihi (*instant history*) aynı isimli, yani çözünebilir, *instant* kahveyle karşılaştırmıştı.¹⁴ Bu şekilde, seçim sonuçlarının ilk ekrana taşındığı andan birkaç dakika sonra (şimdi artık haftalar önceden...) veya dünyadaki bir çatışmanın patlamasından birkaç saat sonra her tarafa yayılmasına alıştığımız türden çok erken yorumların risklerine dikkat çekiyordu. Çağımız söze boğuldukça, bilginin noksan olduğu retorikleri tiksindirecek ölçüde üretmekte. Ekranlarda “siyaset bilimciler” bilgiçlik taslayarak boy gösteriyorlar; saatlerce tahminler yapılıyor, emekli eski askerler gelip bize belki de yıllarca sürececek bir savaşın sonuçlarını açıklıyorlar. Uluslararası ilişkiler “uzmanları” yabancı basında çıkmış bazı makaleleri herkesten önce okumuş olup bize bugünün olaylarını yorumlayarak dünyanın geleceğinin nasıl olacağını açıklıyorlar. Elbette içinde yaşadığımız toplumlarda güçlü bir dolaysızlık/anındalık, açıklan-

14 William Safire, *Safire's Political Dictionary*, Oxford University Press, Londra/New York, 1972, s. 349.

dıktan sonra hemen unutulacak “analiz”lere talep vardır: Hazır kahve gibi, hazırlamadan ve hiçbir gayret sarf etmeden, hemen o anda tüketme isteği... Çağımız artık boşluğu, kararsızlığı, beklemeyi, yavaş davranmayı kaldırmıyor. Bu nedenle, şimdiki zamanın tarihçisi, tanıımı gereği, bilgininkinden farklı bir mantığa ait bu zamansallığın dışında bir yere kendini konumlandırmalıdır. Çağdaş tarihe düşman 19. yüzyıl tarihçileri tarafından formüle edilmiş olan ve fazla erkenci olmaya karşı yapılan itiraz, bütün tarihçilerin de kabul edeceği gibi, aslında bir sağduyu barındırır. Ama “gerekli mesafeyi alma”nın bir bekleme süresi veya bir ihtiyat ifade etmediğini; zamansal, mekânsal ya da fiziksel bütün mesafeleri kesinlikle yasaklamış görünen bir evrende şimdiki zamanı farklı bir biçimde incelemek, bunun bir inşa, bir fikir yürütme olduğunu hesaba katmalıyız. Sonuçları ağır olabilecek bir olayın, hele gözlerimizin önünde cereyan etmekte olan bir felaketin tarihini sıcağı sıcağına yazmayı istemek, onları sadece şimdiki zamandaki çerçeveye sığdırmak anlamına gelmediği gibi, kavranması imkânsız bir dolaysızlıkta dondurmak ve tarihçi için zaten anlam taşımayan bir duruma indirgemek anlamına da gelmez. Şimdiki zamanın tarihini yapmak demek, tersine şimdiki zamanın bir anda kavrayabileceğimiz enstantaneler toplamına indirgenmeyen bir yoğunluk, bir derinlik taşıdığı önermesinde bulunmak demektir. Söz konusu olan, bütün iyi tarih çalışmalarında olduğu gibi, bir soyağacını tekrar oluşturmak, olayı bir süre içinde yorumlamak, anın heyecanından kurtulmaya çalışacak şekilde bir anlaşılabilirlik yolu önermek veya Lacancı bir kelime dağarcığı içinde ifade edersek, sanal olanın her şeyi istila ettiği yere sembolik olanı yerleştirmektir. Bu, tarihin esas gayretlerinden ve aynı zamanda şimdiki zamanın tarihinin en önemli misyonlarından da biridir.

Çağdaş olmak ne demektir?

Sorun tarihyazımsal olmaktan çok felsefi olmasına rağmen, çağdaş olanı tanımlamak doğru bir adlandırma yapmaktan daha önemli bir iştir. “Aynı zaman” a ait olmak, bu çalışmanın

daha başından itibaren gördüğümüz gibi, birçok anlama gelir. “Çağdaş olmak”, biyolojik olarak aynı çağda var olmak demektir; yeterli olmaktan uzak olsa da dikkate alınması gereken önemli bir temel veri: Bütün diğer toplumsal bilimler, özellikle sosyoloji veya antropolojideki gibi, doğrudan temas, alışveriş, diyalog, yüzleşme, tanıkların veya aktörlerin, onların hafızalarının, muhtemel tepkilerinin mevcudiyeti, dolayısıyla aynı çağın aktörleri arasında aktarım ihtimali, tek ve bölünemez bir tarih bilimi adına bu özelliği yadsımak adına yapılan entelektüel eğip bükmelere rağmen çağdaş tarihin tekilliğini, benzersizliğini oluşturan unsurları oluşturur. Bütün tarih çağdaş olsa da, şimdiki zamanın tarihi, öbürlerinden biraz daha çağdaştır.

“Çağdaş olmak”, aynı zamanda değişik konumlardaki aktörler açısından, bir güncellik, yarım asırdır ciddi şekilde değişmiş bir uzamda “ortak” olarak algılanan bir şimdiki zamanla ilişki tesis etmek de demektir. Yaş, yer, durum, yaşanmış zamanın algılanış farklarına rağmen, dünyanın gidişatına herkesle beraber katılmak demektir.

“Çağdaş” denen şey, bir özellik, bir nitelik veya bir ideal tip-te yansıtılabilecek bir nitelikler bütünü değildir. Bizim çağdaşımızın arketipini tanımlamak adına yapılan her girişim, sahnede rol alan bütün oyuncularda ortak bir tarihsel öz bulunabileceği hatasına katkıda bulunur. Hata, tarihsel aktörlerin ortak noktalara sahip olması gerektiğine inanmaktan kaynaklanmaz; bu ortak noktaların onların modernliğini oluşturduğunu zannetmekten ileri gelir. Halbuki sahnede her şey rol oynar: Geleneksel olan, modern olan, çok eski, hatta arkaik olan, çok yeni, özellikle birçok melezlik sahnede yerini almıştır. Çağdaş olan, daha ziyade güncel olanı oluşturan bileşenlerin kendi aralarındaki bir ilişkidir.¹⁵

Bu durumda çağdaşlık, zamanla olduğu kadar uzamla da kurulan bir ilişki olarak düşünülmeli, dahası, tarihçi açısından yamsal soru olan, bu bütünün veya değişmekte olanın içinde

15 Vincent Descombes, “Qu’est-ce qu’être contemporain?”, “Actualités du contemporain” dosyası içinde, *Le Genre humain*, Şubat 2000, s. 21-32.

ölülerin yerinin nasıl belirleneceği sorulmalıdır. Yüzeysel bir şekilde bile olsa, hafızaya büyük önem veren bir toplum, kaybettiklerine ve sona ermiş geçmişe kaçınılmaz olarak daha büyük bir mevcudiyet atfeder. Onları, geleneksel olarak kendilerine atfedilen yerden başka bir yerde tutar, zira onlara kendini devamlı yenileyen bir güncellik verir: “Anmalar” çağında, yani geçmişin bütün acılarını, unutmanın imkânsızlığı biçimi altında şimdiki zamana yerleştirerek dindireceğini iddia eden çağımızda hayata geçirilen ilke işte budur. Yakın olsun, uzak olsun, geçmişin acılarını ve suçlarını güncel sahneye taşımak ve muhafaza etmek adına sergilenen bu irade yüzünden geçmiş ile şimdiki zaman arasındaki sınırın kaybolmaya başladığı bir evrende, şimdiki zamanın tarihçisi, bir ikilemde karşı karşıyadır: Ya “kendi zamanında” olmak, yani tarihin tamir edilebileceği yanılsamasına eşlik etmek ve ortak duyguya katılmak ve örneğin zanaatını “hafızanın” gereklerinin hizmetine vakfetmek; ya da tersine, kendini ayırmak, anlaşılmama riskiyle karşı karşıya kalmak, bir empati biçiminde ölümlerin acısını tekrar yaşatmak isteyen duygulanımın tersine gerekli mesafeyi yaratma durumunda kalmak. “Şimdici”, şimdiki zaman tarihçisi midir? Alain Finkielkraut’un Charles Péguy’den söz ederken söylediği “yanlış-çağdaş” a daha yakın değil midir o? Ya da mesela, Nietzscheci “zamana aykırı” sıfatı daha mı uygundur?

Kendi zamanına gerçekten ait olan, gerçek bir çağdaş, çağıyla tam olarak örtüşmeyen, onun iddialarına bağlı kalmayan ve bu anlamda kendini zamana aykırı olarak tanımlayan kişidir; ama tam da bu nedenle, tam da bu mesafe ve anakronizm yoluyla, kendi zamanını algılamaya ve kavramaya, başkalarına nazaran daha yatkındır.¹⁶

Hiç kuşku yok ki bu duruş, içinde biraz estetizm barındırır. Bununla birlikte, bu çağdaşlık yaklaşımı tam da incelenen aktörlerle aynı zamanın ruhunu paylaşmak bahanesiyle aynı şeylerin aynı şekilde kavranmaları gerektiği yanılsamasına düş-

16 Giorgio Agamben, *Qu'est-ce que le contemporain?*, Payot & Rivages, Paris, 2008, s. 9-10'da, Nietzsche'nin değerlendirmelerini yorumlar.

mekten kurtulmak için yakın olunanla aralarına mesafe koyarak, şimdiki zaman tarihçilerinin şu son yıllarda benimsemeye çalıştıkları tutumu yansıtır. Paradoksal olarak, yakın tarih üzerinde çalışmak demek, nesneyle veya incelenen özneyle sürekli değişkenlik gösteren mesafenin devamlı olarak korunması demektir. İlerlemekte olan, tanım gereği sonlanmamış bir süreç incelenmekte olduğu için yakınlık vardır veya hayatta olan, ulaşılabilir bir aktör mevcuttur ve dolayısıyla tarihçinin konu ettiklerine tepki verecek durumdadır ve bu nedenle yakınlık söz konusudur. Sürecin her şeye karşın bir tarihe sahip olması nedeniyle ya da özne gözlemciden daha yaşlı olduğu için göreliliği bir mesafe vardır: Şimdiki zamanın arızı değil, anlamlı bir süreyi ifade ettiğini söyleyen temel fikri burada tekrar görmek mümkündür. Nihayet, tasviri yapılan deneyim, tarihçiye çoğunlukla yabancı olduğu, özellikle de aşırı bir şiddet deneyimi söz konusu olduğu için, az veya çok bir farklılaşma düzeyi bulunur. Şimdiki zaman tarihçileri, o halde, bütün diğer tarihçiler gibi yakınlık, mesafe ve ötekilik arasında yapısal bir gerilim deneyimi yaşarlar, ancak bunu farklı bir kutupsallıkta yaşarlar: *Uzakta durmak onlar için daha zordur*. Pratiklerinin ana meselesi, antropoloğun bir Caduveo yerlisi önünde ya da tarihçinin bir Ortaçağ köylüsü karşısında *a priori* mesafe alacağı şeye yaklaşmak üzerine kurulu değildir. Tersine, babalarının ya da dedelerinin yaşındaki, onlarla aynı dili konuşan, belki aynı mahallede oturan ve düzenlenen seminerlere devamlı olarak titiz bir düzenlilikle katılan veya seminer de veren eski bir direnişçi veya bir gazi gibi yakın olabilecekleri şahsiyetlere mesafeli olmak üzerine kuruludur.

Bu nokta üzerinde ısrar ediyorum, zira şimdiki zamanın tarihi projesi etrafında zaman zaman oluşturulan karmaşayı açıklamaktadır. Şimdiki zamanın tarihi, tarih disiplini alanında yer alır ve köklerinden kopmaya da hiç niyeti yoktur. Özgünlük ve hatta benzersizlik iddiasında olsa bile, kendini bir özerk disiplin olarak dayatmaya çalışmaz ya da gözlemciyle aynı çağdaş dünyanın sorunlarına kafa yorduğu ve iradi bir mesafelenme sorusunu sorduğu için kendisine görünüşte yakın olan sos-

yolojiyle, hatta “şimdiki zamanın antropolojisi”yle benzeşmeye de çabalamaz. Bu sonuncusu, 1990’ların başında ortaya çıkmıştır ve zaten şimdiki zamana veya 20. yüzyılın sonunda çağdaş olana dair ilginin giderek artan ağırlığının ek bir belirtisini oluşturur. Bu antropoloji türü, bir şimdiki zaman tarihinin yakın geçmişte ortaya çıktığını dikkate alarak onu ikame etme iddiası taşımamış, tarih ile yapı arasındaki kadim savaşı da alevlendirme derdi olmamıştır. Marc Augé 1994’te şöyle demiştir: “Bir bakıma, kısmen tarih ile antropoloji arasındaki ilişkinin de tarihi olan ‘tarihin tarihi’, eğer bu yüzyıl itibariyle, ‘şimdiki zamanın tarihi’nin koşullarını tanımlamayı becerebilirse, antropoloji, bu gelişmeyi haksız bir rekabetin emperyalist göstergesi olarak değil, kaynağını, tanım gereği zaman uzmanları olan tarihçilerin fikir dünyasında bulduğu ölçüde daha çok anlam kazanan bir semptom olarak görmelidir.”¹⁷ Şimdiki zamana dair sorgulamalar bakımından tarihin gelişimi kadar antropolojinin de gelişimi, bu anlamda “dolaysızlığın”, yaşanmış deneyimin, “doğrudan” tanıklığın, anlık duygulanımın hâkim olduğu kamusal alanda giderek daha fazla önem kazandığı çağdaş toplumların evrimini anlamak için ilk adımı oluştururlar. Aracılı, mesafeli, dolaylı analiz artık kendini kabul ettirmek için daha fazla zorlanmaktadır; bu da işin içine en fazla dahil olan disiplinlerin bağrında bu yanılısamanın sürdürülebilmesini riskli hale getirmektedir. Antropolog Gérard Lenclud, bir antropologla bir tarihçinin, doğrudan ve dolaylı gözlemin faziletlerini çarpıştırdıklarını kurguladığı parlak bir metinde, kendi disiplininin bütün mesafeyi doğası gereği ortadan kaldıramayacağına dikkat çeker:

[Antropolog], etnograf “olay mahalinde” ise, yani incelemekte olduğu insanların varlığını paylaşıyorsa, kendisinin “o topluluğun parçası olmadığını” tarihçiye hatırlatmakla kendini yü-

17 Marc Augé, *Pour une anthropologie des mondes contemporains*, Aubier, Paris, 1994. (Alıntı Champs/Flammarion, 1997 baskısında, s. 11’dedir.) Ayrıca bkz. Gérard Althabe, Daniel Fabre ve Gérard Lenclud, *Vers une ethnologie du temps présent*, Éditions de la Maison des sciences de l’homme, Paris, 1992 ve Marc Abelès’in çalışmaları.

kümlü görüyor. O, onlardan biri değildir. Bakışı uzaktan, katılımı mesafelidir. Başkalarına zaten açık olduğuna göre, bakış açısı bir mağaraya hapsolmuş değildir; başka bir bakış açısıyla zaten başa çıkmaya çalışıyor, zaten sorgulanıyor, zaten kökeninden sapmış durumdadır. Tarihçi bu uyarısından dolayı antropoloğa gönül borcu duyar, ama “oradaydım”ın gücünün bir kısmını hemen böylelikle kaybettiğini onaylamak adına bunu yapar. Etnograf her manzarada kendine yer bulur.¹⁸

O halde mesele tam olarak, gözlemcinin en mükemmel bilgi edinme koşullarını yaratacak olan şu ya da bu olgunun olagelmekte olduğu anda orada bulunması değildir. Gözlenmekte olunan olaylara veya kişilere mesafe alma kapasitesinde, anlatım ve öyküye dökme kalitesinde, erken bir bilgiyi ilişkilendirme, sahada yapılan ilk gözlemleri sorgulama imkânındadır. İki veya üç nesil sonra emsalleri tarafından geçmişin nasıl algılanacağını hiçbir şekilde öngöremeyeceğine göre, son sözü söylemekle övünemeyecek olan tarihçiden öte, antropolog da konumsal bir ayrıcalıkla, “çağdaşlık”la övünemeyecektir; zira ilk anlamıyla çağdaşlık –aynı zamanı paylaşmak– ötekiliği ortadan kaldırmaz ve mesafeli bir bakış oluşturma gereğini ortadan kaldırmaz.

Buna mukabil, antropolog için olduğu kadar şimdiki zamanın tarihçisi için de, çağdaş sahne her ikisinin de metinlerinin az çok dolaysız etkilerinin görülebileceği bir yerdir, çünkü ikisi de, aynı gazeteci gibi, sürmekte olan bir sürece müdahildir. İşte burada oldukça belirgin bir özgünlük göze çarpar. Fikir yeni değildir. “Her ‘dolaysızlık yanlısı’ [...] aynı zamanda hem olguları toplayandır, hem de sonuç, dolaysız sonuç üreticisidir.”¹⁹ Söz konusu olan, şu ya da bu tarihsel yorumun güncel olarak doğuracağı sonuçlar değildir. Kutsal Topraklardaki arkeolojik alanlar ya da Ortaçağ dinsel el yazmaları üzerine bir tartışma

18 Gérard Lenclud, “Observation ethnographique, observation historique”, *La Culture, l'esprit. Anthropologie, histoire, psychologie*, Éditions de l'EHESS, Paris, 2012.

19 Jean Lacouture, “L'histoire immédiate”, Jacques Le Goff, Roger Chartier ve Jacques Revel (der.), *La Nouvelle Histoire*, s. 282.

da, dolaysız bir şekilde 11 Eylül üzerine tartışmalar kadar ateşli münakaşalara sebep olabilir. Daha çok, bilerek ya da bilme-yerek uzmanlık ürünü konumuna yerleşmiş bir tarihsel anali-zin, süregelen bir süreç üzerinde etki etmesinin mümkün ol-masıdır. Bu, genellikle şimdiki zamanın tarihinin en zorlu ve en riskli halde geldiği yerdir.

Örnek vermek gerekirse, savaş tarihi üzerine çalışan Hollan-da temelli NIOD Enstitüsü [Nederlands Instituut voor Oorlogs-documentatie], 1995 Srebrenica katliamları konusunda hazırla-dığı raporla 2002 yılında Hollandalı mavi berelilerin sorumlu-luklarına işaret ederek hükümeti düşürmüştü. Bununla birlik-te, rapor bir taraftan derinlemesine bir inceleme yaparken, es-ki Yugoslavya'daki savaşa Nazizm tarihi için kullanılan paradig-maları uyarlayarak zaman zaman hedefinden sapmıştı. Kendisi-ne yapılan başvurunun iki tarihsel durum arasındaki muhtemel benzerliğe atfen yapılmış olması ve bu konunun kendi uzmalık alanı olması nedeniyle, bunu sadece bir refleks olarak yapma-mıştı. Eski Yugoslavya için Lahey Uluslararası Ceza Mahkeme-si'ne sunulduğu şekliyle sorunun “yönünü değiştirmeyi” dene-yerek, hukuki kategorilerin hükmünden kaçmak için buna baş-vurmuştu. Böylece bu analoji, uygunsuz niteliğine rağmen Na-zizm söz konusu olduğu andan itibaren sonuçları ancak yıkıcı olabilecek raporun siyasal etkilerini katlamıştı.²⁰

Yine aynı şekilde, Fransa Demir Yolları'nın (SNCF) savaşta oynadığı role ilişkin 1998'de IHTP'den Christian Bachelier ta-rafından hazırlanan bilirkişi raporu, sadece kamusal alanda tar-tışılan bir konu hakkında bilgi veren bir bilirkişi raporu değil-di. Süregelen problemin yapısını derinden değiştirdi.²¹ Bu ra-por ilk başta, olması gerektiği gibi bizzat tarihsel dönemle me-

20 Bkz. Pieter Lagrou, “Réflexions sur le rapport néerlandais du NIOD: logique académique et culture du consensus”, “Srebrenica 1995. Analyse croisée des enquêtes et des rapports” dosyası içinde, *Cultures & Conflits. Sociologie poli-tique de l'international*, sayı 65, 2007, s. 63-79.

21 Christian Bachelier, *La SNCF sous l'Occupation allemande 1940-1944. Rapport documentaire*, 4 cilt, IHTP Paris, [1998]. Bu raporun benim sorumluluğumda yazılan bir kısmı (ekler hariç) Fransa Demiryolları Tarihi Derneği'nin web si-tesinde mevcuttur: <http://www.ahicf.com/une-entreprise-publique-dans-la-guerre-la-sncf1939-1945,52>.

safelenmek yerine, 1990'ların başında meselenin ortaya konma şekliyle arasına mesafe koymaya çalıştı. SNCF'nin tehcir trenleri (yaklaşık yüz adet) konusunda bir bilirkişi raporu talep etmesi üzerine, şirketin muhtemel özerklik sınırlarını belirlemek için IHTP, sorunun çerçevesini genişletmeyi ve şirketin küresel stratejisi, hükümetle ve Alman işgal makamlarıyla ilişkisi konusunda bir soruşturma yapılmasını önerdi. Soruşturmanın başlarında, 1992'de, durum, şirketin muhtemelen insanlık suçları işlemiş olduğuna işaret ediyordu. Bu nedenle hafıza tartışmaları dahilinde salt hukuki ve adli bir yaklaşımda bulunmaktan tarihçilerin kendilerini kurtarmaları gereği doğdu. IHTP de, bu durumda şirketin stratejisinin siyasal ve ekonomik incelemesine ve böylece sorunu tehcir konvoyları sorunundan daha geniş bir bağlama taşımak üzerine yoğunlaşmak için şu veya bu kişinin suçunu ya da sorumluluğunu belirlemeye çalışan salt olgusal tarihten başka bir öneride bulundu. Rapor 1998'de sunulduktan sonra, bu kamu kurumunu mahkemeye vererek cezai kovuşturmalarla sonuç alamamış olan kuruluşlar, dosyayı kişileri yargılamayan ancak kâr ve zararın ibra edilip edilmediğine karar vermek adına kurumun sorumluluğunu belirtmesi gereken idare mahkemesine taşıdılar. Bu yeni şikâyetlerden çıkan tek ya da neredeyse tek sonuç, Bachelier Raporu oldu. Bu ise bazı sorumluları, tarihçileri “gerçeği saklamak”la suçlamaktan geri bırakmadı, ki bu hem taktik hem de siyasi anlamda tam bir yalandı. Diğer bir deyişle, muhtemel bir cezai yaptırımı desteklemek için ısmarlanan Bachelier Raporu, tarihçiler teyyakuza geçip işlerinin parçası olan bu belgenin muhtemel kullanım biçimiyle her şeye karşın aralarına mesafe koy-salar da, etkilerinin önüne gerçekten geçememelerinden dolayı, idari bir prosedürde itham belgesi olarak işlev gördü. Elbette Ortaçağ veya modern tarih çalışmalarına ilişkin benzer başka örnekler de bulmak mümkündür, ancak yaşananlar göstermiştir ki, incelenen konu üzerine bu tarz bilirkişi raporlarının, incelenen –“tamamlanmamış”– süreç üzerindeki muhtemel etkileri hesaba katılması şimdiki zamanın tarihinin yapısal bir verisidir. Tarihçi, olayla aynı çağın tanığı olma durumundan kaç-

mak adına konumunu değiştirmeye alışssa da, ağdaş olan, onu tam olarak ne zaman ve nerede olduğunu bilmeksizin ge- lip yakalayacaktır.

Sabit kriterlerle bir tanım yapmak

ağdaşlığın adlandırılması sorunu ve tanımların çokluğu dı- şında, tarihçilerin fiili pratiğinde birbirini asla dışlamayan iki farklı tanımlama biçimi daha vardır. Bir yandan, tarihsel zama- nın bu kısmını diğer onemlerden ayırma olanağı veren, özel bir tarihyazımı bağlamından veya verili bir konjonktürden ba- ęımsız sabit kriterler araştırılabilir. Böyle bir g zerg hi takip etmek, yakın tarihle ilgili olduğunu iddia eden farklı pratikler hakkında hem zamanda hem uzamda karşılaştırmalar yapmaya olanak tanır. Diğer taraftan, önemli bir tarihi başlangıç noktası olarak belirlemeyi ve özgün karakteristiklere sahip bir tarihsel segmenti ayırmayı gerektiren bir tarihyazım uygulaması olan dönemselleştirme ile “şimdiki zaman”ı veya “ağdaş”ı tanım- lamak mümkündür. Bir öncekinin tersine bu tanım, söz konu- su segmentin yorumlanmasıyla ilgilenir ve dolayısıyla yazarlar, düşünce ekolleri, bilimsel ya da kültürel bağlamlar gibi değiş- ken kriterlere bağımlıdır.

İlk bakışta büyük tarihsel sekansları belirgin sınırlar koy- maksızın tespit etmek zordur. Bu, daha önce de gördüğümüz gibi Rönesans’a ve hatta ilk tarihsel anlatılara kadar uzanan bir gelenektir. Bu sınırlar genelde çağdaşlar ya da halefleri için bir anlam ifade eden, hafızalara kazınmış olaylardır: Savaşlar, dev- rimler, krizler, hanedanlık değişimleri veya anayasal değişik- likler; en azından Batı’da, ağlar boyunca zaman algısına sıkı sıkıya bağlı kalmış bir âdet... Aynı şekilde, bir tarihsel dönem- selleştirme tercihi, tarihçilerin, siyasal iktidarın ya da sağduyu- nun, geçmişi verili bir çağdan hareketle okumasının veya yeni- den değerlendirmesinin bir sonucudur. Verili bir konjonkt - re, dolayısıyla tarihi ve mekânı belli bir okumaya bağlı olma- yan sabit kriterlerle tespit etmek mümkün olduğu için, sade- ce ağdaş tarih bu karakteristik niteliklerden kısmen kaçabilir.

Hareket halinde bir dönem

Benim de aralarında bulunduğum birçok tarihçi, 1980'li yıllarda şimdiki zamanın tarihinin kapsadığı alanın sınırlarının sürekli hareket halinde olduğu düşüncesini geliştirmişlerdi. Bu sürecin, yürütülecek araştırmalar üzerinde bazı etkileri olmalı, özellikle güncelliğe dair bir nevi devamlı teyakkuz halini sağlamalıydı. Şimdiki zamanın tarihçisi özellikle yukarıda ifade ettiğimiz nedenlerle ilgisini kendi zamanına yönelttiyse de zamanın devamlı hareket halinde olmasına dair bu düşünce kalıcı olmadı ve çalışmalar üzerinde fiilen çok sınırlı bir etkide bulundu. Şimdiki zamanın tarihçisi anın tarihçisi değildir ve güncel olanın peşinden koşmak niyetinde değildir. Öte yandan tarihsel araştırmalar, toplumların geleceğinin devamlı ağırlaşmasıyla baş etmek zorunluluğuyla karşı karşıyadır ve bu sorunun eğitim müfredatında etkili olmadığı söylenemez. Birçok Avrupa ülkesinde tarih ders saatleri azaltılsa da tarih dersleri bir ikilemle karşı karşıyadır: Ya şimdiki zamanın tarihi işlenecek ve geçmişin diğer dönemlerinin payı her yıl azaltılacaktır ya da ders programlarını anlaşılmaz kılma riski göze alınarak şu veya bu dönemin artık işlenmeyeceği düşüncesi çerçevesinde yapılan tartışmalardan sıyrılmak için bir seçim yapmaya karşı çıkılacaktır. Bu zorluklar, zaten 1980'li yıllarda özellikle Fransa'da bir miktar keskinleşmiştir ve o zamandan beri tarih eğitime ilişkin eğitim politikaları, öğrencilerin son iki sene hem yakın tarih konusuna hem de "aktüalite" denen temalara duyarlı hale getirilmeleri gerektiği düşüncesini geliştirmiştir. Çağdaş olaylar hakkında yeni bir duyarlılığın ortaya çıkmasından kaynaklanan bir gelişme olmuştur bu. Her şeye rağmen burada söz konusu olan, şimdiki zaman tarihi üzerinde herhangi bir baskı yaratmamış olan, özel bir sorundur. Buna karşın, en sık olarak "günümüzde" ile biten çağdaş tarihe dair her dönemselleştirmedeki kararsızlık, elin tersiyle itilebilecek bir şey de değildir ve bütün bir çağdaş tarihin ilk sabitini oluşturur.

Anlamalı bir süre

Eğer şimdiki zamanın tarihini yapmak hep anlamlı bir süreci, terimin en klasik anlamında bir “dönem”i – “1945’ten günümüze”, “1989’dan günümüze” – işlemek ise, deneyim gösteriyor ki, şimdiki zamanın tarihi, bir Ortaçağ tarihinden ya da bir modern tarihten daha kısa bir süreci kapsamaktadır. Şimdiki zamana ne kadar yaklaşılsa, bölümlerler daralacaktır ve bu, giriş sınavlarına verilen isimlerde veya yapılan sınav başlıklarında, tez konularında, araştırma çalışmalarında kolayca gözlenebilir bir olgudur. Örnek vermek gerekirse, 2009 ile 2012 arasında on üç ciltlik yeni bir “Fransa Genel Tarihi” külliyatı yayımlandı ve daha ziyade geleneksel bir dönemlendirmeyi tekrar ele alıyordu: Dört cilt Clovis Olayı’ndan (481) Yüz Yıl Savaşları’nın sonuna kadar (1453) Ortaçağ’ı ele alıyor; dört cilt Rönesans’tan Fransız Devrimi’ne kadar modern dönemi kapsıyor; beş cilt ise terimin kurumsal anlamında 1789’dan 2005’e kadar çağdaş dönemi kapsıyordu.²² Basit bir aritmetik hesaplarsak, Ortaçağ tarihinin her cildi iki yüz elli yılı, modern tarihin her cildi seksen, çağdaş tarihin her cildi de yaklaşık kırk beş yılı, hatta bazen 1914-1945 arasında olduğu gibi, daha kısa bir süreci kapsıyordu. Demek ki Fransız Devrimi’nden bizi ayıran iki yüzyılı ve fazlasını ele almak için bin yıllık Ortaçağ tarihini veya üç yüzyıllık modern tarihi içine alacak olandan daha fazla

22 Joël Cornette, Jean-Louis Biget ve Henry Rouso yönetiminde “Histoire de France” koleksiyonu, Éditions Belin, 2009-2012: Geneviève Bührer-Thierry ve Charles Mériaux, *La France avant la France (481-888)*; Florian Mazel, *Féodalité (888-1180)*; Jean-Christophe Cassard, *L’Âge d’or capétien (1180-1328)*; Boris Bove, *Le Temps de la Guerre de Cent ans (1328-1453)*; Philippe Hamon, *Les Renaissances (1453-1559)*; Nicolas Le Roux, *Les Guerres de Religion (1559-1629)*; Hervé Drévilion, *Les Rois absolus (1630-1715)*; Pierre-Yves Beaurepaire, *La France des Lumières (1715-1789)*; Michel Biard, Philippe Bourdin ve Silvia Marzagalli, *Révolution, Consulat, Empire (1789-1815)*; Sylvie Aprile, *La Révolution inachevée (1815-1870)*; Vincent Duclert, *La République imaginée (1870-1914)*; Nicolas Beaupré, *Les Grandes Guerres (1914-1945)*; Michelle Zancarini ve Christian Delacroix, *La France du temps présent (1945-2005)*. Burada yazardan yazara, üslup ve tercihlerine dayalı olarak değişen sayfa sayısından, her döneme dair, bu dönemlerin sorumluluğunu alanlar tarafından belirlenen cilt sayısı kriter olarak alındı.

cilt gerekmişti. Bu durumu yakın zamanda, 2004 ile 2010 yılları arasında yayımlanmış olan yirmi dört ciltlik “Almanya Tarihi” külliyyatıyla kıyaslamak mümkündür. Genel bir cilt dışında sekiz cilt Ortaçağ dönemine (4. yüzyıldan 14. yüzyılın sonuna kadar) dört cilt modern döneme (1495-1806); beş cilt 19. yüzyıla (1914’e kadar) ve yedi cilt tek başına “kısa 20. yüzyıl”a (1914-1990) ayrılmıştır. Bunların üçü özel olarak III. Reich dönemine, Holokost’a ve İkinci Dünya Savaşı’na ve yarım cilt ise Demokratik Almanya Cumhuriyeti’ne ayrılmıştır.²³ İki yayın arasında, Fransızca yayında sırasıyla Ortaçağ tarihine verilen önem ve 1933-1945 dönemine verilen ciddi ağırlık bakımından çok net farklılıklar olsa da, art arda benzerlikler de göze çarpar: On asırlık bir Ortaçağ tarihini kapsayabilmek için sekiz cilt gerekiyorsa, bir asırdan kısa süren şimdiki zamanın tarihi için neredeyse aynı sayıda cilt gerekmiştir. Bu iki örnek, araştırmacıların, eğitimcilerin veya okul kitapları yayıncılarının çok iyi bildiği bir olguyu resmeder: Şimdiki zamana ne kadar yaklaşılsa, zaman sekansları o kadar daralmakta ve incelenen konunun yoğunluğu artmaktadır.

Burada ampirik bir şekilde gözlenen böylesi bir durumun nedenleri üzerine uzun uzun gerekçeler ileri sürülebilir. Zaman da uzaklaştıkça bilgilerimizin toplamı elbette ki azalır; ki aslında bu bizim çağımızı inceleyecek olan geleceğin tarihçileri için doğruluğu kuşkulu bir kuraldır, zira geçmişe dair her çeşit izi muhafaza etmeye pek meraklı bir çağdayız – yine de muhafaza etme yollarının güvenilirliği zayıf olduğundan, hangi dönem olursa olsun bütün tarihçiler bu sorunla karşı karşıya kalabilir. Zorunlu olarak, yakın zamanın olayları tarihsel hafızada daha fazla ağırlığa sahiptir; dolayısıyla, tarihyazımsal tercihlerde daha baskındır. Ayrıca, sözü edilen Fransız veya Alman tarih kitapları, 20. yüzyıl sonu ve 21. yüzyıl başı kültürel bağlamında, şimdiki zamanın tarihine büyük dikkat atfedilen bir dönemde

23 Wolfgang Benz, Alfred Haverkamp ve Wolfgang Reinhard (der.), *Gebhardt: Handbuch der deutschen Geschichte*, 24 cilt, Klett-Cotta, Stuttgart, 2004-2012. Bu koleksiyon, 19. yüzyıl sonunda rehber kitaplar yazan Alman bir tarihçinin adını taşıyor.

üretilmiştir. Nihayet, çağdaş tarihin daha kısa dönemler üzerindeki yoğunluğu bizzat tarihin “hızlanmasıyla” da ilgilidir. İletişim hızının artmasının, şimdiki zaman algısını daha birkaç on yıl önce kısıtlayan mekânsal sınırların tedricen kaybolmasının, küreselleşmenin envai çeşidinin bir sonucudur bu. Dünyada her an olagelen olayların bizi tanık ve çağdaş kıldığı birçok süreç, bugünün ve yarının şimdiki zaman tarihçileri açısından temel bir meydan okuma oluşturuyor. Burada, sabit varsayılan bir kriteri açıklamak için bağlamsal unsurları ileri sürdüğüme dair itiraz gelecektir. Ama biraz geriye hızlıca bir göz atmak, burada 20. yüzyıl sonuna özgü bir unsurun söz konusu olmadığını gösterecektir. İlk bölümde atıfta bulunduğumuz Ernest Lavis ve arkadaşları, on beş yüzyıllı kapsayacak şekilde “Başlangıçtan Devrim’e kadar Fransa tarihi” konusuna on yedi cilt (artı bir de dizin cildi) ayırmıştır ve dokuz ciltte de (biri dizin cildi) yüz otuz yıllık bir süreyi, “Devrim’den 1919 barışına kadar çağdaş Fransa tarihi”ni ele almıştır.

Siyasal ihtiyat süresi

Çağdaş tarih, Benedetto Croce’nin deyişiyle zamanda “elli yıl, bir ay veya bir dakika” geriye gitse, yani benimsenen dönemselleştirme veya sınırlama ölçütüne göre, tanım gereği diğer tarih sekansları için var olmayan bir ihtiyat süresi sorusu ortaya atılacaktır. Son birkaç on yılda tarihyazımında bu engelin kaldırılmış olduğunu biraz önce gösterdik. Bilgiye ulaşmanın denetimli, hatta belirli süre yasak olacağı devlet arşivlerine erişimin bir gizlilik süresiyle kısıtlanmış olması konusunda yapılan tartışmalara bakınca, bu sürenin aslında tamamen yok olmadığı söylenebilir.²⁴ Fransa’da bu kısıtlama süresi milletvekilleri ve senatörler arasında arşivlere ilişkin çeşitli yasa-

24 Siyasi veya idari olmayan bir nedenle arşivlere erişimin engellenme süresine dair bkz. Angelika Menne-Haritz, “Die Verwaltung und ihre Archive. Überlegungen zur Latenz von Zeit in der Verwaltungsarbeit”, *Verwaltung & Management*, sayı 5, 1999, s. 4-10, İngilizce versiyonu: “Thoughts on the latency of time in administrative work and the role archives play to make it visible”, <http://www.staff.unimarburg.de/~mennehar/publikationen/latency.pdf>.

ların oylanması sürecinde sert tartışmalara neden oldu ve son otuz yılda gözle görülür şekilde değiştirildi. Genel içerikli belgeler için kısıtlama önce elli yıldır (altmışlı yıllarda geçerli olan durum), sonra otuz yıl oldu (1979 yasası), daha sonra süre yirmi beş yıla indi (2008 yasası), fakat parlamenterler veya siyasi iktidar tarafından “hassas” addedilen bazı tür belgeler için erişime açılma süresi çok değişken kaldı.²⁵ Yaklaşık yirmi beş ile otuz sene arasında bir erişim kısıtlaması konusunda hemfikir olan çoğu Avrupa ülkesinde, bazı belgeler söz konusu olduğunda farklılıklar söz konusu olsa da, durum aynıdır. Amerika Birleşik Devletleri’nde çeşitli tipteki devlet arşivlerinin “erişime açık olması” sistemi hâkimdir; bu da genel bir ihtiyat süresinin sonunu beklemeksizin sayısız devlet belgesine kademe kademe ulaşmaya imkân tanır. Ama her koşulda, geçici olarak erişime kapatılmış arşivlere konan engeller bir şekilde aşılabiliyor olsa da, bu yine de çağdaş tarihin en azından siyasi ve normatif bir tanımının olduğunu, diğer tarihsel dönemlere kıyasla özellikle çağdaş tarihçilerin devletle ve siyasi iktidarla sürdürdüğü ilişkilerde önemli sonuçlara sahip olacak bir benzersizliği olduğunu gösterir. Her şeye rağmen bu kayıt düşülen noktanın tamamen devlet arşivlerine ilişkin olduğunu ekleyelim: yazıya dökülmüş izler, devletler ve her türden iktidarlar tarafından üretilmiş resimler veya sesler. İşaret edilen nokta, erişimi diğerleri gibi yasalarla sınırlandırılmış özel arşivler için de kısmen geçerlidir. Çeşitliliği ve bolluğu, disiplin için hem bir engel yaratacak hem de disiplinin elinde temel bir koz teşkil edecek olan erişilebilir kaynakların bütününe kapsamayacaktır.

Yüz yılda bir tekrarlanan ritim

Başka disiplinlerde de olduğu gibi tarihçilerin pratiğinde de, tarihsel zaman 19. yüzyıldan beri sıklıkla “yüzyıllar” biçiminde bölümlenir. Bu, paylaşılacak alanları, sınamak üzere ele alı-

25 Zengin bir literatür içinde sorunu karşılaştırmalı olarak ele alan bir çalışma için bkz. Sophie Cœuré ve Vincent Duclert, *Les Archives, La Découverte*, Paris, 2001.

nacak konuları, verilecek eğitimleri daha kolay tanımlamaya olanak sağlar. Böylelikle, aynı 14. yüzyılda rastlandığı gibi 20. yüzyıl uzmanları da doğal olarak bunu yapmışlardır. Kılavuz kitapların başlıklarında ve araştırma merkezlerinde olduğu kadar bilimsel dergilerde de gayet rahat görülebilecek bir dönem-selleştirme bu. Örneğin birçok başka merkez arasında Paris Siyasal Bilimler Enstitüsü'nden (René Rémond, Michel Winock, Jean-Pierre Azéma, Jean-Noël Jeanneney...), Paris X Nanterre'den (Jean-Jacques Becker, Jean-François Sirinelli), yeni Şimdiki Zamanın Tarihi Enstitüsü'nden (François Bédarida, Jean-Pierre Rioux, Danièle Voldman ve ben) tarihçiler tarafından çıkarılan *Vingtième Siècle* [Yirminci Yüzyıl] dergisinin ilk sayısı 1984'te yayımlandı. Yazı kurulunun ilk adresi bu son enstitüydü. Tanıtımından önceki aylarda, redaktörlerin en genç olanları bu yeni derginin muhtemel başarısı ve dolayısıyla isminin kalıcılığı sorusunu ortaya attılar. O zamanlar yüzyılın sonuna yaklaşık on yedi yıl vardı ve derginin bilimsel ortamda kök salması halinde isminin "çağdışı" olması pek de önemli görülmemişti. Üstatlar, gerekçeyi ellerinin tersiyle itiverdiler. Başka bir dergi tarafından kullanılan isim –*Revue d'histoire moderne et contemporaine* [Modern ve Çağdaş Tarih Dergisi]– zaten kullanılamazdı ve hem de bu yeni doğan çocuğun birçok babası varken, tek babaya sahip olduğu hissine yol açmamak için –üniversitenin sırrına vâkıf olduğu, anlamsız meşru babalık tartışmalarına yol açacak problem– adını *Revue d'histoire du temps présent* [Şimdiki Zamanın Tarihi Dergisi] koymak da söz konusu olamazdı. İsim, olduğu gibi kaldı. On yedi yıl sonra gerçekten başarıya ulaşıldı ve dergi bir ikilemle baş etmek zorunda kaldı: İsim değiştirip o çevrede edindiği imajı bozmak veya aynı isimle devam edip şimdiki zaman araştırmaları olarak 20. yüzyıl araştırmaları esasına dayanan –ve şimdi 21. yüzyıla da taşacak olan– başlangıç mesajının içeriğinin bir miktar kaybedilmesi. İlk konulan isim muhafaza edilecekti.

Dergimiz 20. yüzyıldan 21. yüzyıla geçişe dikkat çekmeliydi. Son aylarda birçok yayında görüldüğü gibi aceleyle ve üstün-

körü biçimde yapıldığını gördüğümüz bilançolar çıkarma fikrini bertaraf ederek, ne kendini beğenmişlikle ne pişmanlıkla, bunu kendi tarzında yapıyor. Bu özel sayının ileri sürmeyi temenni ettiği tek hakikat şudur: Zaman, bizim zamanımız, sona ermedi; en ağır sebep sonuç zincirleri ve en “belirleyici” olaylar (bazılarına göre en başta 1989), kökleri 1914 öncesine uzanan ve “günümüze kadar” akıp gelen o son derece bulanık kronolojisiyle 20. yüzyılın suçlarını bağışlamamıza yetmedi. Ne trajik bir kaderciliğe ne de tarihin mutluluk müjdeleyen “sonuna” götürmedi bizleri. Kısacası, bu muğlak, siyah-beyaz sorunsal, gül veya kan bizi ikna etmiyor ve üçüncü bin yılı girişimizin kutlandığı o geçtiğimiz yıl yapılan çeşitli çarpıcı gösteriler de fikrimizi değiştirmemize neden olmadı. Şimdiki zamanda tarih, şimdiki zamanın tarihi, zamanın mevcudiyetinin tarihi, sona ermemiş geçmişin tarihi, yani sıfatın en doğru anlamıyla çağdaş tarih, madem ki sınırları ve kendine biçilen elbiseyi reddediyor, takvimleri önemsemez ve suni anlamlarla işi yoktur.²⁶

Derginin adının yüz yıllık bir çerçeveye gönderme yapıyor olması bakımından bu oldukça garip iddia bir kenara bırakılırsa, gerekçenin önemi, şimdiki zamanın tarihçilerinin her şeyden önce tarihçiler olduğu, dolayısıyla anlamlı süreler üzerine çalışan ve aktüalitenin, anlık olanın baskısına veya modasına boyun eğmek istemeyen kişiler olduğu tespitinden gelmektedir. Dergi daha kavramsal veya daha genel bir isim seçmemiş olduğundan, 2001 yılının ilk sayısında “*Vingt-et-unième siècle*” [Yirmi Birinci Yüzyıl] ismini alması riskli bir seçim olurdu. Hal böyle olunca, bu sakıncayı ortadan kaldıracabilecek şey, en baştan daha “yapısal” ve daha iddialı bir seçim olabilirdi.

“Yüzyıllar” biçimindeki bölümlenmede, çağdaş olanın tarihini yazanlar demek oluyor ki, en yakın yüzyıl üzerine çalışanlardır. İşte bu, sabit bir kriterdir. Bununla birlikte, bu biraz me-

26 Jean-Pierre Rioux, “Présentation”, *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, sayı 69, Ocak 2001, s. 3-5. Son cümle not olarak René Rémond’a gönderme yapıyor: *Regard sur le siècle*, Presses de Sciences Po, Paris, 2000; ve Zaki Laïdi, *Le Sacre du présent*, Flammarion, Paris, 2000.

kanik zaman dilimlemesinin arkasında bir anlayış gizlidir: Bir asır, sağduyunun zamansal ufkunu belirleyebilecektir ve böylece bilimsel inceleme için uygun bir kategori söz konusu olabilecektir. Yüz yıl, bugün bir insanın yaşamından biraz fazla bir süre, sembolik bir süre, en azından Gregoryen Takvimi kabul etmiş olan ve yüzyılların geçişinin toplumsal tahayyülde hassas anlar teşkil ettiği medeniyetlerde sembolik bir süredir. Doğrudan ya da ilk veya ikinci nesle aktarılan, şahsi veya toplu anıların menziline giren bir sekanstır. Bununla beraber, sağduyunun yüzyılı doğal bir tarihsel ufuk olarak kavradığını hipotez olarak kabul edersek, tarihçilerin rolü, bunu reddetmek değilse bile en azından bir perspektif değişikliği uygulamak değil midir? Belirli bir yüzyıla ilişkin olarak, uzmanların yüzyılın kendisiyle uyumlu bir tercihi içinde barındırıp barındırmadığını zaten nadiren sorduklarını, sorunun cevabı eğer evetse bunun hangi nedenlerle öyle olduğu sorusunu çok seyrek olarak sorduklarını not etmeliyiz. Bu özellikle “yirminci yüzyılcılar” için geçerlidir. Kendilerini, henüz başlamış 21. yüzyıl uzmanı olarak sunanlardan hiç bahsetmeyelim...²⁷ Çoğu zaten bu dönem-selleştirmenin yerindeliğinin zayıf olduğunun bilincindedir ve yüz yıllık ritmi tarihin öznel yorumuyla örtüştürmek için türlü yollar denerler ve dolayısıyla kendilerini şimdiki zamanın başka bir şekilde tanımlanmasına dönük yorumlayıcı bir konuma yerleştirirler. Bazen aritmetiği kullanıp hile yaparak: Mesela Avrupalı tarihçiler, 19. yüzyılı Napolyon İmparatorluğu’nun çöküşünden, 1815’ten başlatıp Büyük Savaş’ın bitimiyle, 1914’te sonlandırma alışkanlığı edinmiştir. Önceki bölümde değindiğimiz üzere, çağdaş tarihin öncülerinden biri olan Geoffrey Barraclough, 20. yüzyılı ve moderniteyi teknoloji devrimleriyle, 1890 civarından başlatır. Büyük tarihçi Eric Hobsbawm ise, “kısa” 20. yüzyılın 1914’te başlaması ve 1991’de Sovyet sisteminin çöküşüyle sonlanması gerektiğini belirtmiştir.²⁸ 11 Eylül teröristlerine gelince, onlar, saldırılarını yeni asrın tam ba-

27 Fabrice d’Almeida, *Brève histoire du XXIe siècle*, Perrin, Paris, 2007.

28 Eric Hobsbawm, *L’Âge des extrêmes. Histoire du court XXe siècle (1914-1991)*, Le Monde diplomatique/Éditions Complexe, Paris/Brüksel, 1999.

şında gerçekleştirerek tarihçilerin kucağına bir başlangıcı hazır olarak bırakmışlardır.

Aktör ve tanık

Son olarak, yaşanmış deneyimlerinin tanıklığını aktarabilecek olan hayatta kalmış aktörlerin bulunması, öne sürülebilecek sabit bir diğer kriteri oluşturur. Şimdiki zamanın tarihçileri, sık sık “bir insanın yaşam süresi”ne vurgu yaparak alanlarının sınırını çizerler. Son zamanlardaki biyolojik gelişmeleri dikkate alırsak, geriye doğru bir hesapla, yaklaşık yetmiş ile seksen yıldır bu süre.²⁹ Sabit sınırlara sahip olan yüzyıldan farklı olarak, burada hareketli bir sınır, her durumda kaygan ve göreceli bir zamansallık, aslında tam olarak elde tutması hayli zor bir zamansallık vardır. IHTP, 1978-1980 yıllarındaki kuruluşu sırasında, bu tür bir kriteri hesaba katmıştır; yani çağdaş zamanın başlangıcını 1900 civarına kadar uzatmıştır. Rastlantı, yüzünü bir kere daha olumlu bir şekilde göstermiş ve böylece IHTP tarihçileri, “yirminci yüzyılcı” meslektaşlarıyla aralarında ne gibi bir fark olduğu anlaşılamamış olsa da, onlarla doğrudan diyalog kurabilmişlerdir. Şimdiki zaman, yüzyılla çakışmıştır. Böyle olunca, Fransa’da veya Avrupa’da 1900 civarında doğmuş biri, 1980’de neye “tanıklık” edebilecektir? Büyük Savaş’ın patlamasından önceki çocukluğuna? 1920’li yıllardaki gençliğine? Örneğin 1939’dan itibaren İkinci Dünya Savaşı’nı yaşarken, hayatta kalmasını sağlayan çarpıcı anlara? Demir Perde’nin “elverişli” tarafında doğmuş ya da sömürge topraklarında yaşamıyorsa, 1945 sonrasında göreceli bir barış ve refah döneminin başına? İşte burada naif bir bakış söz konusudur, çünkü geçmiş üzerinde söz alma hakkının bizatihi kendisi de Maurice Halbwachs’ın anladığı anlamda tarihsel hafızanın hakkının basit şekilde teslim edilmesinden, yani kişinin ve içinde bulunduğu ilk toplumsal çerçevenin, ailenin, yaşam alanının vb.

29 Özellikle bkz. IHTP’nin metinleri, bilhassa François Bédarida, *a.g.e.*; ayrıca Danièle Voldman tarafından derlenen çalışma: *La Bouche de la vérité? La recherche historique et les sources orales*.

yaşadıklarıyla az çok içselleşmiş ortak bir geçmişin temsil edilmesinden çok daha karmaşık kriterlere uyar. Burada, öznelere hatırlama ve unutma kapasitelerinin, geçmişleri hakkında konuşma ya da susma isteklerinin, sorguya çekildikleri kanısına vararak tarihçilerin muhtemel sorularına gösterdikleri tepkinin, yerlere, türlere, hayatta kalmalarını sağlayan rastlantılara göre değişkenlik gösteren deneyimlerin, mizaçlarının, sosyal statülerinin, hepsinin rolü vardır. Buna temel bir unsur daha eklenir: Tarihçi ve potansiyel tanığı arasındaki nesil farkı. Eski bir sürgün gibi erişilmez bir deneyim yaşamış olan daha yaşlı birini sorgularken, sosyal bilimlerdeki her yüz yüze görüşmede karşılaşılan içsel güçlükler tarihçi için de tabii ki söz konusu olacaktır. Ancak en azından aşıkâr bir ötekilik durumundan dolayı avantaj yaratacaktır. Buna mukabil, kişinin kendisine yaş olarak daha yakın birini sorgulaması, bu eserde defalarca dile getirildiği gibi, daha büyük bir dikkat gerektirecektir: Şimdiki zaman tarihçisinin en önemli meselesi, yakında olanla arasına mesafe koymaktır.

Sonuç olarak, tarihçi bakımından hayattaki tanıkların varlığı, çok sık söylendiği gibi onları sorgulayıp tarih için sözlü kaynaklar yaratma imkânı ile aynı şey değildir. Sözlü tarihle şimdiki zamanın tarihi arasında tarihyazımsal bağlar olsa bile, biri diğerinin eşi değildir. Bir taraftan, en uzak geçmişin bolca bulunan tarihsel kaynakları büyük oranda sözlü olarak toplanıp, daha sonra zamanın içinde yol alabilen ve iz olarak varlığını koruyabilen bir destek üzerinde tutunmuş kaynaklardır: Popüler eğilimi anlamak için kullanılan adliye ve polis arşivlerindeki çok iyi bilinen durum, yani elbette sorguya çekilenin değil sorguyu yapanın görüşünü üretecek olan ve çok iyi bilinen riskleri de taşıyan kaynaklar...³⁰ Diğer yandan, tarihçi yakın geçmişteki bir olaya dair anlamlı olabilecek yeteri kadar tanıklığı toplayamadan çalışma yapabilir: Yakın geçmişteki soykırımların ve katliamların tarihi üzerinde çalışanlar bu zorluğu bilirler. Aktörlerin hepsi artık yok olmuş olabilir, korkudan veya kişisel psikik tutumlarına bağlı nedenlerle tanıklık yapmak isteme-

30 Arlette Farge, *Le Goût de l'archive*, Éditions du Seuil, Paris, 1989.

yebilirler. Yakın geçmişte yabancı unsurlar tarafından değil de komşular, hemcinsler, bazen aileden birileri (Ruanda'daki gibi) tarafından işlenmiş suçlar uluslararası ceza mahkemelerinde yargılanırken, zaman zaman olan tam da budur.³¹

O halde şimdiki zamanın tarihini tanımlamak için böyle bir kriteri ortaya atmaya ne gerekçe gösterebiliriz ve “hayatta olan tanıklar”ın olduğu bir dönemin tarihini yapmak ne anlama gelmektedir? Her şeyden önce, şimdiki zamanın tarihini yazmakla sözlü tanıklıklara başvurma olanağı arasında tam anlamıyla bir mütakabiliyet yoktur. Somut pratikte bu önemli bir gerçekliktir. Çok sayıda olmasalar bile, dramatik bir olay üzerine –savaş devrim...– olayın hemen ardından oluşturulan anlatılar, neredeyse her zaman tarihçilerin daha sonra kullandıkları, hatta eleştirel bir gözle kullandıkları doğrudan tanıklıklardır. Yakın geçmişte sıkça karşılaşılan otoriter veya totaliter sistemler hakkında toplanan bilgiler, büyük çoğunlukla önce gizli tanıklıklardan, herhangi bir resmî belgeden daha güvenilir olan tanıklıklardan kaynağını alırlar. Öte yandan, tarihsel yöntem benzersizlik iddiasında olsa dahi, tanık ve tarihçinin doğrudan şahıslar arası bir ilişki içinde, iki vicdanın, iki bilinçaltının, iki tahayyülün dostane veya gergin yüzleşmesi biçiminde birbirinin yüzüne baktığı, birinin sözcüklerinin diğerinin kulağında, dinleme becerisine veya tersine öteki olana karşı “direncine” göre yankılandığı bir durum ile, tarihçinin bir ölünün sözleriyle –arşiv belgesine kaydolmuş kelimeleri de içererecek şekilde arkasında bıraktığı izler sayesinde onu tekrar hayata döndürmek gibi bir misyona sahip olsa bile–, yüzleştiği durum arasında karşılaştırma yapma olanağı yoktur. Şimdiki zamanın tarihi eleştiriliyor olsa da iki durum arasında temel farklar mevcuttur; en başta da aktarım olgusunun doğası işin içine girer. Uzak bir geçmiş üzerinde çalışmak, elbette tarihçinin yüzyıllar önce ölmüş bir kişi üzerinden aktarım yapmasını ve canlı olanı ölümler üzerinden kavramasını engellemez. Ne var ki bu ak-

31 Hans-Christian Schmid'in “La Révélation” (2010) adlı filmi, Lahey'de görülen, eski Yugoslavya'ya yönelik ceza mahkemesindeki davada tanığın bütün duruşmalarını sergileyerek bu fenomeni gayet güzel resmediyor.

tarım ancak tek yönlü gerçekleşebilir. Buna mukabil, bir tarihçiyle bir tanık arasında doğrudan karşılaşma anında, eğer diğer kişi geçmişi hakkında konuşturulmak isteniyorsa aktarıma dair sorular zorunlu olarak belirleyici rol oynar. Temel nitelikte olan bu bu psişik mekanizmaların muğlaklığı, özellikle tarihçiler açısından, konu hakkındaki ciddi çatışmaların nedenini çoğu kez açıklarken basiretli bir gözlemcinin, tanığın bilinçaltındaki beklentileri hesaba katması ise, tam tersine, aralarında oluşabilecek çok kuvvetli bağları açıklayabilir ve durumu büyük ölçüde açıklığa kavuşturabilir.

Film veya belgesel yapımcıları, bu diğer tarihsel bilgi üreticileri, etten kemikten, çoğunlukla zorlamaksızın konuşamayan, bazen ise ölçüsüzce konuşan insanlarla kurulacak bu özgün, doğrudan, öznelerarası ilişkiyi mükemmelen kavramışlardır: Örneğin hünerleri ve başarıları büyük ölçüde en çekingen tanıkları, en ufak bir utanma duygusu hissetmeden ve muhataplarına karşı tarihçilerin bazen eleştirildiği şekilde saldırgan bir üslup kullanarak da olsa “konuşturma” yeteneklerinden gelen bir Marcel Ophuls veya Claude Lanzmann gibi... Bu bakımdan, tanıkları söyleyeceklerinden “mahrum bırakmak”la sık sık suçlananların akademisyenler olduğunu, fiziken ve ruhen tanıklıklarını aktaracak kişilerle kendisini neredeyse özdeşleştiren bir Lanzmann’ın uyguladığı yöntemlerin ise göklere çıkarıldığını görmek çarpıcıdır.³² Oysa tersine, talep edilen tanıklığa görünürde en fazla serbestliği tanıyarak “yönlendirici olmayan” mülakatı, ucu açık soruları tercih eden toplum bilimlerinde mülakatın ortodoks etiği üzerine söylenecek çok şey vardır. Gerçekte, bu yöntem, genellikle araştırmacının öznelliğinin silinmesiyle ve yüzeysel sonuçlarla ya da bilgi toplamayla neticelenir. Oysa ona kendi öznelliğini ifade ederek denetim altına alabileceği öğretilmelidir ve aslında mülakat yapılan tanığın konuşma isteğini uyandıracak, onun gardını düşürecek, beklenmedik bilgiler alınabilecek yegâne yöntemlerden biri olan

32 “Shoah” filmiyle ilgili geniş bir literatür arasında bkz. Rémy Besson’un, EHESS’de, Mart 2012’de savunduğu tezi “La Mise en récit de Shoah”daki yapıçözüm çalışması. Tezinde filmin nasıl yapıldığını detaylı bir şekilde inceliyor.

aktarımı mümkün kılacak, kabul edilegelmiş çerçevenin dışına taşabilecek bir hakikate ulaşmanın tek yolu budur. Belgeselcilerin pratiği, belirli kurallara uymaya kendilerini zorunlu hissedenden bilim insanlarıncaya benimsenemeyecek olsa ve konuya ilişkin görüntüler, yazıya kıyasla toplum üzerinde daha fazla etki yaratabilir olsa da, bazen laf kalabalığı gibi görünen bir teorik birikimle silahlanmış, kendini başka özneleri dinleyen biri, dolayısıyla başkalarının sözlerinin aktarıcısı gibi görerek yeteneklerine gem vuran araştırmacılar olarak tarihçiler veya sosyologlar tarafından toplanmış bilgilere kıyasla, filme alınmış tanıklıkların yarattığı etkiden alınacak bazı dersler vardır.

Sözün kıyası, şimdiki zamanın tarihi, tanık sorunundan çok, sorgulanmış ve tanıklığı talep edilmiş olsun olmasın, söz konusu aktörlerin bizatihi varlığıyla benzersizleşir. Fiziken, etten kemikten mevcudiyetleri, tarihçiyi izler üzerinde çalışma yürüten diğer kişilerden tamamen farklı bir tarza zorlar. Buna ikna olmak için ispata hiç gerek yoktur. Şimdiki zamanın tarihçileri, diğerlerine göre inceledikleri nesnelerin ilgisine, dostane “nezaret”ine, hatta bazen iftira sonucu kazara mahkemelere sürüklenmişlerse husumetine daha fazla maruz kalırlar: Ölüler hakkında istenen söylenebilir elbette (bu konuda daha sıkı bir kısıtlamaya gitmek yönünde bir eğilim olmakla beraber halen söylenebilir), bu hayattakiler için yapılamaz ve bu durum otosansüre neden olur. Burada sınır durumlar söz konusudur ve benzersizlik de tam bu noktada ortaya çıkar. Sık rastlanan durum, bir olaya bizzat katılmış aktörlerin, yaşadıkları olayların tarihçisi kılığına bürünmeleridir: Sadece kendilerinin sahip olduğu edinilmiş bir bilgiyle değil, tanım gereği sahip olmadıkları bir deneyimi de sahiplenerek olaylardan sonra doğmuş araştırmacılarla rekabete girerler; mesafe almak onlar için zor olcaksada, sözlerinin hakikati, olgusal kesinlik, psikolojik nüfuz etme gücü daha kuvvetli bir hal alır. Eski Özgür Fransacı ve sonra onun tarihçisi olan bir Jean-Louis Crémieux-Brilhac’ın veya Jean Moulin’in eski sekreteri ve onun biyografisini yazmış olan bir Daniel Cordier’nin yazıları, açıklıkları ve eleştirel içerikleriyle, kişileri kolaylıkla azizleştirecek, dar bir bakı-

şa sahip olan akademik yazılardan çok daha değerlidir. Faşizmin, Nazizmin, Shoah'ın tarihyazımında, yeni bir nesil ortaya çıkmadan önce, 1990'lara kadar kaleme alınmış büyük kitapların çoğunda, dönemi bizzat yaşamış olan tarihçilerin (Saul Friedländer, Walter Laqueur, George Mosse, Léon Poliakov, Zeev Sternhell veya hatta Martin Broszat) tarihi yazma biçimlerinde temel bir rol oynamış olan son derece farklı deneyimlerinin ifadeleri görülebilir.

Bazen de aktörlerin, kendiliğinden, tarihçilerin gözlemcileri kılığına büründükleri görülür. Hayret verici bir anı kitabı bunun bir örneğidir: Eski bir Fransız direnişçisi, Raymond Aubrac'ın kuzini Renée David'in 2008 yılında yayımlanan kitabı.³³ 1943'te, yirmi iki yaşındayken, Lyon-Fort de Montluc'te, daha sonra Drancy'de gözetiminde tutulmuştur. Sorbonne'da araştırmacı olan bu kadın, 2000'li yılların başında IHTP'nin işgal tarihini konu alarak düzenlediği hemen hemen bütün seminlere ve toplantılara katılmıştır. Kişilerin karşılıklı konumlarını değerlendirdiği, hafıza ile hakikat arasındaki diyalektiği anlamaya çalıştığı, içlerinde benim de yer aldığım birçok nesilden tarihçiyle yirmi yıldan fazla bir süre içinde gerçekleştirdiği yüz yüze görüşmeleri yazıya dökerek, eserlerinin yaklaşık üçte birinde bundan bahseder. Basitçe statülerine sıkıştırılmaksızın kendi özgün tikelliklerinde ele aldığı aktörler ile tarihçiler arasında yıllar boyunca kurulan sıcak bağdan duyduğu keyifle, kendi gözleri önünde oluşan bir tarihyazımının katkılarını ortaya koyar. Aynı zamanda 1997'de *Libération* gazetesinin, Raymond ve Lucie Aubrac'ın üzerlerine atılan çamurları tartışmak için düzenleyip yayımladığı ve aktörler arasında, araştırmacıların kendileri arasında, aktörlerle araştırmacılar arasında, nesiller arasında bir yüzleşmeye dönüşen "Aubrac Olayı"ndan sonra olduğu gibi, bu tarihyazımının yaşadığı açmazlara veya çatışmalara da işaret eder.³⁴ Son tahlilde kriz, ta-

33 Renée David, *Traces indélébiles. Mémoires incertaines*, L'Harmattan, Paris, 2008.

34 Bu konu üzerinde epeyce durdum (bkz. *La Hantise du passé*). Nispeten tarafsız bir analiz için bkz. Susan Rubin Suleiman, *Crises of Memory and the Second World War*, Harvard University Press, Cambridge, 2006, Bölüm II.

rihçinin siyasal, ahlâki veya başka bir amaca hizmet etmesi gerektiğini ve bu hizmetin özür amaçlı bir yazımın bütün risklerine karşın yerine getirilmesi gerektiğini düşünenlerle, tarihçinin görevinin, sahip olduğu serbestliğin bedeli olacak şekilde sorumluluğunu taşıyarak kendisi açısından ele alınmaya değer bütün nesne ya da öznelerle eleştirel, özerk ve öznel bir bakış yöneltmesi olduğunu düşünenler arasındaki kopuşu tespit etmek adına sancılı, fakat kuşkusuz gereklidir. Bu fikir ayrılıklarına rağmen, Renée David, bu diyalogun verimli olduğu kanısındadır, zira tarihçiler, “tanıkları zorlu bir geriye bakışa ‘sürüklediklerini’ hissetmişlerdir.”³⁵ Aslında epistemolojik açıdan özgün değilse de temel bir noktaya parmak basar: Şimdiki zamanın tarihçisi, örneğin tanıklıkları bir araya getirerek sadece kendi öz kaynaklarını yaratabilmekle kalmaz, bir de onlar üzerinde bir etki yaratabilir. Hayatta olan aktörler söz konusu olduğunda, tarih vizyonunun değişmiş olarak ortaya çıkabileceği unutulmamalıdır.

Bitmemiş bir tarih

Fustel de Coulanges, “Olmuş bitmiş şeyler, bize sonuçlanma yolunda olan olgulara nazaran bambaşka bir netlikle görünürler”³⁶ diye yazıyordu. Bu, Raymond Aron tarafından daha keskin bir formülde tekrar ele alınan bir anlayıştır: “Tarihin nesnesi, varoluşunu sona erdirmiş bir gerçekliktir.”³⁷ Bu teleolojik anlayışta, insani eylemler, anlamlarını ancak daha sonra edinebilirler. Bu duruşun, dönemselleştirmede olduğu gibi, belli bir meşruiyeti olduğunu biraz önce gördük. Bunu bir kenara koyarsak, şimdiki zaman tarihçilerinin pratiği bunun tam aksi bir duruştur: Sonlanmakta olan olgulara ve kendi şimdiki zamanlarında yaşamaya devam eden bir gerçekliğe bulanık bir bakış atmaya kalkışır. Sonlanmamış bir tarihi yorumlar ve incelemelerinin geçici olduğunu bilirler.

35 Renée David, *Traces indélébiles*, s. 13.

36 Numa-Denys Fustel de Coulanges, *Questions d'histoire*, özellikle Birinci Bölüm.

37 Raymond Aron, *Dimensions de la conscience historique*, Plon, 1964, s. 100-101.

Şimdiki zamanın tarihinin ayırt edici özelliği ve şimdiki zamanın ayrılmaz biçimde toplumsal ve kültürel olan bir tarihinin ayırt edici özelliği, siyasal ve ekonomik bir tarihten daha çok veya kültürel üretimler (tiyatro, sinema, dergiler, vb.) tarihinden daha fazla bir şekilde, çarpık, topal, eksik, bitmemiş bir tarih olmasıdır. Bu tarihi düzgün bir şekilde yapmanın yolu, bu bitmemişliği düzeltmeye çalışmak ya da şimdiki zamanı geçmişten mantiken çıkarılacak sürekliliklerle bazı hilelere başvurarak toparlayıp maskeleymeye çalışmak değildir. O bitmemişliği kabullenmek, şimdiki zamanın, kendisine uygun olmayan temsillerden kurtarılacak bizzat yeniliğini ortaya çıkarmaktır.³⁸

Antoine Prost'un, 1993 yılında François Bédarida'ya ithafen yayımlanan eserindeki sonuç metninin her kelimesine kendi sözlerimmiş gibi katılıyorum. Burada, bu tarih biçiminin bir benzersizliği olduğu fikrini kabul etmekle kalmaz –devamında yadsıyacağı halde–, en aşikâr benzersizliğine vurgu yapar. Şimdiki zamanın tarihi, bu noktada bütün dönemleri ayırt etmesizin içine alacak şekilde, çağdaş tarihyazımının genel bir hareketine oturur. Bu tarih, nesnelci paradigmaya karşı mesafe alarak, herhangi bir tarihsel dönemin, gelecekte üzerine eğilecek farklı tarihçiler ve değişik gözlemciler nezdinde birçok yaşama bir arada sahip olabileceğini neredeyse doğal olarak kabul eder. Bununla birlikte bu olgu, “gerçekten var olmuş” bir geçmiş üzerine bütün koyutlarının ortadan kalkacağı ve belirli bir anda edinilmiş bilgilerin yirmi veya otuz yıl sonra tamamen gözden geçirilmesi gerekeceğine dair göreci bir konumlanmayı savunmak anlamına gelmez. Bir tarihsel önermenin bitmemişliğini kabul etmek, disiplinin içinde bilgilerin kümülatif olarak birikmesini yadsımak anlamına gelmez. O halde, eğer bugün bütün tarih bitmemiş olarak addedilirse, bu şimdiki zamanın tarihi için biraz daha fazla geçerlidir. Zorluğunun sebebi, elbette bu en büyük belirsizlikte yatar. Yani ortaya attığı, kendisini di-

38 Antoine Prost, “Pour une histoire sociale du temps présent”, Institut d'histoire du temps présent, *Écrire l'histoire du temps présent*, s. 359.

ğer sosyal bilimlere yaklaştıran önermelerle doğan, en azından gerçeği yasalarla açıkladığı iddiasında bulunmayıp, akla gelebilecek bütün riskleriyle beraber hareket halindeki toplumsal bireyleri veya olguları anlamaya çalışan disiplinlere yaklaştıran önermelerle doğan belirsizlik...

Son olarak, şimdiki zaman tarihçisinin nadiren görölen bir nesnellik çelişkisinde boğulduğunu ilave edelim. Walter Benjamin, “Fustel de Coulanges, bir çağı tekrar yaşamak isteyen tarihçiye, onun ardından yaşananları unutmamasını tavsiye ediyor. Tarihsel materyalizmin bağını kopardığı yöntemi açıklamak için daha iyi bir ifade olamazdı” diye yazar.³⁹ Tarihin son sözünün ne olduğunu bilmeyen tarihçinin bu duruşu, ne pozitivist ne de materyalist olan tarihçileri de kapsayarak, mesleğin bir kuralı olarak sağlam bir yer edinmiştir. Hatta bir çağın eylemlerini, tarihçinin şimdiki zamanına ait kategorilerle açıklayan anakronizm günahının alışıl原因mış panzehiri olarak bile kullanılabilmektedir. O halde, ancak “sona ermiş” bir tarihin yazılabileceği ilkesi ile empati ilkesi arasında, pozitivizm yönteminin iki koyutu arasında aleni bir çelişki vardır. Bir taraftan, tarihçilere olgular sona ermedikçe, tarih nihayetlenmedikçe hiçbir şey yazmamaları, aksi takdirde çok erken incelenen bir çağın nihai anlamını kavrama yetersizliği içinde bulunacakları tembihlenir. Ama diğer taraftan, bu aynı geçmişi, yani bitmiş olanı, geçmişin insanlarıyla daha iyi empati kurup, onların eylemlerini “nasıl olmuşlarsa öyle” kavramak için, sonrasına dair bilgileri soyutlayan bir bakışla gözlemlemeleri istenir. Demek ki tarihçilerin hem bir adım geri çekilmeleri, hem de bu mesafe alma sayesinde görebilecekleri şeyleri unutmaları gerekir. şimdiki zaman tarihçilerinin böyle bir sorunu yoktur. Daha iyisi, tarihin sonunu gerçekten bilmemeleri ve dolayısıyla çağdaşlarıyla muhayyilelerini zorlamaya ihtiyaç dahi duymadan empati kurmaları için ideal bir ortamda olmaları sayesinde, bu çelişkiyi rahatça aşarlar. Walter Benjamin’in onları yapmaya davet et-

39 Walter Benjamin, “Sur le concept d’histoire”, tez VII, bkz. Michael Löwy, *Walter Benjamin: Avertissement d’incendie. Une lecture des thèses “Sur le concept d’histoire”*, s. 54-55.

tiği gibi, “tarihi tersten ele almaları”nın onlar için daha zor olduğu doğrudur, ama bu bir o kadar da gereklidir.

Değişken kriterlerle bir tanım yapmak

Âdet haline gelmiş büyük tarihsel dönemselleştirilmeler, genel bir kural olarak bir kuruluş anı etrafında şekillenirler: Batı Roma İmparatorluğu’nun çöküşü (476), İstanbul’un fethi (1453), Fransız Devrimi (1789). Siyasal ve “olaysal” tarihe karşı eleştirilere karşın ve bilimsel gelişmelere veya tarihin diğer bilim dallarıyla kurduğu sıkı ilişkilere rağmen, “resmî” tarihsel zamanı –ortaokul ve üniversite müfredatı– şekillendiren şey, büyük ekonomik, sosyal ya da kültürel dönüşümlerden ziyade terimin en geleneksel anlamıyla “olaylar”dır. Fransız geleneğinde çağdaş dönemi başlatan şey Birinci Sanayi Devrimi değildir. Bugün tarih-yazımı bir süredir kronoloji konusunda daha esnek bir tutum takınıyor olsa da, çağdaş dönemi tanımlayan şey, Fransız Devrimi’nin ta kendisidir. Dolayısıyla modern tarih ile (14. yüzyıl sonu - 18. yüzyıl sonu) çağdaş tarih arasındaki sınır, sayısız anlaşmazlığa yol açmıştır. Daha net olmak gerekirse, ikincinin doğuşu birincinin son bulmasından daha fazla sorun yaratmıştır: Fransa’da Eski Rejim’in çöküşünün temsil ettiği kopuş konusunda tartışma yoğun değildir. Antik Çağ, Ortaçağ ve modern zamanlar arasındaki sınırları, şu veya bu olayı öne çıkararak tespit etmek konusunda ayrılıklar her zaman var olduysa da, çağdaş tarihin başlangıcına ilişkin olanlar kendi aralarında ekollerle göre yüz elli yıla varabilen ve dolayısıyla “çağdaş” kelimesinin anlamını derinlemesine değiştirebilen farklar gösterir. Burada yaklaşık bir buçuk asırdır çağdaş dönemi tanımlamak için kullanılan, kabul görmüş başlangıç olaylarının sırasını takip ederek, en önemlilerinden bazılarını örneklemek istiyorum.

1789

Mantıken, zamandaki en uzak başlangıç tarihi, 21. yüzyılın başında hâlâ sürmekte olan gelenekler içinde en eskisine aittir.

1789 yılı ve geniş anlamıyla devrim olayı, 19. yüzyılın sonundan beri çağdaş dönemin sınırını oluşturur. O dönemde zamanı bu şekilde bölmek, birçok ülkede entelektüel ve siyasal bir gerçekliğe tekabül ediyordu. Ne var ki, bugün bu geleneğin kalıntıları, daha sonraki tarihsel gelişmelere, 20. yüzyıldaki tarih-yazımının derin dönüşümlerine ve hatta devrim olayının kendisinin gözden geçirilmesine rağmen, daha çok Fransızlara özgüdür. Fransız tarihçiler, bütün bu dönüşümlerde en önde rol almış olmalarına rağmen, bu demode dönemselleştirme –en azından 1980’li yıllarda şimdiki zamanın tarihi bu gelenekle kesin olarak bağını koparmış olarak ortaya çıkana kadar– gerçekten tam olarak reddedilmemiştir. Cumhuriyet’in kurucu babaları, eylemlerini devrimle birlikte anmakta yerden göğe haklılarsa –İkinci Bölüm’de işaret edilen çelişkilerle– ve eğer bugünün Fransası ve Avrupa’nın önemli bir kısmı, tarihteki bu temel kırılmanın uzun vadedeki etkileriyle hareket ediyorlarsa, o zaman bugün çağdaşlığın böylesine geniş bir tanımı ne ifade etmektedir? Zamanda uzak bir olayın şimdiki zamanın imgeleminde, ulusal ya da küresel hafızada, geleneklerde, siyasal veya kültürel mirasta yaşamaya devam ediyor ya da yeniden yaşıyor olması antropolojik bir gerçekliktir. Ancak bu, yüz elli yıllık bu olayın, “zamanımızın” karar anı olarak kabul edilmeye neden devam ettiğini açıklamaya yetmez. Dahası, ortaöğrenimde benimsenen tarihsel dönemselleştirmelerin çağdaş dönemi 20. yüzyıla sınırlaması daha akılcı görünürken ve böylece daha kabul edilebilir bir kriter sunarken, bu olayın yükseköğrenimde yapay bir biçimde çağdaş bir olgu olarak anlatılmaya devam etmesi daha da vahimdir.

Zaten tarihçilerin “modern” ve “çağdaş” sıfatlarını kullanırken, iki sıfat arasında büyük bir fark gözetmediklerini fark edebiliriz. İki terim farklı bilgi alanlarına aittir ve mantıken ardışık tarihsel sekansları nitelememeleri gerekir: Biri eski bir düzene kıyasla yenisinin ortaya çıkışına işaret eder; diğeri, ilk anlamıyla, aynı döneme aidiyeti belirtir. Modernite, Rönesans’ta olduğu kadar bizim zamanımızda da bir değişime işaret etme biçimidir. Çağdaşlık, modern olan kadar eski olanı da beraberin-

de taşır. Daha iyisi ya da belki daha kötüsü, çağdaş epistemolojik düşüncenin bir kısmı, 18. yüzyılı ve devrimci anı, tarihselliğe –insanlık durumunun bir oluş içinde olduğu bilincine– belirleyici bir yer atfeden bir modernitenin başlangıcı –sonu değil– olarak almaktadır. Ve bu modernite 20. yüzyılın son çeyreğinde, gelecek kriziyle beraber solmuştur. Üstelik Fransız Devrimi’nin 21. yüzyılın başıyla “aynı zamana” ait olduğunu kabul ediyor olmak sadece saçmalık değildir. Bu dönemselleştirme, özellikle daha sonraki bir o kadar önemli olayın, “modernite” üzerinde olduğu kadar “çağdaşlığı” kavrayış biçimi üzerinde de kayda değer ve kalıcı etkilere sahip olduğunu gözden kaçırmaktadır.

1917

Bir devrimin ardından diğeri... Çağdaş dünyanın bir başka başlangıç sınırını oluşturan ve zaman zaman kullanılagelen tarihlerden biri de 1917 yılı ya da daha doğrusu 1917-1918 sekansıdır. İkinci Bölüm’de gördüğümüz gibi, bu dönemselleştirme Alman tarihyazımında özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası ve III. Reich’in yıkılışının ertesinde, Hans Rothfels’in yazıları ve Institut für Zeitgeschichte’nin kurulmasıyla kendini gösterir. Bu dönemselleştirme, Rus Devrimi’ni, doğmakta olan büyük güç olarak Amerika Birleşik Devletleri’nin savaşa girişiyle Almanya ve Avrupa tarihi için ciddi sonuçları olacak ağır bir yenilgiyi beraberinde getiren Büyük Savaş’ın bitişini –başlangıcını değil– aynı çizgiye yerleştirir. Küreselleşmenin ilk biçimlerinden birini, az çok makul gerekçelerle ön plana çıkarır ama aynı zamanda, tıpkı toplumun geri kalanı gibi Alman tarihyazımının da Nazizmin korkunç bilançosuyla yüzleşmek durumunda kaldığı bir dönemde, ulusal ölçütün önemini küçümseyen bir biçim de oluşturur. Zaten bu dönemselleştirme, daha sonraki nesiller tarafından Nazizm ve Nazizm öncesinin tarihine odaklanan bir dönemselleştirme yararına terk edilmiştir. Ancak onun da bir başka mahsuru, 1980’li yıllarda sürdürülen sert tartışmalara konu olmuştur: 1933-1945 sekansını, ona bir

çeşit tarihsel ayrıksılık statüsü atfedecek denli yalıtılmak, aşırı derecede tikelleştirmek.

1945

1789 veya 1917, her ikisi de “Fransız istisnası”nda ya da Alman *Sonderweg*’inde olduğu gibi, kuvvetli bir ulusal sıradışılık duygusu taşıyan özel tarihyazım geleneklerine gönderme yapıyor olsa da, çağdaş dünyanın, en azından görünüşte, çok daha kolaylıkla ya da daha bir “doğallıkla” beliren farklı başlangıç sınırları bulunur. Özellikle 1986’da kurulan ve araştırma sahası İkinci Dünya Savaşı’nın sonlanmasıyla başlayan Centre for Contemporary British History’nin (CCBH) etkisiyle 1980’li yılların İngiliz tarihyazımının büyük bölümünde görülen durum, 1945 yılının ön plana çıkmasıdır. Sadece iki asırlık bir ulusal tarihe sahip olan Amerikan tarihinde bir hayli aşikâr nedenlerle ve Britanya vakasında da pragmatik sebeplerle “modern tarih” ile “çağdaş tarih” arasındaki kopuşu İngilizce konuşulan dünyada bulamasak da, 1945 yılının kopuş olarak Amerikan tarihyazımında da benimsendiğini görebiliriz: “1945 yılı ve yaşayan hafıza olarak ne ifade ettiği, yeni bir dönemin sınırlarını çizmeye çalışmak için değil, çağdaş olanı uygun bir şekilde tasvir etmek için benimsenmiştir.”⁴⁰ Aynı dönemselleştirme, örneğin 1957’de yasalaşıp 1959’da üzerinde değişiklik yapıldığı şekliyle Fransa’da lise son sınıf programlarının en sonunda yer alır. Fernand Braudel’in görüşlerinden ciddi olarak esinlenen bu programa göre, 1914-1945 döneminin, lisede sondan bir önceki sınıfta işlenmesi öngörülürken, lise son sınıfta ise öğrenciler “medeniyetler” tarihini öğrenmeye teşvik edilirler: Batı, Sovyet, Müslüman, Uzak Doğu, Güney Doğu Asya ve kara Afrika medeniyetleri...⁴¹ Bir taraftan, ortaöğretimde (ilköğretimde olduğu gibi) yakın tarihe ayrılan yer anlamında araştırma ön al-

40 Peter Catterall, “What (if anything) is Distinctive about Contemporary History?”, *Journal of Contemporary History*, cilt 32, sayı 4, 1997, s. 441-452, alıntı s. 441-442.

41 19 Temmuz 1957 tarihli program. Bkz. Patrick Garcia ve Jean Leduc, *L’Enseignement de l’histoire en France de l’Ancien régime à nos jours*, s. 200-205.

miş görünür, ama diğer taraftan da geleneksel şekilde olgular, olaylar, kronoloji ile 1945'te ortaya çıkan ve kendisine mekân, kültür ve uzun bir süre ayrılmış olan bir "çağdaş dünya" arasında garip bir ayırım yaratılır. Böylece, mesafe bırakmanın, Birinci Dünya Savaşı'nı çalışmakta yeterli olmasına rağmen, örneğin Çin Devrimi'nin çalışılması için yeterli olmayacağı görüşüne zımnen bağlı kalınır.⁴² Bu program 1945 dönemselleştirme-sinden daha ziyade medeniyetler konusu üzerinde tartışmalara yol açmıştır. Yine de bu kavramın tamamen terk edilmesi için 1981-1982 reformlarını beklemek gerekecektir. Yerine, kronolojiyle bağlanan ve İkinci Dünya Savaşı'na büyük bir yer atfeden bir dönemselleştirme geçirilecektir, zira bu tarihten itibaren ortaöğretim bitirme sınıfının programı "1939'dan günümüze" olan dönemi kapsayacaktır. Bu bir yandan kamusal alanda savaş hafızası üzerine tartışmaların ortaya çıkmasının, hem de tekrar doğmakta olan şimdiki zamanın tarihinin ilk neticelerinden biridir.

İlk bakışta, diğer kopuşlar için olduğu gibi, 1945 senesi, özellikle Avrupa hâkimiyetinin uluslararası planda sona ermesi, son sömürgeci devletlerin tedricen kaybolması, yeni büyük güçlerin ortaya çıkması, ciddi askerî ve sivil sonuçları ola-

42 Fernand Braudel, *Le Monde actuel*, Suzanne Baille ve Robert Philippe'le birlikte, Belin, Paris, 1963, medeniyetlerle ilgili bölüm 1987'de *Grammaire des civilisations* başlığı ile tekrar basılmıştır: Arthaud, Paris, 1987. Bkz. Jacques Bouillon, Pierre Sorlin ve Jean Rudel, *Le Monde contemporain. Histoire, civilisations*, Bordas, Paris, 1968. Bu sonuncu başlık, 1971-1972 ders yılında Florent-Schmitt de Saint-Cloud Lisesi'nin son sınıfında gördüğüm dersin adıdır. Hayal meyal hatırlıyorum. Ama diğer yandan, 20. yüzyılın tarihinin canlı ruhuna vâkıf olabilmemiz uğruna müfredatı ve kitabı bir kenara bırakmış olan o genç öğretmeni, M. Wagner'i hiç unutmadım. Bana bu disiplinde sebat etmemi tavsiye etmişti. Düşüğüm bu notla onu yad etmek istedim. Anekdot olarak belirteyim, Florent-Schmitt Lisesi 2005 itibarıyla Alexandre-Dumas Lisesi adını aldı. Yıllarca süren tartışmalardan sonra, eski bir Saint-Cloud'lu olan müzisyenin Nazi yanlısı olduğunun, Groupe Collaboration sous l'Occupation'un [İşgal Altında İşbirliği Grubu] müzik kolunun onursal başkanı olduğunun (yeniden) keşfedilmesiyle lise karalanmıştı. Müzikolog ve tarihçi Myriam Chimènes tarafından yönetilen bir grup çalışmasının, o zamanlar yönetmekte olduğum Şimdiki Zamanın Tarihi Enstitüsü'nün 2001 yılında çıkan yayınında ve Éditions Complexe'in *La Vie musicale sous Vichy* yayınlarında yer alması, öyle görünüyör ki, olayları alevlendirdi.

çak nükleer teknolojinin doğması ile şekillenen yeni bir dünyanın doğuşunun açık bir şekilde başlangıcıdır. Demek ki birçok çağdaşları için olduğu gibi, tarihçiler için de “doğal” bir sınır oluşturur. Her şeye rağmen, çağdaş dünyayı İkinci Dünya Savaşı’nın ertesi gününden başlatmak, bu olayın anlamı üzerine bir bakış açısı olduğu kadar bir tercihtir de. En azından temsiller açısından insanlık tarihinin en yıkıcı savaşının sayfasını kapatmayı varsayar. Bu, “ilk” 20. yüzyılı, faşizmin, Nazizmin ve Sovyet kitlesel kırımlarının asrı olan 20. yüzyılı kapatmış olan bir geçmiş anlayışıdır. Bu kopuşa vurgu yapmak, Avrupa’nın inşasının, ekonomik büyümenin –esas olarak o da Batı’ya aittir–, evrensel bir model olarak bir dönem kendini empoze etmiş olan refah devleti ile demokratik düşüncenin en azından kısmi zaferinin altını çizmek anlamına gelir. Burada söz konusu edilen, 1945 sonrasındaki nesillerin, savaşın şiddetiyle ve aşırılıkçı siyasetle şekillenmiş on yılların yıkıcı etkilerini fiziken ve ruhen atlatacaklarını öngören, nihayetinde iyimser bir 20. yüzyıl anlayışıdır.

Ancak yatıştırıcı bir etkisi olan bu anlayışa karşı, 1989 sonrasında tarihyazımı, daha “karamsar” ve kuşkusuz 1945 sonrası tarihe dair Avrupalıların yaşadıklarına daha yakın bir bakışı öne çıkardı. İkinci Dünya Savaşı’nın sonlanışının altmışıncı yıldönümünde, 2005 yılında, Britanyalı tarihçi Tony Judt bir Avrupa tarihi kitabı yayımladı: Bu tarihi, Batı modelinin zaferi olarak değil, ancak Berlin Duvarı’nın yıkılmasıyla son bulan, bitmek bilmeyen bir “savaştan çıkış hali” olarak tasvir ediyordu.⁴³ Batı Avrupa’yı çekim merkezi olarak görmeyen bir bakış açısına sahip diğer tarihçiler gibi, Tony Judt da, 1945 senesinin, milyonlarca Doğu Avrupalı için her şeyden önce yeni bir toplu ve bireysel felaket yılı olduğunun, iki nesil sonra sona ereceğinin kestirilmesine imkân olmayan bir kölelik yaşamının başlangıç yılı olduğunun altını çiziyordu. Ölümünden bir süre önce, 2010 yılında, Tony Judt yeni bir Avrupa tarihini savunarak, şu hayret verici tespitte bulunmuştur:

43 Tony Judt, *Après Guerre. Une histoire de l’Europe depuis 1945*, Armand Colin, Paris, 2007 [ilk basımı: Penguin, Londra/New York, 2006].

Bu yeni tarihin tam olarak neye benzeyeceği açık değildir. Dönemselleştirmenin neye göre yapılacağını kesin olarak söyleyemiyoruz bile. Bizi bugün meşgul eden sorular her zaman dikkatimizin merkezinde olmayacaklar. Yaşadığımız çağda bile, Avrupa tarihi, bir işbirliğine, direnişe, kitlesel cinayete, cezaya, siyasal adalete ve bütün bunların hafızasına indirgenemez. Bütün bu sorunları ve onlarla bağlantılı her şeyi Avrupa'nın yakın geçmişini kavrayışımıza başarıyla entegre edemediğimiz müddetçe, ilerlememizin olanağı yok. 1945'ten günümüze Avrupa tarihi, savaşı ve savaşın sonuçlarını tekrar düşünmemizi gerektiriyor ve şu ana kadar işin daha ancak başındayız.⁴⁴

1940

Meselelere bu bakış tarzı, Avrupa toplumlarında faşizmin ve Nazizmin –Stalinizmin ki henüz değil– kitlesel cinayetlerinin şiddeti ve bunun ne ifade ettiği üzerine geriye dönük geniş bir sorgulamanın başladığı 1970-1980'li yıllara kadar ağırlığını korudu. Tony Judt, benim paylaşmadığım bir karamsarlıkla, bunun 2010'da henüz sona ermemiş olduğu düşünüyordu. Bir neslin tamamı, 20. yüzyıl tarihinin bu sayfasının belki de çok çabuk kapatıldığını, hatta henüz kaleme bile alınmadığını, en azından ortaya çıkan yeni sorunlar nazarında özellikle Yahudi soykırımı tarihi çerçevesinde tatminkâr bir biçimde yazılmadığının ayırdına varmıştı. İşte tam da bu bağlamda, bazıları “bizim zamanımız”ın 1789'da ya da 1945'te, İkinci Dünya Savaşı'ndan çıkıldığı tarihte başlamadığı, fakat 1940'ta, Fransa'nın yenilgisiyle başladığı fikrini ileri sürmektedir.⁴⁵ Tıpkı Alman tarihçilerin onlardan önce Nazizmi şimdiki zamanın tarihinin başlangıcı olarak belirlemiş

44 Tony Judt, “Rethinking Post-War Europe”, IWMpost (Institut für die Wissenschaften von Menschen, Vienne), sayı 104, Nisan-Ağustos 2010, s. 4.

45 Özellikle bkz. François Bédarida, “Penser la Seconde Guerre mondiale”, André Versaille (der.), *Penser le XXe siècle*, Complexe, Brüksel, 1990, s. 115-138; François Bédarida, *Histoire, critique et responsabilité*, s. 93-110'da tekrar alınmış; Institut d'histoire du temps présent, *Écrire l'histoire du temps présent*, s. 147-152 içinde bkz. Jean-Pierre Azéma, “La Seconde Guerre mondiale matrice du temps présent”.

olmaları gibi, kimi Fransız tarihçiler de, İkinci Dünya Savaşı'nı başlangıç sınırı olarak kabul ettiler. O halde ana fikir, olayın yeterince incelenmemiş olan bazı yönleri tarihyazımsal bakışla tam anlamıyla incelenmediği zaman, Vichy Rejimi'nin tarihi örneğinde olduğu gibi, bu yönleri şimdiki zamana tekrar dahil etmekte. 1980 yılında, 1940'ın "bizim zamanımızın matriksi"ni oluşturduğunu kabul etmek demek, hem 1940 çöküşünün kalıcı etkilerini geleceğe taşımak, hem de 1945'teki zafere Fransa'nın abartılmış katkısını sorgulamak demektir. Bu seçim, savaşın başlamanın Eylül 1939'da –bazen 1937'ye, Çin-Japon Savaşı'nın başlangıcına çekilen tarih– Almanya'nın Polonya'ya saldırması sonucu çıktığına odaklanmak yerine, yalnızca 1940 Mayıs-Haziran Fransız bozgununa odaklanarak, görüntüde sıkı bir Fransız karakter taşımaktaydı. Aslında, imlecin savaşın başlarına doğru kaydırılması, o senelerde Fransa'da, Belçika, Hollanda, İskandinav ülkelerinde işbirlikçiliğin artmasının, Avrupa kıtası üzerinde otuzlu yıllarda varlığını sürdürmekte olan nadir demokrasilerin bağrında faşizmin etkisini artırmasının, Nihai Çözüm'ün Naziler tarafından ne kadar kolay hayata geçirilebildiğini kısmen açıklayan içsel bir antisemitizmin ne denli önemli olduğunu yeniden ele alan Batı tarihyazımının gelişimine işaret etmektedir. Yakın geçmiş yararına yapılan bu birkaç yıllık kaydırma, tarihsel araştırma kapsamının bir hayli ötesine geçer, zira daha önce de gördük, savaşın hemen sonrasında Batı Avrupa'da, sonra 1989-1991 ertesinde Orta ve Doğu Avrupa'da yaratılmış mitlerin un ufak olduğunu gören çağdaş dünyanın kültürel ve siyasal yönüyle benzerlik gösterir: İlerleme ve refah yolunda bir dünyanın acımasız evriminde bir sapma ya da bir parantez olmuş olmaktan çok uzak bir şekilde, İkinci Dünya Savaşı, Nazizm ve Shoah, aynı 1939'dan sonra olduğu gibi, bundan böyle kendi kısmi ya da toplu yok oluşuna karşı koymak olanağıyla yaşamak zorunda kalan bir insanlık kavramının kilometre taşı olarak ortaya çıkarlar. Şimdiki zamanın matrisi, demek ki artık 1945 senesi değildir. Bu elbette korkunç bir yıldır, ama her şeye rağmen daha iyi bir dünyanın umudunun yıldır. Tarihin iyimser bir kavrayışının ölümünü haber veriyormuşçasına bu duruma karşılık gelen se-

neler, 1939-1940 seneleridir. Doğmakta olan şimdiki zamanın tarihyazımı, onu belirleyen özelliklerinden biri olan temel bir karamsarlık taşıyarak buraya yerleşmiştir.

Olaylara bu şekilde bakmanın, 1945 yılını değerlendirmeye iten geriye dönük iyimserliğe kıyasla, çağdaşların hissiyatına kuşkusuz daha yakın olduğunu ilave edebiliriz. Benzer şekilde, 19. yüzyıl sonuyla ilgili bir düşüncelerini İkinci Dünya Savaşı'nın arifesine taşıyan İsviçreli muhafazakâr tarihçi Gonzague de Reynolds'un 1938'de yazdığı bir metni örnek olarak alıntılatabiliriz:

Dünya Savaşı, Rus Devrimi, faşizm, nasyonal sosyalizm, ekonomik kriz, İspanya İç Savaşı: Bunlar, çağdaş döneme hâkim olan olaylar ve ona bir anlam katıyorlar. Hangi anlamı? [...] Birinci kanıt, artık 19. yüzyılda yaşamadığımızdır. Bütün dünya 19. yüzyılın kronolojik olarak bittiğini biliyor ama çok az kişi tarihsel olarak da sona erdiğini sonunda anladı. [...] İkinci kanıt: 19. yüzyıl artık geçmişe ait, artık bayat bir medeniyeti temsil ediyor: "burjuva medeniyeti"ni. Tek kelimeyle, bizim için o eski rejim... Dahası var: 19. yüzyıl eski bir dünyaya tutunuyor, ölmekte olan bir dünyaya. 20. yüzyıl ise tersine, yeni bir dünyayı selamlıyor, doğmakta olan bir dünyayı; bu üçüncü kanıttır. Buradan da bir dördüncü kanıt çıkıyor: Biten bir çatışmanın gelişimine şahitlik ediyoruz ve ondan sonra olup biten ne varsa yavaş yavaş eski haline döneceği, 19. yüzyılın refahının geri geleceği bir durumu hiçbir şekilde görmüyoruz! Ne de bir yüzyıldan diğerine geçişin o bildik krizlerinden birini yaşıyoruz, hani durmuş olan ilerlemenin tekrar başlayacağı o durumu... Hayır: Çağ değiştiriyoruz. Böylesi değişimleri Avrupa, ta Hristiyanlık çağından bu yana sadece iki kez gördü: Roma İmparatorluğu'nun ve Antik Çağ'ın sonunda, Ortaçağ'ın sonunda. Bugün, modern çağın sonunu yaşıyoruz, Reform ve Rönesans'la başlayan çağın... Başka bir çağa giriyoruz. [...] Aslında, beşinci kanıt, dünya savaşı, Rus Devrimi, faşizm, nasyonal sosyalizm, ekonomik kriz gibi bir dizi olay, bir toplumu yok edip bir çağa nokta koymaya yeter mi? Savaş yetti bile, tek başına

ekonomik kriz bile yetebilirdi. Geçmiş, elbette izleri halen görünür durumda olan ya da sonuçlarına bugün maruz kaldığımız altüst oluşlar gördü. Bununla birlikte, hiçbirisi bu evrensel karaktere sahip olmadı. Hiçbiri bizimki kadar derin bir entelektüel ve ahlâki anarşiyle çakışmadı. Hayır, Roma İmparatorluğu'nun çöküşü de, barbar istilaları da bunu yaşatmadı. İşte bu nedenden, altıncı kanıt, 19. ve 20. yüzyıl arasında, modern çağın sonuyla yeni çağın başı arasında bizler, biz tanıklar ve kurbanlar, ani, şiddetli bir süreklilik kırılmasına şahit oluyoruz. O kadar ani, o kadar şiddetli ki, geçmişte benzerine rastlamıyoruz. Zaten, yedinci kanıt, savaştayız, savaşın göbeğindeyiz. 1914'ten beri hiç çıkmadık. Yirmi iki yıllık bir savaş, yarın otuz yıllık bir tanesi olacak, belki yüz yıllık bir savaş olacak.⁴⁶

1914

1940 yılını başlangıç noktası yapma fikri çekiciydi, yakın geçmişin yeni bir temsiline sezgisel bir hava veriyordu; özellikle bu olayın hafızasının ağırlığı ve o hafızanın özelliği nedeniyle. Ancak, şimdiki zaman tarihçileri kendi alanlarında paradigmaların kısa ömürlü olduğu konusunda diğer tarihçilere göre daha fazla deneyim sahibidirler. Sadece bir on yıl sonra bu anlayış, tarihe karamsar bir bakış yöneltmesi açısından değil ama başlangıç tarihi açısından zımnen reddedilmiştir. Karanlıklar yüzyılı, ne 1939-1940'ta, ne 1933'te Hitler'in iktidara gelmesiyle, ne de 1917-1918'de başlamıştır. Büyük Savaş'ın sonunda değil, sınırında, hatta belki de biraz öncesinde, 1914 felaketinin sanki peşrevi olan 1912-1913 Balkan Savaşları'yla başlamıştır. Aynı akıl yürütme burada diğer büyük savaş için ileri sürülen akıl yürütme kadar geçerlidir. O noktaya kadar hiç o kadar insan (yaklaşık on milyon) hayatını bu kadar kısa sürede, bir savaşta kaybetmemiştir. Hiç ya da neredeyse hiçbir başka savaş, savaş alanında böylesine bir şiddet eşiğini aşmamıştır ve savaşan toplumlar o zamana kadar onun bu mertebede genelleşmesinde pay sahibi olma-

46 Gonzague de Reynolds, "Où va l'Europe?", *La Revue universelle*, 15 Ağustos 1938. Fabien Théofilakis'e, bu metni keşfetmemi sağladığı için teşekkür ederim.

mışlardır. Olay kitlesel, söze döküldüğünde neredeyse kör edici bir etkiye sahiptir. Fakat ilk büyük savaş, geçmişte önemli eserlerin ortaya çıkmasını sağlamış, hatta Avrupa'da çağdaş tarihin erken ele alınması için bir alan yaratmış olsa da, iki savaşın birbiriyle ilintisi yokmuşçasına iki dünya savaşının ikisinin de uzmanı olanlar arasında uzunca bir süre var olan karşılıklı cehalet örneğinin gösterdiği gibi, ilkinin anıları ikincisinin yarattığı etkilerin çok gerisinde kalmıştır.⁴⁷ 1990'lı yıllarda tarihyazımında yaşamsal bir değişiklik yaşandı. Büyük Savaş'ın, sadece savaştaki toplumlara, askerlerin maddi ve psikolojik koşullarına, şiddetin özgül ve farklılaşmış biçimlerinin araştırılmasına yönelmiş yeni bir çalışma dalgası yaratmasıyla kalınmadı. Aynı zamanda, asrın tarihinde olayın işgal ettiği yer de yapı değiştirdi.⁴⁸ İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden beri biraz daha uzak bir geçmişe de ait görünen Birinci Dünya Savaşı, hem anma düzleminde hem de tarihyazımı düzleminde yakın geçmişi tekrar gündeme getirdi: Burada, 1998'den ve özellikle Fransa, Almanya, Birleşik Krallık, Avustralya'da ateşkesin yetmişinci yıldönümü kutlamalarından beri, Büyük Savaş'ın hatırasının korunması konusunda, hatta yirmi yıldır birçok Avrupalı veya Amerikalı yazar ya da sinemacıda yeniden uyanan bir ilgiden bahsedebiliriz. Bu, İkinci Dünya Savaşı'na gösterilen sıra dışı ilgiyle aynı ölçüde olmasa da, hafıza adına kamusal siyasete yapılan göz kamaştırıcı yatırımları ortaya koymaktadır. Burada bir kere daha tarihsel bir olayın kendini dayatan öneminin, olaya zamansal yakınlığa bağımlı olmadığının bir örneğini buluruz.

Birçok neden bu gelişmeyi izah edebilir. Öncelikle, Berlin Duvarı'nın yıkılması; ulusal, etnik ya da merkez imparatorlukların dağılmasından sonra, 1918'de tamamen çözülmemiş olan ve 1945'ten sonra Soğuk Savaş'la ve komünist tahakkümle do-

47 Bkz. Stéphane Audoin-Rouzeau, Annette Becker, Christian Ingrao ve Henry Rousso (der.), *La Violence de guerre, 1914-1945. Approches comparées des deux conflits mondiaux*, Complexe/IHTP, Brüksel/Paris, 2002.

48 Bu yaklaşımla ilgili bkz. Jean-Jacques Becker'in öncü çalışmaları ve 1992'de kurulan Historial de Péronne tarafından yayımlanan çalışmalar. Bilhassa Stéphane Audoin-Rouzeau ve Annette Becker, *14-18, Retrouver la guerre*, Gallimard, Paris, 2000.

kunulmadan kalan sınır sorunlarını tetiklemiştir. Eski Yugoslavya'da yaşanan şiddetli patlama bunun uç noktada bir göstergesi olmuştur. Sovyet sisteminin beklenmedik çöküşü, o tarihe kadar Avrupa komünizminin sürekli olacağı ve dünyanın uzun zaman iki blok halinde bölünmüş kalacağı düşüncesi ile ele alınmış 20. yüzyıl tarihinin tashihi gereğini ortaya çıkarmıştır. SSCB'nin aniden son bulması, tarihçileri, Sovyet sisteminin doğasını tekrar düşünmeye itmiştir. Dolayısıyla onları daha önce değindiğimiz bir noktaya, Birinci Dünya Savaşı'nın ortasında patlamış olan bir devrimin kaynağına bakmaya zorlamıştır. Sonra, bir başka seviyede, çağdaş dünyanın tarihçilerinin Nazizm üzerine zaman zaman aşırı odaklanması, 1930-1940 seneleri arasında Avrupa'da gözler önüne serilen olağanüstü şiddetin köklerine dair meşru eleştirileri doğurmuştur. Büyük Savaş'ın yeni tarihyazımı, dolaylı olarak, önceden görülmedik karakterine pek de karşı çıkmaksızın Shoah'nın benzersiz olduğu dogmasını sorgulamaya başlamıştır. Bunu yaparken, şiddetin ilk eşiğinin, farklı bir doğaya sahip bir şiddetin eşiğinin 1914-1918'de aşıldığı olgusu üzerinde ısrarcı olmuştur. Bunu, bütün Avrupa'yı sarmış olan, dört yıllık bir savaşın duyulmamış boyuttaki şiddetinin, otuz yıl sonra Nihai Çözüm'ü de içerecek şekilde çıkacak olan öteki savaşın şiddetinin yapısıyla doğrudan ilgili olabileceğini zımnen göstererek yapmıştır. İkinci Dünya Savaşı tarihçileri yakın tarihin karamsar okumasına doğru yolu çoktan açmışlarsa, Birinci Dünya Savaşı tarihçileri de, 20. yüzyılın büyük bölümünde savaşın Avrupa kıtasının ufkunu ne ölçüde oluşturduğunu göstererek bu eğilimi ortaya koymuşlardır. Tartışmalı fakat uyarıcı "acımasızlaşma" [*brutalisaton*] kavramının mucidi tarihçi George Mosse'un, ölümden sonra gelen gecikmiş başarısı, bunun bir göstergesidir: Onun sayesinde tarihçiler, bir savaşın doğurduğu etkilerin sadece insani bilançoyla, maddi kayıplarla, tekrar inşa etmenin güçlükleriyle sınırlanamayacağını ve bir savaştan "kurtulmanın" kolay olmadığını daha iyi anlamıştır. Stéphane Audoin-Rouzeau'ya borçlu olduğum bir düşüncedir bu. Bir ateşkes ve barış antlaşması imzalanmıştır ama savaşın şiddeti ister maruz

kalınan, ister cezai, ister gözlenen ya da saklı kalmış bir şiddet olsun, düşünceleri uzun zaman işgal edebilir.⁴⁹ Büyük Savaş'ın şiddetinin etkileri, 1939'da insanlığın bir başka kıyamet eşliğini atlamakta olduğu olgusuyla silinmiş görünmüştür. Bu şiddet, 1990-2000 yıllarında tekrar keşfedilmiştir.

Berlin Duvarı'nın yıkılması ve tarihyazımının kaydettiği gelişmeler dışında, tam 1933-1945 sekansının Batı toplumlarının bütün dikkatini yeniden üzerinde topladığı ve hafıza siyasetini, özellikle Nazi suçlarını “unutma”ya karşı mücadelede harekete geçirdiği bir anda, Avrupa ve Kuzey Amerika'da pasifizmin tedricen yeniden doğması, bu savaşa karşı yeniden bir ilgi uyandırmış olabilir. Neredeyse evrensel boyutta, Mihver Devletleri'ne karşı yürütülen savaş, 1945'ten beri –elbette açık gerekçelerle– gerekli bir savaşmışçasına, insanlığın var olabilmesinin hayati koşuluymuşçasına, “iyi savaş”⁵⁰ olarak algılanmaya başlamıştır. Hatta, “haklı savaş”ın mükemmel örneği, daha ileride Batılı askerî güçlerin herhangi bir müdahalesini gerekçelendiren bir emsal olmuştur. Örneğin 1956'da Süveyş'te veya 1999'da Sırbistan'a karşı yürütülen savaşta olsun, Nasır ve Miloşević'in paylaştıkları ortak nokta, ikisinin de, biraz aceleyle, Hitler ile kıyaslanması olmuştur. Bu emsal, antifaşizm geleneğine bağlı yürütülen bütün hareketlerce kabul edilmiştir. Buna, yetmişli yılların Vietnam Savaşı'na karşı çıkan ve geçmişte “faşizm”i alt edebilmiş olan yegâne şeyin, en sert ve en aşırı kuvvet kullanımı olmuş olmasından hareketle kendilerini Nazizme karşı Avrupa direnişinin mirasçıları olarak gören Avrupa aşırı sol hareketleri de dahildir. 1990-2000 yıllarında Batı ufukunda, Soğuk Savaş'tan tamamen farklı bir bağlamda ve Körfez Savaşı'yla, eski Yugoslavya'da, 11 Eylül saldırılarında, Afganistan ve Irak'a art arda müdahalelerde savaş hayaletinin tekrar belirmesi, değişik muhalefet biçimlerine yol açmış ve pasifist hareket ve duyguların yeniden ortaya çıkmasına neden ol-

49 Özellikle bkz. George Mosse, *Fallen Soldiers. Reshaping the Memory of the World Wars*, Oxford University Press, Londra, 1990; Fransızcaya *De la Grande guerre au totalitarisme. La brutalisation des sociétés européennes* başlığıyla çevrildi.

50 Bkz. Studs Terkel, “The Good War”. *An Oral History of World War Two*.

muştur. O zamandan sonra savaşa, yarattığı dehşete, sivillerin kurban edilmesine, İkinci Dünya Savaşı'na ve hafızasına gönderme yapmak daha az işe yaramaya, hatta ters etki yaratmaya başlamıştır. Buradan hareketle, sayısız toplumsal aktör (siyasiler, parti militanları, yazarlar), Birinci Dünya Savaşı yıllarının, bir on yıldır tarihyazımı sayesinde yeniden keşfedildiği aynı anda, ne ölçüde “kötü savaş” olduğunu, dolayısıyla bugünün barışçı mücadeleleri için yararlı ve “iyi” bir tarihsel referans olduğunu keşfetmiştir. Bu mantıkta, ideolojik düzeyde –ve burada tamamen Fransa'ya özgü “muvafakat” denilen didişmenin derinlerine inmeden–, cephede savaşmış askerlerin o güne kadar görülmemiş şiddet eşiğine dirençlerini ya da alışmalarını açıklamak için temel bir argüman olarak onların kitlesel muvafakatını ön plana alan bu yeni Avrupa tarihyazımının ileri sürdüğü tezlerin bir kısmı, asker-kurban figürünün sorgulanması olarak algılanarak öfkeli tepkilere yol açmıştır. Diğer yandan, bu tarihsel gerekçenin içeriğini kaybetmesi, bütün Avrupa'da sağdan sola bu savaşın anlamsızlığını teşhir etmek üzere oluşmuş bugünkü konsensüse de bir o kadar uygundur.

1989, 2001?

Berlin Duvarı'nın yıkılması ya da 11 Eylül saldırıları yeni bir çağdaş dönemin sınırlarını oluşturabilirler mi? Henüz... bunu söylemek için çok erkendir – ve bu gözlem bu kitapta ileri sürdüklerimle hiçbir şekilde çelişkili değildir. Amerikan topraklarında gerçekleştirilen saldırılar şiddet tarihinde yeni bir sekans açıtıysa ve önemli uluslararası sonuçlar doğurduysa bile, başlangıç anlamında bir felaket oluşturup oluşturmadıkları kesin değildir. Buna mukabil, 1989-1991 sekansı, 1917'de Leninist devrimle doğmuş, 1945'te Avrupa'nın yarısında Stalinizm hâkimiyetiyle belirginleşmiş olan eski dünyanın kaybolmasına yönelik bir olayın bütün seyrine, terimin en güçlü anlamıyla sahiptir. Bu kopuşun etkisini dikkate alarak şu son yirmi yılın şimdiki zaman tarihini yapmamızı engelleyen bir şey olmadığı gibi, tarihçiyi, insanlık tarihindeki önemli her kırılmada oluşan

kronolojileri altüst etmeye zorlayan bir şey de olmadığı söylenebilir. Mesela, 1996'da ağırlık merkezi artık Nazizm olmayan bir şimdiki zaman tarihinin zorluklarıyla uğraşmak üzere kurulan Postdam Zentrum für Zeithistorische Forschung [Postdam Zaman Tarihi Araştırmaları Merkezi-ZZF], çalışmalarını özellikle Orta ve Doğu Avrupa komünist diktatörlükleri bağlamında iki Almanya'nın karşılaştırmalı tarihi üzerinde yürütmüştür. Bu çalışmalar Soğuk Savaş, dolayısıyla izleyen 1945-1989 dönemiyle ilgili önemli araştırmalar ortaya çıkarmıştır.⁵¹ Yeterince mesafe bırakılmamış olduğundan, tanımlamakta zorluk çekilecek yeni bir dönemi biçimlendirmek gerekliliğini de öne sürmüştür: Yakın geçmiş üzerine yazmak, sorun hakkında son söz söylemek anlamına gelmez, olsa olsa gazeteciler ve tanıklardan sonra üçüncü bir sözü dile getirmek demektir. Dahası, kendimi tekrar etme pahasına, şimdiki zamanın tarihinin de bir taraftan hangi benzersizliklere sahip olursa olsun, özel bir dikkati hak eden yeterince anlamlı tarihsel süreleri bütün diğer tarih biçimleri gibi ele aldığını akılda tutmak gerektiğini belirtiyim. Şimdilik, ne “1989'dan günümüze” olan dönemi, ne de ondan da fazla “2001'den günümüze” kadarki dönemi nitelerken, gayet uygun düşen “post-komünizm” veya “Soğuk Savaş sonrası” kavramlarının ötesinde daha yerinde bir niteleme yapılabilir. Öyle olsa da, çağdaş tarih 1914, 1940, 1945 veya 1989'da başlamış olsa dahi, modern diye adlandırılan tarihte her birine karşılık gelen önceki dönemleri alaşağı edilebilmeyi düşünmek zordur. O halde, Napolyon Savaşları'nı da içine alacak şekilde Fransız Devrimi'yle sona eren dönem için “modern tarih” terimini muhafaza edersek ve 1945 veya 1989 ile başlayabilecek bir sekans için “şimdiki zaman” veya “çağdaş” terimini ayırırsak, 1815'ten bu iki tarihe kadar uzanan dönemi nasıl niteleyeceğiz?

51 Bkz. İnternet sitesine koydukları sunumları: <http://www.zzf-pdm.de>. Erişim: 2 Nisan 2012. Fransızca sayfalarında ZZF adı “Centre de recherche sur l'histoire du temps présent” [Şimdiki Zamanın Tarihi Araştırma Merkezi] olarak yer almıştır.

SONUÇ

“TRAJİK OLAN”LA KARŞI KARŞIYA

Kim söyleyebilir hafıza nerede başlar,
Kim söyleyebilir nerede biter şimdiki zaman?
Orada geçmiş romansla buluşur.
Mutsuzluk, sararmış bir kâğıttan ibarettir.

– ARAGON¹

Bu eserde, devamlılıklar ile bir konjonktür arasında, çağdaşlığın tarihsel olmayan bir tanımı ile bir bağlama oturması arasında bir çeşit denge kurmaya çalıştım. Bu sayede, üzerinde düşünülmesi gereken çeşitli konular ortaya çıktı. Sonuç yerine, bu düşünsel meseleleri sıralamaya çalışacağım.

Tarihte bir yolculuğun, insanı çağdaşlık düşüncesinin derin bir gelişme kaydettiği sonucuna vardırması şaşırtıcı olmayacaktır. Bu durumda, “Bütün tarih çağdaştır” klişesiyle yetinilemez. Rönesans’a ve araçlarla aktarılan bilginin ortaya çıkmasına kadar, hatta kuşkusuz 18. yüzyıla kadar, tarihin geri kalanından ayrı bir yakın tarihin düşünülmesi dahi mümkün değildi, zira geçmiş ile şimdiki zaman arasında açık bir ayrım mevcut değildi. Yine de bu, binyıllar boyunca sürekli ve değişmez bir “kendi zamanını yazma” anlayışının var olduğu anlamına

1 Aragon, “Les larmes se ressemblent”, *Les Yeux d’Elsa*, P. Seghers, Paris, 1968.

da pek gelmez: Biçimler, yöntemler, tarihyazımlarının maksatları bir medeniyetten diğerine ciddi şekilde değişkenlik gösterir. Zamanı döngüsel veya doğrusal algılamak, şimdiki zamanı her şeyin sonu veya ebedi biçimsellik haline getirmek, siteyi, Tanrı'yı, hükümdarı veya İlahi Varlığı anlatının merkezine yerleştirmek, birbirine hiç benzemeyen tarihsellik rejimlerine ait tutumlardır. Uzun erimli tarihe bakmak, çağdaş tarih pratiğinin en eski zamanlara kadar gittiği yönündeki alışlageldik cümleyi yinelemekten ziyade, “kendi zamanının tarihi” tanımında sabit bazı hatlar saptamayı mümkün kılar.

Gören tanık, konuşan tanık, yazar tanık, yegâne değilse bile ilk tarihçi, burada temel bir rol oynar. Bu tespitten çıkan ya da daha doğrusu buna bağlı olan, hafızanın da birincil bir rol oynadığı görüşüdür; çünkü “hatırlıyorum” sözü, “evvel zaman içinde” biçimindeki tarihsel anlatıya göre bir önceliğe sahiptir. Burada kendimi, “Geçmişe dair, hafızanın kendisinden daha iyi bir şeye sahip değiliz; biz onu ilan etmeden önce, bir şeylerin yaşanmış olduğunu, meydana gelmiş olduğunu, olup bittiğini hafızadan başka daha iyi açıklayacak bir şey yoktur elimizde” diyen Paul Ricœur'den yana konumlandırıyorum; geçmişle şimdiki zaman arasındaki ilişkilere dair bu anlayışta, “Tanıklık, hafızayla tarih arasındaki geçişin temel yapısını oluşturur”.² Fakat şimdiki zamanın içinde, bu tanık ulaşılamaz değildir; ne de sadece bıraktığı izle mevcut ya da sadece hortlamış bir geçmiştir. Yalnızca tarihçinin veya gelecek nesillerin bulacağı izler vasıtasıyla yeniden hayata dönebilecek olan geçmişteki tanığın tersine, bu tanık, her türlü tarihyazımsal uygulamanın dışında ve ondan önce mevcuttur.

Hemen hemen sabit bir başka unsur: Şimdiki zamanın tarihçisi, iktidarla ister dinsel ister siyasal, çatışmalı bir ilişki yürütür. Biyolojik bir varlık olduğu için ölümsüz olmayan ancak yazı aracılığıyla ölümsüzlüğü yakalamak isteyen şahsiyetlerin huzurunda, sanatı, sonra da mesleği onu gelecek nesilleri öngörmeye, hatta yönlendirmeye zorlamıştır. O andan itibaren tarihçi, neredeyse doğal bir şekilde arzuladığı yazma özgürlüğü ile tarihin

2 Paul Ricœur, *La Mémoire, l'histoire, l'oubli*, s. 26.

18. yüzyıla kadar güçlünün veya ilahi iradenin tarihi olması habesiyle hükümdara tabi olma ikileminin zorluklarını yaşamıştır.

Fransız Devrimi'nden sonra, tarihsel zamanlara dair yeni kategoriler ortaya çıkar. “Tezahür ettiği haliyle tarih”, o zamandan itibaren, hem hükümdarın etkisinden hem de ilahi iradeden kendini kurtarmış, özerk bir güç olarak algılanmaya başlamıştır. Genel olarak geçmiş, bir kopuş ifade eden “sonlanmış geçmiş”, 1789 sarsıntısının “önce”si ve “sonra”sı olarak belirmiştir. O zamandan itibaren tarihsel zamanın yeni bir sekansı belirmiş; yerine göre bu düşünce *Zeitgeschichte* veya “çağdaş tarih” adıyla yayılmıştır; çünkü “modern zamanlar”dan sonraki yeni dönemi nitelemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Devrimden önce, “çağdaş” sözcüğünün kullanımı nispeten sınırlıdır ve birçok anlama gelebilmektedir; hatta Pascal'ın ona yüklediği anlamı da içerir: Zamanı bozulmadan katetmiş, On Emir'i alan Yahudiler ile 18. yüzyıl Eski Ahit okurlarını birbirine çağdaş kılan, ölümsüz bir geçmişin varlığı. Devrimden sonra, sözcük bir başka anlamla genelleşmiştir. Tarih, bir bütün olarak çağdaş olmaktan çıkmıştır, zira geçmişle şimdiki zaman arasında artık bir süreklilik yoktur. O zamandan itibaren çağdaş dönem daha sınırlı, daha görünür, benzersizliklerle bezenmiş bir sekans ifade etmeye başlar. Aynı zamanda, yine devrim sonrası kuşaklar nezdinde tarih, bir meslek olarak kendini inşa etmiş, hatta bir bilim olma arzusu göstermiştir. Mesafe ve nesnelliği icat etmiş ve aynı hareketle ya da hemen hemen tek bir hareketle, o mesafelenilemeyen, kopulması elzem yakın geçmiş üzerine yazma olanağına şüpheli bir bakış yöneltmiştir. Önceleri tarihsel düşüncenin –şimdiki zamanın, geçmişten kopmamış bir şimdiki zamanın dikkate alınması– tartışmasız bir unsurunu oluşturan şey, artık sorun oluşturmaya başlamıştır. Ki bu, düşünsel, eğit-sel, edebi kategori olarak değil, bilimsellik iddiasında olan bir alan olarak şimdiki zamanın tarihinin, 19. yüzyıl başı itibariyle neden dışlandığını açıklamaktadır.

Bir tarafta, sığağı sığağına tarih yazmak, eşyanın eski doğasını henüz altüst etmiş olan olaya anlam vermek, itici güçlerini kavramak ihtiyacı; diğer yanda da böyle bir aktarımı, kaynak-

ları eksik, mesafe alınmamış, dinginlikten uzak sürdürmenin imkânsızlığı arasındaki gerilimin ortaya çıkmasıyla tarihçilerin kendi zamanlarını düşünme biçimi değişim göstermiştir. Gereklilik ve imkânsızlık arasındaki bu ikilem, olayın hemen ertesinde işe başlamak gereğinden yana olanlar ile zaman henüz işlevini yerine getirmediği için bu tarihi güvenilir bulmayanlar arasındaki bu zıtlaşma, çağdaş tarihin ortaya çıkmasıyla aynı zamanda görünür hale gelmiştir. Bu olguyu, muhtemel bir şimdiki zaman tarihinin bilimsel boyutunu reddeden, ama aslında eğitimde, ders kitaplarında ve topluma hitap eden eserlerde fiilen uygulayan metodik ekolün paradoksal tutumu gayet güzel ortaya koyar. 20. yüzyılın bütün felaketlerinin hemen ertesinde, bazen tam ortasında yeniden ortaya çıkmıştır. Gerçekten de, 1918 sonrası da, 1945 ertesi de, kesintisiz, kabul görmüş ve yadsınmamakla beraber yine de hep tartışma konusu olmuş bir şimdiki zaman tarihinin oluşumunda karar anları olmuş ve bu tarihin kurumsallaşmasında rol oynamışlardır. Bu gerilim, hem kişilerde hem de topluluklarda zaman zaman psikik veya fiziki, kalıcı izler bırakmış, kırılma yaratmış, değerleri altüst etmiş, gündelik olanı değiştirmiş bir olayın uzun vadeli etkileri olarak ifade edilebilecek tarihsel travmalarla başa çıkmanın iki yolunu ortaya koymaktadır. Bir tarafta beklemeyi, yansızlık kriterlerine en iyi cevap verecek bir ihtiyat süresini salık verenler vardır: Bunlar fazla iddialı, tehlikeli, olumsuzlukla ve ikincil olguların gürültüsüyle kirlenmiş addettikleri bir şimdiki zaman tarihi düşüncesini reddederler. Denebilir ki, iyileştirici olarak gördükleri baskılamayı savunurlar. Bir nevi unutmayı cesaretlendirmekten, kurgulanmış suskunluktan, bazen bir ret refleksinden yana oldukları söylenebilir. Onlara göre tarih, soğuk bir malzeme olmalıdır ya da en azından küller gibi az çok soğumuş olmalıdır. Öte yanda, tersine, olayın hâlâ gözlenebilen izlerini bulup, söz konusu olan aşırı deneyimler olduğunda felaketi dillendirmeye çalışan tanıkların ilk sözcüklerini yorumlamak isteyen, dolayısıyla bir savaş, bir soykırım, bir kitle kıyımından arta kalan kaos içinde anlam arayışına cevap bulmak isteyenler vardır. Onlar için, şimdiki zamanın tarihi, kapanmamış yarayı

az çok tedavi etmeyi uman ve anlamak için, daha önce hiç duyulmamış, algılanmamış ve yaşanmamış boyuttaki olayları kelimelere dökmek için hiçbir ihtiyat süresini kabul etmeyen entelektüel, ahlâki, psikolojik bir gereksinimdir.

O halde, şimdiki zamanın tarihinin yazımı ile toplumların yaşanan krizlere uyum sağlamak için az çok uzun, az çok derin bir uyum süresine ihtiyacını ortaya çıkaran tarihsel bir travmanın varlığı arasında, Devrim'den bu yana yapısal bir ilişki olsa gerektir. Kırılma sonrasında yeniden bir zamansal süreklilik yaratma ihtiyacı, maruz kalınmış ya da neden olunmuş kırılmaya anlam katabilecek anlatılar, hatta antagonist anlatılar yaratma gereksinimi, tarihsel büyük felaketlerin bozduğu kişisel veya kolektif kimliklerin tekrar oluşturulması, bunların hepsi “ucube olaylar”ın sonraki kuşaklarda görülebilecek içsel süreçleridir. Ve çağdaş tarih üzerine sorgulamalar genellikle bu bağlamda yapılmaktadır. O halde bu, sadece bir “sonra” ile ilgili değil –bütün tarihçilerde görülebilecek anakronik konum–, bir yandan da felaketin zamansal olarak en yakınında olan, her durumda aktörlerin bilinçlerinde veya bilinçaltılarında çok daha fazla bulunan, geçip gitmekte gecikmiş, bazen hiç geçmeme riski taşıyan bir geçmişle baş etmek zorunda olan, “olayın etkisine” dair bir süreçtir. Bu tarihin amacı, yalnızca travmatik olayla arasına onu yorumlayabilmek için mesafe bırakmak değildir; daha ziyade olayın kısa ve orta vadedeki etkilerini, olay anı sonrasında, sonraki yaşamı, İngilizce *afterlife* diye okunabilecek ilk şokun uzantılarını ve ona uyum sağlama yollarını araştırmaktır. Şimdiki zamanın tarihçisi, kendisini incelenen olaydan ayıran “nesnel” zamansal yakınlık üzerinden tarif etmez ya da sadece böyle tarif etmez. Daha ziyade, kendisinin ancak bir kısmına dahil olduğu bir zamanı gözlemek için doğru mesafeyi, görsel ve etik mesafeyi bizzat oluşturma yeteneği ile de kendisini tanımlar.

Dolayısıyla, Fransız Devrimi'nden beri bu şekilde betimlenmiş bir çağdaş tarih varsa, bu tarihin geçtiğimiz yıllardaki fiili pratiği, her bir bileşeni yeni olmasa da, yapılanışı yeni olan bir görünüme sahiptir. Bu yapılanma hem toplumsal, kültürel, siyasal, elle tutulur ve somut bir gerçekliğe, hem de tek başı-

na ve sadece tarihin işin içinde olmadığı, bütün toplum bilimleri tarafından geliştirilmiş düşünce ve kavramlara dair bir dizi unsuru birbiriyle ilişkilendirir: olay, tanıklık, hafıza, toplumsal talep, hukuka başvuru – ve bu unsurların sıralaması da burada ayrıca önem taşır. Aralarından bazıları, mesela olay, her tarihsel anlatıda vardır. Bazıları, mesela doğrudan tanıklık, çağdaş tarih olarak nitelenen bütün anlatıların kurucu unsurudur. Ve nihayet diğer bir bölümü, mesela yasanın, hukukun, adaletin tarihsel yorumlara artan müdahalesi gibi olanlar, yakın dönemde karşılaştığımız unsurlardır.

Olay ve şimdiki zamanın tarihi arasındaki bağ, ne yenidir ne de ta baştan beri vardır. Ancak ilk başta, 20. yüzyılın büyük travmalarının yaralarıyla yüzleşmeden önce adeta aforoz edilmiş olan “olay” için mücadele etmek gerekmiştir. Elbette tarihçi; savaşlar, soykırımlar, totalitarizmler asrını tarihyazımsal alanın dışında bırakamazdı. Öte yandan, bu son otuz yılda şimdiki zaman tarihçileri tarafından incelendiği şekliyle “olay”, eskiden Annales Ekolü’nün reddettiği bir olaysal tarihle de pek bir yakınlık içermiyordu ve yenilmesi gereken düşmanın imgesel bir figürünü oluşturuyordu. Bir taraftan, genellikle birbiri ardına gelen, benzeri görülmemiş felaketler biçimine büründü ve her seferinde, aynı 1918 sonrasında, 1945 ertesinde, hatta 2001’den sonra olduğu gibi, insanlığın nasıl olup da yeni bir şiddet ve yıkım eşiğini atlamış olduğunu anlama gereğini gündeme getirdi. Diğer taraftan, bu “olay”ın, cereyan ediş şekline ve çağdaşlarının onu nasıl yaşadığına eğilmekle yetinilmedi ve sonraki nesillerde bırakacağı kalıcı etkiler ile onun hafızası da incelenerek ele alındı. Felaket ertesinin özel bir dikkatle ele alınması, görünürdeki sonlanmalarından uzun zaman sonra, başlangıçlarındaki olgularla giderek daha sıkı bir ilişki kurarak, toplum tahayyülünde neredeyse özerk bir yaşam alanına sahip olaylar olduklarını ortaya koydu. Bu bakış açısıyla, Fransız Devrimi’nin bütün bir 19. yüzyıl boyunca bitmek bilmemesi, İkinci Dünya Savaşı’nın arazlarının 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkması ya da Birinci Dünya Savaşı’nın 21. yüzyılın başına aktardığı arazlar, bunların hepsi birer örnek vaka teşkil etmektedir.

Tanıklık meselesi, olay kadar olmamakla birlikte yine de sadece çağdaş tarihe özgü bir mesele değildir; ki bu çağdaş tarih, prensip olarak yaşamlarını sürdürenler ile ölümler arasında devamlı bir diyalogun tarihidir ve ölümlerin hatırasını muhafaza etmenin bir biçimidir. Dahası, tarihin herhangi bir aktörü bir “tanığa” dönüşmeden önce, ancak koşulların etkisiyle ya da bir tarihçinin, bir sosyoloğun, bir antropoloğun ya da en basitinden bir yayıncının talepleriyle “anlatan bir tanığa” dönüşebilecek olan öznedir. Buna mukabil, bir ölüyle veya bir canlıyla diyalog kurmak aynı şey değildir ve aynı yöntem ya da etiğe de uymaz. Fakat 20. yüzyıl tarihi, tam da bu eserin başından beri değinilen felaketlerin tanıklığına bağlı, yeni bir tanık figürünün ve yeni bir tanıklık türünün hızla yükselişini yaşamıştır. Böylece tefekkür, çağdaş olanın geçmişle ilişkisinin merkez figürü üzerine, “kurban” ve kurbanlaştırma üzerine düşünmeye doğru evrilmiştir. Bunun tek nedeni, yakın tarihin yaşanan acının izlerini taşıyor olması, çağımızın travmalar çağı olması değildir; aynı zamanda toplumlarımızın bu travmalara, onları tanıma, özellikle maddi anlamda telafi etme politikalarıyla cevap vermiş olmasıdır ve bu durum, farklı kurban kategorilerine farklı siyasal, hukuki, sosyal statüler atfedilmesiyle sonuçlanmıştır: yerlerinden edilmiş insanlar, “sürgün ırklar”, antisemitist yasa kurbanları, yağmalananlar, gözetimdeki, “Adiller” [İkinci Dünya Savaşı’nda Yahudilere yardım edenler], zorunlu işçiler, vb. Bu kategorilerin hem genel prensipler açısından hem de karşı tarafın kişiliği dikkate alınarak uygulanmaları bakımından son derece karmaşık süreçleri içermesi, birçok vakada, bu statüye erişim hakkını belirlemeye yönelik tarihsel bir uzmanlık gerektirmiştir. Aynı şekilde, zaman zaman onlarca yıl eskiye giden tarihsel olayların tamiri için medeni hukuk ve ceza hukuku prosedürlerinin devreye girmesi, eskiden yaşanmış olgularla ilgili olarak her türden uzmanlığı, tarihçilerin uzmanlığını da kapsayacak şekilde devreye sokmuştur. O zamandan beridir, tarihin aktörleri ile tarihçiler arasındaki ilişki tür değiştirmiştir. Deneyim ile bilgi arasındaki kadim karşıtlık, uykusundan uyandırılmış ve gerilim artmıştır. Bir yandan tanık seviyesine yükseltilen

aktörler, çoğu zaman bütün masumiyetleriyle, yaşamış oldukları en feci ve en silinmez deneyimin zaman ve mekânla sınırlı olduğunu unutup, bütün bir çağ adına konuştukları iddiasında bulunmuştur: Buchenwald’a sürülmüş olmak Auschwitz’te yaşananları açıklamaya olanak tanımaz hale gelmiştir. Diğer yandan tarihçiler, tarihsel söylemin ne ölçüde genel önermeler içerdiğini ve özel durumlara uygulanmalarının çoğunlukla çok zor olduğunu bazen göz ardı etmiştir. Eichmann veya Papon davaları örneğinde olduğu gibi, etten kemikten bir sanığın felsefi ya da tarihsel kategorilerle yorumlanmasının zorluğu da buradadır. Aslında karşıtlık bu kadar basit değildir. Fransa’da, akademik dünyanın bir bölümü, tanığı ve kurbanı yücelten, onun sözlerini kutsayan, bütün popülizmlerde olduğu gibi bence “tarihin unutulmuşları”nı savunmaktan ziyade onların az çok sesi, ama –yüksek– sesle konuşan sesi olmayı arzulayan bir bilimsel popülizmin maskeleyiği sahte bir alçakgönüllük gösterip gerçek bir tanıklık ideolojisi geliştirmişken, Jean Moulin’in eski sekreteri ve sonradan biyografisini kaleme alan Daniel Cordier açıkça tanıklara karşı en şüpheli tarihçilerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle Fransa’da Büyük Savaş’a katılmış olanların tutumu, Direniş hareketinin kahramanlaştırılması, sömürgeciliğin göz ardı edilmesinin boyutu ve bunun göçmenlik sorunu ile bağına dair yürütülen yakın zamanlı tarih tartışmalarının şiddeti buna zaten tanıklık eder. Bir tarafıyla, kendisini geleneksel tarihsel referanslarını kaybetmiş ve yeryüzünün yeni lanetlilerini arayan ideolojik bir radikalliğin öncüsü gibi sunan bu tanıklık ideolojisini sadece reddetmekle kalmıyorum. Ayrıca tarihçinin tanığa ya da başka bir deyişle tarihin aktörüne duyması gereken saygının, dostane ya da polemik tarzda bir diyalogda, yapılan bir yüz yüze görüşmede, muhatabının geçmişte ne olduğuna saygı duyarak onun –ve bizzat kendisinin– tarih yorumlarını eleştiriye tabi tutabilmesi olduğunu düşünüyorum.

Tanıktan ve kurbandan, neredeyse büyük bir doğallıkla “hafıza”ya, 20. yüzyıl sonunun fetiş sözcüğüne geçiş yapılır. Burada da, bütün çağdaş tarih, aktörlerin anılarıyla, kamusal olarak açıklanabilecek veya açıklanamayacak ve âlimane söylem-

le rekabete girebilecek veya giremeyecek yaşayan bir hafızayla elbette karşı karşıya gelmektedir. Ancak burada tartışılan hafıza, daha önce de gördüğümüz gibi, 20. yüzyılın son çeyreğinden “hafıza çağı” olarak bahsedilebildiği ölçüde, büyük travmalar asrının kaçınılmaz sonucu olarak başka bir yapıya sahiptir. Şimdiki zamanın tarihçisi, bu kavramın denetimsiz açılımıyla diğerlerine göre biraz daha fazla karşı karşıya kalmıştır. Bu kavram, geçmişle ilişkili diğer bütün alışlagelmiş biçimleri, tarihi, geleneği, mirası, miti, efsaneyi sonunda kapsamı altına almıştır. Şimdiki zamanın tarihçisi böylece âdetler tarihine ve yakın geçmişin mevcudiyetine daha fazla kendini vermiştir. Şimdiki zamanın meselelerine karşı mesafe alma biçimini oldukça iyi açıklayan bir örnektir bu. Her şeye karşın, tarihçilerin hafıza üzerine çalışmalarının, çağdaşlarının beslediği bir kaygıya, zamanın ruhuna az çok bağımlı olmakla beraber sonuçları aynı olmayan birçok farklı doğrultuda gittiğine vurgu yapmak önemlidir. En eski olanını, sözlü tarihten yola çıkarak hafızayı, talep edilmiş tanıklığı işleyen çalışmaları ve daha önceden gördüğümüz gibi 1945 sonrasında İkinci Dünya Savaşı’nın Amerikalı veteranlarıyla büyük kampanyalar halinde gerçekleştirilen görüşmelerle bir gelişme kaydeden veya 1970’lerde İngiliz işçi hafızasına (Paul Thompson), kadınların hatıratına (Luisa Passerini), hatta Fransız Protestan hafızasına (Philippe Joutard) ayrılmış derlemelerdeki tanıklıkları bir kenara bırakırsak, son otuz yılda özellikle en çok ses getiren çalışmalar, bir yandan “hafıza mekânları” damarı, diğer yandan “travmatik hafızalar” olmuştur. İlki daha çok Pierre Nora’nın Fransa’ya hasrettiği eserden esinlenen ve Alman, İtalyan, Rus, Hollandalı, Lüksemburglu versiyonları olan, ulusal tarihin tekrar yazımı görünümündedir.* Bu, özgün bir ulusal ve imgesel karakter taşıyan her şeyi kapsayacak

(*) Pierre Nora, 2002’de yayımlanan “Pour une histoire au second degré” [İkinci dereceden bir tarih için] başlıklı makalesinde, “ikinci dereceden tarih yazımı”nı şöyle tanımlıyor: “Çağdaş tarihçinin yapmak zorunda olduğuna inandığım ‘ikinci dereceden tarih’ yazımı, eleştirinin sadece tarihin çalışma araçlarına yönelmemesi, eleştirel tarihin, tarihin kendini de eleştirdiği başlı başına bir tarihe dönüşmesine katkıda bulunması demektir.” Bkz. Pierre Nora, “Pour une histoire au second degré”, *Le Débat*, 2002/5, sayı 122, s. 24-31 – e.n.

bir döküme ulaşacak ölçüde, her bir ülkenin maddi ve manevi mirasını analitik biçimde ele alma olanağı yaratmıştır. Hafıza tarihinin bu tasavvur tarzı, onu esas olarak olumluluk hanesine yerleştirir; yani geçmişi, daha ziyade söz konusu ülkenin yurttaşlarının kendilerini ait hissedebilecekleri ve köklerini bulabilecekleri bir ulusal kimlik kuran tutumların, geleneklerin, düşünce alışkanlıklarının sürekliliği olarak görür. Bu tarz, yalnız yakın tarihi kapsamayıp, Pierre Nora'nın ilk modeline benzer şekilde, az çok ulusal hissiyatın ortaya çıkmasına tekabül eden uzun bir süreç içine yerleşir. İkinci damar ise, esas olarak hafıza mekânları sorunsalından yoksun –Almanya'ya ilişkin olanlar hariç– geçmişe dair travmatik dönemlerin incelenmesine götürür. Fransa'ya ilişkin hafıza hakkında konuşurken, Vichy ve Cezayir üzerine yapılan iki ana tartışmanın, bu tartışmaların ortalığa döküldüğü bir dönemde, 1984 ile 1992 arasında, Pierre Nora'nın yönetiminde yayımlanan yedi ciltte yer almadığını belirtmiştik.³ Sebepleri ne olursa olsun, bu tartışmaların eserde yer almaması, iki dünya savaşı, soykırımlar, sömürgecilik, bir yandan yeni bir şimdiki zamanın tarihi kendisini dayatırken izleri, etkileri kendilerini temel araştırma konuları olarak dayatmış totaliter sistemler gibi yüzyılın “ağır insanlık suçları” tarihine zaman zaman aşırıya da kaçarak eğilen akım ile arasındaki farkı gösterir. Bu ikinci damar, dünyanın hemen hemen her tarafında az çok gelişmiş olan ve daha başından olumsuzluk dizgesine oturan tarihyazımının bu yeni alanına eşlik etmiş, hatta onu biçimlendirmiştir. Bu, yasla, kayıplarla, hınçla, tamiri imkânsız olanla, tarihçilerin, sosyologların veya konuyla ilgilenen diğer disiplinlerin sorulara özünde bir cevap bulamamalarıyla baş etmek durumunda kalmış, karşılığında çatışmanın, hatta bir şiddet biçiminin, mesafesini koruyan gözlemcilerin muhtemelen araştırmakta oldukları olayların başlangıçtaki şiddetinin etkileyiyle bir şekilde yüzleşmiş olduklarını gösteren bir şiddet biçiminin rüzgârına kapılmış bir tarihtir. Pierre Nora ve takipçilerinin girişimi, daha ziyade tarihini “olumlama”yı okuruna tembihleyen davranışçı sağaltımın yanında yer almışlarsa, diğer tu-

3 En azından duruma ilişkin bir giriş için bkz. François Dosse, *Pierre Nora*.

tum ise tersine, analitik sağaltımı savunmuştur; ancak analist olarak mı, yoksa analiz yapan biri olarak mı, tam bilemiyorum... Bu ikinci tutum, tarihçi söylemini bir kimlik malzemesi yapıp mağduriyete dayalı bir kimliğin düşünceleri işgal etmesini dengeleyebilecek sembolik bir kerte oluşturarak, şok sonrası travmanın izlediği gelişmeyi gösterip onu tarihselleştirerek, yaraları tanımlayarak, analitik bir çözümleme önermektedir.

Toplumsal talep ise yaşananların ardından gelir. Tarihçiler de yakın geçmiş üzerine derin sorgulamalara gebe bir toplumdan yükselen beklentilerin üstesinden gelmek zorundadır. Terimin kendisi, bütün toplum bilimlerinin karşılaştığı bir sorunu, akademik ortam dışından gelen ve araştırma konusu yapılabilecek beklentiler sorununu tanımlar. Toplumsal talep uzmanlık değildir; ki bu da genel olarak tarihçilerin ve özellikle de şimdiki zamanın tarihçilerinin karşılaştığı başka bir yeniliktir. Bu, kamusal ya da özel bir eylemin hizmetine sunulacak bilgileri seferber eden, dolayısıyla nihayetinde gerçeğin yegâne kavranışını değil, onu değiştirme iradesini hedefleyen toplumsal talebin bir bölümünü ifade eder. O halde “uzmanlık/birlikçilik” sadece eğer önceden iyi tarif edilmiş ve aynı adli bir süreçte yaşandığı gibi, aktörlerinin bir beklentiyi sarıh ve açık bir şekilde ifade ettikleri bir eylem alanı varsa mevcuttur. Buna mukabil toplumsal talep, çevresindeki ortamı yorumlayan araştırmacının salt tahayyülünün ürünü olabilir. Bu kavramlar, toplum bilimlerinin ve hatta çok uzun zamandır genel olarak bilimin epistemolojisinin alanına girer. Tarihçilik uzmanlığı konusunda yürütülen yoğun tartışma; iktidar, bilgi ve toplum ilişkilerinin tekrar tanımlanmakta olduğuna işaret etmektedir. Bu tartışma, geleneksel “entelektüeller”in, Zygmunt Bauman’ın nitelediği şekliyle yasa koyucuların, dünyaya yön vermeye çalışanların, “yorumculara”, Foucaultcu bir terminoloji kullanırsak “spesifik entelektüele”, yani uzmanlara, bazen özerkliklerini kaybetme riskini de göze alarak dünyayı anlamaya çalışan uzmanlara dönüşmesine işaret eden bir tartışmadır.⁴

4 Michel Foucault, “La fonction politique de l’intellectuel”, *Politique-Hebdo*, 29 Kasım 1976; *Dits et écrits 1954-1988*, cilt III: 1976-1979, Gallimard, Paris,

Eğer tarihçinin kendisi de bir “uzman/bilirkişi” haline gelmişse, bunun nedeni tam da bizzat tarihin kendisinin ve özel olarak yakın tarihin bir uzmanlık alanına dönüşmüş olması, bazı toplumsal aktörlerin geçmiş üzerinde etki etme iddiasında bulunduğu bir eylem alanına dönüşmüş olmasıdır.

Bu yapının son unsuru aynı konjonktüre oturur. Burada söz konusu olan, geçmişin hukukun nesnesi, yasa koyucunun olduğu kadar yargıcın da müdahale alanı haline getiren, yakın geçmişte ortaya çıkmış ve benzeri daha önce görülmemiş bir eğilimdir. Tarihin “hukuksallaştırılması” veya “adlileştirilmesi”, hukukun ve yargının eskiden istisnai olarak müdahil olduğu alanlarda daha fazla yer almasını talep eden çağdaş toplumların genel tutumunun bir yansımasıdır. Tarihçi bu süreçte özel bir önem kazanmıştır: Özellikle, geçmişin hayattaki aktörlerine yöneltilen ithamlar konusunda tarihçilerin çalışmalarına daha çok başvurulmasıyla; bilim insanlarının ve araştırmacıların insanlık suçu gibi yeni isnat edilen suçlara dair pratiklerde ve bunların tanımında oynadıkları rolle; Almanya, İsrail veya Fransa’da savaş suçlularının yargılandığı büyük davalarda uzman ya da tanık olarak davaya müdahil olmaya varıncaya kadar, büyük kitlesel suçlarda cezai, idari veya sivil sorumlulukların belirlenmesine verdikleri etkin katkıyla ve nihayet yasayı, geçmişin olaylarını geriye dönük olarak tanımlamak amacıyla araç olarak kullanarak, soykırım inkârcılığını, hatta Fransa’da yasa koyucunun az çok yakın tarihsel dönemlere (Cezayir Savaşı, sömürgecilik, Ermeni soykırımı, Batının insan ticareti ve köleciliği) ilişkin takındığı tavrı itham eden ve “hafıza yasaları” olarak adlandırılan mekanizmaları kullanarak geçmişin özel bir biçiminin ortaya çıkışındaki etkileriyle... Söz konusu eğilim, bu eserin başından beri anlattığımız şeyin siyasal ve sosyal tercümesidir: Toplumlarımızda trajik geçmişin ağırlığı; erdem mefhumuyla birlikte yorumlanan bir hafıza, tanık ve kurban anlayışı uyarınca o trajik geçmişin tamir etme isteği; tarihçinin sosyal statüsünün değişmesi; şimdiki zamanın tarihinin tikelliği; hukuk ve yargının, geç-

1994, s. 109-114. Zygmunt Bauman, *La Décadence des intellectuels. Des législateurs aux interprètes*, Chambon/Actes Sud, Paris, 2007.

mişin nasıl okunacağına dair müdahaleleriyle şimdiki zamanın tarihinin işin içine özellikle dahil olması.

Zaman zaman duyulan rahatsız edici ve eleştirel bir soru: Şimdiki zamanın tarihi, geçmişle şimdiki zaman arasındaki kopuşun derinleşmesine katkı yapmış mıdır? Tarihin *her anında*, iki si arasında var olan diyalektik bağları görmezden gelip şimdiki zaman üzerine aşırı biçimde odaklanan şimdiciliği teşvik etmiş midir? Bütün bu çalışma boyunca, epistemolojik önermelerinde olduğu kadar somut uygulamalarında da şimdiki zamanın tarihinin, tersine, hem kamusal alanda hem de ortak duyuda kendini gösteren bu kopuşun hafifletilmesine katkı sunduğunu göstermeye gayret ettim. Bir yandan, bu tarihyazımı, Fransız Devrimi'yle doğan ve önce Alman, sonra Fransız pozitivistleri tarafından şekillendirilen bu kopuşun, tam cepheden, Annales Okulu tarafından olsun, yeni bir çağdaş tarihi savunular tarafından olsun hedefe konduğu bir anda, 1920-1930 yılları arasında teorik silahlarını oluşturmuştur. Bu tarihyazım biçiminin tanımları da, yöntem ya da konum anlamında tikellikler doğurmuş olsalar bile, “çağdaş” olanın, aynı bütün diğer dönemlerde olduğu gibi, tarihe ait olduğu görüşüne, dolayısıyla diğer toplum bilimlerinde olduğu gibi, çağdaş olanın da tarihçinin gözlem alanına girdiği düşüncesine dayanırlar. O halde bir kopuş olmaması, burada bir önkoşul oluşturur. Öte yandan, konjonktürel sebeplerle, son birkaç on yılın şimdiki zaman tarihi, hafıza konularında diğerlerine göre biraz daha duyarlı, yani geçmişin zamanımızdaki mevcudiyet biçimlerinden birine karşı biraz daha hassas olmuştur. Hafıza üzerine, geçmişin diğer temsil ya da anlatısallaştırılma biçimleriyle –ki tarih bunlardan biridir– hafıza arasındaki ilişki üzerine çalışmak demek, ilke olarak, şimdiki zaman ile geçmiş arasında –ama bu geçmişin çok yakın da olması gerekmez– var olan kuvvetli bağ dikkate almak demektir.

20. yüzyılın sonunun özel konjonktürü nedeniyle olduğu kadar bütün bir çağdaşlığın sabit özellikleri nedeniyle de, şimdiki zaman tarihçisi, gözünün önünde cereyan eden birbirine zıt iki hareketle karşı karşıya kalmıştır: Bir yanda şimdiki zamanın geçmişe yerleştirilmesi, diğer yandan da geçmişin şim-

diki zamana yerleşmesi. Burada bir kelime oyunu yoktur; çağdaş konuları ele alan hiçbir tarihçinin kendisini muaf tutamayacağı bir sorun söz konusudur.⁵

Şimdiki zamanın geçmişe yerleştirilmesi, en basit anlatımıyla, bir olayın, bir sürecin, şimdiki zamanın bir aktörünün bir başka zamansal düzene geçiş yaptıkları andır. Bu geçişin kendisi de, mesela hafızaya kazınacak bir eylemin ifa edilmesi veya ön planda olan bir figürün yok oluşunda olduğu gibi, ani gelişen ve dikkate değer bir olay olabilir. Bu durumda eylemin veya kişinin artık “Tarih”e ait oldukları söylenecektir. Terim burada bir ölümsüzlük biçimini, şimdiki zamanın ve geleceğin kolektif anlatılarında bir ebedi varoluşu ifade eder. Bu yaygın kabulde “tarihe geçmek”, unutulmadan kurtulmak, ebedi bir şimdiki zamana ulaşmak, hafızaya yerleşmek anlamına gelir. Bununla beraber burada söz konusu olan, örnek bir karaktere bürünebilmiş bazı olayları ya da bazı figürleri içeren, daha ziyade istisnai bir fenomendir. Karşılaşılan durumların çoğunda, şimdiki zamandan geçmişe geçiş daha akıcı bir şekilde ve çoğunlukla fark edilemeyen kaymalarla olur. Bunun istisnası, şiddetli geçişlerde, bir savaş veya bir devrimde, bir çağdan diğerine, bir neslin yavaş yavaş söndüğünü ve yerini bir yenisinin aldığını kavramaksızın geçildiği durumdur. Bu geçiş zaten büyük ölçüde nesnel bir unsur olmaktan çok, zamanın bir temsilinden başka bir şey değildir. O halde tarihe geçmek, göreceli veya kesin olarak, bir unutmama biçimidir; bir nevi dünyayı terk etme şeklidir. Aynı Amerikan deyiimi “I’m history” gibi, “Ben gidiyorum” veya “artık bizden geçti”de olduğu gibi, bir “zamanı geçmişlik” biçimini gösterir. Şimdiki zamanın geçmişe kayması, tarihçi açısından çok büyük bir önem arz eder, zira bu geçişi herkes gibi yapmakla kal-

5 Miras kavramı üzerine birkaç yıl önce formüle edilmiş bir hipotezi tekrar gündeme getiriyorum: Henry Rousso (der.), “Introduction”, *Le Regard de l’histoire. L’émergence et l’évolution de la notion de patrimoine au cours du XXe siècle en France*, Actes des Entretiens du Patrimoine, 2001, Fayard/Monum, Éditions du Patrimoine, Paris, 2003. Bu metin, şu çalışmada da yer almıştır: Vincent Auzas ve Bogumil Jewsiewicki (der.), *Traumatisme collectif pour patrimoine. Regards sur un mouvement transnational*, Les Presses de l’Université Laval, Québec, 2008, s. 13-21.

maz, onu tamir etme, inceleme, kartları yeniden karma misyonunu da üstlenir: Bu, gözlerinin önünde geçmekte olan zamanı da dikkate almak zorunda olan, kendi zamanına ait olmak isteyen bir tarihin özelliğidir. Ve eğer maceraya atılıp bakışını başka tarafa çevirmeyi deneyecek olursa, onu hemen yoluna sokacak olan birileri hazır ve nazırdır.

Bizler, Holokost'tan son hayatta kalanlar, birer birer yok oluyoruz. Yakında, tarih konuşmaya başlayacak; daha doğrusu, araştırmacıların ve romancıların kişiliksiz sesiyle; daha kötüsü, şu inkârcıların, tahrifatçıların ve demagogların sesiyle konuşacak. Kurbanları Anma Günü, bizim trajik mirasımızın aktarılmasında yaşamsal bir bağ oluşturuyor. Eğer ona hafızada ve eğitimde, manevi ya da seküler bütün inançların temel değerlerinin kalbinde uygun yeri vermeyi beceremezsek, karanlık güçler geri gelip, huzurumuzu bozabilir.⁶

Yakın zamanda, Auschwitz'ten sağ kurtulan ve 1987'de Barbie Davası'nın önemli tanıklarından biri olan Samuel Pisar, böyle ifade ediyordu. Bu tavrın dikkat çekici yönü, bir tarafa –olayın hatırası etrafında oluşan duygusal bir ayin olarak– anmayı ve tanığı, diğer tarafa da inkârcılıktan bir nebze dahi uzaklaşmamış olduğu öne sürülen geçmişin tarihsel veya romanesk bütün diğer temsil biçimlerini karşı karşıya koymasındır. Bu bakış açısı, aktörün bayrağı araştırmacıya kaptırmasını bir hüsrana, neredeyse bir haksızlık gibi görür. Burada ifade radikal olsa da, eski sürgünler, eski direnişçiler ve ölçüsüz deneyimler yaşamış kim varsa, onlar arasında çok yaygın bir hissiyatı yansıtmaktadır. Halbuki, son hayatta kalanların da yok olmasının, bir olayın algısını değiştirdiği, meydana tarihçilerin o çok arzu ettikleri tekeline bıraktığı doğrultusundaki görüşün ortaya çıkışı, yaşları sebebiyle hayattaki tanıkların sayılarının giderek azaldığı döneme denk gelmez. Çok daha eskilere gider: Ben şahsen, 1970'li yılların sonunda o dönemle ilgili ilk yazılarımdan beri bu konuyu sorguladım; hassas olaylar üzerine çalışan bütün tarihçilerin yapabi-

6 Samuel Pisar, "Auschwitz parle encore aux juifs et aux musulmans", *Le Monde*, 28 Ocak 2012, Uluslararası Shoah Kurbanlarını Anma Günü vesilesiyle.

lecekleri bir deneydir bu. Dolayısıyla, biyolojik bir duruma bağlı konjonktürel bir fenomeni değil, aşırı bir deneyime, tehcire, işkenceye, yani yaşanmış geçmişe bağlı olduğu kadar içinde yaşadığımız toplumların şimdiki zamanla geçmiş arasındaki ilişkiyi tasavvur etme biçimine de bağlı bir zaman algısını ifade eder. Shoah şoku ertesinde, şimdiki zamandan geçmişe geçiş, tarihçileri görülmemiş keskinlikte ikilemelerle karşı karşıya bırakarak, son derece sorunlu bir boyut kazanmıştır. Bu tarihi yazmak, bir kere daha, bir yandan zorlayıcı bir gereklilik, diğer yandan mutlak bir imkânsızlık olarak karşımıza çıkmıştır. Gereklilik, hayatta kalanlar kadar profesyonellerce de, biri diğerini dışlamak-sızın, hatta yeni bir şimdiki zamanın tarihinin kabuğunu kırmasına olanak tanıyacak şekilde hissedilmiştir. Buna mukabil imkânsızlık, bu kez mesafe almamaya yöntemsel bir itiraz, yani göreceli bir imkânsızlık değil, radikal bir imkânsızlıktır: Shoah tarihini yazmak, bir Samuel Pizar tavrında olduğu gibi bir şekilde anıyı öldürmektir; ama aynı zamanda, başka nedenlerle narsistik değerlendirmeleri kuşkusuz daha fazla içeren bir Claude Lanzmann duruşudur.

Bu alınan pozisyonlar, hiçbir şekilde Shoah tarihyazımının kabuğunu kırmasını engellememiştir. Shoah, kuşkusuz, çağdaş tarih alanında en fazla çeşitliliğe sahip ve en sofistike tarih anlatılarından biridir. Ancak bu sorular ve kaygılar, bu tarihin kaleme alınma biçiminde ve bundan dolayı da trajik olanla baş etmek durumunda kalmış bütün bir şimdiki zamanın tarihinin algılanış biçiminde temel bir rol oynamıştır. Olayın aktörleri daha henüz hayatta oldukları için, bir tarihçi mesafesi dayatma zorluğunun simgeleri olmuşlardır. Shoah tarihyazımı, şimdiki zamanla geçmiş arasında, hafızayla tarih arasında, yaşanmış bir deneyimin gerçekliğiyle çalışılmış bir bilginin gerçekliği arasında yaşanan bu geçişin ne ölçüde matem gibi derinden hissedilen, neredeyse ölüme eş olabileceğini göstermiştir. Yine de şimdiki zamandan geçmişe bu kadar net bir geçişi düşünmek de bir yanılsamadır. Birçok eski sürgün, yeterince uzun yaşayıp birçok Shoah tarihçisinin erkenden göçüp gittiğini gördü. Nesillerin birbirini takip etmesi, özel durumlara ma-

alesef her zaman uygulanamayan genel bir değere sahiptir. Aynı şekilde, kendilerini ilgilendiren sebeplerle beyaz sayfa açmaya karar vermiş olan temerküz kamplarından sağ çıkanlar veya tehcir aktörlerden daha fazla, tarihçiler, şahsi nedenlerle tarihsel olaylarla kendilerini çok daha ilgili hissederler. Dolayısıyla “tarihçiler”le “tanıklar”ı karşı karşıya getirmek, aslında top-tancı ve kaba bir kurgudur. Buna mukabil, bu zıtlaşmanın herkesin önünde ve tekrarlanarak yapılıyor olması, sanki zamanı durdurmak, unutmanın ötekiliğinin önüne geçmek, bugün artık yetmiş yaşındaki ihtiyarlamış bir geçmişin anısından başka bir şey olmayan bir şimdiki zamanın olabildiğince uzun yaşamasını sağlamaya çalışmak gerekirmiş gibi, bu geçiş üzerine düşünmenin zorluğunu göstermektedir.

Şimdiki zamandan geçmişe bu geçiş, bazı durumlarda, bir hakikati eylem içinde ortaya çıkarma başarısızlığını kabul etmek ve onu yakın geleceğe öteleyerek bundan kurtulmak adına, misyonu tarihçiye yüklemek anlamına da gelebilir. Yakın bir tarihte, solcu İtalyan senatör, anti-mafya komisyonunun eski başkanı ve İtalya Temsilciler Meclisi Eski Başkanı Luciano Violante, 14 Nisan 2012’de, aşırı sağa atfedilen ve arkasında sekiz ölü ve yüzün üzerinde yaralı bırakan 28 Mayıs 1974 Brescia Saldırısı Davası’nda, sanıkların hepsine verilen beraat kararını acı bir ifadeyle yorumlarken, sözün artık “tarihçilere bırakılması” gerektiğini ifade ediyordu. Resmî ve şahsi kanıtlar sunma gereği olmayan bu kişiler, yakın bir gelecekte, belgeleri farklı bir gözle okuyup İtalyan adaletinin söyleyemediğini söyleyebileceklerdi. Demek ki tarihçi, burada, bir bayrak devir teslimine ve mahkeme on yıllar sürmüş olmasına rağmen yargının formüle edemediği bir hakikati dile getirmek üzere, d’Alembert’in⁷ sözünü ettiği en “dürüst ve korkunç mahkeme” geleceğine davet edilmiş bulunuyordu.

Şimdiki zamandan geçmişe geçişin görünürdeki sıradanlığının arka planında, aslında son birkaç on yılın şimdiki zaman

7 Bkz. *Le Monde*, 18 Nisan 2012. Anne Pérotin-Dumon’a, 2011-2012 yıllarında tarih ve yargı ilişkileri üzerine IHTP bünyesinde yürüttüğüm seminerlerde yer alan bu makaleye dikkatimi çektiği için teşekkür ederim.

tarihinin en çetrefil problemlerinden biri yatmaktadır. Şimdiki zamanın tarihi, mesela 1980'li yıllarda Münih'teki Institut für Zeitgeschichte'nin müdürü, "Hitler Gençliği" neslinden gelen, Nazizm yorumunda "işlevselcilik" diye adlandırılan ekolün önderi Alman tarihçi Martin Broszat ile konu üzerinde dünya çapında seçkin otoritelerden biri haline gelen, savaştan sonra hayatta kalan İsrailli tarihçi Saul Friedländer'i karşı karşıya getiren tartışmanın benzeri nitelikte çok sayıda tartışmaya neden oldu. Üstünde çokça yorum yapılmış bir dosyayı tekrar gündeme getirmeksizin, sadece tartışmanın Martin Broszat'ın "Nasyonal sosyalizmin tarihselleştirilmesini savunmak" başlığını taşıyan bir makalesinin yayımlanmasıyla doğduğunu hatırlatalım. Makalede, Nazizmin diğerleri gibi bir tarih nesnesi olarak ele alınmasını talep ediyor, ahlâkçı olmayan ve daha esnek bir mesafelenmeyi savunuyor ve ideolojik paradigmadan farklı bir paradigmaya geçişi öneriyordu.⁸ Görünüşte tarafsız olan "tarihselleştirilme" terimi, Broszat'ın muhalifinin işaret ettiği gibi, içinde sayısız muğlak noktalar barındırır. Saul Friedländer, bu teşebbüsün risklerini ortaya koyarak böyle bir konu ele alınırken mesafe bırakma kavramını tartışmaya açmış ve dolayısıyla şimdiki zamanın sınırlarını sorgulamıştır:

Çağdaş tarihçilerin, özellikle Nazizmi yaşamış Alman ya da Yahudi tarihçilerin ve hatta belki de ikinci veya üçüncü nesilden olanların, burada işin içine giren varsayımların ve önkabullerin bilincine kolayca varabilecek durumda olabilmeleri için, bu geçmişin, henüz aşırı mevcut olduğu kanısındayım. Nazi dönemi üzerine çalışan tarihçinin, bu dönem üzerine çalışırken hangi özgün temelde, hangi özgün gerekçelerden

8 Bkz. Martin Broszat, "Plädoyer für eine Historisierung des Nationalsozialismus", *Merkur*, Mayıs 1985, s. 373-385 ve Saul Friedländer'in cevabı: "Réflexions sur l'historisation du national-socialisme", *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, Ekim-Aralık 1987, s. 43-54. Ayrıca bkz. iki tarihçi arasındaki yazışmalar: Martin Broszat ve Saul Friedländer, "A Controversy about the Historicization of National Socialism", *New German Critique*, sayı 44, *Historikerstreit* konusunda özel sayı, İlkbahar-Yaz 1988, s. 85-126. Martin Broszat'ın makalesi ve Saul Friedländer ile yazışmaları Fransızca olarak incelenebilir: *Bulletin trimestriel de la Fondation Auschwitz* (Brüksel), sayı 24, Nisan-Eylül 1990, s. 27-86.

hareketle, hangi özgün bağlamda çalışmak arzusunda olduğunun tam olarak belli olmadığını ve bunun sık rastlanan bir durum olduğunu varsayabiliriz. Dolayısıyla, her tarihsel analiz mutlak surette kendisiyle ilgili bir fikirsel süreçte dayanmalıdır; zira tarihçi, seçimi yapanın, yöntemi belirleyen ve şu veya bu programın malzemesini sağlayanın sadece ve sadece kendisi olduğunun bilincine –hissedebileceği nesnellik duygusunun hilafına– ancak bu yapılırsa sahip olabilir. Bütün tarihsel metinler için geçerli olan şey, bu dönemin çalışılmasında belirleyicidir. Nazizm üzerine yazmak, 16. yüzyıl Fransa'sı üzerine yazmak değildir: Tarihselleştirme düşüncesi, burada ele aldığımız şekliyle, III. Reich'tan kırk yıl sonra Nazizmin az çok 16. yüzyıl Fransa'sı gibi ele alınabileceği hipotezine, bence yanlış bir hipoteze dayanıyor.⁹

Bu tartışma, aktörlerden birinin ya da diğerinin lehine karar vermenin neredeyse bütünüyle imkânsız olduğu bir özelliğe sahiptir. Martin Broszat ve onun düşünce ekolünün pozisyonunun büyük bir zenginliğe sahip olduğu ortaya çıkmıştır, çünkü sadece Nazizm tarihinin “kilitlerini çözmek”le kalmamış, anısı henüz yakın olan bütün suç sistemlerin tarihini ele alma biçimi üzerinde düşünmenin önünü açmıştır. Örneğin Fransa'da, işgal tarihinin siyasi ve ideolojik yönü, ikinci planda olan bir perspektif içinde kullanılmıştır.¹⁰ Saul Friedländer'in pozisyonu ise şimdiki zamandan geçmişe çok hızlı “geçmek”, nesneleri soğutmak, tarihsel bir sorunsalın inşasında iş gören ahlâki ve etik unsurları görmezden gelmek gibi riskleri fark etme olanağı tanımıştır. Tarihçilerin kolaylıkla düşebilecekleri bilimselci bir sapmaya karşı, düşünömsellikten, kendisiyle ve mesleğiyle didişmekten beslenen bir öznelliğin, eleştirel düşünce ile sorumluluğu uzlaştıracak bir tarihyazımının yegâne teminatı olduğuna dikkat çekmiştir. Tarihçilerin edilgen tanıklar olmayıp ön plandaki aktörler olduğu –bu da onların duydukları kaygıların ve zaman zaman nesnesi durumuna düştük-

9 Saul Friedländer, “Réflexions sur l'historisation du national-socialisme”, s. 52.

10 François Bédarida ve Jean-Pierre Azéma (der.), (Denis Peschanski ve Henry Rousso ile birlikte), *Le Régime de Vichy et les Français*, Fayard/IHTP, Paris, 1992.

leri saldırıların sebebidir– şimdiki zamandan geçmişe geçişte, söylemlerin ve bilimsel yazıların oynadığı kararlı rolü her ikisi de kendi tarzlarında göstermiştir. İşin sadece ikisiyle sınırlı kalmaktan uzak olduğunu da ilave etmeliyiz: Hayatta kalanlar, yazarlar, sanatçılar, tarihe ilgi duyan her okuyucu veya bir anma töreninin izleyicileri de, çekinilen veya etkileri yadsınan bu “tarihselleştirme”ye dahil olurlar. Bazen “hafızalaştırma” olarak da tanımlanan tarihselleştirme, bizzat genel nitelikte bir toplumsal fenomendir. Her topluluk, şimdiki zamanı kalıcı bir anlatıya dahil etmede kendi tarzına sahiptir.

Nihayet geriye şu “geçmişin şimdiki zamandaki mevcudiyeti” meselesi üzerine bir sorgulama yapmak kalıyor. 1945’ten 1987’ye ne değişti? Başka çalışmalarda bu dönemin hafızasının, aksine farklı ortaya çıkış ve unutuş aşamaları yaşamış olduğunu açıkladım. Bu tartışmanın yapıldığı dönemde, özellikle de “Shoah” filminin gösterime girmesi ve III. Reich’in çöküşünün kırkıncı yıldönümü vesilesiyle, bir de Fransa’da 1987’de Barbie Davası’nın başlamasıyla, Shoah’nın anısı bir başka aşamaya geçmiştir. Bu tablo, tam anlamıyla *geçmişin şimdiki zamana taşınması*, tarihselleştirmenin tersi yönlü bir hafızalaştırma uygulamasıdır. Nazi dönemi, o sırada hâlâ şimdiki zamana ait bir dönem miydi, yoksa tersine, şimdiki zamana geri dönmüş bir geçmiş miydi? Başka tarihsel örneklerle de aynı akıl yürütme uygulanabilir. Burada önemli olan, şimdiki zaman tarihçisinin kendisini orta yerinde bulduğu birbirine zıt iki eğilim arasındaki çarpışmanın varlığıdır. Artık doğrusal bir hareketi kavramak, yapılmakta olan bir tarihi anlamak söz konusu değildir. Söz konusu olan, iki cephede savaşmaktır: tarihin ve hafızanın cepheleri; geçtiği görülmek istenmeyen bir şimdiki zaman cephesi ile şimdiki zamanda hortlayan bir geçmiş cephesi. İkisi arasındaki farkı kavramak bazen zordur. Çağdaş şimdiki zamanın tarihi, bu belirsizlik ve bu kararsızlıkta doğmuş ve gelişmiştir. Bugün kendi şimdiki zamanımı gözlemlediğimde, tarihin bu yoldan yürümemesi için herhangi bir neden görmüyorum.

KAYNAKÇA

Bu kaynakça metindeki atıfları içermekte, aynı zamanda kitabın doğduğu entelektüel iklimi yansıtan bir okuma seçkisi de önermektedir. Aynı zamanda bir çalışma malzemesi sunma iddiasındadır ve sunumu basitleştirmek amacıyla üç bölüme ayrılmıştır: 1) Genel olarak tarihsel, tarihyazımsal veya epistemolojik çalışmalar ve tarih felsefesi veya tarih üzerine yazılmış metinler; 2) Özgün çağdaşlık sorununa, şimdiki zamanın tarihinin tanımını ve pratigine ilişkin referanslar ile bu tarihin doğduğu bağlamı oluşturan veya gelişmesinde rol oynamış 20. ve 21. yüzyıl tarihi üzerine başlıklar; 3) Nihayet –günümüzde uluslararası bağlamda çok sayıda yayın yapılan– tanıklık, hafıza, travma, geçmişin kullanımları gibi sorunlar üzerine metinler.

Tarihi Düşünmek

“L’histoire anachronique”, *Les Temps Modernes*, sayı 410, Eylül 1980.

Agamben, Giorgio, *Qu’est-ce que le contemporain?*, Payot & Rivages, Paris, 2008.

Aït-Touati, Frédérique, *Contes de la Lune. Essai sur la fiction et la science modernes*, Gallimard, Paris, 2011.

Alembert, Jean Le Rond d’, *Réflexions sur l’Histoire, lues à l’Académie Française dans la séance publique du 19 Ocak 1761, Œuvres complètes de d’Alembert*, A. Belin, Paris, 4 cilt, 1821-1822, cilt II, 1. Bölüm, s. 110, <http://www.eliohs.unifi.it/testi/700/alemb/reflect.html>, Guido Abbattista’nın web sitesi *Cyber Review of Modern History*, Ocak 1997.

Applby, Joyce; Hunt, Lynn ve Jacob, Margaret, *Telling the Truth About History*, Norton, New York, 1994.

Arendt, Hannah, *La Crise de la culture. Huit exercices de pensée politique*, Gallimard, Paris, 1972 [ilk basımı: *Between Past and Future: Eight Exercises in Political Thought*, 1961]. [Geçmişle Gelecek Arasında, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014].

–, *La Nature du totalitarisme*, Payot, Paris, 1990. [Totalitarizmin Kaynakları, çev. Ismail Serin, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017].

- , *Penser l'événement*, Belin, Paris, 1989.
- Aron, Raymond, *Dimensions de la conscience historique*, Plon, Paris, 1964.
- , *Leçons sur l'histoire*, Fallois, Paris, 1989.
- Barret-Kriegel, Blandine, *Les Historiens et la monarchie*, 4 cilt, Presses universitaires de France, Paris, 1988.
- Bauman, Zygmunt, *La Décadence des intellectuels. Des législateurs aux interprètes*, Chambon/Actes Sud, Paris, 2007. [Yasa Koyucular ile Yorumcular, çev. Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul, 1996].
- Benjamin, Walter, *Sur le concept d'histoire* [1940]: bkz. Löwy, Michael.
- Benz, Wolfgang; Haverkamp, Alfred; Kocka, Jürgen ve Reinhard Wolfgang (der.), *Gebhardt: Handbuch der deutschen Geschichte*, 24 cilt, Klett-Cotta, Stuttgart, 2004-2012.
- Berger, Stefan (der.), *Writing the Nation: A Global Perspective*, Palgrave Macmillan, New York, 2007.
- Berger, Stefan; Donovan, Mark ve Passmore, Kevin (ed.), *Writing National Histories. Western Europe since 1800*, Routledge, New York, 1999.
- Bloch, Marc, *Apologie pour l'histoire*, Armand Colin, Paris, 1997 [ilk basımı: *Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien*, 1949]. [Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği, çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013].
- , *Histoire et historiens*, Armand Colin, Paris, 1995.
- Bonnaud, Robert, *Y a-t-il des tournants historiques mondiaux?*, Kimé, Paris, 1992.
- Bourdé, Guy ve Martin, Hervé, *Les Écoles historiques*, Éditions du Seuil, Paris, 1990 [1983].
- Bouton, Christophe ve Bégout, Bruce (der.), *Penser l'histoire. De Karl Marx aux siècles des catastrophes*, Éditions de l'Éclat, Paris, 2011.
- Braudel, Fernand, *Les Ambitions de l'Histoire*, Éditions de Fallois, Paris, 1997.
- , *Écrits sur l'histoire*, Arthaud, Paris, 1990. [Tarih Üzerine Yazılar, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2016].
- Burguière, André (der.), *Dictionnaire des sciences historiques*, Presses universitaires de France, Paris, 1986.
- , *L'École des Annales. Une histoire intellectuelle*, Odile Jacob, Paris, 2006.
- Carbonell, Charles-Olivier, *Histoire et historiens. Une mutation idéologique des historiens français 1865-1885*, Privat, Toulouse, 1976.
- Carbonell, Charles-Olivier ve Walch, Jean (der.), (Roland Marx ve Laurent Cesari ile birlikte), *Les Sciences historiques. De l'Antiquité à nos jours*, Larousse, Paris, 1994.
- Carr, Edward Hallett, *Qu'est-ce que l'histoire?*, La Découverte, Paris, 1988. [Tarih Nedir?, çev. M. Gizem Gürtürk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002].
- Certeau, Michel de, *L'Écriture de l'histoire*, Gallimard, Paris, 2002 [1975]. [Tarihyazımı, çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2020].
- Chateaubriand, François-René de, *Mémoires d'Outre-tombe*, LGF, Paris, 1999 [ilk basımı: Liège, 1849]. [Mezar Ötesinden Hatıralar, çev. Coşkun Demir, Doruk Yayınları, İstanbul, 2003].
- Chesneaux, Jean, *Habiter le temps. Passé, présent, futur: esquisse d'un dialogue politique*, Bayard, Paris, 1996.
- Collingwood, Robin George, *Essays in the Philosophy of History*, McGraw-Hill, New

- York, 1966. [Tarih Felsefesi Üzerine Denemeler, çev. Erol Özvar, Ayışığı, 2000].
- Cornette, Joël; Biget, Jean-Louis ve Rouso, Henry (der.), "Histoire de France" koleksiyonu, Belin, Paris, 2009-2012. [Geneviève Bührer-Thierry ve Charles Mériaux, *La France avant la France* (481-888); Florian Mazel, *Féodalité* (888-1180); Jean-Christophe Cassard, *L'âge d'or capétien* (1180-1328); Boris Bove, *Le temps de la Guerre de Cent ans* (1328-1453); Philippe Hamon, *Les Renaissances* (1453-1559); Nicolas Le Roux, *Les guerres de Religion* (1559-1629); Hervé Dré villon, *Les Rois absolus* (1630-1715); Pierre-Yves Beaurepaire, *La France des Lumières* (1715-1789); Michel Biard, Philippe Bourdin ve Silvia Marzagalli, *Révolution, Consulat, Empire* (1789-1815); Sylvie Aprile, *La Révolution inachevée* (1815-1870); Vincent Durlert, *La République imaginée* (1870-1914); Nicolas Beaupré, *Les Grandes Guerres* (1914-1945); Michelle Zancarini ve Christian Delacroix, *La France du temps présent* (1945-2005)].
- Correard, Nicolas, "L'hypothèse scientifique comme fabrique de la fiction: poétiques du discours astronomique au XVIIe siècle", *Acta Fabula*, <http://www.fabula.org/revue/document6947.php>.
- Croce, Benedetto, *Théorie et histoire de l'historiographie*, Droz, Paris, 1968 [İtalyanca ilk basımı: 1912-1913].
- Darbo-Peschanski, Catherine, *L'Historia. Commencements grecs*, Gallimard, Paris, 2007.
- Delacroix, Christian; Dosse, François ve Garcia, Patrick, *Les Courants historiques en France XIXe-XXe siècle*, Gallimard, Paris, 2007 [1999].
- Delacroix, Christian; Dosse, François ve Garcia, Patrick (ed.), *Historicités*, La Découverte, Paris, 2009.
- Delacroix, Christian; Dosse, François; Garcia, Patrick ve Offenstadt, Nicolas (ed.), *Historiographies*, 2 cilt, Gallimard, Paris, 2010.
- Delacroix, Christian; Dosse, François; Garcia, Patrick ve Trebitsch, Michel (ed.), *Michel de Certeau. Les Chemins d'histoire*, Complexe/Institut d'histoire du temps présent, Brüksel/Paris, 2002.
- Despoix, Philippe ve Schöttler, Peter (ed.), *Kracauer. Penseur de l'histoire*, Presses de l'Université Laval/Presses de la Maison des sciences de l'homme, Québec/Paris, 2006.
- Dosse, François, *L'Histoire en miettes. Des "Annales" à la "nouvelle histoire"*, La Découverte, Paris, 1987; Pocket, 1997.
- , *Paul Ricœur, Michel de Certeau. L'histoire entre le dire et le faire*, L'Herne, Paris, 2006.
- , *Pierre Nora. Homo historicus*, Perrin, Paris, 2011.
- , *Renaissance de l'événement. Un défi pour l'historien: entre sphinx et phénix*, Presses universitaires de France, Paris, 2010.
- Droysen, Johan Gustav, *Précis de théorie de l'histoire*, Cerf, Paris, 2002 [ilk basımı: İena, 1858].
- Dumoulin, Olivier, "Histoire et historiens de droite", Jean-François Sirinelli (der.), *Histoire des droites*, cilt II: *Cultures*, Gallimard, Paris, 1992, s. 327-398.
- , *Le Rôle social de l'historien. De la chaire au prétoire*, Albin Michel, Paris, 2003.
- Dupuy, Jean-Pierre, *Pour un catastrophisme éclairé. Quand l'impossible est certain*, Éditions du Seuil, Paris, 2002.

- Evans, Richard J., *In Defence of History*, Granta Books, Londra, 1997.
- Farge, Arlette, *Le Goût de l'archive*, Éditions du Seuil, Paris, 1989.
- Febvre, Lucien, *Combats pour l'histoire*, Armand Colin, Paris, 1992 [1952].
- , “L'histoire dans le monde en ruines”, *Revue de synthèse historique*, sayı 30, cilt 4, Şubat-Haziran 1920, s. 1-15.
- Force, Pierre, *L'Herméneutique chez Pascal*, Vrin, Paris, 1989.
- Foucault, Michel, “La fonction politique de l'intellectuel” (*Politique-Hebdo*, 29 Kasım 1976), *Dits et écrits 1954-1988*, cilt III, 1976-1979, Gallimard, Paris, 1994, s. 109-114.
- , *Les Mots et les Choses. Une archéologie des sciences humaines*, Gallimard, Paris, 1966; Yeni basımı 1990. [*Kelimeler ve Şeyler. İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Imge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2020 (7. baskı)].
- Fustel de Coulanges, Numa-Denys, “Leçon inaugurale en Sorbonne” (1875), François Hartog, *Le XIXe siècle et l'histoire. Le cas Fustel de Coulanges*, Presses universitaires de France, Paris, 1988, s. 341-342.
- , *Questions d'histoire*, Hachette, Paris, 1893.
- Gauchet, Marcel, *La Condition historique. Entretiens avec François Azouvi et Sylvain Piron*, Gallimard, Paris, 2005.
- (ed.), *Philosophie des sciences historiques. Le moment romantique*, Éditions du Seuil, Paris, 2002.
- Goetz, Hans-Werner, “Historical consciousness and institutional concern in European medieval historiography (11th and 12th centuries)”, 19e Congrès international des sciences historiques, Oslo, 6-13 Ağustos 2000, Tema 3: “Les usages de l'histoire et la responsabilité de l'historien dans l'histoire”, <http://www.oslo2000.uio.no/program/papers/m3a/m3a-goetz.pdf>, erişim: Mart 2011.
- Goody, Jack, *Le Vol de l'histoire. Comment l'Europe a imposé le récit de son passé au reste du monde*, Gallimard, Paris, 2010 [ilk basım: Cambridge University Press, 2007].
- Goulemot, Jean-Marie, *Le Règne de l'histoire. Discours historiques et révolutions XVIIe-XVIIIe siècles*, Albin Michel, Paris, 1996.
- Guenée, Bernard, *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval*, Aubier-Montaigne, Paris, 1980.
- Halphen, Louis, *L'Histoire en France depuis cent ans*, Armand Colin, Paris, 1914.
- Hartog, François, *Le XIXe siècle et l'histoire. Le cas Fustel de Coulanges*, Presses universitaires de France, Paris, 1988.
- , *Évidence de l'histoire. Ce que voient les historiens*, Gallimard, Paris, 2005.
- (ed.), *L'Histoire d'Homère à Augustin. Préfaces des historiens et textes sur l'histoire*, Éditions du Seuil, Paris, 1999.
- , *Le Miroir d'Hérodote. Essai sur la représentation de l'autre*, Gallimard, Paris, 2001.
- , *Régimes d'historicité. Présentisme et expériences du temps*, Éditions du Seuil, Paris, 2003.
- Hartog, François ve Lenclud, Gérard, “Régimes d'historicité”, Alexandru Dutu ve Norbert Dodille (ed.), *L'État des lieux en sciences sociales*, Institut français de Bucarest, L'Harmattan, Paris, 1993, s. 18-38.
- Hérodote, *L'Enquête*, 2 cilt, Gallimard, Paris, 1985 ve 1990.

Horace, *Odes*, Les Belles Lettres, Paris, 2002.

Humboldt, Wilhelm von, "On the Historian's task" ["Über die Aufgabe des Geschichtschreibers" (1821)], *History and Theory*, cilt 6, sayı 1.

Koselleck, Reinhart, "Le concept d'histoire", *L'Expérience de l'histoire*, École des hautes études en sciences sociales/Gallimard/Seuil, Paris, 1997, s. 15-99 [ilk basımı: Stuttgart, 1975].

–, *Le Futur passé. Contribution à la sémantique des temps historiques*, Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales, Paris, 1990 [ilk basımı: Suhrkamp, Frankfurt-sur-le-Main, 1979].

Kracauer, Siegfried, *L'Histoire: des avant-dernières choses*, Stock, Paris, 2006. [Tarih: *Sondan Bir Önceki Şeyler*, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2014].

Langlois, Charles-Victor ve Seignobos, Charles, *Introduction aux études historiques*, Kimé, Paris, 1992 [1897].

Laurentin, Emmanuel (der.), *À quoi sert l'histoire aujourd'hui*, Bayard/France-Culture, Paris, 2010.

Lavissee, Ernest (der.), *Histoire de France, depuis les origines jusqu'à la Révolution*, 18 cilt, Hachette, Paris, 1903-1911 [yeni basımı: Éditions des Équateurs, Paris, 2009].

– (der.), *Histoire de la France contemporaine depuis la Révolution jusqu'à la paix de 1919*, 9 cilt, Hachette, Paris, 1920-1922.

Le Goff, Jacques, *Pour un autre Moyen Âge. Temps, travail et culture en Occident: 18 essais*, Gallimard, Paris, 1977; *Un Autre Moyen Âge*, Gallimard, Paris, 1999.

–, *Saint Louis*, Gallimard, Paris, 1996; *Héros du Moyen Âge, le saint et le roi*, Gallimard, Paris, 2004.

Le Goff, Jacques; Chartier, Roger ve Revel, Jacques (der.), *La Nouvelle Histoire*, Retz, Paris, 1978.

Le Goff, Jacques ve Nora, Pierre (der.), *Faire de l'histoire. Nouveaux problèmes, nouvelles approches, nouveaux objets*, 3 cilt, Gallimard, Paris, 2011 [1974].

Leduc, Jean, *Les Historiens et le temps. Conceptions, problématiques, écritures*, Éditions du Seuil, Paris, 1999.

Lenclud, Gérard, *La Culture, l'esprit. Anthropologie, histoire, psychologie*, Éditions de l'EHESS, Paris, 2012.

–, "Traversées dans le temps", *Actes de la recherche en sciences sociales*, sayı 5, Eylül 2006, s. 1053-1084.

Le Roy Ladurie, Emmanuel, *Montaillou, village occitan de 1294 à 1324*, Gallimard, Paris, 1975, yeni basımı 1982 ve 1985.

Leterrier, Sophie-Anne, *Le XIXe siècle historien. Anthologie raisonnée*, Belin, Paris, 1997.

Löwy, Michael, *Walter Benjamin: Avertissement d'incendie. Une lecture des thèses "Sur le concept d'histoire"*, Presses universitaires de France, Paris, 2001. [Walter Benjamin: *Yangın Alarmı. Tarih Kavramı Üzerine Tezlerin Bir Okuması*, çev. Uraz Aydın, Versus Yayınları, İstanbul, 2007].

Liotard, Jean-François, *Le Postmoderne expliqué aux enfants*, Galilée, Paris, 1986.

Machiavel, *Histoire de Florence. Œuvres*, Robert Laffont, Paris, 1996.

Mallarmé, Stéphane, *Divagations. Igitur. Divagations. Un coup de dés*, Gallimard, Paris, 2003 [1897].

- Marin, Louis, *Pascal et Port-Royal*, Presses universitaires de France, Paris, 1997.
- Marrou, Henri-Irénée, *De la connaissance historique*, Éditions du Seuil, Paris, 1954.
- Mercier, Louis-Sébastien, *Du théâtre ou Nouvel essai sur l'art dramatique*, E. van Harrevelt, Amsterdam, 1773.
- Momigliano, Arnaldo, *Les Fondations du savoir historique*, Les Belles Lettres, Paris, 1992.
- Moses, Stéphane, *L'Ange de l'Histoire. Rosenzweig, Benjamin, Scholem*, Éditions du Seuil, Paris, 1992.
- Nietzsche, *Considérations inactuelles I et II*, Gallimard, Paris, 1990. [Zamana Aykırı Bakışlar, 4 cilt, çev. Mustafa Tüzel, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015].
- Noiriel, Gérard, *Sur la "crise" de l'histoire*, Gallimard, Paris, 2005 [1996].
- Nora, Pierre (der.), *Essais d'ego-histoire*, Gallimard, Paris, 1987.
- (der.), *Les Lieux de mémoire*, 7 cilt, Gallimard, Paris, 1984-1993.
- Novick, Peter, *That Noble Dream. The "Objectivity Question" and the American Historical Profession*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988.
- Paravicini, Werner, "Nietzsche et les sciences historiques. Autour de la Deuxième considération intempestive", *Francia*, Institut historique allemand de Paris, sayı 29, 3, 2002, s. 151-191.
- Pascal, *Pensées*, toplu eserlerde 436-628, Éditions du Seuil, Paris, 1963, [Düşünceler, çev. Devrim Çetinkasap, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017].
- Patocka, Jan, *Essais hérétiques. Sur la philosophie de l'Histoire*, Verdier, Paris, 2007 [1975].
- Plumb, John H., *The Death of the Past*, Houghton Mifflin Co, Boston, 1969.
- Polybe, *Histoire*, Gallimard, Paris, 2003.
- Pomian, Krzysztof, *L'Ordre du temps*, Gallimard, Paris, 1984.
- , *Sur l'histoire*, Gallimard, Paris, 1999 [özellikle "L'histoire de la science et l'histoire de l'histoire" s. 121-159, *Annales ESC*, sayı 5, 1975'te yer alan metin].
- Prost, Antoine, "Comment l'histoire fait-elle l'historien?", *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, sayı 65, Ocak-Mart 2000, s. 3-12.
- , *Douze leçons sur l'histoire*, Éditions du Seuil, Paris, 1996.
- Raulff, Ulrich, *Marc Bloch. Un historien au XXe siècle*, Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales, Paris, 2005 [ilk basımı: Fischer, Frankfurt am Main, 1995].
- Ricœur, Paul, *Histoire et vérité*, Éditions du Seuil, Paris, 1957.
- , *Temps et récit*, 3 cilt, Éditions du Seuil, Paris, 1983-1985, [Zaman ve Anlatı, 4 cilt, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul, 2009-2016].
- Rüsen, Jörn (der.), *Meaning and Representation in History*, Berghahn Books, New York, 2006.
- , *History. Narration, Interpretation, Orientation*, Berghahn Books, New York, 2005.
- Seignobos, Charles, *La Méthode historique appliquée aux sciences sociales*, Felix Alcan, Paris, 1909.
- Seixas, Peter (der.), *Theorizing Historical Consciousness*, University of Toronto Press, Toronto, 2004.
- Semprun, Jorge, *Mal et modernité*, Éditions du Seuil, Paris, 1997.

- Thucydide, *La Guerre du Péloponnèse*, Gallimard, Paris, 2000 [*Peloponnessos Savaşları*, çev. Furkan Akdemir, Belge Yayınları, İstanbul, 2000].
- Todorov, Tzvetan, *Devoirs et délices. Une vie de passeur. Entretiens avec Catherine Portevin*, Éditions du Seuil, Paris, 2002.
- , *Le Siècle des totalitarismes*, Robert Laffont, Paris, 2010 [özellikle içerdği *Face à l'extrême* (Éditions du Seuil, 1991) ve *Mémoire du mal, tentation du bien* (Robert Laffont, 2000) bölümleri].
- Veyne, Paul, *Comment on écrit l'histoire*, Éditions du Seuil, Paris, 1971. [Tarih Nasıl Yazılır?, çev. Nihan Özyıldırım, Metis Yayınları, İstanbul, 2014].
- Voltaire, *La Philosophie de l'histoire*, Slatkine, Cenevre, 1996.

Çağdaşlığı Düşünmek

- "At the Crossroads of Past and Present. 'Contemporary' History and the Historical Discipline", *Journal of Contemporary History*, cilt 46, sayı 3, Temmuz 2011.
- "Aus Politik und Zeitgeschichte", *Das Parlament*, cilt 51-52, Aralık 2002, s. 3-54.
- "Bilan et perspectives de l'histoire immédiate", *Cahiers d'histoire immédiate*, sayı 30-31, Sonbahar 2006-İlkbahar 2007.
- "Historians on the Twentieth Century", *Journal of Contemporary History*, cilt 2, sayı 1, Ocak 1967.
- "L'histoire au temps présent", *Documents. La revue des questions allemandes*, sayı 4, Eylül-Ekim 2000.
- "L'histoire du temps présent", *La Revue pour l'histoire du CNRS*, sayı 9, Kasım 2003.
- "L'histoire du temps présent, hier et aujourd'hui", *Bulletin de l'Institut d'histoire du temps présent*, Temmuz 2000, <http://www.ihtp.cnrs.fr/spip.php%3Frubrique89.html>.
- Agulhon, Maurice, "Vu des coulisses", Pierre Nora (dir.), *Essais d'ego-histoire*, Gallimard, Paris, 1987, s. 9-59.
- Almeida, Fabrice d', *Brève histoire du XXIe siècle*, Perrin, Paris, 2007.
- Althabe, Gérard; Fabre, Daniel ve Lenclud, Gérard, *Vers une ethnologie du temps présent*, Éditions de la Maison des sciences de l'homme, Paris, 1992.
- Amouroux, Henri, *La Vie des Français sous l'Occupation*, Fayard, Paris, 1961.
- Aron, Robert (Georgette Elgey ile birlikte), *Histoire de Vichy. 1940-1944*, Fayard, Paris, 1954.
- Aróstegui, Sánchez Julio, *La historia vivida*, Ed. Alianza, Madrid, 2004.
- Audoin-Rouzeau, Stéphane, *Combattre. Une anthropologie historique de la guerre moderne (XIXe-XXe siècle)*, Éditions du Seuil, Paris, 2008.
- Autoin-Rouzeau, Stéphane ve Becker, Annette, 14-18, *Retrouver la guerre*, Gallimard, Paris, 2000; yeniden basımı: Folio Histoire, 2003.
- Autoin-Rouzeau, Stéphane; Becker, Annette; Ingrao, Christian ve Rouso, Henry (der.), *La Violence de guerre, 1914-1945. Approches comparées des deux conflits mondiaux*, Complexe/Institut d'histoire du temps présent, Brüksel/Paris, 2002.
- Augé, Marc, *Où est passé l'avenir?*, Éditions du Seuil, Paris, 2011.
- , *Pour une anthropologie des mondes contemporains*, Aubier, Paris, 1994; Flammarion, 1997.

- Azéma, Jean-Pierre, "La Seconde Guerre mondiale matrice du temps présent", Institut d'histoire du temps présent, *Écrire l'histoire du temps présent. En hommage à François Bédarida*, Éd. du CNRS, Paris, 1993, s. 147-152.
- Babelon, Ernest, *Le Rhin dans l'Histoire*, 2 cilt, Ernest Leroux, Paris, 1917-1918.
- Bachelier, Christian, *La SNCF sous l'Occupation allemande 1940-1944. Rapport documentaire*, 4 cilt, Institut d'histoire du temps présent, Paris, 1998.
- Barraclough, Geoffrey, *History in a Changing World*, Basic Blackwell, Oxford, 1955.
- , *An Introduction to Contemporary History*, Penguin Books, Harmondsworth, 1964 [Fransızca çevirisi: Stock, Paris, 1967].
- Becker, Jean-Jacques, *Dictionnaire de la Grande guerre*, André Versaille éditeur, Brüksel, 2008.
- , "La Grande guerre et la naissance de la BDIC", *Matériaux pour l'histoire de notre temps*, sayı 100, Ekim-Aralık 2010, s. 5-6.
- , *Même si la cause était mauvaise... Mémoires d'un historien, 1936-1968*, Larousse, Paris, 2009.
- Bédarida, François, *Histoire, critique et responsabilité*, Gabrielle Muc, Henry Rouso ve Michel Trebitsch tarafından toplanmış ve sunulmuş metinler, Complexe/Institut d'histoire du temps présent, Brüksel/Paris, 2003.
- (der.), *L'Histoire et le métier d'historien en France 1945-1995*, Éditions de la Maison des sciences de l'homme, Paris, 1995.
- , "Penser la Seconde Guerre mondiale", André Versaille (der.), *Penser le XXe siècle*, Complexe, Brüksel, 1990, s. 115-138.
- , *La Stratégie secrète de la Drôle de guerre. Le Conseil suprême interallié. Septembre 1939 - Avril 1940*, Presses de la FNSP/Éditions du CNRS, Paris, 1979.
- Bédarida, François ve Azéma, Jean-Pierre (der.) (Denis Peschanski ve Henry Rouso ile birlikte), *Le Régime de Vichy et les Français*, Fayard/IHTP, Paris, 1992.
- Benedict, Ruth, *The Chrysanthemum and the Sword. Patterns of Japanese Culture*, Houghton Mifflin, 1946. [Krizantem ve Kılıç, çev. Tükan Turgut, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011].
- Berg, Nicolas, *Der Holocaust und die westdeutschen Historiker. Erforschung und Erinnerung*, Wallstein Verlag, Göttingen, 2003.
- Berger, Stefan, "Historians and nation-building in Germany after reunification", *Past & Present*, sayı 148, 1995, s. 187-222.
- Berger, Stefan ve Lorenz, Chris, *Nationalizing the Past. Historians as Nation Builders in Modern Europe*, Palgrave MacMillan/European Science Foundation, Londra, 2010.
- Blanc, Louis, *Histoire de dix ans.1830-1840*, Pagnerre, Paris, 1842. [Œuvres-et-Valsery, Ressouvenances, 2012]
- Bloch, Marc, *L'Histoire, la Guerre, la Résistance*, Annette Becker ve Étienne Bloch'un düzenlediği baskı, Gallimard, Paris, 2006. ["L'Étrange défaite. Témoignage écrit en 1940" makalesini içeriyor, Société des Éditions Franc-Tireur, Paris, 1946].
- , *La Société féodale*, Albin Michel, Paris, 1939. [Feodal Toplum, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2019 (6. baskı)].
- Blum, Françoise ve Vaccaro, Rossana, "Madeleine Rébérioux: de l'histoire ouvrière à l'histoire sociale" *Cahiers Jaurès*, cilt 1, sayı 183-184, 2007.

- Bouillon, Jacques; Sorlin, Pierre ve Rudel, Jean, *Le Monde contemporain, histoire, civilisations*, Bordas, Paris, 1968.
- Bourgeois, Émile, *Manuel historique de politique étrangère, IV, La politique mondiale (1878-1919). Empires et nations*, Belin, Paris, 1926.
- Bourlet, Michaël, "Les officiers de la section historique de l'état-major de la Grande guerre", *Revue historique des armées*, sayı 231, 2/2003, s. 4-12.
- Braudel, Fernand, "La captivité devant l'histoire", *Revue d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale*, sayı 25, Ocak 1957, s. 3-5.
- , *L'Identité de la France, I: Espace et Histoire, II et III: Les hommes et les choses*, Arthaud-Flammarion, Paris, 1986-1987.
- , "La longue durée" (*Annales ESC*, 13. yıl, sayı 4, Ekim-Aralık 1958, s. 725-753), *Les Ambitions de l'Histoire*, Éditions de Fallois, Paris, 1997, s. 190-230.
- , "Ma formation d'historien", *Journal of Modern History*, Aralık 1972.
- , *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Armand Colin, Paris, 1949. [II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, 3 cilt, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2019].
- (Suzanne Baille ve Robert Philippe'in katkılarıyla), *Le Monde actuel*, Belin, Paris, 1963. [Bir kısmı *Grammaire des civilisations* başlığıyla tekrar yayımlandı: Arthaud, Paris, 1987].
- Brinton, Crane, "The New History' and 'Past Everything'", *American Scholar*, sayı 8, 1939.
- Broszat, Martin, "Aufgaben und Probleme zeitgeschichtlichen Unterrichts. Am Beispiel der nationalsozialistischen Zeit", *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, cilt 8, 1957, s. 529-550.
- , "Plädoyer für eine Historisierung des Nationalsozialismus", *Merkur*, Mayıs 1985, s. 373-385. [Fransızca çevirisi: *Bulletin trimestriel de la Fondation Auschwitz*, sayı 24, Nisan-Eylül 1990, s. 27-42]
- Broszat, Martin ve Friedländer, Saul, "A Controversy about the Historicization of National Socialism", *New German Critique*, sayı 44, İlkbahar-Yaz 1988, s. 85-126 [Fransızca çevirisi: *Bulletin trimestriel de la Fondation Auschwitz*, sayı 24, Nisan-Eylül 1990, s. 42-86].
- Callu, Agnès (der.), *Le Mai 68 des historiens: entre identités narratives et histoire orale*, Presses universitaires du Septentrion, Villeneuve d'Ascq, 2010.
- Capuzzo, Paolo; Giorgi, Chiara; Martini, Manuela ve Sorba, Carlotta (der.), *Pensare la contemporaneità. Studi di storia per Mariuccia Salvati*, Viella, Roma, 2011.
- Catterall, Peter, "What (if anything) is Distinctive about Contemporary History?", *Journal of Contemporary History*, cilt 32, sayı 4, 1997, s. 441-452.
- Cavani, Liliana (yönetmen), "Portier de nuit", 1974.
- Chablat-Beylot, Agnès ve Sablon du Corail, Amable, "Les archives de la Grande guerre: mise en ligne d'un guide", *Revue historique des armées*, sayı 254, 2009, s. 132-134.
- Chabord, Marie-Thérèse, "Le Comité d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale et ses archives", *La Gazette des Archives*, cilt 116, sayı 1, 1982, s. 5-19.
- Chimènes, Myriam (der.), *La vie musicale sous Vichy*, Institut d'histoire du temps présent/Éditions Complexe, Paris, 2001.
- Cœuré, Sophie ve Duclert, Vincent, *Les Archives*, La Découverte, Paris, 2001.

- Conrad, Sebastian, *The Quest for the Lost Nation. Writing History in Germany and Japan in the American Century*, University of California Press, Berkeley, 2010 [ilk basım: Göttingen, 1999].
- Cordier, Daniel, Jean Moulin. *La République des catacombes*, Gallimard, Paris, 1999 [tekrar basım: Folio Histoire, 2 cilt, 2011].
- Courrière, Yves, *Histoire de la Guerre d'Algérie*, 4 cilt, Fayard, Paris, 1968-1971.
- Courtois, Stéphane; Werth, Nicolas; Panné, Jean-Louis ve dig., *Le Livre noir du communisme. Crimes, terreur, répression*, Robert Laffont, Paris, 1997.
- Crémieux-Brilhac, Jean-Louis, *La France libre. De l'appel du 18 juin à la Libération*, Gallimard, Paris, 1996 [tekrar basım: Folio Histoire, 2 cilt, 2001].
- Cuesta, Josefina, *Historia del presente*, Eudema Universidad, Logroño (La Rioja), 1993.
- Darbo-Peschanski, Catherine, "La politique de l'histoire: Thucydide historien du présent", *Annales ESC*, sayı 3, Mayıs-Haziran 1989, s. 653-675.
- Delacroix, Christian, "L'histoire du temps présent au risque de la demande sociale", Maryline Crivello, Patrick Garcia ve Nicolas Offenstadt (der.), *Concurrence des passés. Usages politiques du passé dans la France contemporaine*, Presses universitaires de Provence, Aix-en-Provence, 2006.
- Delage, Christian ve Guigueno, Vincent, *L'Historien et le film*, Gallimard, Paris, 2004.
- Descamps, Florence, *L'Historien, l'archiviste et le magnétophone. De la construction de la source orale à son exploitation*, Comité pour l'histoire économique et financière de la France, Paris, 2001.
- Descombes, Vincent, "Qu'est-ce qu'être contemporain?", "Actualités du contemporain" dosyası, *Le Genre humain*, Şubat 2000, s. 21-32.
- Dewar, Kenneth C., "Geoffrey Barraclough: From Historicism to Historical Science", *The Historian*, cilt 56, sayı 3, Mart 1994, s. 449-464.
- Douzou, Laurent (der.), *Faire l'histoire de la Résistance*, Presses universitaires de Rennes, Rennes, 2008.
- , *La Résistance française: une histoire périlleuse. Essai d'historiographie*, Éditions du Seuil, Paris, 2005.
- Dujardin, Philippe, "De quoi sommes-nous contemporains? Essai d'anthropologie politique", *Cahiers Sens public*, Kasım-Aralık 2009, s. 11-91.
- Durkheim, Émile, "L'Allemagne au-dessus de tout". *La mentalité allemande et la guerre*, Armand Colin, Paris, 1915.
- Duruy, Victor, "Lettre au général Coffinières de Nordeck", *Notes et souvenirs*, Hachette, Paris, 1901, s. 122-125.
- Duverger, Maurice, *La Démocratie sans le peuple*, Éditions du Seuil, Paris, 1967.
- Febvre, Lucien, "Avant-Propos", *Cahiers d'Histoire de la Guerre*, sayı 1, Ocak 1949, s. 1-3.
- , "Par manière de préface", *Cahiers d'Histoire de la guerre*, sayı 3, Şubat 1950.
- Ferro, Marc, "Le film, une contre-analyse de la société?", Jacques Le Goff ve Pierre Nora (der.), *Faire de l'histoire*, Gallimard, Paris, 1974, cilt III, s. 236-255.
- Frankland, Noble, *History at War. The campaigns of an historian*, Giles de la Mare, Londra, 1998.
- Frei, Norbert, "The Federal Republic of Germany", Anthony Seldon (der.), *Contemporary History. Practice and Method*, Basic Blackwell, Oxford, 1988.

- (der.), *Was heißt und zum welchen Ende studiert man Geschichte des 20. Jahrhunderts?*, Wallstein Verlag, Göttingen, 2007.
- Friedländer, Saul, *Pie XII et le IIIe Reich*, Éditions du Seuil, Paris, 2010 [1964].
- Furet, François, *Le passé d'une illusion. Essai sur l'idée communiste au XXe siècle*, Robert Laffont/Calmann-Lévy, Paris, 1995.
- Galimi, Valeria, "De l'histoire de la Résistance à l'histoire du XXe siècle: 'l'Istituto nazionale per la storia del movimento di Liberazione in Italia' et le réseau des Instituts associés", "L'histoire du temps présent, hier et aujourd'hui", *Bulletin de l'Institut d'histoire du temps présent*, Temmuz 2000, <http://www.ihp.cnrs.fr/spip.php%3Frubrique89.html>.
- Girardet, Raoul, "L'ombre de la guerre", Pierre Nora (der.), *Essais d'ego-histoire*, Galimard, Paris, 1987, s. 139-171.
- Girault, René, "Pierre Renouvin, la BDIC et l'historiographie française des relations internationales", *Matériaux pour l'histoire de notre temps*, sayı 49-50, 1998, s. 7-9.
- Guibert de Nogent, *Histoire de la Première Croisade*, Éditions Paléo, Clermont-Ferrand, 2004.
- Hamel, Jean-François, *Revenances de l'histoire. Répétition, narrativité, modernité*, Éditions de Minuit, Paris, 2006.
- Hartog, François, "Le présent de l'historien", *Le Débat*, sayı 158, Ocak 2010, s. 18-31.
- Hartog, François; Schmitt, Pauline ve Schnapp, Alain (der.), *Pierre Vidal-Naquet. Un historien dans la cité*, La Découverte, Paris, 1998.
- Havet, Jacques (der.), *Tendances principales de la recherche dans les sciences sociales et humaines*, 2 cilt, Mouton/Unesco, Paris/La Haye/New York, 1978.
- Heimpel, Hermann, *Der Mensch in seiner Gegenwart. Acht historische Essays*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1957 [1954].
- Hirschfeld, Gerhard, "Niederländische Zeitgeschichte: Fragen und Perspektiven der Forschung", *Jahrbuch des Zentrums für Niederlande-Studien*, cilt 16, 2005, s. 141-157.
- Hobsbawm, Eric, *L'Âge des extrêmes. Histoire du court XXe siècle (1914-1991)*, Le Monde diplomatique/Éditions Complexe, Paris/Brüksel, 1999 (yeniden basımı: André Versailles éditeur, 2008). [Kısa 20. Yüzyıl. 1914-1991 Aşırılıklar Çağı, çev. Yavuz Alogan, Everest Yayınları, İstanbul, 2019 (12. baskı)].
- Hudemann, Rainer, "Frankreich-Histoire du Temps présent zwischen nationalen Problemstellungen und internationaler Öffnung", Alexander Nützenadel ve Wolfgang Schieder (der.), *Zeitgeschichte als Problem. Nationale Traditionen und Perspektiven in Europa*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2004, s. 175-200, https://docupedia.de/zg/Frankreich_-_Histoire_du_Temps_present?oldid=80318.
- Hürter, Johannes ve Woller, Hans, *Hans Rothfels und die deutsche Zeitgeschichte*, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, Münih, 2005.
- Husson, Édouard, *Comprendre Hitler et la Shoah. Les historiens dans la République fédérale d'Allemagne et l'identité allemande depuis 1949*, Presses universitaires de France, Paris, 2000.
- Iggers, Georg G., *Historiography in the XXth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*, Wesleyan University Press, Hanover, 1997.
- , *New Directions on European Historiography*, Wesleyan University Press, Middletown, 1975.

- Institut d'histoire du temps présent, *Écrire l'histoire du temps présent. En hommage à François Bédarida*, Éditions du CNRS, Paris, 1993.
- , *Histoire et temps présent*, Institut d'histoire du temps présent/CNRS, Paris, 1980.
- Isaac, Jules, *Jules Isaac, un historien dans la Grande guerre. Lettres et carnets 1914-1917*, Armand Colin, Paris, 2004.
- Jäckel, Eberhard, *Umgang mit der Vergangenheit. Beiträge zur Geschichte*, DVA, Stuttgart, 1989, s. 133-150.
- Jaraus, Konrad (der.), *Zwischen Parteilichkeit und Professionalität: Bilanz der Geschichtswissenschaft der DDR*, Akademie Verlag, Berlin, 1991.
- Jaraus, Konrad ve Sabrow, Martin (der.), *Verletztes Gedächtnis. Erinnerungskultur und Zeitgeschichte im Konflikt*, Campus Fachbuch, Frankfurt am Main, 2002.
- Jeanneney, Jean-Noël, *Concordances des temps. Chronique sur l'actualité du passé*, Éditions du Seuil, Paris, 1987.
- Jong, Louis de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog (Le Royaume des Pays-Bas pendant la Seconde Guerre mondiale)*, 14 Kitap, 29 Cilt, Martinus Nijhoff, La Haye, 1969-1991.
- Jouhaud, Christian, *Les Pouvoirs de la littérature. Histoire d'un paradoxe*, Gallimard, Paris, 2000.
- Journal of Contemporary History*, cilt 1, sayı 1, Ocak 1966.
- Judt, Tony, *Après Guerre. Une histoire de l'Europe depuis 1945*, Armand Colin, Paris, 2007 [1. cilt: Penguin, Londra/New York, 2006].
- , “Rethinking Post-War Europe”, *IWMpost* (Institut für die Wissenschaften von Menschen, Vienne), sayı 104, Nisan-Agustos 2010, s. 4.
- Kassow, Samuel D., *Qui écrira notre histoire? Les archives secrètes du ghetto de Varsovie*, Grasset, Paris, 2011.
- Krugler, Gilles, “Historians in Combat. L'armée américaine et le concept de Military History Operations”, *Revue historique des armées*, sayı 257, 2009.
- Laborie, Pierre, *Les Français des années troubles: de la guerre d'Espagne à la Libération*, Desclée de Brouwer, Paris, 2001.
- Lacouture, Jean, “L'histoire immédiate”, Jacques Le Goff, Roger Chartier ve Jacques Revel (der.), *La Nouvelle Histoire*, Retz, Paris, 1978, s. 270-293.
- Lacretelle, Charles de, *Histoire de France depuis la Restauration*, 4 cilt, Delaunay, Paris, 1829-1835.
- , *Histoire de la Révolution française*, 8 cilt, Treuttel et Würtz, Paris, 1821-1826.
- Lagrou, Pieter, “Historiographie de guerre et historiographie du temps présent: cadres institutionnels en Europe occidentale, 1945-2000”, *Bulletin du Comité international d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale*, sayı 30-31, 1999-2000, s. 191-215, <http://www.ihp.cnrs.fr/spip.php%3Farticle515.html>.
- , “Ou comment se constitue et se développe un nouveau champ disciplinaire”, “Histoire du temps présent” dosyası, *La Revue pour l'histoire du CNRS*, sayı 9, 2003.
- Lâidi, Zaki, *Le Sacre du présent*, Flammarion, Paris, 2000.
- Lanzmann, Claude (yönetmen), “Shoah” (1985).
- Laqueur, Walter ve Mosse, George (der.), “History today in USA, Britain, France, Italy, Germany, Poland, India, Czechoslovakia, Spain, Holland, Sweden”, *Journal of Contemporary History*, cilt 2, sayı 1, Ocak 1967.

- Le Moigne, Nicolas, "L'histoire du temps présent à l'allemande: l'Institut für Zeitgeschichte de Munich", *Bulletin de la Mission historique française en Allemagne*, sayı 40, 2004, s. 186-192.
- Lisle, Edmond, "Les sciences sociales en France: développement et turbulences dans les années 1970", *La Revue pour l'histoire du CNRS*, sayı 7, 2002.
- Martens, Stefan, "Frankreich zwischen 'Histoire contemporaine' und 'Histoire du temps présent'", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, sayı 4, 2007.
- Meinecke, Friedrich, *Die deutsche Katastrophe. Betrachtungen und Erinnerungen*, Brockhaus, Wiesbaden, 1946.
- Menne-Haritz, Angelika, "Die Verwaltung und ihre Archive. Überlegungen zur Latenz von Zeit in der Verwaltungsarbeit", *Verwaltung & Management*, sayı 5, cilt 1, 1999, s. 4-10, <http://www.staff.uni-marburg.de/~mennehar/publikationen/latency.pdf>.
- Michel, Henri, "Lucien Febvre (1878-1956)", *Revue d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale*, sayı 25, Ocak 1957.
- , "Une enquête sur la Résistance par la Commission d'histoire de l'Occupation et de la Libération de la France", *Cahiers d'Histoire de la Guerre*, sayı 2, Haziran 1949, s. 45-55.
- Möller, Horst ve Wengst, Ugo (der.), *50 Jahre Institut für Zeitgeschichte. Eine Bilanz*, Oldenbourg Verlag, Münih, 1999.
- Morin, Edgar, *La Rumeur d'Orléans*, Éditions du Seuil, Paris, 1969.
- Mosse, George, *De la Grande guerre au totalitarisme. La brutalisation des sociétés européennes*, Hachette, Paris, 1999 [ilk basımı: Oxford University Press, 1990].
- Neumann, Franz, *Behemoth. The Structure and Practice of National Socialism*, Gollancz, Londra, 1942.
- Niethammer, Lutz (Axel Dossmann ile birlikte), *Kollektive Identität. Heimliche Quellen einer unheimlichen Konjunktur*, Rowohlt, Hambourg, 2000.
- (Dirk van Laak ile birlikte), *Posthistoire. Has History come to an End?*, Verso, New York, 1992 [1989].
- Noiriel, Gérard, *Les Origines républicaines de Vichy*, Hachette, Paris, 1999.
- , *Qu'est-ce que l'histoire contemporaine?*, Hachette, Paris, 1998.
- Nora, Pierre, "L'événement-monstre", *Communications*, sayı 18, 1972, s. 162-172. [Jacques Le Goff ve Pierre Nora (der.), *Faire de l'histoire*, Gallimard, Paris, 1974, cilt 1, s. 210-228, "Le retour de l'événement"].
- , *Les Français d'Algérie*, Julliard, Paris, 1961; yeni basımı: Christian Bourgois, 2012.
- , "Présent", Jacques Le Goff, Roger Chartier ve Jacques Revel (der.), *La Nouvelle Histoire*, Retz, Paris, 1978, s. 467-472.
- Nützenadel, Alexander ve Schieder, Wolfgang (der.), *Zeitgeschichte als Problem. Nationale Traditionen und Perspektiven der Forschung in Europa*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2004.
- Ophuls, Marcel (yönetmen), "Le Chagrin et la Pitié", 1971.
- Palmowski, Jan ve Spohr-Readman, Kristina, "Speaking Truth to Power: Contemporary History in the Twenty-first Century", "At the Crossroads of Past and Present. Contemporary History and the Historical Discipline" dosyası, *Journal of Contemporary History*, cilt 46, sayı 3, Temmuz 2011, s. 485-505.

- Pavone, Claudio (der.), *Novecento. I tempi della storia*, Donzelli, Roma, 2008 [1997].
- , *Prima lezione di storia contemporanea*, Laterza, Roma, 2007.
- Patel, Kiran Klaus, “Zeitgeschichte im digitalen Zeitalter. Neue und alte Herausforderungen”, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, sayı 3, cilt 59, Temmuz 2011, s. 331-351.
- Paxton, Robert O., *La France de Vichy. 1940-1944*, Éditions du Seuil, Paris, 1973.
- Pérotin-Dumon, Anne, *Historizar el Pasado Vivo en América Latina*, 2007, http://etica.uahurtado.cl/historizarelpasadovivo/es_home.html.
- Pervillé, Guy, “L’histoire immédiate selon Jean-François Soulet, Jean Lacouture et Benoit Verhaegen”, “Bilan et perspectives de l’histoire immédiate” dosyası, *Cahiers d’histoire immédiate*, sayı 30-31, Sonbahar 2006-İlkbahar 2007, s. 5-9.
- Peschanski, Denis; Pollak, Michael ve Rouso, Henry (der.), *Histoire politique et sciences sociales*, Complexe/Institut d’histoire du temps présent, Brüksel/Paris, 1991.
- Pirenne, Henri, *Histoire de Belgique*, 7 cilt, Lamartin, Brüksel, 1900-1932.
- Pisar, Samuel, “Auschwitz parle encore aux juifs et aux musulmans”, *Le Monde*, 28 Ocak 2012.
- Plumyène, Jean ve Lasierra, Raymond, *Les Fascismes français, 1923-1963*, Éditions du Seuil, Paris, 1963.
- Poirrier, Philippe, “L’histoire contemporaine”, Jean-François Sirinelli, Pascal Cauchy ve Claude Gauvard (der.), *Les Historiens français à l’œuvre 1995-2010*, Presses universitaires de France, Paris, 2010, s. 73-91.
- Poliakov, Léon, *Le Bréviaire de la haine*, Calmann-Lévy, Paris, 1951.
- , “Une grande institution française: le Comité d’histoire de la 2e Guerre mondiale”, *La Revue du Centre de documentation juive contemporaine*, Nisan 1956, s. 19-22.
- Pôrto Jr., Gilson (der.), *História do tempo presente*, EDUSC, Bauru (Brezilya), 2007.
- Postel-Vinay, Karoline, “Dire l’histoire à l’échelle du monde”, *Esprit*, Haziran 2007, <http://www.esprit.presse.fr/archive/review/article.php?code=14083>.
- Poznanski, Renée, “La création du Centre de documentation juive contemporaine en France (Nisan 1943)”, *Vingtième Siècle. Revue d’histoire*, sayı 63, Temmuz-Eylül 1999, s. 51-64.
- Prost, Antoine, “L’histoire du temps présent: une histoire comme les autres”, “Bilan et perspectives de l’histoire immédiate”, *Cahiers d’histoire immédiate*, sayı 30-31, Sonbahar 2006-İlkbahar 2007, s. 21-28.
- , “Pour une histoire sociale du temps présent”, Institut d’histoire du temps présent, *Écrire l’histoire du temps présent. En hommage à François Bédarida*, Éditions du CNRS, Paris, 1993.
- Rabinbach, Anson, *In the Shadow of Catastrophe. German Intellectuals between Apocalypse and Enlightenment*, University of California Press, Berkeley, 1997.
- Rasmussen, Anne, “La “science française” dans la guerre des manifestes, 1914-1918”, *Mots. Les langages du politique*, sayı 76, 2004.
- Raulff, Ulrich, *De l’origine à l’actualité. Marc Bloch, l’histoire et le problème du temps présent*, Jan Thorbecke Verlag, Sigmaringen, 1997.
- Rémond, René, “La blessure de 1940 enfin cicatrisée”, *Réalités. Revue de Paris*, sayı 315, Nisan 1972, s. 37-41.
- , “Le contemporain du contemporain”, Pierre Nora (der.), *Essais d’ego-histoire*, Gallimard, Paris, 1987, s. 293-349.

- , *Les Droites en France*, Aubier-Montaigne, Paris, 4. baskı, 1982. [ilk basımı: *La Droite en France de 1815 à nos jours. Continuité et diversité d'une tradition politique*, Aubier, 1954].
- , "France: Work in Progress", "Historians on the Twentieth Century", *Journal of Contemporary History*, cilt 2, sayı 1, Ocak 1967.
- (der.), *Le Gouvernement de Vichy 1940-1942. Institutions et politiques*, Armand Colin, Paris, 1972.
- , "L'Histoire contemporaine", François Bédarida (der.), *L'histoire et le métier d'historien en France 1945-1995*, Éditions de la Maison des sciences de l'homme, Paris, 1995, s. 247-251.
- , "L'Histoire contemporaine", François Bédarida (der.), *L'histoire et le métier d'historien en France 1945-1995*, Éditions de la Maison des sciences de l'homme, Paris, 1995, s. 247-251.
- , "Plaidoyer pour une histoire délaissée. La fin de la IIIe République", *Revue française de science politique*, cilt 7, sayı 2, 1957, s. 253-270.
- Rémond, René ve Bourdin, Janine (der.), *Édouard Daladier, chef de gouvernement*, Presses de la FNSP, Paris, 1977.
- Rémond, René ve Carrère d'Encausse, Hélène, *Discours de réception de René Rémond à l'Académie française et réponse d'Hélène Carrère d'Encausse*, Fayard, Paris, 2000.
- Renouvin, Pierre, *Les Origines immédiates de la guerre: 28 juin-4 août 1914*, Alfred Costes, Paris, 1925.
- Reynolds, David, "The Origins of the Two World Wars: Historical Discourse and International Politics", *Journal of Contemporary History*, cilt 38, sayı 1, Ocak 2003, s. 29-44.
- Reynolds, Gonzague de, "Où va l'Europe?", *La Revue universelle*, 15 Ağustos 1938.
- Rioux, Jean-Pierre, "20-01-84", *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, sayı 1, Sayı 1984, s. 5-6.
- , "Présentation", *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, sayı 69, Ocak 2001, s. 3-5.
- Rosenstone, Robert A., *Visions of the Past. The Challenge of Film to our idea of History*, Harvard University Press, Cambridge, 1995.
- Rothfels, Hans, "Zeitgeschichte als Aufgabe", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, sayı 1, Ocak 1953, s. 1-8.
- Rouso, Henry, "Histoire du temps présent", Sylvie Mesure ve Patrick Savidan (der.), *Le dictionnaire des sciences humaines*, Presses universitaires de France, Paris, 2006, s. 555-558.
- , "L'histoire du temps présent, vingt ans après", "L'histoire du temps présent, hier et aujourd'hui", *Bulletin de l'Institut d'histoire du temps présent*, sayı 75, Hazi-ran 2000, s. 23-40.
- Sabrow, Martin; Jessen, Ralph ve Grosse Kracht, Klaus (der.), *Zeitgeschichte als Streit-geschichte. Grosse Kontroversen nach 1945*, C. H. Beck, Münih, 2003.
- Safire, William, *Safire's Political Dictionary*, Oxford University Press, Londra/New York, 1972.
- Salvati, Mariuccia, *Il Novecento. Interpretazioni e bilanci*, Laterza, Roma, 2004.
- Sauvageot, Jacques; Geismar, Alain ve Cohn-Bendit, Daniel, *La Révolte étudiante: les animateurs parlent*, Éditions du Seuil, Paris, 1968.
- Schmid, Hans-Christian (yönetmen), "La Révélation", 2010.

- Schöttler, Peter (der.), *Geschichtsschreibung als Legitimationswissenschaft 1918-1945*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1997.
- (der.), *Marc Bloch, Historiker und Widerstandskämpfer*, Campus, Frankfurt am Main, 1999.
- , “After the Deluge: The Impact of the Two World Wars on the Historical Work of Henri Pirenne and Marc Bloch”, Stefan Berger ve Chris Lorenz, *Nationalizing the Past. Historians as Nation Builders in Modern Europe*, Palgrave MacMillan/European Science Foundation, Londra, 2010, s. 404-425.
- , “Fernand Braudel, prisonnier en Allemagne face à la longue durée et au temps présent”, “Captivité de guerre au XXe siècle. Des archives, des histoires, des mémoires” başlıklı uluslararası konferans tebliği, Institut d'histoire du temps présent/ Institut de recherche stratégique de l'École militaire, 17-18 Kasım 2011.
- , “La ‘Zeitgeschichte’ allemande, entre révisionnisme, conformisme et autocritique”, “Temps présent et contemporanéité” başlıklı uluslararası toplantıya sunulmuş tebliğ, Institut d'histoire du temps présent, Paris, 24-26 Mart 2011.
- Seldon, Anthony (der.), *Contemporary History. Practice and Method*, Basic Blackwell, Oxford, 1988.
- Seton-Watson, Robert William, “The historian as a political force in central Europe”, 2 Kasım 1922 tarihinde Londra Üniversitesi Slav Çalışmaları Kürsüsü'nün kurulması vesilesiyle yapılan açılış konferansında sunulan konuşma, The School of Slavonic Studies, University of London, King's College, 1922.
- , “A Plea for the Study of Contemporary History”, *History (The Journal of the Historical Association)*, Nisan 1929, sayı 53, cilt XIV, s. 1-18.
- Sevegrand, Martine, “Temps présent”, *une aventure chrétienne, 1937-1992*, Éditions du Temps présent, Paris, 2006.
- Sirinelli, Jean-François, *Comprendre le XXe siècle français*, Fayard, Paris, 2005.
- (der.), *Histoire des droites en France*, 3 cilt, Gallimard, Paris, 1992.
- Sirinelli, Jean-François; Cauchy, Pascal ve Gauvard, Claude (der.), *Les historiens français à l'œuvre 1995-2010*, Presses universitaires de France, Paris, 2010.
- Solchany, Jean, *Comprendre le nazisme dans l'Allemagne des années zéro (1945-1949)*, Presses universitaires de France, Paris, 1997.
- Soulet, Jean-François, *L'Histoire immédiate: historiographie, sources et méthodes*, Armand Colin, Paris, 2009.
- , *L'Histoire immédiate*, Presses universitaires de France, Paris, 1994.
- Stoop, Paul, “Das ‘Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie’ in Amsterdam”, *Jahresbibliographie der Bibliothek für Zeitgeschichte*, cilt 58, 1986, s. 455-465.
- Stora, Benjamin, *Les Guerres sans fin. Un historien, la France et l'Algérie*, Stock, Paris, 2008.
- Taine, Hippolyte, *Les Origines de la France contemporaine*, 6 cilt, Hachette, Paris, 1875-1893.
- Taylor, Alan J.P., “Sales talk”, *New Statesman and Nation*, 17 Mart 1956.
- Tillion, Germaine, *Le Harem et les cousins*, Éditions du Seuil, Paris, 1966.
- Toulangeon, Emmanuel de, *Histoire de France depuis la Révolution de 1789 écrite d'après les mémoires et manuscrits contemporains, recueillis dans les dépôts civils et militaires*, Didot, Paris, 1803.
- Traverso, Enzo, *L'Histoire comme champ de bataille. Interpréter les violences du XXe*

- siècle, La Découverte, Paris, 2011. [Savaş Alanı Olarak Tarih, çev. Osman Binatlı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013].
- (der.), *Le Totalitarisme. Le XXe siècle en débat*, Éditions du Seuil, Paris, 2001.
- Trebitsch, Michel, “Du mythe à l'historiographie”, Danièle Voldman (der.), *La Bouche de la vérité? La recherche historique et les sources orales, Les Cahiers de l'Institut d'histoire du temps présent*, sayı 21, Kasım 1992, s. 13-32, <http://www.ihp.cnrs.fr/spip.php%3Farticle211.html>.
- , “L'histoire contemporaine: quelques notes sur une histoire énigmatique”, Olivier Dumoulin ve Raphaël Valéry (der.), *Périodes. La construction du temps historique*, Éd. de l'École des hautes études en sciences sociales/Sources “Histoire au présent”, Paris, 1991, s. 135-144.
- Verhaegen, Benoît, *Introduction à l'histoire immédiate*, Éd. Duculot, Gembloux, 1974.
- Versaille, André (der.), *Penser le XXe siècle*, Complexe, Brüksel, 1990.
- Vidal de La Blache, Pierre, “La frontière de la Sarre d'après les traités de 1814 et 1815”, *Annales de Géographie*, 1919, cilt 28, sayı 154, s. 249-267.
- Vidal-Naquet, Pierre, *Mémoires*, 2 cilt, Seuil/La Découverte, Paris, 1995 ve 1998.
- Vierteljahrshfte für Zeitgeschichte*, sayı 1, Ocak 1953.
- Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, sayı 1, Ocak-Mart 1984.
- Virilio, Paul, “Les illusions du temps zéro”, *Esprit*, sayı 260, Ocak 2000, s. 97-104.
- Voldman, Danièle (der.), *La Bouche de la vérité?, Les Cahiers de l'Institut d'histoire du temps présent*, sayı 21, Kasım 1992.
- Weber, Eugen, *Action Française. Royalism and Reaction in Twentieth Century France*, Stanford University Press, 1962.
- Werth, Nicolas, “Totalitarisme ou révisionnisme: l'histoire soviétique, une histoire en chantier”, Enzo Traverso (der.), *Le Totalitarisme. Le XXe siècle en débat*, Éditions du Seuil, Paris, 2001, s. 878-896.
- Wesseling, Henk L., “The Annales school and the writing of contemporary history”, *Review*, cilt 1, sayı 3-4, Kış-İlkbahar 1979, s. 185-194. [Certain Ideas of France: Essays on French History and Civilization, Greenwood Press, Westport, 2002].
- Winock, Michel, *Histoire politique de la revue “Esprit” 1930-1950*, Éditions du Seuil, Paris, 1975.
- Wirsching, Andreas, “‘Epoche der Mitlebenden’ - Kritik der Epoche”, *Zeithistorische Forschungen/Studies in Contemporary History*, sayı 8, Mayıs 2011, <http://www.zeit-historische-forschungen.de/16126041Wirsching-1-2011>.
- Woodward, Llewellyn, “The study of contemporary history”, *Journal of Contemporary History*, cilt 1, Ocak 1966.

Tanıklık, Geçmişin Mevcudiyeti ve Kullanımları

- “L'histoire entre épistémologie et demande sociale”, Institut universitaire de formation des maîtres, Créteil, 1994.
- “La responsabilité sociale de l'historien”, *Diogenes*, sayı 168, Ekim-Aralık 1994.
- “Mémoire, histoire”, *Revue de métaphysique et de morale*, sayı 1, Mart 1998.
- Andrieu, Claire; Lavabre, Marie-Claire ve Tartakowski, Danielle (der.), *Politiques du passé. Usages politiques du passé dans la France contemporaine*, Presses universitaires de Provence, Aix-en-Provence, 2006.

- Ashton, Paul ve Hamilton, Paula, *History at the Crossroads. Australians and the Past*, Halstead Press, Sidney, 2010.
- Assmann, Aleida, *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*, C. H. Beck, Mnih, 2006.
- Assmann, Jan, *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*, C. H. Beck, Mnih, 1992. [Kültürel Bellek. Eski Yüksek Kltrlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik, ev. Aye Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015 (2. baskı)].
- Auzas, Vincent ve Jewsiewicki, Bogumil (der.), *Traumatisme collectif pour patrimoine. Regards sur un mouvement transnational*, Les Presses de l'Université Laval, Québec, 2008.
- Azouvi, François, *Le Mythe du grand silence. Auschwitz, les Français, la mémoire*, Fayard, Paris, 2012.
- Becker, Annette, Maurice Halbwachs. *Un intellectuel en guerres mondiales 1914-1945*, Nosis, Paris, 2003.
- Besson, Rémy, "La Mise en récit de Shoah", EHESS'de Christian Delage yönetiminde yazılan tez, Mart 2012.
- Blaive, Muriel; Gerbel, Christian ve Lindenberger, Thomas (der.), *Clashes in European Memory. The Case of Communist Repression and the Holocaust*, Ludwig Boltzmann Institute for European History and Public Spheres, StudienVerlag, Innsbruck, 2011.
- Brückner, Pascal, *La Tyrannie de la pénitence. Essai sur le masochisme occidental*, Grasset, Paris, 2006.
- Crivello, Maryline; Garcia, Patrick ve Offenstadt, Nicolas (der.), *Concurrence des passés. Usages politiques du passé dans la France contemporaine*, Presses universitaires de Provence, Aix-en-Provence, 2006.
- Cru, Jean Norton, *Du Témoignage*, Gallimard, Paris, 1931 [yeni basımı: Jean-Jacques Pauvert, 1967].
- , *Témoins. Essai d'analyse et de critique des souvenirs des combattants dits en français de 1915 à 1928*, Les tincelles, Paris, 1929 [yeni basımı: Presses universitaires de Nancy, 1993].
- David, Renée, *Traces indélébiles Mémoires incertaines*, L'Harmattan, Paris, 2008.
- Davoine, Françoise ve Gaudilliere, Jean-Max, *Histoire et trauma. La folie des guerres*, Stock, Paris, 2006.
- Diner, Hasia, *We Remember with Reverence and Love. American Jews and the Myth of Silence after the Holocaust, 1945-1962*, New York University Press, New York, 2009.
- Dulong Renaud, *Le Témoin oculaire. Les conditions sociales de l'attestation personnelle*, ditions de l'cole des hautes études en sciences sociales, Paris, 1998.
- Fassin, Didier ve Rechtman, Richard, *L'Empire du traumatisme. Enquête sur la condition de victime*, Flammarion, Paris, 2007.
- Ferro, Marc, *Le Ressentiment dans l'histoire. Comprendre notre temps*, Odile Jacob, Paris, 2007.
- François, tienne ve Schulze, Hagen (der.), *Mémoires allemandes*, Gallimard, Paris, 2007 [*Deutsche Erinnerungsorte*, 2001, 3 cilt Almanca basımın kısaltılmı versiyonu].

- Frank, Anne, *Les Journaux d'Anne Frank*, Calmann-Lévy, Paris, 1989 [ilk basımı: Bakker, Amsterdam, 1986]; özellikle bkz. Stroom, Gerrold van der, "Les journaux, le texte néerlandais publié (Het Achterhuis) et les traductions", s. 75-96.
- Frei, Norbert (der.), *Martin Broszat, der "Staat Hitlers" und die Historisierung des Nationalsozialismus*, Wallstein Verlag, Göttingen, 2007.
- , *Vergangenheitspolitik. Die Anfänge der Bundesrepublik und die NS-Vergangenheit*, C. H. Beck, Münih, 1997.
- Friedländer, Saul, "Réflexions sur l'historisation du national-socialisme", *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, Ekim-Aralık 1987, s. 43-54.
- Fussell, Paul, *The Great War and Modern Memory*, Oxford University Press, Londra, 1975.
- Gallerano, Nicola (der.), *L'uso pubblico della storia*, Franco Angeli, Milano, 1995.
- Garcia, Patrick, *Le Bicentenaire de la Révolution française. Pratiques sociales d'une commémoration*, CNRS Éditions, Paris, 2000.
- Garcia, Patrick ve Leduc, Jean, *L'Enseignement de l'histoire en France de l'Ancien régime à nos jours*, Armand Colin, Paris, 2003.
- Gaudard, Pierre-Yves, *Le Fardeau de la mémoire. Le deuil collectif allemand après le national-socialisme*, Plon, Paris, 1997.
- Gildea, Robert, *The Past in French History*, Yale University Press, New Haven/Londra, 1994.
- Halbwachs, Maurice, *Les Cadres sociaux de la mémoire*, Albin Michel, Paris, 1994. [Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri, çev. Büşra Uçar, Heretik Yayınları, Ankara, 2016].
- , *La Mémoire collective*, Albin Michel, Paris, 1997. [Kolektif Hafıza, çev. Banu Barış, Heretik Yayınları, Ankara, 2017].
- Homans, Peter (der.), *Symbolic Loss. The Ambiguity of Mourning and Memory at Century's End*, University Press of Virginia, Charlottesville, 2000.
- Jarausch, Konrad ve Lindenberger, Thomas (Annelie Ramsbrock ile birlikte), *Conflicted Memories. Europeanizing Contemporary Histories*, Berghahn Publishers, New York/Londra, 2007.
- Jaspers, Karl, *La Culpabilité allemande*, Éditions de Minuit, Paris, 1948 [ilk basımı: *Die Schuldfrage. Ein Beitrag zur deutschen Frage*, Artemis Verlag, Zürih, 1946].
- Jeanneney, Jean-Noël, *Le Passé dans le présent*, Éditions du Seuil, Paris, 1998.
- Joutard, Philippe, *Ces voix qui nous viennent du passé*, Hachette, Paris, 1983.
- Lagrou, Pieter, *Mémoires patriotiques et Occupation nazie. Résistants, requis et déportés en Europe occidentale, 1945-1965*, Complexe/Institut d'histoire du temps présent-CNRS, Brüksel/Paris, 2003.
- , "Réflexions sur le rapport néerlandais du NIOD: logique académique et culture du consensus", "Srebrenica 1995. Analyse croisée des enquêtes et des rapports" dosyası, *Culture & Conflicts. Sociologie politique de l'international*, sayı 65, 2007, s. 63-79.
- Lavabre, Marie-Claire, "Du poids et du choix du passé", Denis Peschanski, Michael Pollak ve Henry Rousso (der.), *Histoire politique et sciences sociales*, Complexe/Institut d'histoire du temps présent, Brüksel/Paris, 1991, s. 265-278.
- , "Paradigmes de la mémoire", *Transcontinentales*, sayı 5, 2007, s. 139-147.

- , “Usages du passé, usages de la mémoire”, *Revue française de science politique*, cilt 44, sayı 3, Haziran 1994.
- Lavabre, Marie-Claire ve Damamme, Dominique (der.), “Expertises historiennes” özel sayısı, *Sociétés contemporaines*, sayı 39, 2000.
- Lemoine, Hervé, *La Maison de l'histoire. Pour la création d'un Centre de recherche et de collections permanentes dédié à l'histoire civile et militaire de la France*, Ministère de la Culture, Paris, 2008.
- Létourneau, Jocelyn ve Northrup, David, “Québécois et Canadiens face au passé: similitudes et dissemblances”, *The Canadian Historical Review*, cilt 92, sayı 1, Mart 2011, s. 163-196.
- Lowczyk, Olivier, *La Fabrique de la paix. Du comité d'études à la Conférence de la paix*, Économica, Paris, 2010.
- Marès, Antoine, “Louis Léger et Ernest Denis. Profil de deux bohémisants français au XIXe siècle”, Bohumila Ferenuhová (der.), *La France et l'Europe centrale. 1867-1914*, AEP, Bratislava, 1995, s. 63-82.
- Margalit, Avishai, *The Ethics of Memory*, Harvard University Press, Cambridge, 2002.
- Martin, Jean-Clément, “Histoire, mémoire et oubli. Pour un autre régime d'historicité”, *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, sayı 47, Ekim-Aralık 2000, s. 784-804.
- Morin, Mélissa S. ve Noël, Patrick-Michel (der.), “Les représentations du passé: entre mémoire et histoire”, *Conserveries mémorielles*, sayı 9, 2011, <http://cm.revues.org/808>.
- Mosse, George, *De la Grande guerre au totalitarisme. La brutalisation des sociétés européennes*, Hachette, Paris, 1999 [ilk basım: Oxford University Press, 1990].
- Nielson, Jonathan M., *American Historians in War and Peace: Patriotism, Diplomacy and the Paris Peace Conference, 1918-1919*, Academia Press, Lincoln, 2011.
- Ory, Pascal, *Une nation pour mémoire, 1889, 1939, 1989, trois jubilé révolutionnaires*, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, Paris, 1992.
- Pollak, Michael, *L'Expérience concentrationnaire. Essai sur le maintien de l'identité sociale*, Métailié, Paris, 1990.
- Prost, Antoine ve Winter, Jay, *Penser la Grande guerre. Essai d'historiographie*, Éditions du Seuil, Paris, 2004.
- Rey, Jean-Michel, *L'Oubli dans les temps troublés*, Éditions de l'Olivier, Paris, 2010.
- Ricœur, Paul, *La Mémoire, l'histoire, l'oubli*, Éditions du Seuil, Paris, 2000. [Hafıza, Tarih, Unutuş, çev. M. Emin Özcan, Metis Yayınları, İstanbul, 2017 (3. baskı)].
- Ringelblum, Emmanuel, *Chroniques du ghetto de Varsovie*, Robert Laffont, Paris, 1959.
- Robin, Régine, *La Mémoire saturée*, Stock, Paris, 2003.
- Rousseau, Frédéric, *Le Procès des témoins de la Grande guerre. L'affaire Norton Cru*, Éditions du Seuil, Paris, 2003.
- Rousso, Henry, *La Hantise du passé*, Textuel, Paris, 1997.
- , “L'histoire appliquée ou les historiens thaumaturges”, *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, sayı 1, Ocak-Mart 1984, s. 105-121.
- (der.), *Le Regard de l'histoire. L'émergence et l'évolution de la notion de patrimoine au cours du XXe siècle en France*, Fayard/Monum Éditions du Patrimoine, Paris, 2003.

- , *Le Syndrome de Vichy de 1944 à nos jours*, Éditions du Seuil, Paris, 1987 ve 1990.
- , *Vichy, l'événement, la mémoire, l'histoire*, Gallimard, Paris, 2001.
- Rozenberg, Roy ve Thelen, David, *The Presence of the Past: Popular Uses of History in American Life*, Columbia University Press, New York, 1998.
- Salter, Michael, *Nazi War Crimes, US Intelligence and Selective Prosecution at Nuremberg: Controversies regarding the Role of the Office of Strategic Services*, Routledge, New York, 2007.
- Segev, Tom, *Le Septième million. Les Israéliens et le Génocide*, Liana Levi, Paris, 1993.
- Stora, Benjamin, *La Gangrène et l'Oubli*, La Découverte, Paris, 1991.
- Suleiman, Susan Rubin, *Crises of Memory and the Second World War*, Harvard University Press, Cambridge, 2006.
- Terkel, Studs, *"The Good War": An Oral History of World War Two*, Pantheon Books, New York, 1984.
- Traverso, Enzo, *Le Passé, mode d'emploi. Histoire, mémoire, politique*, La Fabrique, Paris, 2005. [*Geçmiş Kullanma Kılavuzu. Tarih, Bellek, Politika*, çev. Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019].
- Trémeaux, Jean-Claude, *Deuils collectifs et création sociale*, La Dispute, Paris, 2004.
- Vidal-Naquet, Pierre, *Les Juifs, la mémoire et le présent*, Éditions du Seuil, Paris, 1995.
- Wieviorka, Annette, *L'Ère du témoin*, Plon, Paris, 1999.
- Wilson, Keith (der.), *Government and International Historians through Two World Wars*, Berghahn Books, New York, 1996.
- Wilson, Richard Ashby, *Writing History in International Trials*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
- Winter, Jay, *Sites of Memory, Sites of Mourning. The Great War in European Cultural History*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.
- Yerushalmi, Yosef, *Zakhor. Histoire juive et mémoire juive*, La Découverte, Paris, 1984.

- VII. Charles 92
VII. Clemens (Papa) 58
XIII. Louis 57
XIV. Louis (Saint-Louis) 45, 57
- Agamben, Giorgio 228
Almanya 23, 62, 69, 75, 79, 81, 95,
101, 102, 117, 127, 132, 136, 139-
142, 145, 146, 158, 170, 179, 185,
202, 206, 207, 210, 220, 237, 254,
259, 262, 266, 276, 278
Amerika Birleşik Devletleri, ABD 79-
81, 95, 103, 111, 136, 139, 144,
145, 148-152, 180, 182, 200, 222,
239, 254
Annales 33, 48, 82, 112, 115-117, 120,
132, 161, 165, 166, 170, 186, 272,
279
Antik Yunan 28, 38, 79, 168
Aragon, Louis 267
Arendt, Hannah 122, 123, 180, 220
Aristoteles 45, 53, 62
Arjantin 223
Aron, Raymond 13, 174, 249
Asya 124, 136, 180, 200, 255
Atina 40, 43
Augé, Marc 230
Augustinus (Aziz) 34, 85
Auschwitz 215, 274, 281
Avrupa 8, 11, 19, 23, 28, 31, 71, 72,
78, 79, 81, 88, 95, 101, 102, 104,
108, 111, 120, 124-127, 129, 130,
132, 133, 136, 137, 142, 143, 146,
147, 151-154, 158, 159, 169, 179,
180, 184, 186, 187, 195, 197, 200,
205, 207, 209-212, 218, 222, 235,
239, 242, 243, 253, 254, 256-260,
262-266
Avustralya 222, 262
Avusturya 129
Azéma, Jean-Pierre 8, 206, 240
- Bacon, Francis 80
Balkan Savaşları (1912-1913) 261
Balık Ülkeleri 218
Balzac, Honoré De 30
Barbusse, Henri 105
Barış Konferansı 112
Barracough, Geoffrey 179-182, 217, 242
Bastille 83, 92
Başrahip Bazin 67
ayrıca bkz. Voltaire
Bauman, Zygmunt 277
Bavyera Eyaleti 141
Bédarida, François 7, 9-12, 136, 198,
201-203, 206, 240, 243, 250, 258

Belçika 100, 126, 129, 136, 153, 164, 191, 259
Benedict, Ruth 149
Benjamin, Walter 25, 109, 110, 123, 163, 180, 189, 251
Bergson, Henri 95
Berlin 19, 28, 64, 136, 152, 164, 186, 211, 215, 257, 262, 264, 265
Berstein, Serge 206
Beyaz Rusya 218
Birleşik Krallık 136, 183, 200, 202, 262
ayrıca bkz. Büyük Britanya; İngiltere
Blanc, Louis 74
Bloch, Camille 108
Bloch, Marc 42, 45, 82, 100, 117-122, 131, 136, 169, 181
Bohemya 102
Brandt, Willy 210
Braudel, Fernand 161-167, 169, 170, 187, 255, 256
Brescia Saldırısı 283
Brezilya 222, 223
Briand, Aristide 103
Broszat, Martin 141, 147, 248, 284, 285
Brüksel 136
Buchenwald 274
Budapeşte 215
Bulgaristan 136
Büyük Britanya 179
ayrıca bkz. Birleşik Krallık; İngiltere
Büyük İskender 58

Cadernos do Tempo Presente 223
Cahiers d'Histoire de la Guerre 131, 160
Cape Town 212
Capet, Hugues 217
Carnegie Vakfı 98
Cenevre 100, 113
Certeau, Michel de 32, 38, 41
Cezayir, Cezayir Savaşı 186, 189, 196, 206, 276, 278
Char, René 123
Chateaubriand, François-René de 63
Chaunu, Pierre 187
Chicago Okulu 150
Chirac, Jacques 210
Churchill, Winston 42
Cicero 35

Cohn-Bendit, Daniel 190
Colbert, Jean-Baptiste 57
Collingwood, Robin George 36
Courtois, Stéphane 64, 206
Croce, Benedetto 35-37, 55, 111, 238
Cru, Jean Norton 105, 106

Çekoslovakya 215
Çin 52, 79, 136, 256, 259

D'Alembert, Jean le Rond 63, 67-69
Danimarka 136
de Gaulle, Charles 33
Delacroix, Christian 8, 29, 90
Doğu Almanya 152
Dosse, François 8, 29, 90, 167, 186, 195, 201, 276
Dreyfus, Alfred 64, 96, 102
Dreyfus, François-Georges 206
Duby, Georges 187
Dumas, Alexandre 72, 256
Dumoulin, Olivier 8, 29
Durkheim, Emile 95
Duverger, Maurice 190

Eichmann, Adolf 274
Elias, Norbert 163
English Historical Review 79
Eski Yugoslavya için Lahey Uluslararası Ceza Mahkemesi 232, 245

Febvre, Lucien 42, 82, 99, 117, 118, 120, 131-133, 160, 161, 166, 167, 169
Ferro, Marc 8, 194
Filistin 21, 125
Finkelkraut, Alain 228
Foucault, Michel 59, 60, 277
Frank, Anne 127
Frankfurt Okulu 149
Fransa 20, 23, 29, 30, 45, 48, 56, 59, 62, 64, 69, 70, 72-75, 77, 80, 81, 90-92, 95, 98, 99, 103, 112, 117, 125, 126, 128-131, 136, 138, 141, 153, 158-160, 168, 170, 174-176, 183, 185-187, 195, 197, 199, 200, 205-207, 210, 220, 224, 232, 235, 236, 238, 243, 247, 252, 253, 255, 258,

259, 262, 265, 274-276, 278, 285,
286
Frei, Norbert 8, 147
Friedländer, Saul 190, 248, 284, 285
Furet, François 89
Fustel de Coulanges, Numa-Denys 75,
86, 165, 249, 251

Gibbon, Edward 185
Girardet, Raoul 160, 206
Giscard d'Estaing, Valéry 173, 197
Guatemala 223
Gulag Takımadaları 153
Güney Doğu Asya 255
Güney Kore 136, 186

Halbwachs, Maurice 105, 243
Hartog, François 8, 17, 18, 29, 38-40,
188, 219-221
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 63, 75
Hindistan 79
Historische Zeitschrift 183
Hitler, Adolf 138, 261, 264, 284
Hobsbawm, Eric 28, 242
Hollanda 126-128, 136, 142, 153, 161,
197, 232, 259, 275
Hollande, François 217
Hollywood 148
Homeros 52
Humboldt, Wilhelm von 72, 75, 76

Irak 31, 264
Isaac, Jules 99, 101, 106

İbn Haldun 33
İngiltere 79
ayrıca bkz. Birleşik Krallık; Büyük
Britanya
İskandinavya 259
İspanya 223, 260
İsrail 125, 126, 136, 210, 278, 284
İstanbul 252
İsviçre 136, 260
İtalya 81, 129, 159, 181, 185, 283

Japonya 136
Jaspers, Karl 139
Jaurès, Jean 90

Jeanne D'arc 30
Journal of Contemporary History 79,
174, 182, 184, 185
Joutard, Philippe 150, 275
Judt, Tony Robert 257, 258
Kafka, Franz 123
Kaliforniya 179
Kanada 221, 222
ayrıca bkz. Kuzey Amerika
Kant, Immanuel 75
Kapetyenler 45
Karolenj 45
Katyn Katliamı 152
Klee, Paul 25, 109
Kore (Savaşı) 151
Koselleck, Reinhart 13, 31, 60-62, 71,
72
Körfez Savaşı 264
Kriegel, Annie 206
Kuzey Amerika 101, 102, 139, 221, 264
ayrıca bkz. ABD; Kanada; Latin
Amerika

La petite gironde 189
La Révolution française (1889) 90
Lanzmann, Claude 21, 246, 282
Laqueur, Walter 182, 185, 248
Latin Amerika 24, 81, 152, 186, 211,
222
Lavabre, Marie-Claire 8, 206
Laval, Pierre 175
Lavissee, Ernest 75, 92, 103, 238
Le Goff, Jacques 45, 118, 187, 194, 201
Le Mouvement social 206
Leipzig Davası (1921) 97
Lenin, Vladimir İlyiç Ulyanov 265
Lévi-Strauss, Claude 17, 168
Liverpool 179
Londra 102, 112, 127, 179, 182, 195
Louis-Philippe 74
Löwy, Michael 110
Ludwigsburg 142
Lübeck 162
Lüksemburg 275
Lyon 248
Lyotard, Jean-François 182, 216

- Machiavelli, Niccolo 58, 59, 69
 Maistre, Joseph de 70, 113
 Mallarmé, Stéphane 87
 Malraux, André 191
 Manhattan (ikiz kuleler) 225
 Marcuse, Herbert 149
 Marne (Muharebesi) 99
 Marx, Karl 74
 Massachusetts 106
 Mauriac, François 203
 Mavi Bereliler (Birleşmiş Milletler) 231
 Mayence 162, 163
 Merovenj 45
 Mısırlılar, Antik 52
 Michel, Henri 133, 134, 136, 166, 167, 197, 198, 202, 205
 Michelet, Jules 33, 38, 72, 75, 90, 122
 Milošević, Slobodan 264
 Mitterrand, François 173
 Morin, Edgar 190
 Moskova 145
 Mosse, George Lachmann 182, 185, 248, 263
 Moulin, Jean 247, 274
 Münih 141, 144, 146, 195, 202, 284

 Napolyon 76, 242, 266
Narration, Identity, and Historical Consciousness 222
 Nietzsche, Friedrich Wilhelm 87, 88, 228
 Nixon, Richard 225
 Noiriél, Gérard 29, 79, 90, 121, 204, 216
 Nora, Pierre 8, 33, 34, 69, 77, 78, 187, 188, 192-196, 201, 204-206, 275, 276
 Novick, Peter 8, 80, 101, 112, 148
 Nürnberg (Mahkemeleri) 65, 66, 135, 137

 Papon, Maurice 176, 274
 Paris 108, 128, 175, 202, 206, 223, 240
 Pascal, Blaise 30, 52-56, 69, 73, 269
 Paxton, Robert Owen 8
 Péguy, Charles 107, 228
 Pétaín, Philippe 30, 174, 175, 177, 189
 Pirenne, Henri 100, 136, 164

 Platon 42, 168
 Poliakov, Léon 135, 248
 Polonya 129, 136, 152, 153, 215, 259
 Pomian, Krzysztof 8, 48, 50, 53, 55
 Postdam 266
 Prost, Antoine 15, 27-29, 98, 101, 206, 250

 Ranke, Leopold 75, 76, 111
Réalités 175
 Reich Üniversitesi (Strasbourg) 20
 Reinhard, Wolfgang 237
 Rémond, René 134, 168-178, 192, 195, 202-204, 206, 240, 241
 Ren Nehri 92, 95
 Renouvin, Pierre 101, 103, 104, 108, 158, 159, 178, 183, 184, 203, 206
Répertoire méthodique de l'histoire moderne et contemporaine (1901) 91
Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale (1957) 166
Revue d'histoire de la guerre mondiale (1923-1939) 103
Revue d'histoire moderne et contemporaine (1899) 90, 116, 240
Revue historique 48, 116, 184
 Ricœur, Paul 13, 37, 110, 182, 209, 268
 Roma, Antik 38, 42, 79
 Romanya 136
 Roosevelt, Franklin 151
 Rousseau, Henry 203, 205, 224, 236, 280, 285
 Ruanda 245
 Rusya 180
 ayrica bkz. SSCB

 Sahlins, Marshall 17
 Saint-Simon, Louis de Rouvroy, Duc de 92
 Santiago (Şili) 212
 Sarkozy, Nicolas 29
 Schiller, Johann Christoff Friedrich von 63
Sept. L'hebdomadaire du temps présent 203
 Seton-Watson, Hugh 183, 184, 217
 Seton-Watson, Robert William 102, 112, 114, 115

- Sırbistan 264
 Sirinelli, Jean-François 8, 168, 178, 224, 240
 Sorbonne 90, 103, 104, 158, 159, 206, 248
 Srebrenica 232
 SSCB 129, 136, 151, 263
 ayrıca bkz. Rusya
 Stalin, Joseph 10, 138, 258, 265
 Stora, Benjamin 8, 189
 Strasbourg 20, 99, 206
 Sud-ouest 189
 Süveyş 264

 Şili 223

Tempo et Argumento 223
Temps présent 203
 Thompson, Paul 275
 Tocqueville, Alexis Charles Henri Clérel de 72, 90, 180, 220
 Tokyo (Duruşması) 137
 Tukidides 28, 33, 39-42, 55, 73, 121, 180

 Ukrayna 218
 Ulusal Arşivler 198

 Varşova 124
 Vatikan 136
 Versailles (Antlaşması) 97
 Vichy 9, 134, 136, 138, 143, 174-177, 196, 197, 199, 205, 259, 276
 Vietnam (Savaşı) 264
 Vingtième Siècle 205, 240
 Viyana 129
 Voltaire, François Marie Arouet 34, 67

 Washington 145
 Wieviorka, Annette 206
 Wilson, Thomas Woodrow 101, 103
 Winock, Michel 206, 240
 Winter, Jay 99

 Yad Vaşem (Anıtı) 125
 Yerushalmi, Yosef Hayim 55, 126
 Yugoslavya (eski) 211, 232, 245, 263, 264
 Yunanistan 168

Günümüzde bakışını yakın geçmişe yönelten tarihçinin karşısına, travmalarla yüklü bir tarih manzarası ve telafi edilmesi beklenen acıların ortaya attığı siyasal ve etik muhasebeler çıkıyor. Savaşların, kıyımların tanıkları söz alırken tarihiye de yargıç' cübbesi giydiriliyor. Geçmiş; bir yük, hesabı görülecek bir suç çetelesi olarak yorumlanıyor. Tarihçi bizzat kendisinin de içinde olduğu bir zamanın tarihini yazmanın zorluklarıyla yüz yüze geliyor. Tüm bunlar çağdaş toplumların geçmişle ilişkilerinin değişmesiyle doğrudan ilgili. Şimdiki zamanın tarihyazımı tam da bu ilişkiye odaklanan bir yaklaşımdır.

Henry Rouso, *Şimdiki Zamanın Tarihini Yazmak*'ta, yakın tarih araştırmasının tartışmalı bir alan olarak görülürken tarih disiplini içinde bugün nasıl hâkim konuma yerleştiğini, çelişkilerini, sorgulamalarını ve paradigmalarını ele alıyor. Sadece tarihçilerin değil, yakın geçmişe ilgi duyan herkesin yararlanabileceği bir kaynak sunuyor.

“Şimdiki zaman’ son otuz yılda hâkim tarihsellik rejimi haline geldi: Edebiyatta, sinemada, kültürel ve özel etkinliklerde, daha çok da siyasal tartışmalarda tarihten bahsetmek, çoğu kez yakın geçmişi, ondan sıyrılmak, onu yargılamak, düzeltmek amacıyla, tek başına olmasa bile bir öncelik vererek bahse konu etmek anlamına gelmeye başladı.”

HENRY ROUSSO

ISBN-13: 978-975-05-31

9 789750 530285

KDV'DEN MUAFTIR